TABLA DE MATERIE
a
Volumului XXXIV
(ANUL IX, NUMERELE 7, 8 și 9)

I.—Literatură

Pag.

II.—Note pe marginea cărților

III.—Studii.—Articole.—Scrisori din țările romîne și din străinătate

IV. Cronici.

V.—Miscellanea

VI.—Recenzii

VII.—Revista Revistelor

1914. ANUL IX — IULIE, AUGUST, SEPTEMBRE. No. 7, 8, 9.

Viaţa Romînească

Directori: C. STERE şi DR. I. CANTACUZINO

SUMAR:

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Cuza Vodă 52

Viața Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcția d-lor Prof. Univ. C. STERE și Dr. I. CANTACUZINO

Condițiile de abonare

Abonamentul începe **numai** *cu No. 1 (Ianuar) și No. 6 (Iulie) ale fiecărui an* și se plătește *întotdeauna* **anticipat.**

Abonații cari nu-și vor achita abonamentul *în mod direct* vor trebui **să suporte cheltuelile de incasare,** *4 lei pe an, 2 lei pe ½ de an.*

Prețul abonamentului este:

IN ȚARA:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un număr	2 „

Pentru învățători, preoți de sat, funcționari sătești, studenți și elevi, abonamentul costă 15 lei pe an, 7.50 pe jumătate de an.—(Aceștia pot plăti în trei rate a câte 5 lei, trimise cu anticipare).

IN UNGARIA ȘI BUCOVINA:

Pe an	18 coroane
Pe jumătate de an	9 coroane
Un număr	2 coroane

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	1 rublă

IN STRAINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 50 b.

Pentru Autori

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție nu se înnapoiază ; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit ; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Viața Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

Directori: C. STERE şi DR. I. CANTACUZINO

VOLUMUL XXXIV

ANUL IX

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Cuza-Vodă No. 52

1914

O IUBIRE

— *Sfîrșit* —

III

In răstimpul acesta, până la întoarcerea Teodorei, lumea și viața luară o altă înfățișare pentru mine. Puterea dorinții neînfrînate de a mă face iubit, dislocase totul, mă scosese din obișnuința de a gîndi și simți normal și-mi alunga orice interes față de tot ceiace era străin de preocupările mele.

Dorința aceasta știindu-se îndeplinită acum, toate lucrurile își reveneau la locul lor, își reluau importanța obișnuită. Cu încetul îmi redobîndisem sentimentul intim al vieții: trăiam cu impresiunea justă a lucrurilor, fără griji și senin ca și tinerețea acelor ani.

Fericit și încîntat găseam în toate un farmec deosebit și o atracție ne mai cunoscută; dar nu aceasta era starea, pe care mi-o închipuisem mai dinainte.

Locurile unde o întîlnisem, unde i-am arătat iubire, grădina, gîrla, le revedeam în fiecare zi. Dar nu mai trezeau în mine acele simțiri duioase, care mă făceau să visez ceasuri întregi. Scăzuse însemnătatea lor și găseam copilăresc să le mai personific, vorbindu-le sau plîngînd către ele, ori cerîndu-le un semn din acele timpuri.

O singură dorință, pe care la început o alungam ca blestemată, dar care cu cît se apropia ziua sosirii mă obseda mai mult, izbucnea ca o flacără și-mi mistuia toată energia sub ațîțarea nervilor și răscolirea patimilor. Bețiile strîngerilor în brațe și a sărutărilor îmi pluteau veșnic în minte și mă pierdeam în desfătarea lor, ca și cum ea ar fi fost înainte-mi.

Un timp avui tăria mustrării pentru senzualismul acestor înclinări, dar cu încetul pierdui conștiința deplasării punctului de gravitație al visurilor mele și consideram aceste elucubrații bolnăvicioase, ca o manifestare naturală a iubirii mele pasionate.

Era o zi caldă de vară. Imi sfîrșisem lecțiile mai de dimineață și coborîsem în grădină. Trebuia să sosească dela gară Teodora și-mi făceam de lucru plimbîndu-mă neliniștit dela un capăt la altul al aleii. La orice uruit de roți, inima începea să-mi

bată cu furie și-mi aținteam urechea până ce uruitul se pierdea de tot. Pentrucă nu găseam nici un pretext să pot sta în curtea magaziilor pe unde avea să treacă trăsura, mă mulțumii cel puțin s'o văd de departe, și mă rezemai de un stîlp al porții. Cînd recunoscui la cotul străzii caii și vizitiul, mă apucai cu mîna de grilaj, simțind o amețeală.

Cînd trăsura fu pe podișcă putui să deosebesc pe proprietarul moșiei și pe mama Teodorei, care stăteau în fund, iar ea în fața lor.

Abia mai avui energia să-i salut. Innaintea ochilor mi se făcu întuneric. Tovărășia nebănuită a proprietarului fusese pentru mine ca o izbitură în cap. Cu pas șovăelnic mă îndreptai spre gîrlă, unde puteam să fiu singur și să mă reculeg. O îndoială groznică îmi chinuia creierul. Să mai tolereze ea legăturile dintre ei? Cine știe, poate că chiar acum el o sărută, o îmbrățișează, ea se sbate, îi e silă... dar e sărutată. Și iubirea mea e înșelată și călcată în picioare! O ură sălbatică mă cuprinse împotriva sentimentalității mele, lipsită de demnitate; și cu toate că invocam formele pure ale iubirii platonice de care mă mîndream, nu puteam să-mi stăpînesc desgustul și tremurul mînilor și al corpului, ca într'un acces de friguri.

Cu mișcări agitate și cu pași repezi mă îndreptai spre poartă, cu gîndul de a pleca pentru totdeauna. Cînd am ajuns în alee, nebunia acestei hotărîri mă pironi pe loc. Toată învălmășeala de emoții și de gînduri negre parcă s'ar fi năruit în adîncul sufletului și-mi simțeam capul pustiu, fără să îmi mai dau seama încotro s'o apuc.

Un zgomot neințeles îmi atrase atenția. Cînd mi-am aruncat ochii în lături, am zărit-o pe Teodora printre tufele care ascundeau coridorul dintre cele două clădiri. Cu mîna îmi făcea semn să mă apropii în grabă. Rotindu-și privirea de jur împrejur ca să observe dacă ne vede cineva, îmi spuse „după masă te aștept aici"—și se depărtă în fugă, lăsîndu-mi impresia unei năluciri. Privirea dulce a ochilor ei, în care vedeam puterea lor de stăpînire, îmi împrăștie chinurile ce mi le cauzam singur și orice umbră de bănuială. Mirat, mă gîndeam cum de a putut să-mi treacă prin minte că aș rupe așa de ușor legăturile dintre ea și mine.

Clipele de fericire atît de îndelung visate, de care nu mă mai despărțea decît un pas, îmi turnau în sînge beția voluptății. Acele cîteva ceasuri de așteptare s'au scurs într'un adevărat desfrîu al imaginației și nerăbdarea chinuitoare de a încerca odată acele senzații visate, îmi obosise nervii prin ațîțarea lor continuă.

Deși simțeam tîrîrea josnică a patimilor și aveam în același timp conștiința distinctă a conflictului cu idealurile și credințele mele, totuși nu se ridica nici o voce a mustrării în mine. Stările sufletești păreau ca izolate, fiecare însușindu-și un caracter de individualitate proprie și se succedau fără vre-o coerență vizibilă, în cîmpul conștiinței.

Complicitatea asta a rațiunii, căreia unii îi zic întunecare a minții, mă face să cred că omul, cu toată lumina fecundă a conștiinței, urmărește în sine același scop ascuns, care determină și pe celelalte animale.

Zăpușeala din aer creștea într'una, spre bucuria mea. Frunzele erau ca opărite. Aerul părea greu și înăbușitor. Moleșeala corpului te făcea să moțăi și să dorești mai iute somnul decît mîncarea.

După masă, liniștea era deplină. Doar un zăngănit de furculițe și farfurii venea dela fereastra bucătăriei.

Coborîsem jos cu mare grijă și din capătul coridorului îmi așterneam privirea spre ușa din față, cînd deodată în deschizătura ușii apăru capul frumos al Teodorei.

Abia puteam să-mi stăpînesc bătăile inimii. Tiptil mă strecurai până în sală. Deacolo ea mă vîrî într'o odaie și închise ușa după mine, lăsîndu-mă cîteva clipe singur.

Venit de afară, semi-întunericul odăii făcut de perdelele trase, mi se păru o besnă, din care mi se lămurea cu încetul: patul așezat într'un colț, florile brodate ale covorului depe părete, fotografiile de pe masă, etajera pe care erau niște cărți.

O impresie neasemănată îmi lăsă interiorul acesta, unde toate lucrurile erau atinse și aranjate de mîna ei și îmi vorbeau cu drag de viața dusă în mijlocul lor. Ceva din iubirea mea parcă se răsfrîngea și asupra acestor lucruri. Aerul mi se părea dulce, ca și cum ar fi conținut în el căldura trupului ei.

Cîteva flori într'o cană împrăștiau o mireasmă sfielnică.

Cu o sticlă de apă în mînă și cu aceiași grijă de a nu face sgomot, intră și ea înăuntru. In întunericul odăii, rochia ei albă părea ca o fluturare de lumină.

— Teodoro!... murmurai eu turburat.

Cu degetul la gură ea scoase un „sst", cu gingășia unui copil.—Mama nu doarme încă și ar putea să ne auză.

— Nu știe încă nimic? o întrebai eu mirat.

— Nimeni nu știe taina noastră. Am ținut mai întâiu să vorbim amîndoi, căci în urmă nu ne-am mai fi putut întîlni așa de ușor.

Era cu mîna încă pe gîtul sticlei, pe care o așezase pe o mescioară, cînd am prins-o în brațe... O sărutam scos din minți pe față, pe gît, pe păr. Ea vru să mă departeze, dar încleștarea brațelor mele o înfrînse și căzui pe un scaun, așezind-o pe genunchii mei.

— Nu mă opri, aibi milă!—o rugai cu glasul întretăiat de tremurul inimii.

Ea închise ochii și-și lăsă capul pe umărul meu. Cîteva clipe am rămas nemișcați, aproape fără respirare, adînciți în

haosul de senzații, din care nu simțeam clar decît bătăile tari și repezi ale inimii.

O undă de tristeță licări în ochii ei, cînd își ridică pleoapele și două lacrimi ca două boabe de rouă stătură puțin aninate pe gene și se rostogoliră peste obraji.

Durerea ei mută era atît de impunătoare că nu mai aveam curajul să scot o vorbă. Înduioșat adusei la gură mîna ei mică, pe care o țineam într'a mea.

Fără să-și schimbe privirea adîncită în gol îmi spuse:

— Bănuești cumva ce ni se pregătește de aici înnainte? Cîte suferințe! Și ce ușoare îmi păreau dintru-întăiu obstacolele, iar acum ce grea e pășirea lor.

— Draga mea, exclamai, nu-mi vorbi de obstacole, de prejudecăți, de nimic! Simt puteri în mine să mă împotrivesc nebunește unei lumi întregi.

Un zîmbet amar îi flutură pe buze.

După cîteva clipe de tăcere îmi zise:

— Înnaintea noastră, văd atîtea greutăți, care mă chinuesc nu prin ele însile, ci pentrucă se resfring și asupra ta... și cine știe dacă vei avea tăria să le suporți.

— Dar ce te face să te îndoești de mine? replicai eu cu vocea înecată. De vreme ce știu că mă iubești, nu mai vreau să știu de nimic, nu-mi mai pasă de nimeni.

— Și tocmai de asta mă îndoesc—mă întrerupse ea—căci văd că nu mai poți cugeta liniștit. Ceia ce faci nu are forța convingerilor, ci este numai impulsiunea oarbă a patimii. Zici că nu-ți mai pasă de nimeni; dar cînd această iubire va trece sau va scădea, atunci vei avea remușcări, va începe iarăși să te intereseze cei peste care ai trecut mai înnainte și cine știe dacă nu te vei căi amar la amintirea trecutului meu din casa asta.

O strînsei în brațe și-i apăsai capul pe piept ca și cum aș fi vrut să simță tăria pasiunii ce mă stăpînea.

— Doamne, dar ce să fac! — izbucnii eu văzînd-o atît de chinuită de gîndul îndoelii. Cum să te încred de durerea pe care o simt, numai bănuind o umbră de întristare în sufletul tău?

Îmi aruncă o privire dulce de recunoștință.

Cu mîna dădu la o parte un colț al perdelii și un val de lumină inundă odaia, dînd o înfățișare nouă lucrurilor mohorîte în umbră.

Capul ei în bătaia luminii, mi se păru fermecător.

— Teodoro, ești atît de frumoasă și eu nu ți-am spus-o niciodată!

O veselie de copil se revărsa în mine. Vream să rîd, să glumesc și să dau drumul năvalnic vieții tinere, înghemuite de apăsarea și melancolia iubirii noastre. „Nu înțeleg de ce ești așa de tristă cînd am putea spune că sîntem atît de fericiți".

Vorbele mele îi făcură mai mult rău.

— Dar uiți că eu nu sînt în împrejurările tale și că nu

mai pot avea gingășia unei fete nevinovate, care se svîrle cu patimă ca și tine, fără a avea nimic pe suflet. Nepotrivirea asta m'a făcut să mă împotrivesc atîta, iar acuma sufăr. Sufăr că te iubesc, sufăr că în loc de fericire îți dau sbuciumul și neliniștea, sufăr pentru obligațiunile ce trebue să le înlătur. Ah! gîndul morții de atîtea ori mi se părea binevenit, căci aș fi limpezit toate încurcăturile ce vor curge din cauza mea. Dispărînd eu, toate ar rămîne neclintite. N'ar mai fi mînia proprietarului care se va resfrînge numaidecît asupra părinților mei, n'ar mai fi nici regretul acestora ca și al părinților tăi că facem de capul nostru, n'ar mai fi mai ales sgomotul lumii, care nu-mi va ierta cu nici un preț îndrăsneala că am iubit în asemenea împrejurări. În fața atîtor motive mă vedeam condamnată și sfîrșitul vieții îmi apărea chiar frumos.

— Dar îți pot veni asemenea gînduri? făcui eu cu spaimă și sub impresia neplăcută ce mi-o lăsase, pomenind de proprietar.

Orideciteori auzeam de numele lui, parcă mă rănea ceva și un sgomot surd se făcea în mine, fără să-mi pot desluși căror sentimente se datora.

— Nu vrei să înțelegi—urmai eu—că o clipă n'aș mai putea trăi fără tine, că aceiași soartă o vreau să fie pentru amîndoi, că aceleași suferințe vreau să fie și ale mele.

— Îți mărturisesc că, deși ar fi fost frumos, nu gîndul de tine mi-a schimbat hotărîrea—răspunse ea zîmbind. Am privit adînc în inima mea și am simțit puternică fericirea de a te iubi, dragostea de viață, măcar de ar fi trăită în amintirea acestei iubiri. Atunci mi-am dat seama că numai tu vei avea puterea să mă desparți de tine.

Își înlănțui brațele de gîtul meu și-și ascunse fața, ca și cum i-ar fi fost rușine de mărturisirile pe care le făcea.

Ne cufundarăm iarăș în liniște. Îngîndurată privea prin ochiul de geam, pe unde se revărsa lumina de afară.

— Vezi cîtă lumină e afară și noi totuși trebue să stăm ascunși în întuneric—reluă ea trist. Vom mai urma cîtăva vreme să ne ascundem ca niște vinovați, să fugim de urmăritori și să ne plîngem de acest drept pe care și-l iau alții asupra noastră.

Aceiași tristeță, ori deciteori ne întorceam la realitatea lucrurilor, ne cuprinse pe amîndoi.

La amintirea părinților, mă deșteptai ca dintr'un vis. De unde până atuncea mi-era așa de teamă în cît aș fi intrat în pămînt dacă ar fi aflat vre-un semn care să mă demasce, acum ce mă aștepta altceva decît fuga cu ea? Îmi sclipi pe dinaintea ochilor obrazul sever al tatii și un fior de spaimă mă făcu să tresar. Trebuia să mă ascund și să nu mai dau ochii cu el, căci m'ar fi turtit privirea lui.

Rușinea pentru fapta mea, care în concluzie era o căsătorie nevîrstnică, mi se părea neîndurătoare în ochii părinților.

— Vom suferi mult Teodoro— zisei eu aproape gemînd.

Ea, parcă ar fi înțeles apăsarea gîndurilor mele, îmi aruncă o privire tristă de mîngîiere. Glasul îi tremura:

— Chiar de mîine nu voiu mai putea sta în casa asta! Va trebui să fug, să mă ascund de toți. Nu voiu mai avea pe nimeni pe lume, decît pe tine și atît timp cît vei vrea tu. Am cugetat mult și am găsit o singură cale pentru mine. Până cînd vei fi liber și stăpîn să faci ce vrei, voiu trăi, fără să te leg prin nimic. Poate vei regreta ceia ce faci acum, poate viitorul îți va surîde într'altfel, poate ți-aș deveni o povoară. De ce să te îngreuiez printr'un legămînt care m'ar încurca și pe mine, în loc să mă retrag de vreme din drumul tău?

Vrusei să răspund ceva dar ea mă opri. Un vuet de roți venea din curtea magaziilor. In acelaș timp se auziră în sală niște pași. Turburați ne privirăm în ochi, fără să clipim, până să pierdu sgomotul.

O forță necunoscută ne desfăcu brațele și ne apropie pe unul de altul. Ii simțeam bine fatalitatea. Supuși amîndoi făcurăm primii pași cu teama și bucuria omului, care pornește pentru întâia oară în largul mării.

Seara se lăsa liniștită. Așteptam sosirea proprietarului dela cîmp. După o chibzuială lungă, găsisem nimerit să-i comunic că de mîine încolo nu mai pot veni. Rătăceam prin grădină, coboram până la malul gîrlei și durerea despărțirii de locurile acestea îmi umplea sufletul de jale. Imi plimbam ochii, cînd peste gîrla deasupra căreia pluteau umbrele înserării, cînd peste pădurea de copaci care urca la deal, și peste toate mi se părea că aceeași tristeță adîncă coboară odată cu seara.

De mîine încolo nu-mi va mai călca piciorul pe aici—îmi ziceam rotindu-mi ochii, ca și cum mi-aș fi luat rămas bun dela tot ce mă încunjura. Iar liniștea, care picura dulce în asfințit peste ape și arbori, îmi părea ca un capac de sicriu ce să lăsa peste viața mea trăită în preajma lor.

Intîrzierea proprietarului mă făcu să rămîn în seara aceia acolo și să amîn comunicarea ce aveam de făcut, pentru a doua zi.

Cînd m'am retras în odaia de culcare, simțeam o sfîrșeală prin tot corpul și, îmbrăcat cum eram, mă lungii în pat. Atîtea emoții îndurate peste zi îmi sleise toată energia. In minte îmi fluturau crîmpee din scenele petrecute, fără să-mi pot îndrepta atenția spre ceva clar, sau să mai reflectez asupra lor. Nu simțeam nici o preocupare deosebită și toate cîte îmi pluteau înaintea ochilor nu trezeau nici un interes, răsăreau, se învolburau și se adînceau în umbră întocmai ca valurile, ce trec unele după altele în taina nopții printr'o fâșie de raze.

Totuși în starea asta era o suferință mult mai mare decît orice durere conștientă.

Aerul din odae mi se părea înăbușitor. Mă ridicai, mă plimbai puțin în lungul odăii și eșii în grădină.

Răcoarea dulce a nopții mă înviorà. Trăgeam cu lăcomie aerul în piept, ca și cum ași fi vrut să-mi limpezesc prin el atmosfera ce mi apăsa pe inimă. M'am așezat jos pe scara din dreptul ușii și priveam la zidul negru, pe care se resfrîngea licărirea slabă a unei lumini.

Vâltoarea care mă aștepta de-aici încolo, mi se deschise înnaintea ochilor, înfricoșat. Nu-mi venea să cred singur, că însu-mi eu sînt acela care a trecut prin asemenea împrejurări și pe care îl privesc atîtea suferințe.

Tot avîntul dragostei se nimicise. Impietrit priveam în întunericul nopții, cu teama omului adus să înțeleagă că un pas făcut înnainte îl desparte pentru totdeauna de ce e înapoi și-l afundă într'o lume în care nu poate ști ce-l așteaptă.

In clipa aceia, ca niciodată, îmi cîntăream viața sub toate raporturile și teama de necunoscut mă făcea să tremur și să țiu încă strînse mînele de țărmul vieții, de care nu mă simțeam în stare să mă desfac.

Mă luptam să găsesc un mijloc de a opri precipitarea așa de iute a evenimentelor încît nu avusesem răgazul să mă deprind cu ele.

In asemenea clipe, eram în stare și de o lașitate.

Mi se părea o nebunie, cum va fugi ea, ce va face, cum voiu putea eu ocoli atîtea piedeci,—și mai ales rușinea unei căsnicii premature îmi dădea fiori de spaimă. Și totuși știam că lucrurile trebue să se întîmple.

Făcui cîțiva pași în întuneric, ca să mă pot smulge din deprimarea aceasta, și mă întinsei pe iarbă.

Coridorul dintre cele două clădiri se desena pe albastru-închis al cerului ca o poartă cu strașină și cu ușile date în lături. Dincolo de el se vedea grădina, ca o pădure întunecată și adormită în liniștea adîncă a nopții.

Văzui o umbră că se mișcă pe coridor, o urmării până cînd nu se mai zări în dosul unor tufe și apăru iarăși în capătul celalt din spre casele unde locuia Teodora. Auzii chiar și sgomotul ușii. E proprietarul! îmi zisei înfiorîndu-mă. Căzui în starea de prostrație a celor ce se văd înșelați. O mulțime de lucruri îmi trecură prin minte cu iuțeala unui joc de lumini. Deși aș fi putut afla ceva, apropiindu-mă de fereastra ce da în grădină, totuși o teamă absolut stăpînă pe mine mă țintuia pe loc și abia am putut să mă tîrăsc până în dreptul unei tufe de liliac, ca să pot observa mai bine întoarcerea lui.

Trecu un timp chinuitor, cu atît mai mult cu cît nu-mi dam seama dece este atît de lung, cînd deodată un țipăt sfîșietor ca strigătul fioros al unei păsări de noapte răsună în întunericul străpuns de razele subțiri ale lunei ce mija de după copaci... Și aceiași umbră o văzui trecînd înapoi.

Presimțirea unei nenorociri mă îngheță. Aș putea spune

că în citeva clipe viața nu s'a însemnat în mine, decît prin privirea stupidă în largul nopții.

Auzii îndată trăncănit de uși, sgomot de pași, o rumoare de glasuri. Văzui două femei alergînd pe coridor. Plînsetele din năuntru ajungeau până la mine. Gîndul că a omorît-o îmi trecu prin creer ca lama unui cuțit, și gîfîii ca și cum aș fi fost strîns de gît.

O groază și mai mare mă apucă, închipuindu-mi că, prin trecerea lui, m'ar căuta să se răzbune și pe mine!

Tremuram din tot corpul. Cu toată porunca datoriei care-mi țipa în urechi, frica de primejdia în care bănuiam că mă aflu era mai mare și mă pironea pe loc. De atîta lașitate în fața morții nu mă credeam capabil!

Fereastra din grădină fu deschisă și vuetul, care răsună mai clar, mă izbi puternic. Fusei apucat de frigurile unei nebunii. Nu mai știu cum am ajuns la coridor, cum am sărit parmaclîcul, cum am trecut prin îmbulzeala de oameni dela ușă.

In prag am rămas ca trăsnit. Lumea își întorcea capul cu groază. Desbrăcată, aproape goală, și apucată de un spasm care ar fi îngrozit și pe omul cel mai tare, Teodora era de necunoscut. Doi oameni îi țineau mînile și picioarele să nu-și iasă din încheeturi în răsucirea lor. Corpul încordat se înnălța ca un arc în sus, cu atîta tărie că-i făcea pe cei ce se luptau cu ea, să gîfîe. Fața îi era înspăimîntătoare. Nu se vedea decît albul ochilor, iar fălcile strîmbate ca într'un rînjet înfricoșat, îi dădeau o înfățișare oribilă. Capul îi spînzura în jos și o bală de sînge se prelingea printr'un colț al gurii. Nu scotea nici un sunet, doar o tremurare violentă îi sguduia tot corpul dela cap la picioare.

Nu vorbea nimeni, nu se auzeau decît înnăbușiri de plînset, nu se făcea nici o mișcare. Toți stăteau împietriți, cu capetele întoarse de înfățișarea groaznică a fetii și a corpului ei.

Un geamăt lung răsună lugubru în odae și corpul i se prăbuși în pat.

Pleoapele îi căzură pe ochi; părea moartă.

Vedeam, auzeam, mă simțeam că trăesc, dar parcă îmi lipsea încrederea în realitatea faptului, și de aceia păstram o atitudine liniștită, ca o împietrire.

Lacrămile îmi curgeau pe obraz, fără sbucium.

Priveam pieptul gol, brațele, corpul... era același corp pe care-l ținusem în brațe și îl visasem de atîtea ori. Dar ochiul nu mai trezea nici o senzație turburătoare. Mi se părea acum inform și aveam o sfială apropiindu-mă de el.

O femeie bătrînă își făcu loc printre oameni, aducînd o farfurie în mînă. Incepu s'o fricționeze. Mirosul de camfor umplu odaia. Contabilul moșiei vru să treacă drept priceput în ale medicinii, poate fiindcă purta favorite: cu un ac o înțepă la mîni și pe piept... dar nimic nu mai trăda simțire și viață în trupul rigid, care sta întins ca pe o masă de spital.

Un freamăt se produse printre oameni. Nu înțelegeam ce e. Mama ei își lăsă capul în pămînt, smulgîndu-și părul și scoțînd un fel de schelălăit sinistru.

Un plesnet ca de coarde mă dumeri puțin. Pleoapele se ridicară, iar ochii sticloși în smuciri rare căutau în toate colțurile odăii. Avui un fior crezînd că se deșteaptă, dar ochii i se dădură peste cap, arătînd numai albul lor și pe față îi apăru un rînjet înfricoșător, prin strîmbarea fălcei de jos. Ca de o electrizare tresări tot corpul, ridicîndu-se în sus, iar brațele îi fugeau în lături răsucindu-se din încheeturi. La colțul gurii iarăși apăru o undă de sînge, isvorînd din limba pe care o îngrămădea cu furie între dinți. N'o mai puteam privi. Cei doi oameni care o țineau, erau ca sleiți în lupta cu ea. Sudoarea le curgea șiroae pe față. Geamătul prevestitor că se sfîrșește spasmul, răsună iarăși în odae.

— Să-i lase sînge! protestă femeia cea bătrînă. Și domnul cu favorite găsi nimerit să-i aplice pe spate niște ventuze.

Toată lumea se întreba ce o fi mîncat, ce a băut, numai eu știam taina și o voce lăuntrică îmi striga în urechi că și eu am partea mea de vină, cu care am contribuit la acest spectacol.

De șapte ori se repetară aceleași atacuri groaznice, fără a avea cineva puterea să-i vie în ajutor, pentru a-i opri descompunerea crudă a forțelor și a rechema viața și frumusețea în acel corp, de care nu mai aveam decît oroare. Mă simțeam nenorocit, pierdut pentru totdeauna.

Priveam și eu, ca toți oamenii, cu o spaimă mută și cu aceiași ochi străini. Desnădejdea parcă ar fi petrificat dela prima vedere tot cuprinsul de simțiri și în locul lor gol, din conștiință, reacționa nesimțit teama pe care trebuia să o am de mine.

Pe la ceasurile unu din noapte s'a deșteptat, în țipete sfîșietoare, trîntindu-și capul pe perne cînd într'o parte cînd într'alta.

Părinții o luară în brațe ca să nu se sperie, pe cînd lumea cealaltă se retrăgea din odae, îmbulzindu-se la ușă.

Ea se rezimă de umărul mamă-si și izbucni în plîns. Apoi se opri deodată, aruncînd o privire groaznică în jurul ei.

Dădu cu ochii de mine și mă fixă lung ca și cum i-ar fi lipsit încrederea.

— Ești și tu aici? zise încet, luîndu-și capul între mîni.

Sfios m'am apropiat de pat. Limba parcă mi-ar fi fost legată și capul pustiu, căci nu găseam cum să-i vorbesc, de teamă să nu observe răceala ce-mi înghețase tot sufletul.

— Ah, scapă-mă, izbucni ea deodată și își întinse brațele cuprinzîndu-mă de gît, în consternarea tuturor din jurul meu. Se lipise de mine ca și cum s'ar fi ferit de ceva, care sta gata s'o izbească.

Gîngăvii cîteva vorbe de îmbărbătare și mă așezai pe marginea patului.

Cu toată mila și înduioșarea de care eram cuprins, groaza

ce se întipărise adînc în mine, făcea să-mi pară de ghiață îmbrățișările ei și mă simțeam ca în brațele unui spectru. Tremuram din tot corpul. Orice mișcare a ei o urmăream cu atenție, cu o grijă vădită ca nu cumva să fie semnul unui nou atac.

Când m'am retras din odae, nu știam încotro s'o apuc. In pragul sălii m'am oprit în loc, zărind un punct roș în întunericul de pe coridor și la cîțiva pași de mine văzui doi ochi, care-mi părură că mă privesc groaznic. Avea lucirea unor ochi de pisică. Aceiași spaimă care mă cuprinsese și în grădină, mă trăsni pe loc. Gîndul că el vrea să mă ucidă, îmi tăie și energia de a porni înapoi. Il priveam în starea hipnotică a puiului în fața unei păsări răpitoare.

La sgomotul pașilor ce se îndepărtau de mine, îmi venii în fire. N'am mai îndrăznit să pășesc înainte.

Mă înapoiai hotărît să-mi petrec tot timpul până dimineața, într'o veghere.

Tatăl Teodorei mă găsi măsurînd sala cu pași mari și mă conduse într'o odae mică, unde abia avea loc o canapea și un biurou.

Vru să-mi vorbească ceva, dar văzîndu-mă atît de abătut mă lăsă singur. Fața lui atît de răvășită, cu acea privire sfioasă a oamenilor izbiți de nenorociri mari, îmi strîngea inima de milă.

Nu puteam să îndur vederea acelor ochi, fără să nu izbucnesc într'un hohot de plîns.

Mă trîntii pe canapea. Comoțiunea nervilor îmi producea un haut în cap.

Vream să cuget la cele petrecute, dar oboseala zădărnicea orice închegare de gînduri, și în minte îmi năvăleau o mulțime de lucruri străine, încît pierdeam firul preocupărilor dela început.

Mă fură somnul, din care mă deșteptai îngrozit de o vedenie urîtă. Eram lac de nădușeală. Mă răsucii pe partea cealaltă, și dădui cu ochii de lumina palidă a zorilor, ce băteau în fereastră.

De ce să fiu așa fricos? îmi zisei amintindu-mi de spaima ce o îndurasem în odaia Teodorei, și care mă stăpînea încă cu o putere de neînvins.

Cu o sforțare silită îmi amintii scenele de dragoste, vorbele schimbate între noi, mîndria iubirii mele, numai ca să pot șterge impresiunea penibilă de peste noapte. Dar parcă o altă putere cu aceiași tărie îmi redeștepta în amănunțimi toate imaginele respingătoare. Strîngeam puternic ochii, ca să mă apăr de ele. Mai ales expresiunea ochilor și rînjetul de pe față, care apărea la începutul spasmurilor, îmi străpungea inima și nu mai puteam nici să respir. Desnădăjduit îmi întorceam capul în toate părțile.

Respingerea puternică pe care o simțeam în toate fibrele ființii mele, mă scotea din minți. Imi imputam lașitatea firii mele, lipsa de devotament mai ales în asemenea împrejurări, cînd se putea vedea tăria simțimintelor, și sfîrșii înșelîndu-mă singur, că

e numai o impresiune subită, ce se va șterge îndată ce va trece noaptea asta grozavă.

*

Se făcuse dimineață. Femeia din casă îmi spuse că domnișoara mă roagă s'o văd puțin înainte de a pleca.

Revederea aceasta însă, a fost mai crudă decît toată noaptea. Schimbarea ce se făcuse în mine în contra voinții, cu toată protestarea legăturilor de iubire, se dădu pe față. Nu mai simțeam acel farmec neînțeles ce se revărsa numai cu o privire din ochii ei și nici atracția stăpînitoare pe care mi-o închipuisem că va fi eternă.

Cu toate silințele mele de a părea acelaș, nu mai găseam în fundul inimii decît o milă adîncă, de a face toate sforțările, ca să-i ascund răceala din suflet și respingerea care mă depărta de ea.

Ochii ei atît de frumoși prin tristețea lor, fața liniștită cu reflexul de ceară al suferinzilor, nu-mi aminteau decît înfățișarea lor groaznică, și deasupra capului ei mi se părea că văd altul, cu acel rînjet fioros. In toate mîngîierile și vorbele mele, era ceva silit, lipsit de viață, și era vădit și pentru ea chinul cu care-mi jucam rolul, dintr'un sentiment de datorie și milă.

De o mie de ori să fi fost mai frumoasă, mai încîntătoare și într'o sănătate deplină, și nu m'ar mai fi atras nimic în acele clipe.

Nu aveam acea durere a omului în fața unei femei iubite, pe care o vezi bolnavă și speri să se însănătoșeze. Era cu totul o altă simțire, de care mi-am dat seama tocmai mai tîrziu și în care se cuprindea repulsiunea instinctivă a ființei sexuale în fața alteia devenită anormală.

Cei care descriu scene sfîșietoare între îndrăgostiți, atunci cînd unul își pierde mințile, nu mai pot să ne spună cărui sentiment se datorește răceala ce se scurge în oasele celuilalt îmbrățișînd o asemenea ființă, și atribue sbuciumul și pornirea de jertfire aceleiași iubiri, care de fapt și-a primit dela întîia vedere o lovitură de moarte.

In sufletul meu se petrecuse ca o prăbușire, săpînd o prăpastie de pe marginea căreia firea smulge cu putere înapoi ființa ta toată, cu o legitimare de drepturi, în fața căreia voința conștiută și forța datoriei rămîn slabe, neputincioase.

Vocea cu care-mi vorbise, la intrarea mea, mă izbi neplăcut și-mi facu rău auzind-o. Limba umflată de mușcături, dădea vorbelor ei desfigurate o rostire greoae, lipsită de ecou, venită ca din adîncul unei gropi.

Incurcat, nu știam ce să-i răspund despre ceia ce se întîmplase cu ea și cu toată îmbărbătarea vorbelor mele, stîngăcia atitudinii, sfiala ce o păstram într'una, o făceau să se încreadă că a fost ceva grozav.

Iși întoarse fața spre părete și fără a trăda vr'un sbucium, lacrămile îi curgeau liniștit pe obraji.

Nu mai aveam nici o putere. In liniștea adîncă a odăii,

tictacul ceasornicului de pe masă răsuna ca intr'o pustietate. Ii luai mîna şi o sărutai, dar simţii o respingere uşoară a ei şi neleguirea ce se intimpla fără voia mea, mă infioră.

Citeva clipe ascultai intr'o uitare complectă bătăile ceasului; apoi mi-am dat seama de un lucru—că nimic nu mă va despărţi de fiinţa aceasta, că eu am rămas singurul ei razim, singura mîngiere, că trebue să port în cea mai mare taină ceia ce a murit în simţirea mea şi că a o părăsi înseamnă a o ucide.

Vru să-mi povestească cele intimplate cu ea, dar se opri numaidecît, clătinînd trist din cap.

Scoase un oftat ca un şuer şi pleoapele îi alunecară obosite peste ochi; pe faţă se vedeau încă urmele contractărilor puternice ale muşchilor. Rămase nemişcată, rezimată cu spatele de tablia patului şi cu mînile încleştate una într'alta. Părul îi era despletit şi cîteva şuviţe îi cădeau pe umeri.

O luai în braţe fără ca să bănuiesc că prin acele îmbrăţişări, prin mîngierile şi sărutările ce i le dam, arătam tocmai ceia ce vream să ascund.

Ea mă depărtă puţin şi mă privi drept în faţă.

— Spune-mi drept, mă mai poţi iubi?

Intrebarea asta mă năuci. Ochii ei aveau o aprindere deosebită, energia cîtă mai era în trup, parcă se concentrase numai în ei. Tăria pătrunderii lor mă zăpăci de tot. Ii răspunsei numaidecît cu jurăminte, cu îmbrăţişări duioase, prin care căutam mai mult să-mi ascund faţa de scrutarea privirilor ei, pe cînd ea sta rece, cu ochii pironiţi intr'un colţ al odăii, ca în amintirea unor lucruri străine şi depărtate de ceia ce se intîmpla atunci.

Imi luai rămas bun până a doua zi şi plecai turburat.

In poartă m'a oprit contabilul, mi-a comunicat că proprietarul şi copiii au plecat la oraş şi imi inmînă suma ce aveam de primit pentru meditaţii.

Cînd ieşii pe poartă, m'am uitat în urmă cu jale. Simţeam că de aici încolo devin un străin pentru locurile acestea şi că nu-mi va fi dat să le mai văd decît de departe.

Imi rotii ochii şi zării fereastra dela odaia unde dormisem de atîtea ori. Simţeam o înecăciune în piept şi clipeam repede din gene, pentru a-mi stăpîni lacrămile. Cu o privire stupidă, mă depărtam pe uliţă, avînd o sfîrşeală în corp, ca şi cum m'aş fi întors dela înmormîntarea unei fiinţe iubite.

Drumul îl aveam de făcut pe jos şi ca să-l scurtez am dat de-adreptul peste cîmp. De altfel mai doream lucrul acesta ca să evit orice întîlniri cu oameni.

Călcasem două răstavuri prin mirişte şi intrai în porumburi. Cu cît mă apropiam de casă, cu atît nelinişţea creştea în mine. Vream cît mai repede să-mi limpezesc ce va fi de aici înainte şi dacă sînt în stare să port povara urmărilor ce mă aşteaptă. Mă oprii în loc ca să-mi stabilesc un plan şi să-mi dau seama de ceia ce simt. Mă lungii în şanţul unui răzor acoperit cu

iarbă. Deasupra capului, cerul era închis, fără a se distinge conturele norilor. Liniştea desăvîrşită a văzduhului era semn că trebue să plouă. Cîtva timp mă pierdui ascultînd vuetul sîngelui în creier. Un amestec confuz de sunete, ţiuituri, vîjiituri scurte, ciocănituri, îmi dădeau aceiaşi impresie caşi cum aş fi ascultat de departe sgomotul dintr'un port. Numaidecît însă mă scuturai, aducîndu-mi aminte de ceia ce trebue să mă preocupe şi în lucirea fixă a ochilor mă întrebai: Ce-a mai rămas din iubirea mea? De ce s'a făcut schimbarea asta? Un pustiu mi se făcu în creier şi întrebările acestea păreau ca spînzurate într'o odae goală. Făcui o sforţare şi mă afundai într'o analiză a stărilor sufleteşti din împrejurările mai însemnate. Vedeam cadrul întregii iubiri, intact, cu ideile, cu pornirea de jertfă, cu intenţiunea unor sentimente înnalte, îmi dădeam seama de forţa care mă leagă de ea pentru totdeauna şi totuşi înţelegeam bine că nu mai pot spune că o iubesc.

In locul iubirii nu găseam decît o milă adîncă de frate. Ce mă desparte de ea, Doamne? ţipai cu glas tare, turburat că nu puteam găsi o cale prielnică, de a mă lămuri în grabă.

Am avut o spaimă, m'a îngrozit cîteva clipe dar au trecut ca un vis. Ea e sănătoasă, e aceiaşi, ce mă face să am acea respingere din adîncul sufletului? Stătui puţin la gînduri. Imi adusei aminte de patima cu care am luat-o în braţe, cînd a intrat cu sticla de apă în mînă. Turburarea ce mă cuprinsese atunci, emoţiunea, schimbarea glasului, tremurul picioarelor, mi se înfăţişară clar. Imi reveni totdeodată şi scena cu femeia proprietarului, cînd stăteam pe bancă şi şi aplecase capul spre mine. Uimit, vedeam o asemănare perfectă în ceia ce simţisem: aceiaşi deşteptare sălbatecă a animalului care doarme în noi, aceiaşi tîrîre a patimilor omeneşti, aceiaşi înfrigurare a voluptăţii, aceiaşi stăpînire atotputernică a naturii.

Avui un fior de groază. Stătui cu privirea aţintită în depărtare, caşi cum aş fi zărit un punct luminos. Se făcu deodată tăcere, oprindu-se în loc toată clădirea mea de gînduri şi ne mai rămînînd din tot sgomotul, decît un slab vuet ca o rumoare de glasuri înăbuşite.

Aşa dar—îmi zisei—acelaşi lucru m'a atras faţă de amîndouă. Iubirea mea avea acelaşi germen închis în făptura simţurilor mele. Scoţînd nebunia acestor simţuri, ce-a mai rămas? O umbră lividă. Se înţelege—continuai să-mi spun cu amărăciune—acum pricep totul.

In starea de amorţire şi inconştienţă, în starea respingătoare a trupului ei, ochiul şi-a urmat cercetarea lui ascunsă, n'a mai găsit ceia ce-l încînta; în acele clipe de înmărmurire şi durere, acest ochiu cinic al firii a găsit şi atunci cu cale să i ceară bietului corp desfigurat aceiaşi atracţie senzuală şi, ne mai găsind-o, s'a întors dela el cu silă, secînd toată seva iubirii mele.

Imi acoperii faţa cu palmele şi mi proptii capul în pămînt. Aveam o simţire ciudată. Absorbit de gîndurile acestea, senti-

mentul intim al personalității se slăbise în mine și nu rămîneau decît afirmațiile crude la care ajungeam.

Cum? concepția ideală a iubirii, acele sentimente mari ce mi se deșteptau la amintirea ei, nu mai au nici o putere de a se susține pe picioarele lor, fără impulsiunea instinctelor josnice?

Dar atunci simțirea mea, nu e decît rețeaua acelorași instincte, într'o formă care să mă facă să mă apropii de ea și să-i țes acea pînză ademenitoare, în care am și prins-o?...

Mă vedeam o unealtă nenorocită în mîna naturii, și fapta pe care o săvîrșisem mi se înfățișa tot mai neîndurătoare.

Și acum fug de ea, după atîtea suferințe îi mai arăt și eu vulgaritatea iubirii, ce nici nu mai este! Ce-i mai pot da decît milă de acel corp, de acea viață strivită?

Da, milă în loc de iubire. Înțelegeam bine că mila e ceva profund deosebit de iubire și-mi părea ciudată teoria că „orice iubire e milă." In milă vedeam mijlocul de a se arăta superioritatea mea față de starea ei și cu cît această milă ar fi fost mai mare, cu atît se săpa și prăpastia între noi, depărtîndu-ne dela ceia ce trebuia să urmărească iubirea: unificarea spiritelor, existența unuia prin celalt.

De n'aș avea mila asta bolnavă,—îmi zisei cu o limpezime rară, sufletul s'ar descătușa, n'ar mai avea ecou împrejurările nenorocite și starea respingătoare în care s'a aflat ea, n'ar mai avea rost pentru mine senzațiile de plăcere după care alerg și m'aș pierde numai în iubirea sufletului curat și frumos. Viața, în orice chip s'ar înfățișa pentru amîndoi, nu m'ar mai impresiona întru nimic, căci n'ar avea de ce să-mi fie milă.

Și sufletul meu cît e de mic! In tot ceia ce am făcut, în ceia ce am simțit, nu văd decît constrîngerea stupidă a instinctelor care ne caracterizează pe toți oamenii mici, pe toți oamenii vite, a căror viață nu înseamnă nici macar în durata unei clipe, o tresărire a privirii peste marginile cu care ni-i îngrădită firea.

Cu toată revolta de care eram stăpînit, cu toată desconsiderarea ce mi-o asvîrleam singur în față, încercările de a mă convinge și determina să apuc o altă cale, rămîneau zadarnice.

Presimțeam dintru început cu toată pledoaria, că e pierdută cauza și, dacă mă dedeam la acest joc, era acea ușurare morală pe care o căpătăm față de noi, mărturisindu-ne cugetele.

Atunci cum stam adîncit cu privirea în bolta ceuușie a cerului, mi s'a strîns inima deodată simțind că sînt *un rob al pămîntului*, care e în mine, din care trăesc și care mă poartă.

In ceia ce fac, ce cuget și simt, nu vedeam decît desvăluirea voinții lui, de a atinge scopul urmărit prin închegarea ființii noastre, scop la care conlucram ca un ocnaș, cu patimile, cu rațiunea, cu voința mea.

Mi-am dat seama că e o zidire de carne și nervi făcută de mii de ani și că tot ceia ce se datorește mie, nu e decît răsunetul aceleiași zidiri.

Schimbarea mea, o puneam acum în sarcina firii mele și a legilor fatale cărora sîntem supuși, ușurîndu-mi greutatea răspunderii pe care mi-o atribuiam singur. Cu resemnare, așteptam să vie orice, avînd credința că sînt motive puternice și de un alt ordin decît intelectuale, care-mi determină pașii vieții.

Am plecat spre casă cu desnădejdea în suflet că sînt o ființă tot atît de mică și de neînsemnată ca mai toată lumea și că cu toții sîntem robii vieții din noi; iar dacă unii se răzlețesc din turmă, se găsesc alții care să-i readucă la robie, înainte de a se încrede singuri că o concepție deosebită în afara legilor ce ne domină, experiența vieții nu o admite.

Odată cu relevarea aceasta, aveam sentimentul unei mari descoperiri. Pe drum mă afundai într'o visătorie lungă. Imi apărea viața din orașe, mulțimea din străzi, din fabrici, din birouri, din școale alergînd în lungul și latul pămîntului, lucrînd în ateliere, în uzine, pe cîmpuri, cugetînd, vorbind, rizînd și făcînd un vuet enorm. Era lumea în nesfîrșitele ei chipuri, ce-mi treceau pe dinaintea ochilor într'un cortegiu imens. In munca fiecăruia descopeream aceiași robie silită și urmăream până departe valurile de vieți, purtate pe același drum al robiei, ce curgeau unele după altele făcînd o mare de capete în jurul meu. Realitatea acestei lumi, căreia nu-i mai atribuiam nici o însemnătate, mă durea cumplit, înțelegînd bine că nu mai poate fi o altă ordine, care să răspunză visurilor noastre. Deschisei ochii mari. Pustietatea și tăcerea cîmpurilor îngălbinite îmi arătau cu jale neclintirea legilor și statornicia acestui pămînt în veșnicia timpurilor.

Cînd am intrat în odaia mea, care conținea în aerul ei bucuria vieții senine de până atunci, mă întrebai cu mirare dacă tot eu sînt acela, care a locuit aici mai înainte. Mi se părea că mă desparte o sumedenie de ani, că sînt îmbătrînit și că, după o luptă amară, reviu cu ochii în lacrămi la aceiași vatră, ca să-mi adun frînturile vieții sfărămate și să plîng pe urma lor. Viața parcă se închisese pentru mine și mă simțeam nenorocit, chinuit de gîndul ce-am să mai fac de aici în colo.

Trăsei din colțul odăii sofaua roșie care părea străină, ca adusă de vînturi, printre lucrurile simple din casă și, afundat în ea, priveam prin fereastra deschisă. Afară începuse să ploae liniștit, fără nici o adiere a vîntului. Nu se auzea decît zgomotul picăturilor de ploae căzînd pe frunze într'un răpăit ușor. Toate grijile și frămîntarea pieriseră; căzusem într'o melancolie dulce, care topea însemnătatea lucrurilor ce-mi treceau prin minte. Eram afundat în acea reverie, cînd viața și faptele îți trec pe dinainte ca și cum ar fi ale altuia. Lumea cuprinsă în iubirea mea crezută ideală, îmi apărea ca o clădire dărămată de minciuna instinctelor pe care le descoperisem la baza ei. Indurerat, mă vedeam legat de o viață strîmtă, josnică, în timp ce-mi trecea ca o înourare, desvălindu-se aievea într'o fluturare de vis, adevărata lume a simțirilor înalte care-mi dădeau a-

ceiaşi fiori ai depărtării, ca în copilărie lumea basmelor şi a poveştilor fantastice. Cînd am deschis ochii, ploaia se liniştise. Copacii şi florile tremurau în lumina soarelui. Aerul curat şi dulce năvălea în odae, ajungînd până la mine.

Două păsărele pe o creangă de măcieş din faţa ferestrii, ciripeau vesele, îşi ciuguleau penele ude, se apropieau una de alta, se mîngîiau cu aripele. Le priveam cu atenţie cum îşi arătau iubirea într'o necurmată ciripire. Era acelaşi instinct care mă stăpînise şi pe mine. De ce să-l condamn? Ce e urît în puterea lui? Oare e vr'un loc în lumea asta, pe care să nu-l stăpînească natura? Şi de vreme ce nu este, mai poate fi ceva josnic sau superior? In nădejdea unei alte lumi, unor gîndiri şi idealuri superioare vieţii tuturor, poate fi altceva decît o amăgire, decît o înşelare de sine? Intrebările acestea deschiseră o lumină nouă. Inainte de a căuta alt liman visurilor noastre, mă întrebai despre cel propriu oricărei vieţi şi, uimit după toată cercetarea, nu-l puteam preciza nici înţelege. Viaţa pe care o crezusem ca un lucru de sine înţeles, mi se înfăţişă acum într'alt chip şi mă izbi cu putere izvorîrea ei din întuneric. Dispreţul, pe care mă luptam mai înainte să-l arăt faţă de această viaţă aşa cum ni-i dată, mi se păru ridicul.

Intr'o sclipire ca de oglinzi mi se nărui în suflet noaptea petrecută la bal, valsul, plimbarea cu barca, lacul, stuful verde, iar peste toate plutind chipul Teodorei, ca o lumină dulce. Adierea acestor amintiri mă ameţea şi vedeam lămurit în ele frumuseţa şi înţelesul vieţii.

In înfiorarea ce mă cuprinse simţeam cît îmi sînt de scumpe şi cîtă fericire au lăsat în drumul lor. Gîndul că s'au dus pentru totdeauna şi că nu mai am ce spera în viaţă, îmi întunecă totul din minte. Strînsei cu putere pleoapele şi umezeala ochilor se strînse în două lacrimi, care se rostogoliră pe obraji.

Adouazi tata care aflase de cele întîmplate la curte, cu un tact deosebit, mă luă cu dînsul ca să mergem într'un sat, unde avea nişte afaceri.

Pentrucă nu aveam curajul să-mi mărturisesc sila şi greutatea cu care trebuia să-mi joc înainte rolul de îndrăgostit, intervenţia părinţilor îmi uşura cugetul, tăindu-mi contactul cu Teodora. Mai mult ca oricînd îmi reaminteam de datoriile mele filiale şi, cu toate că ştiam ce lovitură înseamnă pentru Teodora părăsirea, totuşi continuam să cred că motivele care mă împiedecă sînt atît de puternice, încît mă scutesc de orice răspundere.

In ziua următoare fusei însărcinat cu nişte cumpărături din gară. Printr'un om i-am trimes o scrisoare, arătîndu-i că sînt supraveghiat de părinţi şi că n'am mijlocul de a putea veni nici în ziua aceia. Prin acelaşi om mi-a răspuns că, dacă doresc s'o mai întîlnesc, peste noapte mă va aştepta lîngă zidul curţii, pe malul gîrlii. Cuvintele „dacă mai doresc" îmi săgetară inima. Vedeam atîta dezolare în rîndurile acelea, încît rămăsei ca îm-

pietrit. Nu mai aveam puterea să mai judec, dela sine se înţelegea nelegiuirea mea şi, fără nici o revoltă sufletească, am stat cufundat multă vreme într'o melancolie în care omul nu-şi mai dă seama de nimic.

Noaptea, după ce s'au liniştit ai casei, mă furişai în grădină şi sării ulucile prin fund. Singurătatea cîmpiilor în razele lunei mă înfioră o clipă. Pe drum mă chinuia presimţirea unor lucruri groaznice. Aveam teama că poate i-ar veni aceleaşi atacuri şi înspăimîntat mă opream în loc, priveam la umbra mea, întinsă pe pămînt, avînd impresia că fac un drum sinistru. Cum am intrat în vale, am ţinut drumul pe malul apei, până am dat de zid.

Mă uitai cu atenţie împrejur, dar nu observai pe nimeni. Intrai numaidecît în porumburile ce se întindeau ceva mai sus pe mal şi mă lungii jos. Luna avea o strălucire limpede, umbrele foilor de porumb împestriţau tot locul şi se mişcau ca nişte limbi negre în suflările rari ale vîntului. Priveam până departe gîrla, ochiurile de stuf presărate în luciul ei de argint, brîul de sălcii de pe zăgaz, dar ele nu trezeau nimic în mine. Adesea mă pierdeam ascultînd foşnetul lin al foilor de porumb ce se adîncea până departe.

Tot timpul, ceia ce m'a preocupat mai ales, a fost grija măsurilor practice de aici încolo; ce ocupaţiune să găsesc, cînd să plec... aranjam totul cu liniştea unui condamnat, care vede bine ceia ce-i mai rămîne de făcut. Oftam lung, sarcina mi se părea grea, chinuitoare; nu ştiam dacă am s'o duc la capăt şi cum voiu sfîrşi cu viaţa. Că trebuia să merg pe această pantă, nici nu mai încăpea îndoială. Stam cu ochii adînciţi în străluciriie unui luminiş. Frumuseţa acelei nopţi de vară avea ceva dureros. Simţeam puternic zădărnicia vieţii şi umila ei însemnătate faţă de liniştea gravă a pămîntului cufundat în noapte.

Un foşnet se auzi în trestiile de lîngă mal şi în lumina lunei apăru botul negru al bărcii. Era Teodora.

Ii eşii înainte şi trăsei barca la mal.

Cum sta în picioare, trupul ei scăldat în razele de lună, mă izbi în chip plăcut.

— Vezi ce timp frumos am ales eu? îmi zise, în timp ce-mi ridicam braţele ca s'o sprijin să sară jos.

— Da, într'adevăr are atîta farmec noaptea asta... îngînai eu, şi cu o privire dulce o învăluii de sus până jos. Faţa ei în bătaia luminii avea o lucire de sidef. Mi se părea o minune. Aceiaşi fiori turburători ai iubirii, pe care o condamnasem, începură să izvorască, dar cu o izbucnire slabă, ca şi cum s'ar fi prefirat printre nişte bolovani îngrămădiţi în calea lor. O luai în braţe, senzaţia corpului ei îmi turnă în nervi beţia voluptăţii. O strîngeam cu nebunie la piept murmurîndu-i sumedenii de vorbe, prin care să se încreadă nu numai ea, dar chiar şi eu, că respingerea şi îndepărtarea de ea mi-au pierit din suflet. La

rîndul ei îmi răspundea cu aceeaşi patimă, simţeam tremurul nervos al corpului ei; dar desmerdările şi vorbele aveau o veselie ciudată, ne mai cunoscută de mine.

Vedeam acea robie a simţurilor stăpînindu-ne, dar mi se părea acum nevinovată, adîncă, frumoasă, şi amîndoi sorbeam cu lăcomie farmecul conţinut în cîteva clipe de fericire. Că luna străluceа pe cer, că împînzirea razelor ei peste lac era de o măreţie fără seamăn, că mai exista o lume în afară de noi,— toate nu aveau nici o înrîurire asupra noastră. Orice impresiune din afară, venea în mod confuz şi numai prin asemănarea cu ceia ce simţeam în adîncul sufletului.

Ne suirăm în barcă şi alunecarăm încet, printre umbrele stufului. Teodora începu să cînte o arie veche şi tristă, cu o voce slabă ca şi cum n'ar fi vrut să turbure adîncirea de moarte din jurul nostru. Era atîta nemişcare în aer, pe lac, în trestii, încît ai fi spus că e o înmărmurire de veci în tabloul acesta. Aţîţarea nervilor de stringerile în braţe de pe mal se împrăştia ca un abur, picurîndu-mi în suflet melancolia oboselii. N'aş putea spune că în impresiunea pe care o aveam, cum stam adîncit cu privirea în luciul pătat de umbrele trestiilor şi ale foilor de nufăr, în sînul căreia se deschidea frumuseţa altei bolţi cereşti, şi ascultînd vocea duioasă întretăiată de suspine,—ar fi fost fericire. Era o stare fără seamăn, care nu cuprinde nimic din viaţă şi numai cînd te trezeşti, îţi dai seama că ai fi trăit şi mai înainte.

Teodora izbucni în plîns, dar se stăpîni numaidecît. Vedeam bine că suferă: ce era cîntecul acela şi felul cum îl cînta, decît o durere profundă? Nu aveam însă nici o putere şi găseam nepotrivite mîngîierile pe care i le-aş fi dat.

Pe neaşteptate mă rugă să-i spun drept, ce m'a împiedecat să viu la ea. Puteam să bănuesc gravitatea răspunsului meu? Mîndria că acum simţeam cu aceiaşi patimă iubirea ce mă lega de ea, iar pe de altă parte dovada ce-o puteam face de devotamentul meu, mă îndemnau să fiu sincer, să-i mărturisesc totul. Întrucît mi 'nchipuiam că acel răspuns l-ar fi ghicit mai dinainte rămăsei surprins, observînd o impresiune dureroasă, care-i zugrăvi pe faţă desnădejdea.

O tăcere adîncă se făcu, ca şi cum s'ar fi rupt ceva între noi.

— De mine va trebui să plec de aici... spuse ea încet.

— Unde? o întrebai eu.

— Ştiu şi eu? răspunse ea cu durere, în timp ce privea în lături.... Inima mi se strînse puternic, înţelegeam bine că nu pot să-i spun ceva precis şi nici să mă angajez cu ceva în chip sigur, şi rămăsei pe gînduri.

— Poate la o soră a mea. Dar îţi voi scrie—adaose cu aceiaşi desnădejde în glas. Uite un semn al iubirii din partea mea, nu ţi-am dat nimic până acum.

Îmi întinse un plic gros, pe care îl băgai în buzunar.

Era un semn viu al despărţirii şi îmi fugiră ochii pe dîra de lumină tremurată de valurile făcute de barcă. Nu mai puteam îngîna nici o rugăminte, nici o vorbă. Senzaţia durerii parcă-mi topise şi glasul.

La mal, sării numai eu din barcă. Îmbrăţişările fură nesfîrşite. O văzui cum fără sbucium îi curgeau lacrimile. Un zgomot ce-l bănuirăm că vine de după zidul curţii, ne amuţi. Împinsei barça în apă şi de după trestiile ce o ascunse vederii auzii:—Adio, Virgil!

Fără să am pe cineva înaintea ochilor, acest „adio" rostit ca de o fiinţă nevăzută, mă îngheţă. Cîtva timp ascultai zgomotul lopeţii, mă cuprinse apoi un tremur de frig şi plecai. Nu făcui însă de cît cîţiva paşi şi mă oprii înlemnit. Se auzea un cîntec venind de pe lac. Era vocea Teodorei. Cînta atît de tare încît răsuna toată valea.

Ce înseamnă asta? mă întrebai îngrijat, ştiind că ne ferisem să nu se simţă nimic. Şi o îndoială groaznică mă piroti, bănuind că poate ar fi nebună. Neclintit, cu braţele încrucişate, priveam stupid în adîncul nopţii, ascultînd cîntecul acela sfîşietor. Mai mult un ţipăt scos din toată puterea îi fu sfîrşitul şi o tăcere de moarte, ca într'o înfiorare a văzduhului, se întinse peste ape.

Ce să fie, Dumnezeule? îmi zisei stăpînit de o presimţire ucigătoare, încît picioarele abia mă mai ţineau de spaimă. Scoсei plicul şi-l desfăcui. Era şi o scrisoare, am vrut să citesc la lumina lunei, dar turburat nu vedeam decît nişte încreţituri de linii, care îmi jucau înaintea ochilor pe hîrtie.

Într'un suflet am alergat spre casă. Notele dureroase ale cîntecului parcă se luase după mine, vuindu-mi în urechi ca o voce a remuşcării.

Ajuns în odaia mea, aprinsei lampa şi întinsei scrisoarea pe masă, apoi îmi luai capul între mîni şi citii:

„Pe hîrtia asta am plîns, în faţa ei mi-am depănat toată viaţa, toată iubirea noastră, şi-am înţeles că s'a sfîrşit cu mine. Vedeam ochii tăi cum vor sta aţintiţi asupra acestor rînduri pe cînd aceia, care m'au ajutat să-ţi scriu, nu vor mai luci. Te vedeam cum îi vei închide, gîndindu-te la mine şi nu vei crede că nu mai exist...

„Dar e zadarnic să mai înşir ce m'a împins la pasul ăsta. Cînd toate drumurile sînt închise, nu e o nebunie a bate în ziduri? Cînd spre ce a fost în urmă nu mă mai puteam întoarce iar înaintea mea te aveam doar pe tine, cînd am înţeles că nu-ţi pot fi decît o piedecă sigură şi un motiv de nefericire în viitor, acum cînd exaltarea iubirii a trecut şi se poate vedea abisul ce ne desparte... ce-mi mai rămîne?

„Am pătruns adînc taina sufletului tău; decît o viaţă zdrobită, căreia mai tîrziu poate îi va lipsi şi curajul să se suprime, mă mulţumesc cu trupul de umbră al vedeniei tale şi prefer viaţa cuprinsă în amintirile, pe care le vei păstra.

„Adio Virgil, n'aş vrea să mai sfîrşesc scrisul dar mi-i aşa de greu, cît plîns simt înăuntru! Ah! de-aş simţi mîna ta cînd mă voiu afunda în apă... va fi un vîrtej deasupra... o groază... un întuneric. Pe urmă va rămîne în luciul apei, ca o pată....
Teodora ta".

*

In primăvara anului următor, am dat iarăşi pe acasă. Era o zi caldă şi înviorătoare de primăvară. Eşii la cîmp. Străbătui acelaşi drum, revăzui valea, gîrlele şi mă oprii pe zăgaz. Balconul de geamuri şi casele se zăreau bine, printre copacii desfrunziţi. Un dangăt de clopot venea dela turmele de oi. In apropiere de zidul curţii observai o fluturare de lumină, îmi aţintii privirea şi înţelesei ce este. Simţeam o ameţeală şi mă rezemai de trunchiul unei sălcii.

Tot ceia ce vedeam şi auzeam mă impresionau dureros. Fluerul dela stînă, dangătul de clopot, strălucirile apei, viaţa ce ţîşnea peste cîmpuri, liniştea din aer îmi strîngeau inima de jale şi-mi arătau nepăsarea naturii şi durata ei eternă, peste orice mormînt s'ar închide.

In pas şovăelnic m'am îndreptat spre satul vecin. In faţa porţii am dat de îngrijitoarea caselor. Dela ea am înţeles între altele, că ruga Teodorei a fost ca s'o îngroape acolo şi că cei din curte aveau credinţa că ea înebunise. O rugai să mă lase singur şi apucai prin grădină la vale. Printre copaci se vedea licărind piatra albă. Imi încetenii paşii şi fără să mă opresc cu gîndul la ceva, ascultam foşnetul ghetelor prin iarba uscată. Pe malul gîrlii, care era legat de amintirile mele, se ridica un stîlp de piatră, cu fotografia ei care începuse să iasă de soare. Deoparte se întindea lacul cu strălucirile lui de ape şi cu ostroavele de stuf, iar de alta copacii care urcau la deal, învăluiţi într'o culoare de bronz. Umbra neclintită a crucii culcată peste movila de pămînt, pe care se vedeau cîteva foi uscate, mă izbi puternic. Un fior lung îmi deşertă toată simţirea clară din suflet. Picioarele mi se înmuiară şi căzui în genunchi. Imi pierdusem noţiunea existenţii mele proprii şi cum stam cu privirea aţintită la acea umbră, „singura ei mîngîiere", mi se părea că am murit de mult şi că din fundul groapei auzeam ca prin vis deasupra noastră uruit de roţi, tropot de copite, zgomot de paşi, vuet de glasuri, tot haosul lumii în mersul ei etern, mereu acelaşi.

Eugen Todie

Solie nouă

In aerul din sufletu-mi, stricat
Precum e 'n camere de mult închise,
Un Cupidon cu-aripele deschise
Pe nesimţite astăzi a intrat.

Sglobiu şi roz, uşor s'a aşezat
Pe-un trubadur de bronz sculptat din vise,
Pe care vremurile 'l prăfuise
In colţul lui stingher şi 'ntunecat.

Apoi, cu gestul graţios, monarcul
Inspre-o fereastră îşi întinse arcul,
Ţintind în ea săgeata lui de zeu;

Iar prin spărtura geamului, de-odată
Pătrunse 'n umbra sufletului meu
Un val de atmosferă 'mprospătată...

Mihai Codreanu

Răspuns d-lui Gherea

(Sfirşit)

Am să duc până la capăt acest răspuns ce-l adresez d-lui Gherea, căci—numai din respectul ce se cuvine adevărului—cred că d. Gherea va şti să-l considere, ori de unde ar veni acel adevăr, şi în oricit de infimă cantitate s'ar găsi în această expunere. Şi mai cred apoi că d. Gherea priveşte orice discuţie de idei ca binevenită, spre deosebire de d. Iorga care, singur, caută să treacă *tabu* în această ţară şi în ţinuturile locuite de Romîni. Se'nţelege că nu urmăresc, ca d. Gherea să-şi părăsească convingerile ce i-au călăuzit toate mişcările vieţii sale. Nădăjduesc numai că aceste rînduri îi vor putea dovedi că, din motive dezinteresate şi în numele unui ideal care—după noi—trebue să aibă precădere înaintea celorlalte, cineva poate urma altă cale decît acea propoveduită de d. Gherea. Iar măcar o parte din justificările mele, sper că vor găsi ecou în unele suflete tinere, care caşi mine au nevoe de argumente de aceiaşi natură, pentru a se orienta în această viaţă. De aceia închin aceste rînduri tinerilor mei prieteni.

N'aş vrea să fie trecut cu vederea un punct capital în asemenea discuţii şi anume: ştiinţa e neputincioasă să fixeze un conţinut „formei" noastre morale. Cu alte cuvinte, în domeniul datoriilor noastre, logica n'are sancţiune în determinarea „valorilor" şi a clasificărilor lor. Viaţa omenească se desfăşoară luînd diferite aspecte, sau—după vorbele filozofilor—ca se desfăşoară sub diferite categorii: acea a cunoaşterii, acea estetică, ori religioasă, ori etică, ori practică, etc. Nici una din aceste categorii nu poate înlocui pe celelalte, căci fiecare din ele are părţi ireductibile. De aceia unii îşi găsesc mîntuirea în religie, alţii în arte, alţii în ştiinţă... Tot astfel, raţiunea pură n'ar fi în stare să hotărască ce ideal ar trebui să primeze: perfecţionarea personalităţii individuale, fericirea citor mai mulţi, raţionalitatea faptelor noastre şi aşa mai departe. In domeniul etic, aşa dar, dacă poate fi vorba de o ştiinţă, în senzul kantian de metafizică ştiinţifică,—această ştiinţă nu va putea avea alt obiect decît formele, sub care se realizează viaţa noastră în „categoria" morală, iar nici de cum conţinutul datoriilor noastre.

Notă.—In articolul din No. trecut s'au strecurat următoarele erori de tipar:

Nota din josul pag. 336. „Pe vremea cînd d. Gherea scria" trebue complectată astfel:

„Pe vremea cînd d. Gherea scria *Ce vor socialiştii romîni*, autorul răspunsului de faţă nu se născuse".

Apoi:

pag. 333: *demonstrezi* în loc de *demontezi*;
pag. 347: *mîntuit* în loc de *mânuit*;
pag. 348: *automism* în loc de *atomism*.

Dar chiar în domeniul ei propriu, ştiinţa pozitivă stăpîneşte numai o mică parte din el. Şi apoi ştiinţa, ca toate manifestările spiritului nostru, are viaţa ei, evoluţia ei; nefiind decît opera omului, ea împărtăşeşte soarta spiritului ce o crează. Ştiinţa de azi va putea veni în contrazicere cu ştiinţa de mîne, căci, chiar în domeniul materiei inerte, realitatea studiată nu se sporeşte numai în întindere prin progresul ştiinţii,—ca şi cum ar fi deajuns să ridici cît mai mult din vălul ce acopere acea realitate. In fine, ştiinţile pozitive îşi pot aplica metodele lor numai acolo unde se poate introduce o măsură (cum ar fi prin balanţă sau prin termometru) ce s'ar face prin o simplă cetire. Mai mult decît atît, ştiinţile pozitive nu stăpînesc decît într'o slabă măsură fenomenele, ce au o durată de dezvoltare, ce au o evoluţie dinamică, ce-şi au o istorie a lor.

D. Gherea însă proclamă chiar pentru realitatea socială drepturile inviolabile ale ştiinţii necesare şi fatale... cu o mică restricţie absolut neexplicabilă în concepţia d-sale, cum că „sentimentele universale sînt şi ele o putere în lumea de azi!". Concluzia noastră este că nici socialismul şi nici marxismul nu pot fi ştiinţi, în înţelesul propriu al cuvîntului, ci sînt numai *doctrine de acţiune*, ce n'au altă menire decît studiarea mijloacelor prin care s'ar putea atinge anumite scopuri [1]).

Am arătat în cele precedente că socialismul nu poate fi o ştiinţă. Căci, mai întâiu, ştiinţile sociale nu-s încă constituite. Şi de vor exista vr'odată, ele nu vor putea suferi epitetul de socialiste sau poporaniste. Apoi, fenomenele sociale prezintă caractere absolut deosebite de fenomenele fizice sau biologice. Dacă şi în domeniul social va fi existînd un determinism fatal şi necesar, raţiunea omenească nu va fi în stare să-l ştie niciodată sub forma riguroasă a legilor ştiinţifice. Căci realitatea socială o formăm noi, oamenii, cu toată viaţa noastră, cu tot sufletul nostru, cu patimile şi aspiraţiile noastre; iar fenomenele sociale nu vor fi decît năzuinţi într'un senz sau într'altul, ce n'au alt suport decît cunoştinţele şi voinţele noastre. De aceia social-democratismul nu poate avea altă bază decît mişcarea socială a proletariatului industrial şi nu va fi decît doctrina de acţiune a acestei mişcări. Intrebăm atunci pe d. Gherea, care e acea „bază teoretică a social-democratismului, pe care n'au putut-o pătrunde toată viaţa lor inteligenţii şi învăţaţii poporanişti ruşi"?

Realitatea socială: acesta e suportul tuturor doctrinelor politice. Şi Jaurès nu încetează de a recunoaşte acest lucru. Anatole France, neputînd prezida o întrunire socialistă, trimite o scrisoare, în care găsim fraza următoare: „socialismul e forma „necesară a societăţiilor moderne în Anglia, în Franţa, în Ger-„mania". De ce oare Anatole France n'a înşirat şi ţara noastră, pentru care socialismul să fie „o formă necesară"? Dar în-

1) Modul cum energiile sufleteşti elaborează „scopuri", caşi modul de studiare a „mijloacelor", formeaza subiectul a două mari chestii speciale. Dacă nu le discut aici, nu înseamnă că nu le recunosc existenţa.

suși d. Gherea scrie în articolul ce discutăm: „social-democrația e un partid politic modern, care caută să devie în toate țările *civilizate* cel mai puternic și cel mai numeros". La noi partidul socialist n'are această tendință ?.. Nu-i rău, d-le Gherea să fii „o țară mică, săracă și incultă"? Mai întrebăm încă pe d. Gherea: *cum* poate social-democrația să devină în țările civilizate un partid politic și mai puternic și mai numeros? Și dece ea n'a devenit până acum partidul cel mai puternic, măcar în una din țările civilizate? In *l'Humanité*, Compère-Morel exclamă adouazi după alegerile generale: „Nu în anul 3000! Nu „după un secol! Nu după 50 de ani socialismul va fi victorios! „Ci în cîțiva ani! Mîni poate! Da, mîni, el va prezida la desti„nele țării noastre!" Și doar pentru Franța, se poate spune că destinele poporului sînt încredințate în mînile lui; și totuși, până azi partidul socialist nu-i cel mai numeros. Chiar țările cele mai capitaliste se industrializează destul de încet!

Ca doctrină de acțiune, social-democratismul își pune un scop imens, ce ar covîrși puterile tuturor zeilor; căci din ziua în care răul își va fi atins maximul, societatea va începe a funcționa astfel, încît *justiția integrală* va fi brusc realizată. Și care vor fi mijloacele cu care se va putea obține această minune?... Nici-unul! Legile sociale prin mecanismul lor logic, fatal și necesar, se vor însărcina să facă acest serviciu; și pentru aceasta e destul să le enunți odată pentru totdeauna. Ce ușor e să rezolvi astfel toate problemele și cît e de amețitoare puterea vorbelor, cînd mai ai pe deasupra și avantajul de a declara că posezi adevăruri absolute! Ca și cum ar fi destul să dorești ca lucrurile să fie într'un fel, ca ele să se și aranjeze în acel fel. Cu asemenea concepție teoretică, un partid politic, pentru a fi consecvent, e redus la complectă paralizie. Din fericire, între această concepție și tactica social-democrată e o adîncă contrazicere, fără a putea spune totuși că acea tactică a partidelor socialiste e lipsită de inevitabilul caracter de intransigență... socialdemocrată.

In luptele politice, partidele socialiste din Apus iau pur și simplu poziție în chestiile puse la ordinea zilei de guvernele burgheze, fără a mai face mare caz de principiile lor fundamentale. Astfel, în Franța, partidul socialist s'a prezentat în alegerile generale numai cu soluțiile problemelor ce urmează să aibă o dezlegare imediată și anume: reprezentarea proporțională, impozitul pe venit și reducerea serviciului militar la doi ani [1]). In ce privește reforma electorală, socialiștii unificați luptă alături de conservatori; iar în celelalte chestii, împreună cu radicalii unificați. După alegeri, Jaurès a luptat din răsputeri, dar fără izbîndă, ca partidul radical să rămînă credincios programului dela Pau. „Indrăznesc să spun—scrie Jaurès în organul partidului său—că ministerului, care din primile zile va afirma net politica formulată de d. Combes, acelui minister nu i va lipsi nici un vot socialist. Il vom ajuta, cum vom putea mai bine, să respingă asalturile reacțiunii, să-i prevină manevrele" etc. Un lucru e clar. Jaurès și deci și partidul socialist, se mulțumește să susție *numai* programul burghez al radicalilor.[1]) Și dece? fiindcă numai partidul radical e în stare să înfăptuiască acel program și fiindcă cu cît un partid politic e mai puternic, cu atît are mai mare răspundere și mai multe datorii, cu atît e silit să privească mai deaproape chestiile la ordinea zilei. Și dacă și partidul nostru socialist ar avea reprezentați în parlament, și-ar reduce și el programu-i nesfîrșit la cîteva puncte numai... fără a perde cîtuși de puțin din marele lui prestigiu.

In cartea sa despre Berlin, Huret arată că, vorbind cu un lucrător, fruntaș socialist, n'a putut obține dela el nici un strigăt revoluționar, ci că dorințele lui deocamdată se mărginesc la cele șase puncte, pentru a căror realizare imediată luptă partidul său. Am ascultat la Berlin o conferință a unui deputat socialist, chemat de o societate studențească să expue programul partidului său. Ei bine, acel social-democrat n'a spus nici un cuvînt despre doctrina marxistă. A făcut numai istoricul partidului socialist, i-a expus programul actual, a arătat că multe din dorințele programului dela Erfurt sînt acum realități înfăptuite de partidele burgheze, că socialismul a cucerit toate spiritele, a pătruns complect în politica comunală din Germania, că în fine, dacă poporul ar ajunge la maturitate politică, nu se știe dacă n'ar veni în complectă contrazicere cu tactica intelectuală preconizată de intelectuali, fruntașii lui [2]).

Reținem pentru moment, că partidele socialiste au atitudinea unor partide de opoziție extremă; și până în ceasul cînd va

---

1) Iar până cînd războiul va fi desființat prin grevă generală, socialiștii propun înarmarea națiunii ca mijlocul cel mai eficace de apărare națională.

1) Și fiindcă d. Gherea îmi pomenește și de *Hervé*, care acum n'ar mai fi herveist, ceia ce recunoaștem și noi,—îmi voi face o plăcere să citez și vorbele lui pentru susținerea blocului: „Nu-i cu putință ca oameni ca Jaurès, Sembat ori Thomas să lase astfel o mînă de doctrinari să strice cea mai frumoasă situație politică ce ni s'a prezentat vreodată dela epoca fecundă a vechiului Bloc. Situația e clară. *Cel mai puțin cult din militanții noștri poate să o înțăleagă, afară numai dacă spiritul dogmatic nu i-o fi atrofiat cu totul bunul lui simț*". Și cu o lună mai tîrziu: „Și blocul, o știți bine, ne e interzis de sfintele Evanghelii". (*La Guerre Sociale*).

2) Iată cum e primită, de pildă, de socialiștii germani, ideia grevei generale ca mijloc de paralizarea războiului.

Liebknecht spunea în 1889 că e o „frază nenorocită". In 1891, Auer zicea: Generalstreik, Generalblödsinn. Adică: grevă generală, inepție generală. In congresul dela Iena, din 1896, Bebel declară: trebue să fii inconștient, pentru a risca o asemenea aventură. In 1913, Sudekum n'a combătut în comisia budgetului din Reichstag sporirea cheltuelilor ministerului de războiu. In congresul dela Iena, din 1913, s'au rostit fraze ca acestea: Pentru o acțiune antimilitaristă, lipsește socialismului german ecoul necesar în masele populare. Vă înșalați, dacă credeți că masele sînt așa de antimilitariste, după cum le-ați vroi. Un jurnal socialist din Lipsca își bate joc de Jaurès cu „mania sa de dezarmare și alte panacee de acest soiu".

Insuși Guesde privește ideia grevei generale ca o înaltă trădare contra socialismului și care ar arunca democrația franceză în mînile caporalismului prusac.

apărea sub soare anarhia spontană ce va da naştere armoniei universale, socialiştii înţăleg să ducă lupta în cea mai strictă legalitate. Legalitatea, după cum e şi firesc, e arma lor cea mai puternică. Şi cînd la noi, în această clipă, se duce lupta pentru lărgirea acestei legalităţi, ca energiile poporului şi forţele democrate să aibă un mai întins cîmp de activitate şi desvoltare, socialiştii acuză pe propunătorii reformelor de... nesinceritate: argument politico-sentimental de o savoare deosebită. Pentru social-democraţii noştri, gloria de a fi contribuit cu ceva la opera vremii e un lucru prea neînsemnat, chiar cînd prin acea operă ei ar putea căpăta o oarecare influenţă politică, de care până azi nu poate fi vorba.

Ca partid de extremă opoziţie, social-democraţia are avantaje enorme. Privind realitatea dela înnălţimi inaccesibile, se poate consacra cultului neprihănit al idealului absolut, impunînd astfel sufletelor curate şi sumare.

Departe de pericolele guvernării, de rezistenţa forţelor sociale şi de povara răspunderii,—atitudinea aceasta de mumifiare e foarte lesne şi comodă. Căci chiar partidele burgheze, cînd sînt în opoziţie, pot duce lupte de idei fără „compromisuri", se pot organiza şi se pot uni contra „duşmanului" comun, cîştigînd astfel simpatiile mulţimii. Partidele socialiste fac şi operă constructivă, cînd dau concursul lor guvernelor burgheze, şi prin critica şi măsurile ce propun ca soluţii problemelor la ordinea zilei. Întotdeauna, măsurile socialiste vor fi bine venite. Mai întâiu prin aceia că vor fi nete, vor fi soluţii cu adevărat radicale, ce pot fi luate ca măsură pentru soluţiile legiuitorului. Apoi, ele vor putea fi discutate, în ce priveşte oportunitatea şi eficacitatea lor, pe baza cercetărilor istorice şi sociale. Pentru d. Gherea atitudinea poporanistă e aşa de reacţionară, că se poate compara cu a „boerilor conservatori, care acum cîteva decenii nu voiseră să ne dea o constituţie". Rugăm cu inzistenţă pe d. Gherea, să ne lămurească în ce constă reacţionarismul nostru. Se opune doctrina poporanistă la introducerea cutărei instituţii sau a unei anumite măsuri socialiste? Încă odată sîntem nevoiţi să repetăm că poporanismul, aşa cum îl înţălegem noi—şi credem că ne e permisă această fantezie—nu-i decît o atitudine critică, care nu furnizează soluţii verbale pentru toate timpurile şi pentru toate locurile.

Şi dacă d. Stere, cercetînd realitatea noastră socială, conchide că n'avem elemente sociale, care să servească ca *instrument de acţiune unui partid socialist de guvernămînt*,—ce imputare de reacţionarism i se poate aduce, cînd cu aceasta nu face decît o constatare de bun simţ? Şi enunţînd această constatare, d. Stere „nu invită pe socialiştii romîni *să se mai lase din* înnălţimile eterne ale idealului pe pămînt," şi nici nu poate împiedeca în acest chip formarea unui puternic şi numeros partid social-democrat, precum nici aceia a unei societăţi spiritiste. A răspuns doar d. Stere că din străinătate se pot aduce idei

socialiste, instituţii şi măsuri socialiste, dar nu se poate importa şi proletariatul industrial, care să servească de suport unui partid romînesc revoluţionar. Poporanismul nu se adresează social democraţilor romîni, ci intelectualilor care se pot determina din motive dezinteresate şi care sînt înzestraţi numai cu însuşirile de viaţă ale muritorului comun. Pentru politica rigidă de intransigenţă însă se cere o singură, dar mare calitate; se cere să fii erou,—cum spune Clemenceau.

De pe acum putem pune d-lui Gherea întrebări precise de o gravitate—după noi—excepţională. Nu e absolut indispensabil, chiar numai pentru a asigura şi menţine legalitatea actuală ca şi minimul de justiţie necesar *vieţii vegetative* a societăţii, ca puterea centrală să fie deţinută de un guvern sprijinit de un partid politic de guvernămînt ori de o majoritate parlamentară? Şi dece social-democraţia tinde să aibă puterea în ţările civilizate, dacă nu pentru *a înfăptui* ideile pentru care luptă? Au oare programele politice altă piatră de încercare afară de putinţa realizării lor? *Legea e triumful şi criteriul oricărei politice!* Până în momentul de faţă însă, marxiştii doresc omenirii un bine infinit de mare, dar destul de nedeterminat, căci nu s'a formulat încă în proecte de lege. Dacă nu mă înşel, Franţa e ţara cu cele mai multe libertăţi publice şi unde principalele reforme politice sînt înfăptuite. În această democraţie reală, destinele poporului întreg sînt încredinţate în mînile lui. Cum se explică atunci că poporul, consultat prin votul universal, nu-şi doreşte fericirea pămîntească promisă de socialişti şi dă cea mai mare încredere partidelor burgheze? Înaintea voinţei naţiunii, exprimate fără constringere, trebue să se închine orice minte; mai presus de acea voinţă, raţiunea nu poate nimic concepe. Cel mult ne putem exprima dorinţa că cu timpul ideile socialiste se vor infiltra din ce în ce mai mult în masele populare şi datoria noastră e de a le pregăti terenul, ca în viitor voinţa colectivă să se pronunţe în favoarea noastră. Căci, după cum a repetat d. Stere, poporul are totdeauna dreptate.

Ei bine, acest popor, care—după vorbele lui Clemenceau—elaborează, cu cea mai mare încăpăţinare şi pentru binele omenirii întregi, idei generale care vor preamări viitorul, acest popor minunat nu merită încă în întregimea lui încrederea socialiştilor, care refuză să voteze budgetul necesar funcţionării infamei societăţi burghezo-franţuzeşti. Ei consideră ca o înjosire a „idealizmurilor" lor, dac'ar recunoaşte această teribilă cerinţă a realităţii: existenţa budgetului. Dar în virtutea cărui principiu au ei dreptul să desconsidere prima condiţie de viaţă a unui popor? În afară de lumea reală mai au ideile noastre morale vr'o valoare? Se poate înţălege ca un individ să se sacrifice pentru o idee sau pentru un ideal, oricît de îngust şi unilateral. Dar se poate oare concepe ca un popor să fie sacrificat în faţa unei idei, ce în definitiv nu-i decît o ficţiune creată de mintea omenească!

Dar pe de altă parte, socialiștii susțin și votează legi din programul radical, — au votat și legea ce fixază deputaților 15 mii de franci pe an,—fără a vota... și creditele necesare. Și pe cînd în Franța social-democrații refuză să voteze „budgetul păcii", în Germania [1]) colegii lor din Reichstag au refuzat să voteze înarmările din 1913, în schimb însă au votat cu ardoare „impozitele războiului", necesare pentru realizarea acelor înarmări !!

Izolarea aceasta a social-democrației, refuzul de a vota budgetul și de a participa la guvernarea societății burgheze, au fost hotărîte în Congresul dela Amsterdam *numai cu o majoritate de un vot al unui delegat... japonez*, al cărui mandat nu era în regulă! Trebue să mărturisim că fatalitățile vieții sînt ridicule cîteodată!... Așa dar, jumătate din numărul delegaților s'au pronunțat pentru votarea budgetului și pentru a face parte din guvernele burgheze; printre aceștia, bine 'nțeles că se afla și Jaurès. Și astfel, spre nefericirea generală, partidul socialist n'a devenit încă un partid de guvernămînt, ci se mulțămește să fie numai arbitrul situației, cum spune însuși Jaurès.

Nu mă pot opri să nu citez un pasaj mai lung dintr'un articol al lui Clemenceau, intitulat *Victimele unui adjectiv*: „Orice-ar fi, socialiștii noștri, pentru a-și da curaj și a da și altora, și-au zis *revoluționari*, și au fost foarte mulțumiți de acest epitet a cărui simplă magie părea că-i ridică deasupra comunei umanități. Cîtă fericire, cînd fiecare își poate procura o așa de mare satisfacție cu așa de puțină cheltuială! Răul e că, dacă te cocoți prea sus, îți vine greu să te scobori, adică să te amesteci printre lumea disperată a spiritelor care așteaptă dela ordinea socială, oricare ar fi ea, mai ales mijloace de a se dilata. Să discuți cu toți, pied à pied, nu despre lucruri sublime ce se vor face mîni, ci despre interesele imediate care formează viața de azi; să intri, spre a construi ziua din care va eși ziua următoare, să intri în realitățile pe care secole de neputință ni le aduc pentru a prepara șansele unor timpuri mai bune; să iai curajos responsabilitățile necesare; să lupți, oricare ar fi riscurile, pentru a grăbi pe unii, a înfrîna pe alții și a disciplina nedisciplinabilul, *en jetant sur le tapis son nom et sa vie comme enjeu*: cela ne va pas communément sans de grands troubles intérieurs, aux conflits douloureux de l'idéal et de la réalité" [2]).

După victoria socialistă din alegerile recente, Jules Guesde declară, pentru intimidarea „moderaților", că—dacă vr'un socialist va accepta un portofoliu ministerial,—va trebui, pentru a rămîne un om onest, să-și dea demisia nu numai din partid, dar chiar și din deputăție. Și amintește regulamentul partidului, conceput,

1) In congresul dela Basel, Francejii socialiști susțineau greva generală pentru prevenirea războiului, iar Nemții declarau că numai în caz de războiu se vor pune la dispoziția ministerului „de la machine à meurtre".

2) *L'Homme Libre*. Anul al II-lea. No. 379.

după cum urmează: Partid de luptă de clasă și de revoluție și prin urmare de opoziție față de actuala stare burgheză; dacă e de datoria lui să zmulgă toate reformele susceptibile de a ameliora condițiile luptei de clasă muncitorești, el nu ar putea în nici o împrejurare să favorizeze prin votarea budgetului, prin participarea la puterea centrală, etc. să favorizeze vr'un mijloc care ar putea prelungi dominația clasei vrăjmașe.—Adică, pentru a dispare luptele de clase, trebue împinsă până la extrem lupta de clasă.

Intrebăm iarăși pe d. Gherea: Aceasta e tactica *universală (?)*, socialdemocrată, pe care „n'au putut-o pătrunde toată viața lor învățații și inteligenții poporaniști ruși"? Din fericire, odată cu creșterea numărului deputaților socialiști, crește și răspunderea lor; și mai curînd sau mai tîrziu, trebue într'un fel oarecare să-și deschidă calea spre acțiune, ceia ce toată lumea așteaptă cu cea mai mare nerăbdare. Și supunem socialiștilor noștri, spre meditație, următoarea reflexie a lui Jaurès: Abținerea, cu voință sau fără voință, este o trădare; căci înseamnă să fugi de acțiune, de riscurile și responsabilitățile ei.

* * *

Cetitorule, a sosit „clipa de criză", căci în cele ce urmează va fi vorba de, nici mai mult nici mai puțin, decît de socialiștii romîni, pe care—ca prin minune—„talmeș-balmeșurile de contraziceri și confuzii" poporaniste i-a dezaprobat... în mod consecvent, cum spune d. Gherea. In „talmeș-balmeșul" discutat de d-sa pe 20 de pagini compacte, noi am scris că numai țările mari ale Apusului, au dreptul să aspire a deschide lumii orizonturi nouă; putem face același lucru, noi, un popor mic, trezit tîrziu la viața liberă și la cea culturală, înconjurat de vecini puternici față de care avem de susținut revendicări naționale? Cu alte cuvinte putem să ne fălim și noi că „țara noastră elaborează cu încăpățînare și spre binele omenirii întregi, idei generale care vor preamări viitorul",—cum are dreptul s'o facă Clémenceau? Ori ce-ar spune d. Gherea, „e rău să fii o țară mică, săracă și incultă", chiar numai pentru motivul că n'avem un partid socialist numeros, care să aibă puterea politică să deschidă lumii orizonturi nouă.

Din afirmarea noastră, care conține o constatare netăgăduită, d. Gherea reușește să deducă, tot vorbind ba de una ba de alta, că noi vrem „să excludem pe socialiștii romîni din patrie și din patriotism", că-i „socotim un pericol pentru țară și o piedică pentru realizarea aspirațiilor ei naționale". Și aceasta, după ce mai întâiu vrem să-i „excludem din sînul bisericii creștine", ceia ce, la urma urmii, se gîndește d. Gherea: „de altfel, la dreptul vorbind, aceasta nu ne privește pe noi, ci pe Mitropolitul primat al țării". Și are foarte mare dreptate d. Gherea, afară dacă nu-

mai n'ar vra să mai ție samă de scandalurile din Sinod, de campania tachistă și de cartelul guvernului cu conservatorii-democrați... Dar nu-i numai atît. D. Gherea nu se oprește nici aici, ci împingînd cu un pas mai departe deducțiile sale fatalo-necesaro-logice, are curajul să afirme că noi sociologii poporaniști, *bănuim intențiile socialiștilor romîni, îi taxăm de antipatrioți, îi excludem din patria romînă și din patriotismul romînesc!* 1) Încaltea de ce n'ar destăinui d. Gherea lumii muncitorești, că sociologia poporanistă va propune Camerelor de revizuire un proiect de lege cerînd expulzarea socialiștilor în insula Șerpilor!

Tuturor acelora, ce-și pun probleme de un orizont ceva mai larg, nu li se poate face injuria de a li se obiecta că n'ar dori cel mai mare bine țării lor. Diviziunile încep asupra mijloacelor ce se cred eficace pentru obținerea aceluiași unic scop. Și rămînem perplecși, cînd d. Gherea aducîndu-ne așa grave acuzații, cum că am bănui intențiile patriotice ale socialiștilor, n'a simțit de datoria sa să producă măcar un text în sprijinul acuzațiilor d-sale. Și sfidăm pe d. Gherea să găsască în rîndurile acestei reviste cea mai palidă umbră de dovadă pentru justificarea afirmațiilor d-sale. Ori, poate, d. Gherea, potrivit vechiului d-sale procedeu, numește poporaniști pe cine-i place și pe cine-i convine! În acest caz, sînt nevoit s'o spun, calea urmată de d. Gherea nu-i onorabilă. Doar d. Stere a răspuns odată d-lui Gherea, că dacă ar uza de aceiași metodă, ar putea considera și pe Moralescu printre socialiști!

Și tot continuîndu-și variațiile, pentru a ajunge în fine și la concluzie, d. Gherea mai declară: „Cum vedem nu pot și socialiștii să facă o mișcare în senzul ideilor lor, fără să se alarmeze poporaniștii că se primejduește *integritatea teritorială și aspirațiile* naționale ale țării". În fața unei asemenea declarații, cred că oricine s'ar simți complect dezarmat. Insuși d. Gherea recunoaște, împreună cu noi, că chiar în țările civilizate „puterea proletariatului organizat e încă neîndestulătoare". Se vede însă că la noi, unde social-democrația intră numai cu o parte infinitezimală în compoziția poporului romînesc, la noi socialiștii ar fi niște explozivi de nitroglicerină politică. Dacă d. Gherea își face iluzii asupra „puterii proletariatului nostru organizat", e un om fericit. Și așa trebue să și fie. Căci cu toate că inima unui social democrat e așa de sensibilă, încît necontenit vibrează la toate nedreptățile universale, chiar și atunci cînd s-ar cunoaște și condițiile sociale de pe alte planete,—totuși d-lui Gherea îi rămîn destule resurse ca să-și închee frumos ordinea aceasta de idei printr'o ghidușie: „Dacă socialiștii ar strănuta „odată ceva mai tare, ar sări desigur sociologia poporanistă a„larmată și îngrijată: pentru Dumnezeu, nu faceți atîta zgomot, „sîntem un popor mic, trezit tîrziu la viața liberă și la cea cul„turală"...

1) *Viitorul Social*, An. II, 1913, Nr. 3—4, pag. 154.

Să știe d. Gherea, că forța d-sale e și forța noastră, că cu aceiași mîndrie declarăm și noi, cu fruntea senină, că tăria noastră stă în înălțimea ideilor și în curățenia intențiilor noastre. Și dacă nu luptăm alături de d. Gherea, asta înseamnă că avem credința nestrămutată că pe calea ce urmăm ne servim mai bine țara, decît cum o fac d. Gherea și fruntașii social-democrației noastre. Și fără a cădea în vre-un dogmatism fanatic și neproductiv, și fără a sacrifica pe om și societatea omenească în fața unor formule geometrice, noi am justificat pașii noștri cu argumente, pe care până în prezent d. Gherea a neglijat să le respingă. Și cu multă bucurie am să menționez aici un fapt, ce face o deosebită onoare concepției acestei reviste dintr'o „țară mică și incultă", și care nu poate decît să contribue la încurajarea noastră și a acelora ce ne împărtășesc vederile. Intr'adevăr, iată ce scrie în Franța, în anul 1914, într'un recent articol, unul din teoreticianii radicalilor unificați francezi: Ferdinand Buisson.

„Radicali unificați, noi nu mai vrem și nu mai putem „suporta să fim separați de *popor*. (Să mi se erte predilecția „mea pentru acest cuvînt dela 1848; el e mai larg decît *clasă* „*muncitoare*, e mai clar și mai francez decît *proletariat*).

„Ințelegem să servim cauza lucrătorului industrial și rural, „a micului meșteșugar, a micului comerciant, a micului func„ționar, înfine a tuturor acelora ce trăesc din munca lor și nu „din munca altuia, să o servim tot cu aceiași pasiune, dacă nu „chiar mai eficace decît socialiștii. In orice caz, sîntem hotărîți „să rivalizăm în zel cu dînșii. Și se va vedea dacă trebue nu„maidecît să fii discipolul lui Marx pentru a voi justiția socială „și a-i accelera realizarea.

„Fără îndoială, noi nu concepem lupta de clase ca regim „normal și definitiv al unei democrații: noi nu prescriem ca ter„men civilizației războiul între clase, și nici războiul între nați„uni. Dar atît timp cît vor exista în societate două clase, dintre „care una are prea puține garanții, fiindcă cealaltă are prea „multe, vom găsi justă și necesară lupta clasei care muncește „fără a poseda, contra acelei ce posedă fără a munci. Și noi „luăm partea celei dintâiu *odată pentru totdeauna*".

Și fiindcă în contra noastră d. Gherea întrebuințază o armă veche și cu totul nefolositoare cauzei d-sale, făcîndu-ne proces de intenții cu „împăcarea conștiinții" și „reînscrierea în partidul socialist",—voiu transcrie aici cîteva cuvinte ale unui social-democrat, Marcel Sembat, cu privire la Ferdinand Buisson, pentru a se convinge și d. Gherea de seriozitatea lucrului.

„Alegerile generale din 1914 ne vor lăsa cîteva amintiri plăcute. Dar cea mai nobilă din toate, o datorăm lui Ferdinand Buisson. Quelle belle droiture! Et comme cette grandeur d'âme ennoblit nos luttes électorales! L'acte de Buisson est gros de conséquences; car le propre de ces actions—là est de purifier l'air comme un coup de vent du large. On ne se contente pas

de les admirer : l'admiration qu'on éprouve rend meilleur, et l'on devient plus capable de les imiter etc.

In acest caz, cum rămine d. Gherea cu... inteligenții și învățații ruși, cu... Mitropolitul primat, cu... insula Șerpilor și cu... strănutatul socialdemocraților noștri ?! Să nu creadă d. Gherea că numai socialdemocraților le e dat de Cel de sus să dorească justiția socială, dispariția luptei de clase și socializarea mijloacelor de producție. Insuși contele *de Mun* a adus sprijinul partidelor reacționare la votarea reformelor sociale susținute de socialiști. Și atunci pentru ce socialdemocrația își ia aere de „potop ce prăpădește și de mare tulburată", declarînd că datoria lor e de a *smulge* burgheziei reformele susceptibile de a ameliora condițiile de luptă pentru muncitori ? Nu vom înceta să plecăm emoționați o ureche întotdeauna atentă, ori de cîte ori d. Gherea va plînge mizeriile din lumea aceasta și mai ales... din țara noastră. Dar nu-l vom urma până la capăt în critica-i excesivă și mioapă, căreia îi scapă—pierzînd simțul diferențelor—elementele și mijloacele, dela care ne poate veni scăparea. Și tot astfel nu ne vom însuși optimismu-i feciorelnic de alhimie socială cu ajutorul necunoscutelor legi sociale, fatale și necesare. Și după cum am avut pretenția să afirmăm că în „problema răului", vederile noastre sînt cu mult mai pesimiste decît ale d-lui Gherea, tot așa în partea constructivă atitudinea noastră o socotim și mai serioasă și mai omenească.

Intotdeauna am izbutit să supărăm pe d. Gherea, cînd vorbim că țara noastră e mică și incultă. Dar această constatare incontestabilă servă de argument și demonstrațiilor d-lui Gherea. Și vom vedea imediat în ce mod.

Concepției socialdemocrate, d. Stere i-a opus vederile d-sale într'un corp de doctrină, pe care a numit-o poporanism. D. Gherea, fără a discuta măcar unul din principiile fundamentale ale acestei doctrine, a găsit mai comod s-o respingă în bloc, pentru motivul foarte simplu, că fiind vorba de chestii serioase, d. Gherea n'are loc unde să le mai publice cînd s'apucă să scrie, iar cînd vra să le discute n'are timp să le scrie. De aceia a combătut poporanismul într'un volum întreg, lăudînd impunătoarea personalitate a d-lui P. P. Carp și inteligența și talentele d-lui Tache Ionescu, făcînd haz de *poporaniștii cu soia*, comițînd o erezie marxistă cerînd legilor sociale ca o parte din țărănime să fie scutită de nemiloasa și fatala proletarizare etc., etc.

Fiind o țară mică, incultă și... agricolă, d. Stere arată că țărănimea e o clasă socială cu fizionomie și caractere așa de deosebite de ale celorlalte clase, încît aceste clase *diferențiate* par toate suprapuse țărănimii [1]).

1) Găsim în *Capitalul* lui Marx : „dacă valoarea creată de salariat în timp de o zi ajunge în mîna capitalistului de o valoare dublă, acest fapt nu e o nedreptate pentru lucrător ci e foarte îmbucurător pentru capitalist." Totuși o nedreptate trebue să existe undeva, în paguba consumatorului. Dar și țăranii și țările înnapoiate (adică în definitiv tot țăranii) au rol destul de însemnat în consumație ; și pentru a fi vorba de toată justiția, ar trebui privit procesul economic în întregimea lui, cuprinzînd și pe consumatori și pe toți consumatorii, pe lîngă cele două clase antagoniste : capitaliști și proletari.

In orice caz, evoluția fenomenelor agrare nu e analoagă cu acea a concentrării capitaliste din industrie. Astfel că țările agricole vor avea o altă cale de urmat, după cum o arată democrațiile țărănești, și nu calea prescrisă de marxiști. Studiind *realitatea* noastră socială, d. Stere nu găsește elementele și mijloacele necesare industrializării țării și prin urmare nici condițiile măcar virtuale de dezvoltarea la noi în țară a unui partid de guvernămînt socialist ; găsește însă destule elemente, pe ale căror interese și aspirații se poate întemeia o democrație sănătoasă, care, prin energia ei, va ști să-și croiască o cale *proprie*. Analizînd situația internă și cea externă a țării noastre, d. Stere a arătat gravitatea problemelor ce se pot pune, a arătat urgența unora și oportunitatea altora, a prezis răscoalele din 1907, a scris despre starea țăranului neoiobag ; în fine, în toate chestiile la ordinea zilei, cetitorii acestei reviste pot avea informațiile trebuitoare și o orientare în senzul vederilor ce conduc *Viața romînească* de la apariția ei.

Și d. Gherea interpretează greșit studiile d-lui Stere, dacă scrie : „Cînd mișcarea socialistă a reapărut, d. Stere a scris că foarte rău face pentrucă, între altele... sîntem un popor mic, înconjurat de vecini puternici și avem revendicări naționale de realizat". D. Stere nu putea să scrie că „mișcarea socialistă foarte rău face că a apărut". Proletarii, în interesul lor, sînt datori să se organizeze și politicește. In discuție e numai directiva politică ce vor s'o dea grupării socialiste conducătorii ei și întrucît această directivă servă binelui obștesc, față de realitățile sociale din lăuntrul și din afara țării noastre.

Și spre desperarea d-lui Gherea, trebue să mai repetăm încă, că fiind o țară mică și înnapoiată, realitățile sociale atît cele interne, cît și cele externe, pe care le avem moștenire dela istorie, sînt destul de mediocre, de inerte și de rezistente, cînd e vorba să se sporească puțina cantitate de justiție socială din această țară și să ne curățim sufletele de otrava bizantină care picură în noi. Și sarcina aceasta de reformare, ce nu e decît o condiție de viață, cade pe umerii noștri, în lipsă de alt instrument de acțiune ; căci ușor se poate imagina, că Englejii, de exemplu, ar fi mai capabili decît noi în îndeplinirea acestei misiuni. Și de aceia, și țara noastră are partidele politice, pe care le merită, fiindcă membrii acelor partide, fără a excepta pe socialiști, nu se pot recruta dintre serafimi sau heruvimi. Și totuși, scăparea noastră nu ne poate veni decît dela partidele politice și de la infima legalitate, care fixează cadrul și condițiile luptelor politice. D. Gherea continuă teoreticește să ponegrească fără cruțare partidele noastre politice, fie direct, fie indirect prin o anumită presă, ce se 'ntîmplă să fie exact la nivelul marelui

public. De fapt însă, d. Gherea a ajuns în *Neoiobăgia* să judece partidele conservatoare cu o obiectivitate geologică, iar efectele legilor agrare din ultimul timp aproape le reduce la imprejurarea că de acum înainte țăranul romîn va întrebuința un cuvînt nou în plus: Hai, măi Gheorghe, la *conțitiu!* (Și de-ar sta cineva să înșire toate silliciturile de cuvinte ce se aud în cluburile și întrunirile socialiste!) Și tot a fost deajuns ca această țărănime să plîngă moartea lui Haret!

Partide politice trebue să existe. Idealul e ca fiecare cetățean să se intereseze de problemele generale și să colaboreze la rezolvirea lor; cu alte cuvinte, să ajungă să exerciteze cît mai bine puterile, pe care democrația i le pune la dispoziție, încredințîndu-i astfel destinele poporului, din care face parte. Critica contra partidelor politice trebue să întîlnească o limită, în necesitatea absolută a acelor partide. Iar tinerii acestei țări se ridică într'o atmosferă tulbure și apăsătoare,—datorită tocmai sufletelor celor mai curate,—prin ponegrirea înjositoare ce ele aruncă asupra politicei și oamenilor politici. Partea pe care a hărăzit-o soarta neamului nostru e așa de ingrată, că multe conștiințe din aceas'ă țară au destule ocazii să treacă prin grele momente de desnădejde. Dar chiar în Franța, nu odată Jaurès are ocazia să strige: Fatalitatea ne duce cu pași repezi spre prăpastie,—uitînd pentru moment doctrina marxistă, că din excesul răului esă mîntuirea universală. Din fericire, cîmpul politic e deschis tuturor și e probabil că la noi, el numără tot ce s-a putut găsi mai bun în această țară. Iar fără credința că atmosfera politică se va putea purifica prin exemplul și sforțările celor aleși dintre noi și fără credința că mîni, în locurile noastre vor veni oameni mai buni și mai vrednici,—nu putem trăi! Pentru aceasta ar fi mai nimerit să-mi zic socialdemocrat? să mă izolez de restul muritorilor, să-i consider ca făcînd parte din infama burghezie și să capăt dreptul să-i desprețuesc, până cînd legile sociale vor reuși să-i proletarizeze?

In țările mari și înaintate.. dacă nu era japonezul cel dela Amsterdam, socialiștii ar fi pus piciorul pe pămînt. Și cu cît o țară va fi mai incultă, cu atît socialiștii se vor ridica în ceruri mai înalte. In care altă țară marxiștii sînt mai revoluționari decît în Rusia? La noi, d. Gherea continuă să plutească în vagul acelorași formule lineare, fără a le pune la încercare, fie ridicîndu-se până la cerințele rațiunii pure, fie coborîndu-se până la discuția problemelor concrete, neînlăturabile. De curînd a început la noi lupta pentru revizuirea Constituției. Până mai dăunăzi, oricine socotea condițiile de realizare ale acestor reforme atît de mizerabile, în cît realizarea lor merită să încoroneze năzuințele unei generații. Spre bucuria generală, „epoca cadrilateră" a d-lui Gherea a trezit toate conștiințele din această țară spre a da concursul lor la opera vremii. Și în loc de a contribui în măsura puterilor noastre la pregătirea unor timpuri mai bune, să ne sustragem din luptă sub motiv că avem altă filosofie socială și că diferim de ceilalți muritori asupra unor lucruri ce vor avea loc peste cîteva secole?

In țările înnapoiate, intransigența marxistă e și mai pronunțată, căci nu vrea decît sau totul sau nimic: sau fericirea universală, sau nimic. Dar tocmai în țările înnapoiate introducerea treptată a libertăților publice și a reformelor sociale indispensabile dezvoltării acelor țări au un caracter și mai accentuat de remediarea „patalogiei sociale," sub îngrozitoarea alternativă de moarte sau de viață. Socialdemocrații vor deodată așezarea omenirii pe alte temelii, ...cînd deocamdată e așa de greu să schimbi.. calendarul într'o țară. Individul, cînd vrea să îndeplinească ultima sforțare asupra sa, aceia de a se putea stăpîni în întregime, de a deveni *el*, de a deveni o personalitate cu voință autonomă,—cade învins de natura omenească și de ambiția-i nesocotită. Și popoarele au încercat asemenea tentative radicale, după revoluții mari, bine 'nțeles fără să reușască. Sub regimul normal democratic, țările civilizate din Apus n'au ajuns nici până astăzi să încerce asemenea tentative, căci nu le dă răgaz îndreptarea relelor acute, iar pe unele a început să le neliniștească bătrînețea ce s'apropie: atît-i de mare mizeria vieții depe această planetă. Și deaceia, noi punem mai presus de toate această teribilă lege, că *„politica este arta de a acomoda părți de ideal la condițiile tranzitorii, dar pentru moment* **inflexibile**, *ale vieții dinnăuntru și ale vieții din afară."* (Clémenceau).

Să vedem cum aplică și d. Gherea doctrina marxistă la o țară mică și incultă. Mai întâiu, d-sa enunță o formulă vidă de orice senz: țările înnapoiate *intră în orbita* celor înnaintate. Ca și cum un astronom s'ar mulțămi, cînd ar studia sistemul solar, să enunțe cu emfază: planetele se găsesc în sfera de atracție a soarelui! Atît și nimic mai mult.

A doua lege: *„Ca social-democrat, eu cred că țara noastră are să se industrializeze."* Dar cum are să se industrializeze, prin ce mijloace, sub ce forme și *cînd* are să se industrializeze... numai „timpul, marele creator" o știe. D. Gherea, ca socialdemocrat, crede în industrializare. Orice-ar fi, d. Gherea nu poate avea pretenția că e mai marxist decît însuși Karl Marx, care tot ca socialdemocrat, *nu crede* în această industrializare.

„Ce aplicații se pot face pentru Rusia cu scurta mea schiță istorică privitoare la raporturile capitaliste ale Europei occidentale? *Numai aceasta*: Dacă Rusia *va vroi să devină* o națiune capitalistă după tipul celor din Apus, va trebui să transforme în proletari o bună parte din țăranii săi proprietari de pămînt; odată însă ce va intra astfel în angrenajul sistemului capitalist, ea va cădea sub imperiul legilor inflexibile ale acestui sistem, care deja s'au impus tuturor națiunilor ce au precedat-o. *Nimic mai mult*. Dar d-lui Mihailovsky, acest lucru i se pare prea puțin. El vrea cu orice preț ca să facă din indicațiile mele, ce privesc formarea capitalismului în Europa occidentală, un sistem

de filosofie a istoriei asupra *mersului general al evoluției*; *el vra să facă o teorie, căreia toate națiunile, oricît de deosebite le-ar fi condițiile istorice, să i se supue în mod fatal, înainte de a ajunge la acel sistem economic al societății viitoare*. Or, îi cer o mie de scuze. Imi face cu aceasta mare onoare, dar și mare nedreptate"

Cu alte cuvinte: Eu, Karl Marx, ca cel mai pur socialdemocrat, cred că nu toate țările, pentru a ajunge la socialism, trebue să treacă prin capitalism.—Iar noi, personal, credem ca oameni, că nu-i bine ca d. Gherea,—după o vorbă banală,—să fie mai catolic decît papa.

O atitudine marxistă consecventă, în țara noastră ar fi următoarea: Ca socialdemocrat, trebue să stau la postul meu, până ce toți țăranii se vor proletariza și până cînd țara se va industrializa Cînd se vor petrece toate acestea însă și prin ce mecanism și sub ce forme? Și până în momentul industrializării, ce se va face cu țara aceasta?

Dar citația de mai sus mai poate arăta, că în țările înnapoiate, pentru a fi discipolul lui Karl Marx, trebue să nu fii... socialdemocrat: De aceia d. Gherea se neliniștea atîta, cînd auzea că sîntem o „țară mică și incultă"!! Incă o întrebare d-lui Gherea. Să mărturisască d-sa, dacă răscoalele din 1907 s'ar fi potolit, cînd în locul manifestului regal s'ar fi dat un manifest socialist, prin care s'ar fi promis țăranilor... confiscarea întregei proprietăți rurale în profitul statului. Iarăși și iarăși: „e rău să fii o țară mică, incultă și săracă".

In chestia națională, d. Gherea găsește o formulă cel puțin tot așa de fericită ca și cea cu „orbita". Și o va enunța aproape neschimbat de trei ori la șir, variind numai parantezele, pentru ca d. Gherea să aibă iluzia că face un silogism.

„Noi sîntem ferm convinși că întregirea noastră națională, „*dacă vom ști prin propria noastră dezvoltare pașnică inter-„nă (!) s-o facem posibilă*, că această întregire va rezulta în mod „logic și fatal din însăși dezvoltarea societăților capitaliste mo-„derne. Intregirea noastră națională ca și a celorlalte țări din lu-„mea civilizată, care se găsesc în condiții asemănătoare nouă, e „un corolar necesar și neînlăturabil al dezvoltării pașnice a so-„cietăților moderne. Intregirea națională a țării noastre ne poate „veni *deci* (sublinierea e a noastră) numai ca un rezultat al „păcii, iar nu al războiului—*bineînțeles, cu condiția expresă de „mai sus*". (pag. 154).

Adică: întregirea noastră națională se va face dacă dezvoltarea *internă* va fi pașnică, adică să nu provocăm pe... vecini și să trăim în pace cu ei. In acest caz, întregirea va rezulta din dezvoltarea pașnică a celorlalte state, adică cînd și acele state nu se vor mai război. *Deci*, ea se va face, numai cînd războiul va fi desființat; bine'nțăles, cu condiția expresă ca nici noi să nu facem... războiu, și cînd războiul va fi complect... desființat.

Atunci, nu ne rămîne decît să-l desființăm! Să-l desființăm, d-le Gherea!!..—Dar... uite o mare nenorocire. D. Stere „crede că războiul între Austria și Rusia e *inevitabil*". Ce te-apuci să faci, d-le Stere? Ce te apuci să faci!...

Această „*soluție* (!) a d-lui Stere e rea, foarte rea și neac-„ceptabilă; și ea devine și mai rea, cînd luăm în seamă că noi (!) „vrem cu adevărat Basarabia". Și cum să nu fie „neacceptabilă" și cum să nu „devină și mai rea" „soluția" d-lui Stere, cînd d-sa pretinde că... *chiar în cazul unui războiu*, noi am putea lua Basarabia?!?..

Cum de nu-și dă samă d. Stere că „preconizarea (!) unui dezastru european ca mijloc de întregire, dezastru în care țara își poate pierde existența, ar fi pur și simplu o monstruositate"? Pentru numele lui Dumnezeu, d-le Stere, și pentru întregirea noastră națională, te implorăm să numai crezi în războiu și în dezastru european și desființează și d-ta războiul! desființează!!!

Nu de alta, ci „pentrucă — cum zice d. Gherea—una din „două. Sau ești pentru **soluția** socialistă și socotești întregirea „națională ca rezultat" „al păcii" „și atunci preconizarea unui „dezastru european ar fi pur și simplu o monstruozitate—sau nu „crezi în soluția socialistă, și ai unica speranță în războiul aus-„tro-rus sau în conflagrația europeană. Dar dacă acest războiu și „această conflagrație europeană nu vor veni—și spre cinstea și „binele omenirii și civilizației ei, *sperăm* că nu va veni—atunci „*ce te faci?*[1]) Atunci orice speranță e pierdută, atunci: *resem-„nare, uitare, renunțare*".

Te conjurăm și noi d-le Stere: *ce te faci, dacă nu vine războiul și va fi pace?!* Ce te faci cu pacea, d-le Stere, cînd ca rezultat al păcii vine... întregirea națională și... cînd orice speranță e pierdută? Ce nenorocire, d-le Stere, dacă n'a veni războiul! Atunci nu va fi decît: resemnare, uitare, renunțare. O! cît e de sinistră pacea! Crede și d-ta, d-le Stere, că întregirea se va putea face și în timp de pace și atunci, cînd războiul nu va veni, vor dispare resemnările, uitările și renunțările din timp de pace. Nu de alta, d-le Stere, ci ca să nu fii prins în această înfiorătoare dilemă! Halal soluția socialistă!! Și să nu zici că sociologia poporanistă constă numai din „talmeș-balmeșuri de confuzii și contraziceri... consecvente"?

Nu vede d. Gherea că acea înfiorătoare dilemă se întoarce în contra d-sale, și în contra tuturor „soluțiilor socialiste"? E destul să întrebăm pe d. Gherea: dar dacă vine războiul, această „monstruozitate",—ce te faci cu soluțiile socialiste? Nu simte d-sa că toată doctrina socialistă sufere o grea încercare cu această dilemă, de data aceasta adevărată? Așa, de pildă, d. Gherea crede că țările vor urma o evoluție generală datorită legilor fatale, logice și necesare, pentru a ajunge la socialism. Dar dacă această pretinsă evoluție generală e o simplă născocire, după cum declară însuși Marx, — atunci ce te faci d-le Gherea? Și dacă, după credințele d-tale și în ciuda tuturor lucrurilor, socialismul va fi un rezultat fatal și necesar... al legilor sociale,—a-

1) *N. R.*—Articolul a fost scris înnainte de izbucnirea războiului european. Din nefericire *speranța* d-lui Gherea a fost înșelată. Atunci *„ce te faci"?*

tunci pentru *siguranța absolută* nu e mai bine să fii orice, numai socialdemocrat nu? Și numai făcînd această îngrozitoare dilemă, se pot înțălege următoarele cuvinte ale lui Clémenceau. „Dacă, cu orice preț ziua înfrățirii universale va veni, după timpuri incalculabile dela moartea mea, nu voiu refuza să es din mormînt pentru a aduce tributul meu de entuziasm acestei omeniri nouă și *voiu fi foarte mulțumit că m'am înșelat în viață*".

De fapt argumentele d-lui Gherea se reduc... la *dorința* d-sale, care nu e un lucru de neglijat, dar nu-i suficient. Țin morțiș să fiu socialdemocrat și atunci numaidecît țara noastră *trebue în mod logic, fatal și necesar* să se industrializeze, în ciuda tuturor realităților și a tuturor teoriilor... marxiste. Doresc pacea universală și atunci, uite-o și realizată, în ciuda tuturor faptelor, a conflictelor, a sporirii armamentelor, a puterii neîndestulătoare a proletariatului organizat. Doresc fericirea universală și atunci grație unor legi imaginare ea și „vine, vine, vine, calcă totul în picioare" și psihologie omenească și filozofia istoriei și a rațiunii. Din nenorocire pentru d. Gherea, se întîmplă că și noi poporaniștii avem aceleași dorinți ca și d-sa. Și totuși... ni se pare că soluția socialistă e „prea frumoasă pentru a fi adevărată". (Molière)

Așa dar, sub motiv că sîntem o țară mică și înnapoiată, d. Gherea crede că dezvoltarea ei va fi un corolar al dezvoltării celorlalte state și odată intrați în orbita țărilor civilizate, vom urma acea evoluție *generală* care prin capitalism duce la socialism. Iar noi, dimpotrivă, credem că ne putem croi o soartă *proprie* sub soare, căci „popoarele nu trăesc decît prin puterea creatoare a sufletului lor". [1]) Și-mi place să sfîrșesc cu asemenea cuvinte..

N. Profiri

1) *C. Stere.* Dezbaterile Adunării Deputaților, 7 Marte, 1914.

Ți-aduci aminte, Teofile...

Ți-aduci aminte, Teofile, de ziua aceia din copilăria noastră, de care ți am mai vorbit eu odată? A trecut de-atunci un sfert de veac. Era o zi de lucru și de lecții. Domnu' Trandafir, profesorul nostru, ne vorbise cu deosebită căldură ceva despre strămoși și despre „timpii de mărire", după care, la ora trei, amîndoi, ca niște zburdatici căluți, o luarăm la trap spre zăvoiul dela Siret.

Atunci, în ziua aceia neuitată, s'au întîmplat mai multe lucruri.

Intâiu, s'a întîmplat pentru prima oară în viața noastră să băgăm de seamă că au înflorit livezile. Erau albi pomii deoparte și de alta a drumului; erau acoperite de o spumă de argint grădinile. Și umblînd pe sub streșini cu umbră blîndă, prin care se filtra soarele, eram străbătut până în adîncul sufletului de o simțire de sărbătoare. Și o mireazmă fină, călduță parcă și dulce, și astăzi se trezește în mine, după ani și ani, odată cu viziunea aceia din copilărie înecată într'o albă liniște. Căsuțele curate și văruite proaspăt în primăvară sticleau tainic din geamuri; păreau singuratice și fericite fără oameni. Un cuc cînta într'una, sonor, în nucul cel uriaș dela Sandu Avrămoaia: era harnic și zornic: parcă i se poruncise, și-și împlinea o datorie, c'o plăcere nespusă. Totul era proaspăt și curat sub cer albastru.

Ș'al doilea, în ziua aceia minunată a anilor de demult, s'a întîmplat, tot pentru întâia oară, să băgăm de seamă că cerul cel umed se răsfrînge în ochii duduei Ionița, cu florile argintii și cu lumina infinită.

Eram amîndoi la un hotar al înțelegerii. Și c'o dorință foarte-

vagă, şi cu sfială, zimbirăm cătră imaginea aceia de vis şi de basm, care apărea deodată copilăriei noastre la marginea unui ţărm înflorit. Ne cunoşteam mai de demult cu duduia Ioniţa, din vremea cînd, numai de-o şchioapă, zideam căsuţe în pulberea drumului şi ne încercam, şi noi şi ea, puterea pumnilor pentru stăpînirea acestor trecătoare clădiri. Dar deodată tot ce fusese apropiere şi prietinie parcă se scufundase în întuneric; amintirea într'o clipă căzuse ca îmbrăcămintea şerpelui poveştilor, şi, primeniţi, cu alţi ochi şi c'o simţire nouă, ne uitam ca la o străină; iar cînd ne zîmbi misterios, ne oprirăm înfioraţi şi înfricoşaţi, ca în faţa necunoscutului.

Duduia Ioniţa ni se arătă deci ca o copilă a neştiutului ş'a întîmplării, deşi după vechile noastre cunoştinţi, noi o ştiam drept fată a lui cuconu' Iancu Bogdan, om gros şi vesel, care umplea de rîs şi de voie bună casa noastră, cînd începea să povestească năprasnicele sale întîmplări din tinereţe. Cucoana Aspazia, soaţa lui cuconu' Iancu, făcea dulceţi foarte bune, lucru de care mă încredinţasem singur de cîteva ori înainte de ziua aceasta,—şi era o fiinţă pe care şi astăzi o văd în amintirea mea uscată, tăcută şi cu ochii plecaţi. Casa acestui boier şi a acestei cucoane, în ziua aceia minunată, mi se păru cu totul deosebită, şi profilul Ioniţei se zugrăvea alb pe împletitura de rouruscă ce încununa cerdacul de modă veche.

Fără îndoială că Ioniţa nu privea lumea în ziua aceia cu ochi ca ai noştri, şi, deşi asculta cîntarea cucului şi aspira mireazma livezilor, ne cunoscu foarte bine. De aceia ne opri cu glăsuşorul ei argintiu:

«Dar încotro, mă rog, vă duceţi dumneavoastră?»

Eu ştiu că am simţit în obraji năvala sîngelui. Tu ai răspuns cu oarecare greutate şi şovăire:

«Am eşit dela şcoală şi ne ducem la Siret...»

Ea începu să rîdă, arătînd nişte dinţişori subţiri, albi şi ascuţiţi. Deodată o simţii mai vie şi mai inteligentă decît noi. Tremurîndu-şi capul fin, cu păr castaniu, privindu-ne pe sub sprincene cu puţină răutate, se aplecă peste parmaclîcul cerdacului din rouruscă întunecată şi ne întrebă cu grozav interes:

«Şi sînteţi chiar aşa de grăbiţi?»

De data asta răspunsei eu, cu îndoială:

«Nu, *domnişoară* Ioniţă...»

Ea primi cuvîntul *domnişoară* ca un nobil titlu ce i se cuvenea, şi cu mîna ne pofti mai aproape, la gărduţul de lemn lîngă care înfloreau trandafiri. Şi tot de sus, din cununa de rouruscă, cu aeru-i de superioritate, ne întrebă iar:

«Anul acesta, nu-i aşa că isprăviţi şcoala dela noi?

— Fără îndoială! ai răspuns tu repede.

— Eu am isprăvit încă de anul trecut aici, vorbi ea zîmbind. Acuma învăţ la Iaşi.

— Ştiu, dudue Ioniţă...» întîmpinai eu, pătruns de micimea situaţiei mele.

Şi o priveam nesigur şi puţintel ameţit, iubind-o deodată cu înflăcărare şi naivitate. C'o fericire nespusă descopeream în mine sentimentul acesta mare; ceva cald şi dulce îmi umplea întreaga fiinţă. Ceva stătuse în mine la pîndă, aşteptînd prilej să izbucnească, şi de aceia era în ziua aceia atîta lumină, atîta floare, atîta linişte. Se desvălea în sufletul meu un ghiocel de primăvară, al cărui subţirel parfum nici acum nu s'a stins dintr'un colţişor al sufletului.

«Şi ce mai faci mata, domnişoară Ioniţă? o întrebai eu deodată, ca deşteptat din somn. Ascultai cucul şi priveai livezile? Astăzi e frumos ca niciodată!»

Ea mă privi puţintel mirată, şi din ochii mei, din glasul meu, îmi înţelese uşor taina; de aceia iar zîmbi cu puţintică răutate şi-şi dădu la o parte de pe fruntea lucie o şuviţă de păr. După aceia privi visătoare înspre zarea plină de aburi a Siretului. Cu degete gingaşe culese de lîngă cerdac un trandafir acăţător şi începu a-l desfoia. Mă gîndeam la cuvintele foarte triste şi înflăcărate pe care i le voiu spune într'o lungă scrisoare; şi ea tăcea nedumerită şi mişcată faţă de simţimintele nouă care o încercau.

Atunci, în lumina aceia de asfinţit, după ce conteni cucul şi eu mai aşteptam o privire a Ioniţei,—se arătă trupul înalt şi gros al lui cuconu' Iancu Bogdan. Dumnealui îşi făcu anevoe loc pe uşa scundă, ducînd în stînga un ciubuc ca'n alte vremuri şi'n dreapta un felegean albastru din care scotea aburi cafeaua turcească. Cum ne văzu, îşi înălţă sprincenele cu o comică mirare şi începu să strige la noi cu o totală lipsă de tact:

«He-he! ce mai faceţi voi, mînzilor? Bine *mersî?* Pe ziua de azi aţi legat cartea de gard?»

Ştiu că de ruşine şi de indignare a început să-mi vîjîie capul şi dintr'odată plănuii un act de răzbunare pe care fără îndoială a trebuit îndată să-l părăsesc, de oarece era vorba de tatăl Ioniţei. Mă grăbii să mă retrag pe sub cireşii înfloriţi, prin um-

bra zaplazurilor, prin liniştea uliței. Nici pe fată n'am mai putut s'o văd: poate se dosise după rouruscă şi ridea. Păşeam repede, cu privirile încruntate, iar tu, bun şi înţelegător prietin, alături de mine, căutai să mă mingii cu citeva cuvinte în care tremura indignarea:

«Al dracului moşneag!»

Iți mai aduci tu, Teofile, aminte, de toate peripețiile zilei aceleia? Şi n'ai uitat în ce fel de cuvinte fierbinţi ţi-am destăinuit dragostea mea pentru duduia Ioniţa? Dar scrisoarea pe care am scris-o c'o îngrijită caligrafie? Desigur c'ai uitat-o. Era plină de vorbe mari şi înflăcărate şi începea astfel: «Din ziua cînd te-am văzut întăia oară...» In adevăr, în ziua aceia o văzusem întăia oară pe domnişoara Ionița. Şi tu, fără îndoială, ca bun tovarăş, mai stăpîn pe tine şi mai îndrăzneț, ai hotărît să duci scrisoarea până la cerdacul încununat de rouruscă.

Aşa fel a început sfioasa mea iubire, la care mi se părea că Ionița răspunde. Şi zile după zile apoi, cît timp au ţinut înflorite livezile şi a cîntat cucul cel sîrguitor, amîndoi, fără trudă, ne plimbam pe dinaintea căsuţei minunate şi aşteptam răsărirea duduei Ioniţa. Acuma văd bine c'o iubiai şi tu, însă cu durere şi cu puţină gelozie. Şi privirile luminoase ale fetiţei, pe cînd mîna mingîia un trandafir, vedeau foarte bine aceasta şi înțelegeau, cu toate că păreau cufundate în aburitele depărtări ale Siretului. Cuvinte de obiceiu nu schimbam, şi nici nu simțeam nevoie. Ne plimbam, privind cu îndărătnicie depărtata şi minunata ființă a visurilor noastre,—până ce balaurul năprasnic, cuconu' Iancu Bogdan, ne alunga dincolo de hotarele fericirii. Totdeauna simţeam că mi se zbate inima în piept cînd îl vedeam că apare în uşă, cu ciubucul şi cafeaua, şi-mi era groază de cuvintele lui batjocoritoare şi fără rost.

De două ori,—mai ţii minte?—ne-a fost dat să umblăm alături cu duduia Ionița, să ne plimbăm şi să vorbim în tihnă. Odată la arminden, ş'altădată la iarmarocul sfinților împărați Constantin şi Elena. Părinţii noştri se întîlneau astfel din vreme în vreme la petreceri. S'au întrulocat astfel, cu lăutari, pelin şi danț, la sărbătoarea primăverii, şi şi-au scos odraslele, cînd minunile nemțeşti, sub formă de circuri şi panorame, s'au abătut şi prin colţişorul nostru de lume.

Iți aduci aminte de clădirea de pînze pe care erau zugrăvite lupte fioroase? Erau acolo, la intrare, o babă urîtă de ceară ş'un uriaş de lemn. Din cînd în cînd, mişcaţi de un resort, baba începea să joace bătînd într'o daira, iar uriaşul lovea toba

şi talgerul de aramă. Inlăuntru se puteau vedea mulţi împărați şi regi morți înfăţişaţi în ceară, îmbrăcați cu haine strălucite cu fireturi; şi prin fantastice ochiane puteam vedea facerea lumii în şapte zile şi războaiele lui Napoleon. Eu nu ştiu ce puteam vedea, căci n'aveam ochi şi înţelegere decît pentru sprintena şi subţirica dudue Ioniţa. Cu oarecare mirare observai că nu se opreşte uimită nici lîngă Osman-paşa, nici lîngă Alexandru al II-lea împăratul rusesc. Pe lîngă facerea lumii trecu repede şi distrată. Dar afară, pe platformă, în lumina soarelui verii, deodată se opri fascinată, căci la un colț de perdea, deasupra babei de ceară, apăruse minunatul Vasilache mulțimei îmbulzite cu gura căscată în fața panoramei.

«Ce-i asta?» zise deodată copila, cu obrazul îmbujorat.

Era vechiul nostru prietin Vasilache, care învie într'un colț de perdea, cu vocea lui piţigăiată, care face farse, care rîde şi plînge, pe dinaintea căruia se perindă atîtea păpuşi, înfăţişînd atîtea aspecte diformate ale lumii noastre. Şi duduia Ionița, aţîţată şi fericită, uitînd fără îndoială dragostea mea şi gelozia ta, începu a privi cu ochi mari la tragicomedia în miniatură care se juca deasupra bonetei albe a babei cu dairaua. Cînd se isprăvi jocul minunatului Vasilache, ea se întoarse spre noi şi zise zîmbind:

«Ce ziceţi dumneavoastră, domnilor, de sentimentele acestei paiaţe?»

Mi s'a părut ciudată vorba aceasta a fetiţei noastre, cum mi s'a părut ciudată ş'o lacrimă a ei în ziua armindenului pe un buchețel de toporaşi violeţi. Inţelegerea şi simţirea ei iute pentru lucrurile vieţii ş'ale inimii atunci îmi scăpau; ş'amîndoi, prietene, n'am înţeles că, deşi eram de-o vîrstă, între noi şi duduia Ioniţa era o deosebire mare. Noi eram nişte copii, ea era o domnişoară şi ne dispreţuia puţin.

Am înţeles zădărnicia sentimentului meu ceva mai tîrziu, după două veri, cînd, într'un rînd, am zărit-o pe aceia pe care o iubeam cu sfială şi înflăcărare, într'un luminiş din dumbrava de plopi a Siretului, la braţul unui necunoscut. Mi s'a părut un om urît fără îndoială, avea şi mustaţă,—şi duduia Ioniţa îl privea cu admiraţie. Rămăsei lîngă salcia bătrînă, împovorat de o mîhnire pe care nici Siretul n'ar fi putut-o duce; pe cînd cea dintăiu dragoste a mea, alături de un străin, îşi ducea fericirea şi tristeţa spre necunoscut.

Ce s'a întîmplat? De ce era aşa de mînios şi de prăpădit

cuconu' Iancu Bogdan, într'o seară, în cerdacul lui, și făcea gesturi mari cu ciubucul? De ce îndrăznea să spue că fetița lui era cea din urmă dintre ființi? N'am vrut să pricep. Dar poate mai știi, prietine, că duduia Ionița, așa de gingașă, de vioae și de fină, după o plimbare furișă și după o ploae repede, de mult, încă de-atunci, a murit grabnic, și deci alba arătare din ziua aceia înflorită, orice-ar fi putut spune cuconu' Ioniță Bogdan, s'a purificat și nimic n'o mai întunecă. S'a amestecat cu frunzele, cu florile pămîntului, cu apele cerului. Și'n această primăvară, la lumina unei amintiri, s'a ridicat pe-o rază de soare și 'ntr'o mireazmă de toporași, rechemînd dulcele trecut.

Mihail Sadoveanu.

Salomea

In calmul orei, palida fecioară,
De noi fioruri pururi însetată
Și de opalul lunei fascinată,
Pe scările de marmoră coboară.

Al florilor parfum, în astă sară,
Mai mult ca 'ntotdeauna o îmbată,
Iar vocea lui Ioan neîndurată
O cheamă ca un farmec ș'o 'nfioară.

Trecînd ca 'n vis, nu vede cum se 'nclină
Și 'n drumu-i ning petale trandafirii,
Vroind s'o 'ntoarcă din vîrtejul sorții.

Iar în văzduhu-apăsător se 'mbină
Istovitorul sbucium al iubirii
Cu fîlfîitul aripelor morții.

Th. Scorțescu

Tribunalele de minori în Anglia

Cu cîteva decenii în urmă, aproape nu se vorbea de o tinerime vicioasă, criminală. Proporţiunea ce a luat-o criminalitatea juvenilă de un timp încoace, a pus pe gînduri pe toţi acei ce poartă interes societăţii.

Oameni de ştiinţă şi de bine, din toate ţările civilizate ale lumii, îmbrăţişînd această chestiune cu simpatie şi interes, s'au dedat unui studiu îndelungat şi profund al acestei dezastroase plăgi. Şi munca lor n'a fost zadarnică. Dacă n'au găsit imediat remediul; au ajuns însă la concluzii ce le-a luminat calea.

Rossi găsi că dintre 46 criminali, 40 au început cariera lor înainte de 26 ani; comisiunea engleză a închisorilor a raportat parlamentului, că vrîsta de 16—20 ani este cea mai propice pentru crimă şi că perioada dintre 10—16 ani e cea mai importantă pentru formarea caracterului. Contele de Shaftesbury, după multe cercetări, constată că nici 2‰ dintre criminalii din Londra nu ş'au format obiceiurile, ce i-au condus la crimă, după 20 ani: toţi şi le-au format înainte. Vrîsta între 10—16 ani este vrîsta religioasă, cînd binele, frumosul şi adevărul au cea mai mare influenţă în viaţă şi lasă impresiunea cea mai durabilă; tot odată adolescenţa este epoca, cînd cele dintîi abateri se întîmplă şi cele mai vicioase cariere îşi iau începutul. De aicea răspunderea ce o are societatea faţă de tinerime, de a nu o lăsa să se contamineze de vicii şi datoria statului de a lua sub controlul lui pe copiii orfani şi pe cei neglijaţi moralminte, de a readuce la şcoală pe copiii ce părăsesc clasa pentru a face şcoala străzii.

Tot acestor interesante studii se datoreşte şi descoperirea, că copiii daţi în judecată pentru diferite abateri deveneau după terminarea pedepsei mai răi decît înainte de a fi călcat pragul tribunalului. Şi lucrul e uşor de explicat, cînd ne gîndim cîte grade de corupţii apar în spectrul tribunalelor în fiecare zi şi cîtă infecţie morală se descarcă toată ziua din dubă în aresturile poliţieneşti. Atmosfera acestor localuri, îmbîcsită de microbii viciului, contaminează pe aceşti nenorociţi minori. Vinovaţi de

această nu sînt copiii, ci părinţii, statul şi societatea. Căci aceste tinere vlastare, părăsite, asvîrlite în largul lumii, nu au avut buni sfetnici, nu au avut parte de o creştere îngrijită, de o supraveghere apropiată; nu ştiu să asculte; nimeni nu i-a învăţat să respecte legea, autoritatea, dreptul altora pentru binele lor şi al societăţii. Dacă familia nu-şi îndeplineşte această datorie, trebue s'o facă statul. Indeplinind această funcţiune, care este pur părintească, statul are a face cu familia, părintele şi copilul. Niciodată însă statul, nu-şi va putea îndeplini această datorie în închisori ori tribunalele ordinare. Tratamentul acesta potrivit pentru adulţi, este monstruos faţă de copii.

Aceste triste epoci din jurisprudenţa criminală au dispărut în multe state civilizate, şi astăzi evoluţia a adus societatea la concepţii mai umanitare faţă de aceşti copii rătăciţi. Până s'a ajuns la această fază, s'au schimbat multe sisteme. Nici unul n'a reuşit singur. Fiecare ş'a avut partea lui bună în reformă; dar numai o combinaţie de sisteme a ajuns la un succes desăvîrşit.

Şcolile industriale de zi dau roade frumoase. Nu mai sînt considerate ca şcoli de corecţiune, care exalau un miros de degradare. A ajuns timpul, ca un băiat, trecut pe la şcoala de industrie, să ocupe un loc tot aşa de onorabil ca şi fraţii lui care au frequentat universitatea. Nimeni nu mai ezită a-şi trimete copiii la aceste şcoli, cînd împrejurările o reclamă.

Dacă aceste şcoli sînt un locaş nimerit pentru orfani sau pentru copii cu părinţi mizerabili, locul copiilor cu părinţi oneşti este însă în familie. Acesta e momentul, care aduce pe acest teren o nouă instituţie, ce desparte copilul rătăcit de criminalul vicios, lăsînd copilul în familie şi supraveghindu-i pe amîndoi. Din această idee generoasă, îşi iau origina tribunalele de minori şi sistemul de încercare sau „Probation System".

Statelor-Unite le revine meritul de a fi înfiinţat cel întîiu tribunal de copii, înlocuind sistemul de represiune prin unul de educaţiune. Acest progres, n'a fost numai o schimbare de procedură sau de tecnică legală, ci introducerea unui nou spirit, a unei noi concepţiuni.

In locul foastei atitudini judiciare de represiune, tribunalele de copii au o atitudine părintească bine-voitoare, pătrunse de principiul, că statul trebue să îngrijească de copii „in loco parentis". Tribunalele de minori se razămă pe principiul că copilul trebueşte tratat ca un copil. In loc de a-l reforma, închizindu-l şi pedepsindu-l, se simte nevoia de a-l forma, îngrijindu-ne în deaproape de el. Nu s'a ajuns la nici un rezultat, pedepsind copiii spre a da un exemplu.

Tribunalele de copii eşind din perioada de experimentare sînt destul de vechi ca să aibă un istoric şi îndeajuns de tinere, spre a avea un viitor. Cel dintîiu tribunal a ţinut şedinţă la 1 Iulie 1899 în Chicago. Fu stabilit în acest oraş, ca un protest în contra metodelor judiciare de a trata copiii. Ori de cîte

ori copiii se făceau vinovați de vre o abatere, erau închiși la poliție și judecați la tribunale alăturea de cei mai ordinari criminali. În atare condiții spunea judecătorul Thuthill, ei se dezvoltau repede și era natural ca copiii să se inițieze în crimă. Liberați, deveneau experți criminali și călcători de lege. Astfel statul insuși instruise în crimă copii inocenți. Răspunderea era mare.

Acestei situații, societățile protectoare a copiilor au încercat a i aduce toate paliativele, pe care le poate da devotamentul și banul.

O primă sforțare a fost făcută în 1891, pentru a obține ca tribunale să redee în oarecare cazuri pe copil părinților sau instituțiilor caritabile. O lege fu preparată și trimeasă la legislatura statului, care o respinse la a doua lectură. Oamenii politici din toate țările se interesează puțin de reformele, care nu sînt cerute de opinia publică sau de cerințele electorale.

Prietenii copiilor se adresară atunci opiniei publice, pentru a-i cere un ajutor pe lîngă Parlament. Întruniri preparatorii se organizară sub impulsul dat de „Chicago Visitation Society". Cluburile femeilor fură invitate a se preocupa de reforma proectată. În aceste cluburi, unde discuțiunile sînt foarte agitate, ale căror membre se ocupă cu pasiune de politică, caritate, literatură, toalete, artă, filosofie etc., protecțiunea copiilor găsi un teren de discuții gata pregătit și o simpatie imediată și fecundă. Pe de altă parte, avocații din Chicago se interesară de chestiune. Ei numiră o comisiune de studii, care întruni pe reprezentanții principalelor societăți ale copiilor, și care se sforță să traducă în un proect de lege ideile confuze ale promotorilor ei.

Nu fără dificultate a fost stabilită legea din „Illinois". Nu era o lege perfectă, dar era începutul unei noui direcțiuni. Se alese un tribunal, care să se ocupe numai de afacerile copiilor. Ofițerii de poliție țineau locul de „Probation officer" [1], de supraveghetori speciali. Clubul femeilor din Chicago delegă membre care să asiste ca „Probation officer". Copiii, în loc de a fi trimiși la poliție, fură îngăduiți să rămîie cu părinții lor sau fură trimiși la aziluri speciale. Povața și supravegherea au fost încercate cu mult folos.

În Filadelfia, judecata unui copil de 8 ani înaintea tribunalului criminal a fost incidentul, în urma căruia s'au înființat tribunalele de copii. Și aci ca și la Chicago femeile au avut un rol preponderant în înființarea acestei instituții și întreținerea persoanelor însărcinate cu supravegherea copiilor. În Colorado, entuziasmul judecătorilor a fost întrecut de entuziasmul femeilor, și această încercare a avut un succes strălucit. Pe lîngă celelalte foloase de netăgăduit, cel mai important a fost că această

1) „Probation officer" sînt persoanele însărcinate cu supravegherea copiilor traduși înaintea justiției.

instituție a găsit în societate o nouă conștiință despre datoria ei către copil. Dovadă despre această nouă responsabilitate se găsește în statutele de lege ce se proectară în urmă.

În urma acestor izbînde strălucite, proecte noui de lege favorabile copiilor fură votate de parlament și tribunalele de copii luară ființă în mai toate orașele mari din America de Nord. Succesul tribunalelor de copii din Statele-Unite cuceri pe oamenii de inimă și pe legiști de dincoace de Ocean.

Anglia a fost cea dintîi din Europa care a introdus această instituție, și orașul Birmingham a avut cinstea de a vedea funcționînd primul tribunal de copii din Europa, care fu înființat la 14 Aprilie 1905.

În Anglia, puterea administrativă nefiind centralizată în metropolă, se lasă fiecărei comune dreptul de a se administra singură după regulamentele ce și le creiază ea. Prin aceasta se încurajează spiritul de originalitate și emulațiune: fiecare comună căutînd a întrece pe celelalte prin o mai bună administrațiune și instituțiuni nouă și binefăcătoare pentru cetățeni.

Orașul Birmingham, avînd o populațiune foarte densă, o industrie întinsă și un comerț bine dezvoltat în toate ramurile, a simțit nevoia mai curînd ca alte orașe, de a creia diferite instituții pentru a proteja moralul copiilor și tinerilor, a căror părinți ocupați cu lucrul nu se pot îngriji de educațiunea odraslelor lor. Tribunalele de copii nereclamînd alt local și personal decît acel al tribunalelor obișnuite, acel din Birmingham ține ședință în fiecare Joi la ora 10 a. m. în palatul justiției „Victoria Court".

Ședința avînd loc prea de dimineață, se află prea puțină lume prin antrete și săli, astfel că copiii sînt feriți de privirile curioșilor.

Clientela tînără a acestui tribunal variază între 7—16 ani. Ea este împărțită în două categorii și repartizată în două săli deosebite, unde pot sta de vorbă cu părinții sau tutorii lor. Gruparea se face după gradul de vinovăție: de o parte sînt cei care s'au făcut vinovați de mici greșeli, ca: neobservarea regulamentului poliției, absențe nemotivate dela școală, încălcarea legilor educațiunii etc.; de cealaltă parte sînt grupați tinerii care s'au făcut vinovați de furt, bătăi, insulte, etc. Această grupare e necesară, pentrucă cu modul acesta copii sînt feriți de a intra în contact unii cu alții, și de a-și cunoaște faptele ce li se impută.

Intrînd în sala de ședință a acestui tribunal, ai impresia că asiști la un consiliu intim de familie. Nimic din formalismul și zgomotul tribunalelor obișnuite. Nu se zărește nici o robă, nici o uniformă. Asistă la ședință trei judecători. Toți trei de vrîstă mijlocie, unul dintre ei trecut chiar de această epocă. Pe fețele lor se zugrăvește bunătatea și răbdarea. Toți sînt aleși dintre acei care au lucrat mai mult cu copiii. Am admirat mult tactul și zelul judecătorului Shert, unul dintre cei mai devotați sus-

ținători ai cauzei copiilor. Judecătorii sînt ajutați în sarcina lor de un substitut și un grefier. Părinții și martorii sînt introduși pe rînd, atunci cînd sînt chemați de judecător. Tinerii inculpați intră în sală liniștiți. Lipsind publicul, copilul nu mai este ispitit a se lăuda cu isprăvile lui, dar nici nu cade în mutism, intimidat de măreția tribunalului obișnuit. Li se vorbește cu multă blîndeță, silindu-se cu toții a-i face să simtă că acolo nu e nimeni, care ar voi să-i pedepsească. Copiii expun faptele, ce li se impută, așa cum s'au petrecut. Părinții sau tutorii adaugă și ei ce mai știu. In general se ascultă puțini martori, pentrucă copiii răspund cu sinceritate la toate întrebările ce li se pun, și ajung de mărturisesc ei înșiși greșalele lor. Această spovedanie prezintă deja un mare progres în moralul tinerimii. Ea ne dezvălue scînteele binelui, ce licăresc în sufletul copiilor.

Scopul cercetărilor nu este de a cumpăni și clasa fapta vinovatului. Ideia pedepsei fiind eliminată, greșalele sînt considerate numai spre a se descoperi obîrșia lor. După ascultarea cazului, li se dau sfaturi pentru viitor. In majoritatea cazurilor, inculpații sînt lăsați liberi în grija părinților sau a tutorilor sub supravegherea unei persoane din „comitetul de protecțiune a copiilor" sau a unui slujbaș al tribunalului, anume însărcinat cu aceasta: un „Probation officer". La ședință asistă în totdeauna cîte un reprezentant al poliției locale, unul al comitetului de educațiune, o doamnă din partea „societății de supraveghere a minorilor dați în judecată", și un „Probation officer". Pentru toată populațiunea tînără din Birmingham există numai trei „Probation officer": doi numiți dintre polițiștii cei mai bine reputați și al treilea e un graduat al universității din Oxford.

Acest sistem al libertății supraveghiate „a dat rezultate frumoase; Courtenaye Lord, inițiatorul acestei instituții în Anglia, se exprimă în terminii următori în raportul său pentru anul 1907: „Părinții copiilor puși sub supravegherea delegaților, îi primesc prietenește pe aceștia și îi socot ca buni tovarăși în opera de îndreptare a vlăstarelor lor." Tribunalul posedă un registru al celor lăsați în libertate. Știrile culese asupra lor sînt trecute la foliul lor. Astfel tribunalul posedă o adevărată oglindă a purtării copiilor. Timpul de cînd sînt arestați până la judecată—în general foarte scurt—îl petrec într'un azil numit „Remand Home". In aceste adăposturi sînt tratați ca într'o școală internat. Toate aceste aziluri sînt făcute prin contribuții sau donațiuni. Azilul din Birmingham este opera doamnei și domnului Basrow Cadbury, acesta din urmă un distins magistrat. Localul de curînd construit cuprinde numeroase și spațioase încăperi. Nu-i lipsește nimic din confortul unui internat modern ca: dormitoare bine aerisite, săli de gimnastică, de serbări și băi, săli de clasă vesele pentru timpul ploios—donatorii fiind de principiu ca școala să se facă în aer liber pe timp frumos. Azilul, ce poate primi până la 40 de copii, e pus sub direcțiunea unei familii de institutori, și sub directa supraveghere a doamnei Cadbury. Această generoasă

doamnă, pe care am cunoscut-o la tribunal pe banca comitetului pentru vizitarea copiilor, simplă la îmbrăcăminte și modestă la înfățișare, deși mamă de familie și arhimilionară, găsește totuși timpul necesar de a se devota salvării copiilor rătăciți.

Reușita acestui sistem se datorește mult personalității judecătorilor. O astfel de curte, bazată numai pe o metodă automatică redusă la un mecanism de regulamente și procedură, va da rezultate nule. Pe cînd un judecător simpatic și ferm, cu o perfectă cunoștință a științei legale și a vieții copilărești, iubind copiii și vorbindu-le ca un egal și în limbajul lor dialectic, va căpăta nu numai spovedaniile lor, dar le va cîștiga și inima.

Cîtva timp în urmă, în procesele criminalilor adulți, se dădea toată atenția faptei și prea puțină făptuitorului. Astăzi vederile justiției sînt schimbate și se examinează mai mult vinovatul decît crima. In tribunalele de minori, inculpatul este factorul cel mai important și judecătorii nu sînt pentru a-l condamna, ci pentru a-l salva. Aptitudinea judecătorilor nu se măsoară după numărul condamnaților, ci după al celor îndreptați.

Acest sistem costă societatea mult mai puțin de cît vechea metodă. Elocvența cifrelor e convingătoare. Din statistici se poate constata scăderea numărului inculpaților și prin urmare costul întreținerii lor după aplicarea acestui sistem.

Pe cînd în cursul anului 1908 au fost judecate 904 cazuri, în 1909 s'au înfățișat numai 788, dintre care 358 prin arestare și 430 prin citații.

Acestea sînt clasate după cum urmează:

353 Vagabondaj svîrlituri de pietre, expresii triviale, certe pe străzi și încălcări la legea vînzării pe stradă;

3 Cruzimi pricinuite animalelor;

21 Pagube făcute cu bunăvoie;

30 Pietre puse pe drum de fer, precum și stricăciuni pricinuite căilor ferate;

3 Asalturi date poliției;

1 Rănire;

154 Furturi prin case particulare, magazii, fraude și altele;

188 Evadări, cerșetorii, neglijență părintească;

21 Incălcări de regulamente;

1 Bănuială de prostituție;

1 Incercare de sinucidere;

12 Neobservarea condițiunilor impuse pe timpul cît sînt lasați în libertate.

Copiii ce s'au perindat pela tribunal au putut fi clasați în următoarele categorii:

1) copii răutăcioși;

2) copii ce comit delicte din ispită;

3) copii care greșesc din cauza mediului și a relelor tovarășii;

4) copii vinovați din neglijența și incompetența părinților;

5) copii vagabonzi;

6) copii dezordonați și nedesciplinați;
7) copii cu tendințe criminale.

Legile au ca principiu de a preveni crima înnainte de a se comite, ajutînd și asistînd pe acei ce pot deveni criminali, spre a-i împiedeca de a cădea. Legile, de care se servește tribunalul de copii, se ocupă numai de copii, părinți și tutori.

Nu vom ajunge a avea femei și bărbați corecți, până ce nu ne vom ocupa de moralul copiilor. Statisticile dovedind că tendințile criminale încolțesc în timpul copilăriei și se desvoltă în epoca adolescenței, statul trebue să supraveghèze aceste perioade din viața cetățenilor, cînd caracterul este maleabil și poate fi modelat ca lutul în mîna olarului. De aici datoria statului de a se îngriji de tinerime. Sarcina aceasta ar fi greu de împlinit dacă nu s'ar găsi misionari, femei și barbați, ce se devotează cauzei cu mult entuziasm și devotament.

Nu face așa de mult legea, cît cei ce lucrează în numele legii. O lege înțeleaptă aplicată de oameni competenți are un efect imediat și trainic.

*

O instituție specială pentru copii este „Probation System".

Cînd o singură admonestare dată copilului de un tribunal nu ar fi eficace, el este pus sub supravegherea unei persoane oficiale și a unui comitet, ce se ocupă cu educațiunea morală a copiilor.

Această metodă a fost introdusă pentru prima oară în Massachessetto. Magistratura de acolo, găsind că adeseori se prezintă cazuri cînd o simplă morală făcută vinovatului e prea puțin și o condamnare prea mult, a încercat acest sistem intermediar. Acuzatul, după părerea tribunalului, este lăsat liber; însă în acest interval faptele lui sînt controlate de persoanele indicate mai sus. Supraveghetorul oficial „Probation officer" vizitînd adesea pe minorul, care i-a fost încredințat, are prilejul de a constata dacă se poartă bine sau nu, și raportează tribunalului cele constatate. In caz de rea purtare, copilul este chemat din nou înnaintea tribunalului. După vrîsta și gravitatea faptelor este trimes la o școală industrială sau de reformă [1]).

Acest sistem are multe avantajii și anume: Autoritatea părinților e respectată și responsabilitatea menținută. La rîndul lor părinții și familia sînt observați și ei de către delegați. Intîmplîndu-se ca părinții să fie vinovați de greșalele copiilor, copilul este aparat în contra slăbiciunii și viciului părinților. Prin re-

1) Școalile industriale și de reformă sînt școli de meserie cu internat, unde se primesc copiii recalcitranți sau înclinați către viciu. Aceste școli tind să dispară. Ele sînt înlocuite prin „Day' industrial school" sau școli de meserii semi-interne, unde elevii lucrează numai ziua, luînd prînzul dela amiază la școală, iar cel deseară acasă, petrecînd noaptea în familie. Acesta este sistemul ideal, către care tinde toată educațiune (corecțională) din Anglia și statele civilizate din Nordul Europei.

darea copilului părinților, nu se ruinează viața de familie, nu se slăbesc legăturile de dragoste ce leagă pe membrii unei familii. Copilul rămîne în mediul social obișnuit, care are cel mai însemnat rol—de a-l pregăti pentru viață.

Minunatele rezultate căpătate prin acest angrenaj de sisteme, se datoresc numai persoanelor care-l aplică. Dela caracterul, tactul, priceperea și răbdarea acestor persoane atîrnă tot succesul. Legea este de puțină importanță, comparată cu aceste elemente. Nu există în societate o funcțiune publică mai înnaltă și mai importantă decît a magistraților și a delegaților dela tribunalele de copii. Nu e puțin lucru a întoarce din drumul crimei această turmă de mici rătăciți.

Unii dintre acești delegați sînt plătiți de tribunal, alții însă fac lucrul în chip gratuit. Printre aceștia se observă multe femei, care s'au achitat conștiincios și inteligent de datoria lor.

Indată ce un copil este citat înnaintea tribunalului pentru o abatere sau delict, imediat i se destinează un „Probation officer". Acesta face o amănunțită anchetă înnainte de judecată. Dacă și după judecată rămîne în grija lui, îl vizitează pe copil odată pe săptămînă acasă și la școală, interesîndu-se de purtarea lui. Din relațiile date de supraveghetori, se constată o schimbare de atitudine la copii îndată ce sînt puși sub control. In fiecare săptămînă, copilul apare înnaintea lui spălat, peptănat—deja un mare progres—și chiar cu botinele lustruite.

Adeseaori sămînța caracterului a fost implantată în timpul celor trei luni de încercare. Mulți copii socotiți de institutori ca incapabili au devenit excelenți școlari. La rîndul lor deveneau un ajutor pentru tribunal și camarazi. Se citează cazuri cînd băeții, dîndu-și seama că au apucat căi greșite, au venit singuri la judecător să se spoveduiască, cerînd sfaturi. Cînd copilul recunoaște că a greșit, se poate considera ca și îndreptat. Cu procedeul acesta, mulți tineri au fost feriți de a luneca pe panta viciului. Cei orfani și cu părinți mizerabili sînt trimeși în aziluri speciale—cele mai multe private—unde directorii, părinții lor adoptivi, îi înconjoară cu dragoste și atențiune, de care are nevoe orice suflet de copil. Numeroase sînt terenurile pe care acești devotați apostoli ai umanității le au defrișat de plante veninoase răsădind arbori fructiferi.

După cîteva anchete orînduite de tribunal, s'a constatat că micii vînzători de stradă sînt expuși la multe primejdii morale. Din studiile făcute asupra crimelor și delictelor puse în sama copiilor, rezultă că exemplul este dascălul cel mai bun. Copiii sînt imitativi. Pe stradă, în restaurant sau otel, micul sau mica vînzătoare de flori, jurnale, șocolată, sau tînărul comisionar au prilejul de a cunoaște fapte și uneltiri imorale. Acești tineri, care au făcut școala străzii și a localurilor publice, cu greu vor deveni oameni decenți și onești. Mii din acești copii, ce n'au fost smulși la timp din acest mediu, au rămas pierduți pentru ei înșiși, pentru familie

şi naţiune. Vina nu e a copiilor, ci a părinţilor care le ingădue sau li împing la aceasta.

Poliţia din Birmingham are un regulament sever cu privire la aceşti mici vînzători ambulanţi. Spre a putea întreprinde un comerţ ambulant, orice copil are nevoe de o licenţă dela poliţie. Odată cu eliberarea licenţii, copilul este înregistrat şi obligat a purta uniforma de messager şi la braţul drept o brăţară de metal cu numărul ce-l are în registrul poliţiei. Pentru orice abatere este adus înaintea tribunalului. In timpul din urmă, toţi protectorii copiilor au semnalat cu bucurie împuţinarea licenţelor de vînzare în stradă. Prin această ocupaţiune, tinerimea tindea să creeze o clasă de „unemployables". Aceştia, în loc de a învăţa o meserie, sau în loc de a se ocupa cu un lucru serios, erau atraşi de foloasele pecuniare ale comerţului în stradă şi în localuri publice, împreună cu tot convoiul de primejdii.

O isbîndă şi mai mulţumitoare este faptul că de cinci ani nu s'a mai trimis din Birmingham nici un minor la închisoare. E de ajuns ca tînărul sau adultul să deschidă o singura dată poarta închisorii, ca apoi să devie un oaspete obişnuit al ei. Orice individ, cînd este acuzat pentru prima oară, ingrozit de închisoare ca de necunoscut, se gîndeşte cu oroare la ea, pe cînd odată intrat capătă obişnuinţa temniţei.

Este cunoscut la noi ce rău sînt frecventate şcolile primare. Se aplică amendă peste amendă fără nici un rezultat. De multe ori nu sînt încasate. Dovadă că această metodă nu-şi are rezultatul dorit este numărul mare de copii ce se sustrag dela şcoală. Anglia a rezolvit foarte uşor problema frecventării, dînd-o pe seama tribunalului de minori. Un funcţionar are delegaţiunea de a vizita şcolile în fiecare săptămînă şi a lua numărul şi numele celor absenţi. Pe absenţii din reavoinţă îi dă în judecată, împreună cu părinţii. Atît copiii cît şi părinţii sînt puşi sub supraveghere. Franţa, care a întrebuinţat mult sentimentalism în chestiunea frecventării, după multe încercări şi discuţiuni, a ajuns la aceiaşi soluţiune, trimiţînd înaintea judecătorului de pace pe părinţii ce nu-şi trimit copiii la şcoală. Credem că aplicată şi la noi cu dreptate şi tărie, această metodă ar împuţina numărul analfabeţilor şi ar rezolvi una din marile probleme ale educaţiunii maselor.

In ţările unde funcţionează tribunalele de minori, se asaltează uneori până şi instituţiile publice.

Thomas Carlyle, într'una din nemuritoarele sale opere, spunea că în omenire există o tendinţă gregară, caşi la turmele de oi, de a forma grupuri sub ordinul unui comandant. Toţi psichologii care au studiat copiii recunosc că spiritul de bandă, de corp, este un instinct natural ce trebue controlat şi bine călăuzit.

Pe timpul celebrilor bandiţi: Bonnot, Garnier & C-ie, s'au observat pe pieţele Parisului bande de copii, ce se jucau de-a

„Bonnot et Garnier". In bandele acestea intră copiii de toată mîna, bogaţi şi săraci, buni şi răi. Adeseaori cei bogaţi sînt mai primejdioşi pentru societate de cît cei saraci. Afacerile financiare şi ocupaţiunile politice ale părinţilor bogaţi îi împiedecă pe aceştia de a fi tovarăşii şi prietenii copiilor lor. Socot că se achită de datorie, dîndu-le un preceptor de naţiune străină, satisfăcînd toate plăcerile copilului şi dîndu-le bani mulţi pe mînă. Lenea, luxul şi corupţia sînt introduse în societate de aceştia. Puşi însă sub controlul autorităţilor în drept, alăturea cu cei săraci, trataţi la fel cu aceştia, vor căpăta o concepţie exactă despre viaţă, societate, drepturile altora şi ale lor proprii.

Nu e mai puţin adevărat însă că îndreptarea copilului atîrnă mult de metoda întrebuinţată. Slăbiciunea e cea mai dăunătoare, fermitatea cea mai de folos şi brutalitatea dărîmă toată opera întreprinsă. Greşalele copilului nu trebuesc judecate din acelaşi punct de vedere şi cu aceiaşi severitate ca ale adultului. Copilul ciupeşte poate lucruri de mîncare dintr'o prăvălie spre a-şi potoli foamea sau cel care şterpeleşte gologani de prin saltare spre a-şi cumpăra jucării şi prăjituri, nu trebueşte asemuit cu hoţul, care-ţi încalcă casa în timpul nopţii, cu revolverul în buzunar şi asasinatul în gînd.

Mari greşeli cu triste urmări se provoacă din această confuzie. Victor Hugo nu putea îngădui această îngustime de judecată, care a numărat multe victime. E aproape o sută de ani de cînd un jurnal parisian conţinea o ştire, care astăzi se găseşte mai în toate jurnalele şi mai în fiecare zi „Un băiat a furat o pîne, a fost arestat, judecat şi condemnat". Cîte mii şi zeci de mii de cetitori n'au cetit această ştire, fără nici o reflecţie! Pentru unul, care se interesa de soarta omenirii, a fost inspiraţia unei poveşti: Jean Valjean din Mizerabilii, ce a sguduit inimile tuturor.

Ar fi fost o mare eroare de a justifica această faptă ilegală. Dar a simpatiza cu un nenorocit, a te interesa de soarta lui, a-l judeca cu dragoste şi blîndeţe este o datorie umană.

Actualminte judecătorii din Franţa sînt pe cale de a stabili un nou criteriu, pentru furturile săvîrşite din necesităţi fizice. Sub imboldul foamei, individul nu mai poate face deosebire între bine şi rău.

Prima greşală are o importanţă capitală. Dacă nu este băgată în seamă, căzutul o mai repetă şi greşalele nu numai se repetă, dar se provoacă. A nu trece cu vederea prima greşală, e mult mai eficace pentru morala individului şi a omenirii, decît tot sistemul de represiune aplicat până acuma.

După cum în timpuri de epidemie, măsurile preventive sînt mult mai salutare decît remediile clinice, tot astfel şi în cazurile de epidemie morală, sforţările făcute pentru prevenirea viciului vor fi mai de folos decît toate spitalurile — şcolile de corecţiune — ce s'ar înfiinţa pentru tămăduirea lui. In această di-

recțiune, tribunalele de minori, împreună cu legea pentru protecțiunea copiilor, au avut un succes indiscutabil.

Rolul însemnat, pe care l-a desfășurat această instituțiune, în descreșterea criminalității, a fost recunoscut de toți oamenii de știință și de lege. Multe state din Europa s'au grăbit a înființa instituții analoage după modelul american și englez. Astăzi Germania, Italia, Olanda, Rusia și Franța au și ele tribunale de minori; iar dintre parlamentele acestor țări unele au votat, iar altele discută proecte de legi pentru protecțiunea copiilor.

Tribunalele de minori din Anglia servindu-se de legi speciale, ne rămîne să aruncăm o privire și asupra acestui capitol.

„Children Act, 1908" sau legea copiilor din 1908, este cea mai complectă dintre toate cîte s'au votat până acuma în favoarea copiilor, îngrijindu-se atît de fizicul cît și de moralul tinerimii. Împărțită în șase capitole, ea este adunarea legilor preexistente până la 1908 și complectarea acestora cu alte noi. Toate capitolele cuprind cele mai mici amănunte, referindu-se la protecția minorilor.

Capitolele sînt următoarele:

1) Protecțiunea vieții copilului.
2) Cruțarea copiilor și persoanelor tinere de cruzimi.
3) Tinerii fumători.
4) Școlile de reformă și industriale.
5) Tinerimea vinovată.
6) Miscellanea.

Din aceste capitole extragem articolele care ni s'au părut mai însemnate și din care reesă clar spiritul acestei legi.

Capitolul I. Articolul 4.

„Autoritatea locală poate fixa numărul copiilor sub 7 ani care pot fi ținuți la gazdă, și pentru care s'au luat dispozițiuni în conformitate cu această lege. Orice persoană, primind mai mulți decît numărul indicat, se va face vinovată față de această lege".

Art. 5. „Orice copil poate fi luat dela gazdă, dacă se va dovedi că sînt peste număr, ori că sînt în primejdie (locuința fiind proastă sau fiind ținuți în rele condițiuni higienice)".

b) Copilul mai poate fi mutat dela o gazdă, dacă se va dovedi că acolo este rău îngrijit sau că gazda este ignorantă, bețivă, imorală, sau cu porniri criminale".

Capitolul II. Art. 12.

„O persoană peste 16 ani, care are sub supravegherea sa un copil sau o persoană mai tînără ca 16 ani, dacă cu voința tratează rău, bate, neîngrijește sau lasă în părăsire pe acel copil sau tînăr, ori îl expune la asemenea injurii în dauna sănătății, va fi vinovat față de această lege și capabil de a fi condamnat:

a) la o amendă de l. st. 100=2500 lei, sau în lipsă și ca adaos la această taxă, la închisoare până la 2 ani, cu sau fără muncă silnică.

b) Pot fi condamnate la o amendă de l. st. 25=625 lei, sau în lipsă ori ca adaos la această amendă, la închisoare până la 6 luni cu sau fără muncă silnică: părinții sau persoanele autorizate de lege, de a îngriji de copii sau persoane tinere, care avînd în grija lor asemenea persoane, li lipsesc de o hrană îndestulătoare, de haine, ajutor medical și locuință, sau care nefiind în stare de a procura copiilor, hrană, haine etc. nu iau măsuri pentru a li se da acestea conform legii pentru ajutorul săracilor".

Articolul 14. „Dacă părinții sau persoanele ce au în grija lor copii sau persoane tinere, îngădue acestora de a sta pe străzi sau piețe, pentru a cerșetori, sau a primi pomană, ori a provoca dare de pomană, prin cîntece, jocuri, reprezentații, ori oferind lucruri pentru vînzare, acei părinți sau persoane vor fi dați judecății și condamnați la o amendă neîntrecînd l. st. 25=625 lei, sau în lipsă ori ca adaos, la închisoare neîntrecînd 3 luni, cu sau fără muncă silnică".

Articolul 15. „Dacă o persoană peste 16 ani are în grija sa ori ce copil sub vrîsta de 7 ani, și îngădue copilului să stea în o cameră, în care se află un foc deschis neîngrădit, astfel că copilul riscă de a se arde, frige sau opări; și dacă acea persoană nu ia nici o măsură a-l feri pe copil de pericol, întîmplîndu-se ca copilul să moară sau să se rănească, acea persoană va fi vinovată de acea întîmplare și condamnată la o amendă de l. st. 10=250 lei".

Articolul 17. „O persoană care îngrijește o fată mai tînără ca 16 ani, dacă pricinuește sau încurajează seducțiunea sau prostituarea acelei fete, va fi vinovată de această rea purtare și condamnată la închisoare până la 2 ani, cu sau fără muncă silnică".

Art. 26. „Cînd se va prezenta înaintea curței o persoană vinovată de cruzimi față de copii sau de oricare altă greșală mai sus citată, și curtea va găsi că se află înaintea unui bețiv ordinar, atunci în loc de a l condamna la o amendă sau închisoare, îl va trimete la o casă de îndreptare pentru bețivi,—conform legilor pentru bețivi dela 1879 la 1900, pentru un timp neîntrecînd doi ani".

Capitolul III. Articolul 39.

„Dacă o persoană va vinde unui tînăr care la vedere nu va fi arătînd vrîsta de 16 ani țigări, tutun sau hîrtie de țigară, fie pentru trebuința lui personală sau nu, va fi condamnat pentru prima oară la o amendă de l. st. 2=50 lei și pentru a doua oară la l. st. 5=125 lei".

Art. 40. „Orice polițist sau îngrijitor de parcuri, grădini, ori funcționar în uniformă este obligat de a confisca țigările, tutunul etc. ce va găsi în posesiunea unui tînăr mai mic ca 16 ani, și pe care-l va fi văzut fumînd în stradă ori în local public. Oricine din toți acești funcționari are dreptul de a-l perchiziționa pe fumător, dacă este băet".

Capitolul IV. Art. 58.

„Se va trimete la școala industrială, persoanele mai jos de 14 ani, în următoarele cazuri;

a) Cînd a fost găsit cerșătorind sau primind pomană, ori stînd pe străzi și piețe tot pentru aceste motive;

b) Cînd a fost găsit hoinărind sau neavînd o locuință proprie, ori vizibile mijloace de existență, ori părinți sau tutori care să se îngrijească de el;

c) Cînd a fost găsit rău îngrijit, în mizerie, măcar că amîndoi părinții, sau numai unul din ei trăește, sau fiind un copil nelegitim a cărui mamă este în închisoare".

Capitolul V. Art. 99.

„Cînd un copil, sau persoană tînără este acuzată de vre-o faptă, pentru care trebuia să plătească o amendă, și curtea este de părere că trebue să plătească amendă sau despăgubire; în loc de a condamna pe copil sau tînăr, va condamna pe părinți sau tutori să plătească amenda sau despăgubirea și nu-i va scuti decît numai în cazul cînd nu-i va găsi, sau cînd se va dovedi că greșala n'a fost făptuită din neglijența părinților".

Art. 102. „Un copil nu va fi niciodată condamnat la închisoare pentru nici o faptă, și nici nu va fi dus la închisoare în loc de amendă".

Capitolul VI. Art. 115.

„Nici un copil, afară de cei în brațe, nu va fi invoit să asiste la judecarea unui adult, sau la procedura premergătoare, decît în cazul cînd va fi citat ca martor".

Art. 116. „Dacă un părinte sau tutore se mută dela un loc la altul, purtînd cu dînsul un copil dela 5 ani în sus, împiedecîndu-l astfel de a primi educațiunea necesară, va fi amendat cu l. st. 1=25 lei, iar copilul după chibzuință se va trimete la o școală industrială, nefiind destul de bine îngrijit de părinți".

Art. 120. „Proprietarul unui han (circiumă) nu va permite unui copil să stea înnăuntru, decît în oarele cînd localul este închis. Cel ce nu va observa această condițiune, va fi condamnat întăia oară la 40 shillinge = 50 lei și a doua oară la l. st. 5 = 125 lei".

Art. 122. „O autoritate educativă din localitate, dacă i se face cunoscut în scris, poate trimete medicul său în orice școală elementară să examineze persoana și hainele copilului ce este infectat de vermini sau murdărie. Dacă după o atare examinare medicul găsește persoana și hainele copilului infectate, autoritatea educativă locală va înștiința în scris pe părinți sau tutori, cerîndu-le de a curăți copilul în timp de 24 ore dela înștiințare".

* * *

Intorcîndu-ne privirile și către țara noastră, în momentele acestea, cînd pe deoparte numărul copiilor rătăciți crește simțitor, iar pe de alta opinia publică să agită în favoarea acestora, cerînd crearea școlilor de corecțiune,—credem că înființarea tribunalelor de minori la noi ar da problemei o soluțiune mai puțin costisitoare și mai potrivită cu dezvoltarea ce a luat știința. Pe lîngă aceste tribunale, înființîndu-se, sau destinîndu-li-se cîte o școală de meserie și agricultură cu semi-internat, am avea un sistem ce ar satisface cererile noastre. Școlile de corecțiune și reformă sînt menite să dispară, ne mai corespunzînd timpului.

Desigur că inițiatorii se vor lovi de obicinuita piedecă: lipsa de bani; tribunalele de minori reclamă mai puțină cheltuială ca școlile speciale și penitenciarele, de oarece nu cer alt local și personal decît acela al tribunalelor de adulți. Cît pentru persoanele însărcinate cu supravegherea copiilor, s'ar putea găsi, care să îndeplinească onorific această misiune. Ar fi încă un prilej pentru orice femee de a înțălege rostul vieții și a-și procura clipe de fericire.

Iar despre turbulenții și recalcitranții școlilor primare, nu se va mai vorbi de ei, cînd sălile de clasă nu vor mai fi așa de ticsite și rău aerisite, cînd programele vor fi mai micșorate și mai potrivite cu vrîsta, puterea și temperamentul școlarilor, cînd învățămîntul va fi mai puțin teoretic și uniform, devenind mai real și căpătat mai mult în cartea mare a naturii, cînd institutorii vor fi apostoli ai misiunii lor.

Otilia Vlaicu

Materie, Viață și Celulă

Organismele viețuitoare, studiate cu microscopul, se rezolvă într'o infinitate de elemente mici, care până la un punct își duc viața lor proprie, contribuind în acelaşi timp la menținerea vieții în organism: ele se numesc *celule*. Dimensiunile celulelor sînt aproape constante în toată întinderea lumii vii, variind în jurul unui diametru mediu de cîteva miimi de milimetri (microni). Celula e în sine un organism și e foarte complicat. Forma sa e variată dela un element la altul, substanța sa e o masă semifluidă, amestec de diverse albuminoide. Acesta e rezultatul la care au ajuns naturaliştii studiind plantele şi animalele inferioare precum şi anatomiştii, ocupați mai ales cu studiul vertebratelor şi al omului. Toate lucrările lor au ajuns la o concluzie unică şi identică, la doctrina celulară. Ființele vii sînt compuse sau dintr'o singură celulă, cum e cazul animalelor microscopice numite protozoare; sau sînt complexe celulare: metazoarele, adică asociațiuni de aceste organite microscopice, numite celule.

Această regulă de compoziție a organismelor a fost întrezărită de Schleichen şi Schvam la 1838, însă în tot timpul veacului al XIX anatomiştii au cercetat toate țesuturile organismului şi numai în urmă s'a putut identifica pentru toate țesuturile elementul esențial, deşi diferit ca formă în fiecare varietate, adică celula musculară, glandulară, conjuctivă, nervoasă, etc. Această lege a fost în deosebi pusă în evidență de islogiştii contemporani Koeliker, Max Schiltze, Ranvier, etc.

In acelaş timp studiile embrogenice au dovedit că toate ființele es dintr'un element de acelaşi gen. In mod constant găsim la originea ființii vii, o celulă de constituție invariabilă, ovulul. Miile de elemente anatomice diferențiate a căror asociație formează ființele complexe sînt posteritatea unei celule, a ovulului primordial.

Toată doctrina celulară se poate reduce la aceste două afirmațiuni: totul e celulă, totul derivă dintr'o celulă inițială.

Cercetările asupra celulei au căutat în urmă să determine constituția acestui element esențial al materii vii, făcînd studiul analitic al diverselor părți constitutive. Strassburger, Bütschli, Flemming, Kuppfer, Fromann, Heitzmann, Balbiani ş. a. au supus acest microcosm anatomic, acest infinit mic celular, la aceiaşi disecție amănunțită la care predecesorii săi supuseră organismul întreg, demonstrînd în organismul celular un edificiu extraordinar de complicat.

Cercetările lor au dat la lumină structura celor două părți constitutive ale celulei: protoplasma celulară şi nucleul. In urmă au fixat partea respectivă ce o ia fiecare în multiplicarea genetică, au arătat că protoplasma, care formează corpul celulei, nu e omogenă cum se credea la început.

In privința structurii fine a protoplasmei, au fost emise o serie de ipoteze dintre care unele au trecut în domeniul istoriei. E de relevat cu această ocazie că greşelile comise de istologişti în această privință au fost pe deoparte că au generalizat la toate celulele unele formațiuni văzute, pe de alta că au luat—drept structură reală—modificările artificiale produse de diverşii reactivi întrebuințați ca fixatori.

E ştiut că reactivii fixatori sînt coagulanți ai coloidelor organice şi că sînt deci producătorii structurii observate în protoplasmă. E deci evident că aceste figuri variază cu reactivii întrebuințați, toate condițiunile rămînînd egale. Granulațiile lui Altmann sînt demonstrate prin ajutorul acizilor intenşi sau de amestecuri oxidante, Heidenhain le atribue sublimatului corosiv. De asemenea Schvartz a negat prezența unei rețele preformate în celulele vii vegetale. După unii autori toate formațiunile protoplasmatice şi chiar cele observate de Flemming în nucleul în cromatoliză ar fi produse artificiale. Fischer a putut obține formațiuni reticulare sau granulare întrebuințînd peptone 2—10%, hemoglobină, nucleină şi diferite alte substanțe proteice cu serum-albumină, paraglobuline etc.—tratate cu acid osmic, acid cromic, lichidul lui Flemming sau al lui Altmann.

E destul să amintim de clasicele teorii asupra structurii protoplasmice, bazate pe studiul celulelor vegetale sau animale fixate, expunerea lor amănunțită dînd loc la considerațiuni asupra cărora nu vom insista. Rînd pe rînd s'au emis de către autori concepția unei structuri filare, reticulare, granulare şi însfîrşit alveolară.

Fiecare din aceste ipoteze au fost viu combătute, încît unii autori admit că protoplasma este omogenă şi că toate structurile descrise sînt pur şi simplu artificiale, aceia ce mi se pare inexact.

Structura alveolară a plasmei lichide e în concordanță cu acele proprietăți celulare, care decurg sau depind de această structură, precum: plasticitatea celulei, mişcarea amiboidă şi alte

proprietăți importante, ca marea varietate a proceselor chimice ce pot avea loc în aceiași celulă. Nu trebue însă generalizată structura alveolară la toată materia viețuitoare. Bütschli a dat uneori interpretări prea unilaterale, adesea în contrazicere cu imaginele microscopice observate. Cercetările acestui autor s'au întins cu deosebire asupra corpurilor organice și inorganice, ce au proprietatea de a se umfla în contact cu apa. Nägeli a arătat cel dintâiu că această proprietate nu trebue confundată cu facultatea de inbibițiune a substanțelor poroase, ceia ce n'a fost luat în seamă de cercetători mai vechi; inbibițiunea se face fără creștere de volum, prin umplerea unor spații capilare umplute cu aer, pe cînd umflarea e însoțită totdeauna de creștere de volum.

După Nägeli proprietatea de a se umfla la apă e datorită faptului că molecule sau grupuri de molecule (micelle) sînt îndepărtate unele de altele prin atracție de apă la suprafața lor, de unde acest proces apare ca un grad intermediar spre fenomenul solubilității. Bütschli aduce însă argumente importante pentru combaterea modului de a vedea al lui Nägeli și caută—bazat pe structura corpurilor tumefiabile, care toate sînt coloide—să stabilească o nouă concepțiune a procesului de umflare. Soluțiunile coloidelor trebue considerate ca suspensiuni mai mult sau mai puțin fine, deosebindu-se de soluțiunile adevărate numai în grad. Gelele sînt din contra sisteme eterogene, cu o construcție particulară, care iau naștere din sole printr'un proces particular de desamestecare. Desamestecarea consistă în așa zisa formațiune de faze, un proces care are loc sub o altă formă, între două lichide cu solubilitate deosebită și consistă în alăturarea simultană a două concentrări de solubilitate d. ex.: în amestecul de eter cu apă e posibilă o stare în care o soluțiune apoasă de eter 9% (faza apoasă) să coexiste cu o fază de eter (sol de apă 98% în eter). Un gel (hidrogel) consistă dintr'un coloid geleficat și o fază apoasă.

Meritul lui Bütschli e de a fi probat pentru un mare număr de geluri că constau dintr'un schelet alveolar coloidal, în ale cărui spații se găsește un lichid; însă cercetările lui Hardy au probat că faza coloidală, adică scheletul, n'are întotdeauna forma de păreți alveolari. Într'adevăr, după Bütschli, procesul de desamestecare are loc cu formațiune de picături foarte fine în soluție coloidală, constituind conținutul alveolelor, pe cînd cealaltă fază coloidală constitue păreții alveolelor. Hardy a arătat că procesul nu e întotdeauna identic și că adesea intervin alte formațiuni intermediare, anume formațiuni reticulare care se pot interpreta în mod deosebit.

Din cele de mai sus rezultă că în genere proprietățile coloidelor, aplicate la studiul protoplasmei, cu deosebire în ce privește structura ei, pare a da dreptate teoriei alveolare a lui Bütschli, deși trebue admise și excepțiuni.

Din lucrările lui Berthold, Bütschli, Albrecht, Rhumbler, re-

zultă că vechea separațiune istologică dintre părticelele solide și între masa intermediară lichidă (suc celular, suc nuclear) nu mai poate fi menținută. Cu toate acestea teoria lui Bütschli asupra structurii alveolare a protoplasmei a fost adoptată de unii fără nici o restricțiune și în mod cu totul excesiv generalizată, așa încît fatalmente a dat uneori greș. Acești autori au căzut în extrema opusă, reacționînd contra teoriilor învechite asupra constituției protoplasmei, anume teoria fiiară a lui Fleming, teoria granulară a lui Altmann, sau cea reticulară a lui Heitzmann.

Eugen Albrecht insistă asupra importanței manifestațiunilor fizice și chimice asupra celor morfologice. Procese vitale adevărate au loc și în substanțele intercelulare și în produsele celulare; deci să nu ne așteptăm ca în viitor să putem pune în evidență modificări morfologice ale celulelor în orice stare fiziologică sau patologică.

Hofmeister crede că cercetările asupra structurii celulare au dat ce pot da; un progres însemnat pe această cale nu mai e posibil, căci ochiului îi este imposibil diagnosticul direct chimic, adică nu poate distinge nici in vitro, nici la microscop o soluție de clorur de sodiu de una de zahar. Reactivii duc în atari cazuri la scop, însă adesea nu sînt utilizabili la microscop, din cauza micimii obiectului.

Cu toate acestea microchimia a făcut continuu progrese observînd modificările vitale la celule vii, eventual la celule fixate în diferite stadii fiziologice pentru a încerca astfel și indicațiunea probabilă a proceselor. În urmă un alt procedeu, care a dat deja multe rezultate, e imitarea proceselor vitale cu materialul nevital organic și anorganic. Pe această cale au ajuns Bütschli și Quinke la concepțiunea fundamentală asupra construcțiunii spumoase a substanței vii. Roux, Dreyer, Rhumbler, Bernstein ș. a. au imitat procese vitale cu aparențe specifice la spume de săpunuri oleoase, la picături de mercur de chloroform.

Celula fiind construită în esență din coloide în mediu lichid, trebue să i se poată aplica principalele legi ale coloidelor. Cercetările de mare valoare, ale lui Bütschli și Hardy, au adus dovada că prin simple modificări de concentrațiune se poate produce în soluțiuni coloidale pe rînd structura unei emulsiuni de picături, a unei structuri alveolare, reticulare, deci formele principale ce se observă la protoplasma vie. Din cercetările lui Bütschli și Rhumbler rezultă cu cea mai mare probabilitate că, pentru cele mai multe formațiuni intracelulare, sînt aplicabile legile stării de agregațiune lichidă.

Studiile noastre făcute timp de 2 ani de zile asupra diverselor celule ale organismului și în deosebi asupra celulei nervoase, cu ajutorul ultra-microscopului, ne-au format convingerea că protoplasma este în genere supusă legilor de constituțiune, cunoscute astăzi din știința relativ nouă a chimiei coloidelor. La ultra-microscop celula vie se prezintă ca un hidrogel semifluid, avînd elementele caracteristice observate, adică o masă de gra-

nulațiuni coloidale, luminoase, în anumite împrejurări animate de mișcări browniene, și printre ele lichidul care le ține în suspensiune.

Mărimea granulațiunilor protoplasmice variază nu numai dela o celulă la alta, dar chiar în interiorul aceleiași celule avem diverse sisteme granulare, constituind ceia ce în chimia coloidelor se numește sistem polifazic.

Unele elemente morfologice descrise de autori în celula fixată, nu sînt decît rezultatul diferențierii și precipitării diferitelor faze coloidale, ce constitue gelul protoplasmic. Sub ochii noștrii, putem determina formațiunea lor, prin adăogirea de diverși reactivi între lamă și lamelă la ultra-microscop.

In această privință, un exemplu ni-l oferă formațiunile corpusculilor cromatofili din celula nervoasă.

Granulațiunile coloidale din celulele ganglionilor spinali și simpatici și din centrii nervoși, sînt izolate și nu constitue aglomerațiuni amintind morfologia corpusculilor lui Nissl. Dacă însă recurgem la acțiunea precipitantă a unor materii colorante, putem obține imagini cu totul identice cu cele observate în ganglionii fixați și colorați prin metoda lui Nissl. Așa acidul acetic în soluție izotonică produce o precipitare a granulelor coloidale formînd corpusculi identici cu cei descriși de Lugaro și de noi în tipurile celulare de cîne.

O altă metodă de a obține imaginile corpusculilor lui Nissl, este de a trata celulele ganglionare vii, sau celulele proaspete de animale tinere, cu unele substanțe colorante, precum e albastru de metilen, roșu-neutru, amestecul acestor doi coloranți, albastru de toluidină, etc. Aspectul obținut este acelaș ca acela din celulele fixate. Această metodă de colorare, numită supravitală, produce moartea celulei; precipitarea granulațiilor coloidale n'are loc în timpul vieții. Intr'adevăr, dacă se face în ganglionii spinali injecțiuni intravenale de roșu-neutral + albastru de metilen, disolvate în serum animal, nu se produc precipitații sub forma de corpusculi ai lui Nissl și granulațiile coloidale se colorează în roz, pe cînd în celulele alterate prin traumatism în timpul injecției, se văd corpusculi de ai lui Nissl, ca în colorația supra-vitală.

Experiențele descrise mai sus, precum și numeroase altele, făcute în laboratorul clinicei noastre de boale nervoase din Spitalul Pantelimon, asupra celulei nervoase în stare vie, ne-au dovedit deci că corpusculii cromatofili apar în protoplasme numai prin precipitarea granulațiilor coloidale, care singure constitue elementul observat în stare vie în protoplasmă. Starea labilă, adică vie, a hidrosolului protoplasmic, după acțiunea nocivă a unor anumiți agenți, se modifică, reacționînd printr'o precipitare a granulațiunilor coloidale și formațiunea unor blocuri intra-protoplasmice,—care, colorate, apar ca corpusculi ai lui Nissl. Odată cu aceastā precipitare, sau chiar anterior ei, celula și-a pierdut proprietățile vitale.

Tot în această ordine de idei este interesantă chestiunea neurofibrilelor, întrucît preexistența lor a fost pusă la îndoială și chiar negată de unii autori. Intr'adevăr examenul microscopic și ultra-microscopic al celulei nervoase nefixate sau chiar în stare vie nu demonstra existența neurofibrilelor. O serie de fapte însă, luate fie din studiul anatomo-patologic al neurofibrilelor, fie observate pe cale experimentală, par a dovedi că în celula nervoasă, neurofibrilele există în timpul vieții și au un rol capital în funcțiunea neuronilor, fiind organul conductibilității influxului nervos. Nu există alte celule în organism, care să aibă un aparat identic cu al neurofibrilelor; și chiar dacă se observă filamente colorîndu-se în negru cu nitratul de Argint, ele nu posedă proprietățile biologice ale neurofibrilelor. Indicile de refracție al neurofibrilelor, e apropiat de cel al hialoplasmei și așa ne explicăm de ce nu pot fi văzute în celulele nefixate și necolorate; acest fapt ne mai indică că nu avem a face cu un sistem solid.

Punerea în evidență a neurofibrilelor se face printr'un procesus de gelificare; e vorba însă de o precipitare cu totul fină, întrucît în impregnațiunile metalice nu se văd granulațiuni în preparațiunile reușite nici cu ajutorul celor mai puternice obiective. Leziunile celulei nervoase, descrise în turbare, în variațiunile de temperatură și mai ales în presbiofrenie, manifestate cu deosebire printr'o alterațiune constantă a sistemului neurofibrilar, pledează pentru preexistența lui „intra vitam" întrucît trebue să admitem că procesul de alterațiune s'a petrecut, mult timp înaintea morții, în cursul și din cauza agentului patogen din organism.

Vedem deci că și chestiunea mult discutată a neurofibrilelor se poate interpreta în urma studiilor cu ultra-microscopul într'un mod nou, nevenind în contrazicere nici cu preexistența lor în stare vie—care pentru moment cel puțin pare indiscutabilă, nici cu faptul că examenul direct al celulei nervoase vii nu arată nici o formațiune fibrilară în protoplasma ei. Concepțiunea unui sistem coloidal polifazic pune într'o lumină nouă formațiunile protoplasmice, care trebue din acest punct de vedere considerate nu ca niște construcțiuni morfologice solide, ci ca un fel de a fi al protoplasmei, variabil dela un moment la altul în raport cu funcțiunile diverselor organe celulare. E deci o concepțiune dinamică, față de cea statică anterioară; una fiziologică, în locul celei istologice.

Nu putem actualmente cunoaște în mod precis constituția chimică a protoplasmei vii. Operațiunile necesare pentru a izola și analiza substanțele care compun celulele sînt atît de violente, și instabilitatea compușilor protoplasmici e atît de mare, încît încercările făcute în această direcție n'au putut da rezultatele dorite. Se pot izola diferitele substanțe ce participă la formațiunea protoplasmei, precum: apa, săruri, hidrați de carbon, grăsime și lipoide, albumine, acid nucleic, etc.; însă nu putem ști

in mod precis în ce raport reciproc se găsesc aceste substanţe pentru a forma materia vie. De asemenea nu putem avea date sigure asupra compoziţiei sucului celular. Dacă se acceptă structura spumoasă sau alveolară a protoplasmei, trebue să admitem că fiecare celulă vie conţine un suc, acesta trebue să existe în mică cantitate în celulele tinere, în celulele animale, apoi în mare cantitate în celulele bătrîne vacuolizate ale unor plante. Nu există nici o celulă fără acest suc, şi compoziţia lui variază după structura, după funcţia celulei şi după mediul ambiant. După concepţia actuală, apa găsită în citoplasmă trebue să existe sub două forme diferite: 1) ca apă de inbibiţiune a coloidului citoplasmei; 2) ca apă liberă conţinută în alveolele protoplasmei, constituind prin urmare un mediu de disoluţiune pentru o cantitate de materie organică şi de substanţe minerale.

Studiind elementele constitutive ale protoplasmei, Danilewski ajunge la concluzia că ea nu este un amestec în care fiecare element ar exista independent unul de altul, ci un complexus chimic de molecule, care reacţionează contra influenţelor exterioare perturbatrice ca o substanţă omogenă şi unică. La diversele speţe animale protoplasma diferă şi variaţiunea constă nu numai în absenţa unor grupe de atome sau de serii de grupe la animalele inferioare, dar mai ales în faptul că foarte probabil seria de molecule este construită după un alt tip decît la albuminele superioare. O asemenea deosebire s'a putut constata chiar între protoplasma bacteriilor şi acea a ciupercilor; albumina drojdiei de bere şi a ciupercilor conţine un număr considerabil de molecule din seria aromatică, care lipsesc în albumina bacteriilor.

Dar nu numai prezenţa sau absenţa unor grupe atomice pot explica diferenţa ce constatăm între proteinele diverselor speţe animale. Ar trebui să admitem existenţa a nenumărate milioane de substanţe albuminoide diferite, dacă fiecare celulă ar avea o proteină specifică. Şi cu toate acestea, prin unele reacţiuni biologice s'a putut demonstra existenţa unei deosebiri incontestabile în constituţia diverselor albumine celulare. E destul să amintim în această privinţă de fermenţii de apărare şi de reacţia lui Abderhalden, prin care se pune în evidenţă tocmai cele mai fine deosebiri în structura unei molecule proteice.

Studiindu-se construcţia moleculară a proteinelor întîlnite în natură s'a găsit că în toate celulele din natură revin aceleaşi elemente simple constitutive, adică aceiaşi amino-acizi, în număr de vre-o douăzeci. În privinţa construcţiei specifice a celulelor diverselor organe şi speţe animale, Abderhalden consideră posibilităţile de aranjare ce se pot imagina chiar cu acest număr restrîns de animo-acizi, pe care el le numeşte figurat: pietre de construcţie (Bausteine). Intr'adevăr, socotind numărul posibilităţilor de realizare cu 20 de amino-acizi, în diverse poziţiuni — o metodă analoagă cu cea uzitată în stereochimie, — Abderhalden găseşte că, variind poziţiunile reciproce ale acestor douăzeci de

pietre de construcţie sau modificînd cantitativ la fiecare dată alt amino-acid, ajunge la ţifre enorm de mari, aşa încît nu numai că am putea realiza un număr de proteine distincte unele de altele pentru fiecare celulă de organ din natură, dar desigur că am întrece numărul organismelor de pe pămînt. Aşa fiind, natura încă n'a realizat toate posibilităţile de creaţiune în ce priveşte variaţia proteinelor existente.

In constituţiunea diverselor celule din organism, elementele simple — adică amino-acizii — sînt aşezate în mod divers, după trebuinţele celulei şi după funcţiunea ce au de îndeplinit în organism. Ceva mai mult, din cercetările lui Abderhalden se pare că există anumite grupări funcţionale, care se păstrează în toată scara zoologică. Aşa de ex. celula hepatică a tuturor speţelor animale ar avea o grupare în raport cu funcţiunea biligenă identică la toate speţele, şi pe lîngă ea alte animo-acide specifice care le diferenţiază între ele. Acelaşi lucru pentru celula renală, nervoasă, etc.

Aşa se explică unele fapte experimental observate, precum e acela indicat de Abderhalden, că extractul de placentă de orice speţă animală poate fi descompus de serul femeilor gravide. Tot prin această ipoteză ne putem explica până la un punct cum am putut noi realiza culturi „in vitro" de gangliori nervoşi în plasma heterogenă.

Intr'adevăr, pentruca să ne putem explica cum se face nutriţia celulelor în organism, trebue să admitem că în plasma sîngelui trebue să circule în timpul vieţii o mare cantitate de amino-acide simple, pe care celulele le absorb, şi apoi în interiorul lor se face sinteza specifică în raport cu funcţia ce-i e încredinţată. Dacă admitem această ipoteză, ne putem explica cum se poate un ţesut nutri şi deci întreţine viaţa mai mult timp în plasma heterogenă. Nu ştim până unde se poate generaliza; fapt este însă că între speţe învecinate plasma conţine elemente similare ce pot realiza sinteza elementelor celulare reciproce.

O altă metodă întrebuinţată numai în ultimii ani în studiul ţesuturilor, este aceia a culturilor „in vitro". Transplantări, grefe de ţesuturi sau chiar de organe au fost făcute şi înainte; însă numai de vre-o trei ani s'a reuşit să se cultive afară din organism particule detaşate de ţesuturi, aşa precum se făcea numai cu organismele monocelulare, bacterii etc., — metodă inventată de Harrison, Carrel, Burrows şi aplicată de un număr restrins de cercetători la diverse ţesuturi. Această metodă ne-a permis pentru prima oară nouă, împreună cu d. dr. Ion Minea, să cultivăm ganglioni spinali „in vitro", putînd realiza astfel condiţiuni mai mult sau mai puţin artificiale de existenţă, pentru cea mai nobilă celulă din organism, adică pentru celula nervoasă.

Rezultatele pozitive obţinute de noi prin culturile de ganglioni nervoşi, de fibre nervoase, prin studiul regenerării nervoase „in vitro", au aruncat lumină nouă asupra unor fenomene

până atunci neexplicate. Așa, în primul rînd, desvoltarea fibrelor din sistemul nervos central și din nervi se admitea, după Hensen și Held, că se datorește colaborării a două ordine de celule: neuroblastele, care produc axonul, și celulele conductoare (Leitzellen) în interiorul cărora cresc și se prelungesc fibrele nervoase. Cercetările noastre infirmă, cel puțin în parte, teoria lui Heusen-Held, întrucît noi am observat că fibre de neo-formațiune pot apărea și se pot desvolta în plasmă în afară de intervenția celulelor conductoare; și chiar cînd în traectul desvoltării lor fibrele întîlnesc celule conjunctive, adesea ne-am putut convinge că ele își urmează desvoltarea în interstițiile dintre celule.

In urmă experiențele făcute cu culturi de ganglioni nervoși în plasma auto- și heterogenă, ne-au permis să ne dăm seamă de unele fenomene de nutriție ce se îndeplinesc în interiorul celulei nervoase. Intr'adevăr, întrucît noi am reușit să cultivăm țesut nervos în plasma heterogenă, trebue să admitem că celula nervoasă are proprietatea de a-și fabrica substanțele constitutive din elementele simple ce se află în plasma tuturor spețelor animale sau cel puțin a celor învecinate.

Și aici vedem deci o modificare în concepția veche asupra celulei nervoase. Intr'adevăr se admitea că elementul cel mai nobil al organismului nu s'ar ocupa cu bucătăria celulară, că adică în plasma sanghină ar circula elementele, fabricate gata de celelalte celule din organism, spre a fi oferite direct celulei nervoase.

Oricît de armonică ar părea această organizație aristocratică a organismului, faptele par însă a o contrazice. Din plasmă, celula nervoasă își adună elementele simple constitutive (Bausteine) și cu ele își clădește edificiul, care e lăcașul celor mai minunate fenomene biologice, adică al actelor de conștiință.

Aproape toate cercetările care s'au făcut în vedere de a explora structura celulei, n'au avut drept obiectiv decît statica ei; dar cercetările recente, la care am contribuit și noi, ne permit nu numai de a ne face o idee mai exactă de adevărata structură a celulei, dar încă ne dau posibilitatea de a pătrunde oarecum în dinamica celulei vii. Mai întâiu noi cunoaștem astăzi că substanțele cristaloide se află în mare parte în stare de disociație ionică, adică că molecula de electrolit este desfăcută; astfel e aproape probat că 75% de electrolite se prezintă sub formă de disociație și numai 25% oferă molecule întregi. Ionii, după cum se știe, au diferite valente, sînt adecă mono- bi- trivalenți etc., și sînt încorporați elementelor protoplasmei, așa încît avem o asociațiune de ion-proteide. Această asociație are loc nu numai între ioni și proteide, dar chiar și între lipoide și proteide, între glicogen și proteide. Prezența ionilor la suprafața granulelor coloidale joacă un rol însemnat în toate fenomenele biologice, cum e contracțiunea musculară, secreția glandelor, etc.

Membrana celulară este continuu permeabilă pentru ionii cei mai mici și impermeabilă pentru unii ioni foarte mari. Din nenorocire nu avem cunoștințe suficiente asupra jocului continuu al ionilor; dar cum sînt purtători de încărcări electrice, ei determină atracțiuni și repulsiuni asupra granulelor protoplasmei, variațiuni în tensiunea superficială a membranei celulelor și, după semnul încărcării lor în raport cu acela al granulelor, produce sau coagulațiunea sau lichefiarea coloidelor. Putem merge cu analiza și mai departe, și din cunoștințele noastre asupra materiei, despre care am vorbit anterior, sîntem obligați să admitem că acești ioni la rîndul lor sînt constituiți de electroni, la care se reduce în rezumat acțiunea ionilor, grație disociațiunii intra-atomice.

Este ușor de înțeles, în urma acestor considerațiuni, că celulele, fie animale, fie vegetale nu sînt fixate într'o formă interioară fixă, dar aspectul lor interior variază continuu și constitue un fel de caleidoscop viu. Este aproape imposibil, în starea actuală a cunoștințelor, să ne facem o idee exactă—grație închipuirii noastre—despre mișcările intracelulare, căci totul e mișcare în viața celulei, care se operează la fiecare secundă în interiorul ei. In fiecare moment se produc schimbări de decompozițiune și sinteză, prin reducțiune și oxidațiune. Din punctul de vedere fizic există aceleași transformațiuni continue, căci nu poate exista vreodată în celula vie o stare de echilibru perfect. Aci un electrolit se separă spre a se uni cu granulele coloidale; dincolo materii solide, care n'au nici o influență asupra tensiunii interioare, se desdoae, dînd naștere la cristaloide care formează adevărate soluțiuni. Pe de altă parte prin mărirea și scăderea tensiunii osmotice, volumul celulei sufere variațiuni continue, deși aceste schimbări sînt foarte puțin apreciabile pentru aparatele noastre de măsură, așa încît și din punct de vedere volumetric celula nu reprezintă deloc o cantitate constantă. In urmă, în timpul funcțiunii, cași în timpul asimilațiunii, fenomenele electrice joacă un rol însemnat, și fiecare schimbare fizică sau chimică se însoțește de modificări în starea electrică. De asemenea se observă modificațiuni în starea de radioactivitate, căci e probat astăzi că toate țesuturile sînt radioactive și nu există nici o îndoială că această radioactivitate de asemenea nu poate fi o cantitate constantă. Problemul acesta al variațiilor continue ce au loc în celule se complică și mai mult prin structura specifică chimico-coloidală a fiecărei celule a fiecărei spețe de animal. Diferitele elemente ale celulei se află între ele sub un raport definit. Starea actuală a cunoștinților noastre nu ne permite de a spune diferențele care există între ovulele diferitelor spețe de animale și nici de ce ovulul de femee produce o ființă omenească și nu o masă oarecare de celule.

Grație acestor cercetări, putem întrezări întrucîtva fenomenele intime care caracterizează asimilațiunea; astfel decurînd Achalme, bazîndu-se pe fenomenele digestiunii pepsice, descrie

în modul următor fenomenele, datorite diastazelor intracelulare în momentul digestiunii: „Fermenții solubili care par a fi soluțiuni „coloidale, a căror fază solidă e constituită de granule, formate „unele dintr'o substanță organică, poate albuminoide, mai „probabil însă lipoidică. La suprafața acestor granule, sînt fi„xate prin absorbție ioni inorganici, care provin din disociația „electrolitelor disolvate în faza lichidă și care comunică gra„nulelor o încarcare electrică determinată.

„Mișcarea moleculară aduce în contactul micelelor coloi„dale, moleculele substanței pasive; pe de altă parte mișcarea „browniană, care animează granulele, produce o agitație continuă „asigurînd difuziunea rapidă a produselor formate și egala re„partiție a substanței pasive în lichid.

„La contactul granulelor, încarcate de electricitate, se pro„duce o preschimbare în electronii interatomici ai moleculelor „corpului pasiv; micela coloidală îi ia sau îi cedează unul sau „mai mulți electroni, provocînd astfel o simplificare sau o com„plicație moleculară. Granula lucrează astfel într'un mod iden„tic cu catalizorii chimici sau chiar fizici (electricitate, lumină, „căldură etc.). Dacă ținem compt de coeficientul de viscozitate „al mediului, care—după cum s'a stabilit trebue să figureze în „formula vitezelor de reacțiune, se vede că legile catalizii sînt „aplicabile acțiunilor diastazice".

N'aș avea decît o singură obiecție de făcut asupra mecanismului propus de Achalme, adică că, examinînd la ultra-microscop celulele celor mai multe organe, n'am constatat mișcările browniene ale granulelor coloidale, decît în celulele lobului posterior al ipofizei și în leucocite. Așa încît dacă se poate admite ipoteza ingenioasă a lui Achalme pentru digestia extracelulară sau pentru digestiunea intracelulară a leucocitelor, nu e tot astfel și pentru procesele digestive, care se petrec în toate celulele, chiar și în celula nervoasă,—precum cercetările recente, făcute în colaborație cu dr. I. Minea, de cultură a ganglionilor spinali în plasmă heterogenă, probează până la evidență acest lucru. În asemenea condiții statem nevoiți să admitem că granulele coloidale, care joacă rolul de fermenți, lucrează în alt mod asupra substanței pasive. Influența fermenților asupra electronilor e pusă în evidență și de cercetările lui Gallerani. Acest autor a întreprins numeroase experiențe cu ajutorul electroscopului foarte sensibil și al radiografilor, care i-au permis de a afirma că materia organică e radioactivă și că fermenții lucrează asupra electronilor. El arată că mușchii sînt radioactivi și aceastä radioactivitate diminuă în timpul travaliului muscular, întrucît energia electronică e transformată în energie mecanică. Prin urmare travaliul muscular nu se face pe socoteala energiei termice, ci a energiei electronice.

Ni ar fi greu, dacă nu imposibil, să expunem toate manifestațiunile vieții celulei, dar nu ne putem împiedeca de a spune cîteva cuvinte relativ la evoluțiunea și involuțiunea celulei. Era firesc că, dacă materia este supusă în mod fatal evoluțiunii, cu atît mai mult celula, ca și ființele viețuitoare pe care le constitue să fie supuse în mod fatal legii universale de evoluțiune. După cum a zis foarte bine Claude Bernard, aceasta este o lege elementară care se aplică ființelor viețuitoare, organelor și elementelor celulare, care le constitue.

Deja de mult această idee a fost emisă de un om care a fost în acelaș timp un mare cugetător, poet și naturalist de primul ordin, de Goethe: celula se naște, crește, declină și moare; ea descrie o trajectoare fixă în forma sa. Această evoluție a celulei e condusă de doi factori esențiali, adică hereditatea își nutrițiunea. Nutrițiunea, după cum știm, consistă într'o schimbare continuă a edificiului organic al celulei. Fiecare celulă își ia elementele necesare din mediul încunjurător și elimină produsele sale de secrețiune și de desasimilație. Creșterea, perioada staționară, descreșterea, corespund la diferite stări ale nutrițiunii; prin urmare evoluțiunea nu e altceva decît totalitatea sau expresiunea acestor modificări ale nutrițiunii, sau după cum a spus-o Claude Bernard într'un mod admirabil: „la nutrition, dans sa réalité, embrassée d'un coup d'œil à travers les âges."

Ajunsă la apogeul său de desvoltare, celula—și avem în vedere mai cu seamă celula nervoasă—își menține integritatea ei structurală, coloidală și morfologică un timp mai mult sau mai puțin lung, după rezistența sa individuală; și apoi faza de declin începe să apară, tot așa de fatală în manifestările sale cași faza de evoluțiune. E important cu toate acestea să remarcăm că, cu toată sensibilitatea foarte mare a celulei nervoase față de substanțele toxice, ea prezintă o mare rezistență, mai mare poate decît oricare alt element din organism. Ar trebui poate să căutăm rațiunea acestei rezistențe probabil în absența fenomenelor de multiplicație a celulei. Astfel am căutat la un mare număr de indivizi de toate vrîstele fenomene de cariokineză, și n'am putut găsi niciodată. Numai într'un mod excepțional am găsit celule cu 2 nuclei în ganglionii spinali sau în neuronii motori; chiar în aceste cazuri nu erau urme de multiplicațiune a protoplasmei. Amintesc cu toate acestea în treacăt că am descris eu însumi în ganglionii simpatici celule gemene, adică elemente care se prezintă două cîte două, adăpostite în aceiași capsulă; semnificațiunea lor a rămas pentru mine neexplicabilă.

Această chestiune a duratei celulei nervoase se poate privi dintr'un punct de vedere filosofic și a ridicat discuțiuni interesante. Punctul principal al discuțiunii e următorul: O celulă care se divide, moare sau continuă a trăi? Goethe crede că moartea e o consecință a reproducțiunii. O celulă ce se divide își pierde individualitatea și moare reproducîndu-se. Din acest punct de vedere, date fiind cunoștințele pe care le-am cîștigat asupra neregenerării celulei nervoase în stare normală și patalogică, pu-

tem afirma că celula nervoasă bine desvoltată se bucură de o viaţă tot aşa de lungă caşi aceia a organismului căruia aparţine.

Lipsa cariokinezei în timpul întregei durate a existenţei lor extrafetale, asociată cu neregenerarea centrilor nervoşi în urma traumatismelor sau a altor factori nocivi ce au distrus o parte a centrilor nervoşi, constitue o probă în favoarea longevităţii celulei nervoase. Ar trebui să admitem că celulele nervoase au o longevitate tot aşa de mare caşi aceia a organismului din care fac parte.

Giulio Bizzozero a denumit într'un mod pitoresc ţesutul nervos sub nume de ţesut cu elemente perpetue. Mai e necesar să adăugăm că tocmai graţie acestei fixităţi a celulelor nervoase viaţa psihică e posibilă? Proprietatea aceasta remarcabilă ne explică de asemenea transmisiunea ereditară a unor proprietăţi vitale ale organismului.

E. Metchnikoff, în mai multe lucrări succesive, şi mai decurînd într'o monografie de mare importanţă filosofică, a tratat problema cu totul arzătoare a mecanismului bătrîneţii şi a morţii. După ce constată că diferitele concepţiuni religioase sau sisteme filosofice n'au putut stinge în om frica de bătrîneţă şi de moarte: nici remutarea şi drumul de mîntuire indicat de Buda, nici credinţa în nemurirea sufletelor, nici doctrinele stoicilor, nici acelea ale bisericii şi propovăduitorilor creştini n'au schimbat nimic în lipsurile organizaţiunii umane. De aceia Metchnicoff constatînd insuccesele diferitelor mijloace, preconizate de religie şi filosofie, îşi întoarce privirea spre ştiinţă şi se întreabă dacă această ultimă venită n'ar fi capabilă a uşura unele infirmităţi ale naturii umane. Işi pune întrebarea, dacă nu cumva imensele progrese realizate de ştiinţile medicale ar putea da o speranţă reală. Fără îndoială, nici Tolstoi, nici Brunetière n'au putut împiedeca progresele ştiinţii, dar din nenorocire ştiinţa nu numai că nu posedă vre-un leac contra bătrîneţii, dar nici măcar nu cunoaşte bine această perioadă din viaţa omului sau a celorlalte animale. Metchnicoff, după ce analizează lucrările făcute de diferiţi observatori asupra leziunilor ce se întîlnesc la bătrîni, a formulat felul său de a vedea în chipul următor:

Degenerescenţa senilă este caracterizată prin atrofia elementelor nobile şi specifice ale ţesuturilor şi înlocuirea lor prin ţesutul conjuctiv ipertrofiat. In creier, elementele ce dispar sînt celule nervoase, adică acelea ce servesc funcţiunilor celor mai înalte de inervaţiune; şi în locul lor îngrămădesc elemente inferioare cunoscute sub numele de nevroglie, un fel de ţesut conjunctiv al centrilor nervoşi. In ficat dispar celulele hepatice, adică acelea care îndeplinesc un rol important în nutriţia organismului, făcînd loc ţesutului conjunctiv. In rinichi, acelaşi ţesut conjunctiv năvăleşte în organ şi înăbuşe tubii uriniferi, indispensabili pentru a debarasa organismul de o mulţime de substanţe nocive. In glandele sexuale masculine şi femeeşti, elementele specifice, ce servă pentru propagarea speţei, dispar şi

sînt de asemenea înlocuite prin celulele ţesutului conjunctiv. Cu alte cuvinte, după Metchnikoff, bătrîneţa se caracterizează printr'o luptă între elementele nobile şi elementele simple sau primitive ale organismului, luptă ce se termină în avantagiul celor din urmă. Victoria lor se manifestă prin slăbirea inteligenţii, prin turburările de nutriţie ce apar şi prin greutatea de a curăţi sîngele. Această luptă sau mai bine acest atac contra elementelor nobile ale organismului e întreprinsă de celule mobile, capabile de a devora orice substanţe solide, elemente cunoscute sub numele de fagocite. Aceste fagocite sînt divizate de Metchnikoff în două categorii: fagogitele mici mobile sau microfage, şi fagocitele mari, cînd mobile cînd fixe, numite macrofage. In general microfagele ne vindecă de microbi, macrofagele de leziuni mecanice.

In degenerarea senilă e vorba de o intervenţie a macrofagelor; năvălirea acestor elemente în diferite ţesături e un fenomen atît de răspîndit în bătrîneţă, încît sîntem siliţi a-i atribui o mare însemnătate.

Un mod, până la un oarecare punct cu totul opus lui Metchnikoff, de a considera problema bătrîneţei şi a morţii e acela formulat de Weissmann, susţinut în urmă de Ribbert, ş. a.

Intr'adevăr Weissmann, care întotdeauna s'a distins prin claritatea ipotezelor filosofice ce le-a emis în diversele probleme biologice, priveşte bătrîneţa şi în urmă moartea ca nişte proprietăţi fiziologice, inerente fiecărui organism, izvorîte prin urmare în decursul evoluţiei filogenetice sub influenţa diverselor necesităţi şi în raport cu selecţiunea naturală.

In diverse speţe la care felul de viaţă, împrejurările externe nu necesită apariţia senescenţei şi a morţii, aceste manifestări nu apar, tot aşa precum diverse speţe de vieţuitoare sînt lipsite de unele organe sau proprietăţi fiziologice cu totul indispensabile altora.

Astfel Weissmann admite că fiinţele monocelulare sînt nemuritoare. Se divid dînd mereu naştere la indivizi noi, care nu mor decît dacă sînt atinşi în existenţa lor de agenţi nocivi externi.

In opoziţie cu acestea, fiinţele pluricelulare sînt muritoare. Garantarea continuităţii vieţii la acestea nu se face prin continua diviziune a indivizilor în întregime, ci a unei serii de celule speciale numite celule germinative, ce se află în glandele sexuale. Aceste celule, întrucît transportă viaţa dela un organism la altul descendent, sînt şi ele nemuritoare, cu toate că cele mai multe celule germinative, nefiind întrebuinţate, mor şi ele.

Celelalte celule ale organismului pluricelular au rolul de a înveli şi proteja, menţinînd într'un mediu optim, celulele germinative. Ele au o vitalitate şi o divizibilitate limitată. Cu oare care mici oscilaţiuni dusă, durata vieţii este aceiaşi pentru fiecare speţă de fiinţe vieţuitoare. Dacă numai agenţii nocivi externi

ar fi în stare să provoace moartea, durata vieţii ar trebui să varieze foarte mult, aşa încît pentru explicarea acestei constanţe specifice în durata vieţii Weissmann face să intervie selecţiunea naturală, în raport cu împrejurările de traiu şi în special cu modul de reproducere. In unele speţe inferioare, indivizii golesc dintr'odată produsele glandelor sexuale, care formează cea mai mare parte din corpul lor,—aşa încît după acest act, viaţa lor ne mai fiind de nici o utilitate pentru conservarea speţei, existenţa lor încetează, mor.

La animale superioare însă, produsele sexuale sînt depuse numai în mod treptat pentru fecundaţie, la epoci depărtate, aşa încît pentru asigurarea acestei funcţiuni esenţiale e nevoe de o existenţă mai lungă. Dar această existenţă nu şi-o poate menţinea speţa decît creind indivizilor o serie de organe cu funcţiuni din ce în ce mai diferenţiate şi mai perfecţionate în raport cu necesităţile ivite: organismele, prin enorma preponderenţă ce iau celulele somatice, dobîndesc o infinitate de dispoziţiuni menite a asigura un optimum de desvoltare celulelor germinative. Apoi la aceste vieţuitoare superioare indivizii tineri au nevoe în timpul primei faze de desvoltare şi de îngrijirea părinţilor, ceia ce nu se poate obţinea decît prelungind durata vieţii părinţilor.

După vederile lui Weissmann, procesele vitale ale fiinţelor pluricelulare superioare sînt în legătură cu un schimb continuu al elementelor morfologice din cele mai multe ţesuturi, şi depind în primul rînd de această continuă reînnoire. Această reînnoire a celulelor somatice nu merge însă la infinit, trebue admis că pentru fiecare speţă de vieţuitoare numărul de diviziuni ce se succed într'un organism este în general predestinat, aşa încît la un moment dat prin uzarea celulelor diviziunea încetează şi organismul se îndreaptă spre moarte.

In raport cu această concepţie, Weissmann admite că toate celulele organismului se transformă, se divid, nefăcînd excepţie nici pentru celulele sistemului nervos, la care unele fapte i-au indicat o transformare lentă a elementelor istologice.

Acest corolar al teoriei lui Weissmann a fost însă combătut de diverşi autori. In orice caz, din punctul său de vedere, fenomenul bătrîneţei şi al morţii este departe de a fi rezultatul unor cauze nocive externe; el izvoreşte din chiar natura materiei vieţuitoare şi prin selecţiune s'a înscris în fiecare speţă vieţuitoare o anumită curbă vitală, de care tinde să se apropie fiecare individ.

Imprejurări noprielnice externe vor exercita fără îndoială o acţiune de reducere a duratei vitale, însă alterarea organismului şi moartea este în acest caz un fenomen deosebit, o întrerupere bruscă în unul din punctele curbei, care în mod fatal ar fi avut la timp declinul ei. Nu putem atribui decît un atare rol şi turburărilor de auto-intoxicare intestinală. Concepţia lui Weissman este cu totul opusă teoriei lui Metchnicoff, întrucît senescenţa şi moartea apar la dînsul ca procese naturale, care se ivesc chiar în absenţa oricărei cauze nocive externe şi în special a auto-intoxicaţiei intestinale, ceia ce s'a putut dovedi şi pe cale experimentală, întreţinînd un mediu cu totul aseptic pe tot traiectul tubului digestiv.

Dar nici teoria lui Weissmann nu e cu totul invulnerabilă. Intr'adevăr, dacă senescenţa şi moartea s'ar datori exclusiv unei încetări în puterea de diviziune a celulelor, ar trebui să constatăm de fapt acest lucru la bătrîni şi în mod experimental, d. e. în proliferarea necesară pentru vindecarea unei răni, produse de chirurg; însă în asemenea caz nici la bătrînii cei mai înaintaţi nu lipseşte divizibilitatea necesară. Nu putem deci admite că în momentul morţii naturale toate celulele corpului, care cu un moment mai înainte posedau facultatea proliferativă, n'ar mai fi capabilă de multiplicare. Ribbert a emis ipoteza că pentru mânţinerea vieţii n'ar importa vitalitatea tuturor celulelor, ci în special a unora indispensabile, precum sînt celulele creierului. După Cohnheim, durata vieţii fiecărui grup de celule nu poate depinde decît de condiţiile interne elementelor lor constitutive, protoplasma şi nucleul, rezultate în mod imperativ din comportarea lor biologică. O părere analoagă a fost formulată de Verworn. Concluzia formulată de Ribbert este că modificările ivite în senilitate şi moarte naturală nu sînt provocate de agenţi nocivi externi (nutriment prea abundent sau impropriu, agenţi patogeni, toxine intestinale, etc.) ci sînt consecinţele necesare în decursul chimico-fizic al manifestaţiunilor vieţii. Se depun în celule resturi ale schimburilor materiei, care cu timpul cauzează o atrofie a protoplasmei.

Funcţiunea substanţelor intermediare se alterează şi ea, turburînd astfel circulaţia, de unde un nou factor pentru leziune, şi atrofia celulelor. Arterioscleroza favorizează numai alteraţiile senile, dar nu constitue decît o complicaţie, bătrîneţa însăşi fiind liberă de stări patologice. Dintre celulele corpului nostru, numai celulele nervoase ale creierului au un rol determinat asupra terminaţiunii mortale. Moartea naturală e o moarte prin creier: atrofia finală intensă a celulelor nervoase nu mai e compatibilă cu viaţa. Modificarea celulelor din toate celelalte organe grăbeşte diminuarea energiei vitale şi indirect slăbirea celulelor nervoase.

In fiecare speţă animală, procesele chimico-fizice fiind în oarecare limite aceleaşi la toţi indivizii, urmează că modificările senile vor avea aproape acelaşi decurs, şi de aci urmează cam aceiaşi durată a vieţii. In principiu viaţa poate avea o durată nelimitată, dacă se face reînnoirea părţilor interne ale organismului, cheltuite în timpul funcţionării vitale. Insă moartea naturală se observă în regnul vegetal caşi în cel animal. Astfel printre ciuperci sînt unele speţe care vegetează un timp, pentruca apoi întreaga masă vieţuindă să se dezagrege şi să se transforme în spori (mixomicetele).

Printre plantele inferioare sint unele care nu trăesc intr'o anume stare decit intr'un timp foarte scurt. Astfel unele criptogame (Marsiliacee) nu trăesc decit citeva ore, numai atit cit trebue pentru desvoltarea organelor sexuale; odată ce acestea au ajuns la maturitate, corpul plantei, cu toate celulele ce-l constituesc, devine prada morții naturale.

Senilitatea reprezintă un processus cu totul complex și dacă până in prezent concluziile autorilor sint incă contradictorii și chiar greșite, aceasta se datorește faptului că problema n'a fost privită in toată complexitatea ei. Intr'adevăr, dacă bătrineța se însoțește de modificări anatomice și istologice mai mult sau mai puțin profunde, modificările chimismului celular și inainte de toate modificările coloidele ale celulelor și ale diferitelor țesuturi ocupă un loc destul de insemnat. Fenomenele istologice ale bătrineței a fost studiate de cei mai mulți autori, insă partea chimică a fost cu totul ignorată și schimbările in stare coloidală au suferit aceiași soartă. Chimia fizică a realizat in vremea din urmă un progres considerabil, așa incit la lumina acestei științe, problema bătrineței ia o nouă infățișare. Știm astăzi că toate coloidele organice sau anorganice au o curbă vitală și prin urmare ele urmează in evoluția lor o traiectorie fixă, analogă cu cele ale elementelor viețuitoare In expunerea noastră vom insista cu deosebire asupra acestui din urmă mecanism, intrucit privește chestiunea senilității dintr'un punct nou de vedere, in raport cu datele actuale ale științelor exacte. Intr'adevăr bătrineța și moartea, nefiind decit stadiile ultime din ciclul evolutiv al materiei organizate, vor urma in mod fatal legile ce guvernează elementele constitutive ale acestei materii. Ne vom adresa deci chimiei, și in special chimiei fizice spre a găsi indicii asupra problemelor ce ne preocupă.

Chimismul materiei vii este departe de a fi o problemă rezolvită; cercetările din acest ingrat domeniu sint abia la inceputul lor. Cu toate acestea avem până in prezent o serie de date, obținute fie prin metodele intrebuințate in genere in chimie, fie folosindu-ne de reacțiuni microchimice sau de colorație istologică, așa incit in oarecare limite putem avea o reprezentare generală a reacțiunilor ce se petrec in diversele organe celulare.

In special studiul conținutului nuclear oferă o mare importanță din punct de vedere al senescenței, intrucit pe lingă alte multiple funcțiuni, nucleul este in primul rind organul generațiunii, al diviziunii celulare. De el depinde deci in primul rind evoluția celulei pe de o parte spre intinerire, spre diviziune, pe de alta spre senescență și moarte; in el, in constituția lui chimică, sint inscrise predispozițiuni menite a prezice edificiului celular un nou avint sau o decrepitudine fatală. Ne permitem să expunem o dare de seamă a lucrurilor mai importante in această privință, precum și a cercetărilor pe care le-am intreprins acum cinci ani. Structura fină a nucleului in diferite spețe celulare ale seriei a fost studiată in primul rind de G. Lévy. El a arătat că

membrana nucleului este acidofilă, uniformă și nu are raporturi intime cu conținutul nucleului. Rețeaua nucleară foarte laxă și puțin colorabilă a mamiferelor trebue considerată ca un țesut de susținere. La vertebratele inferioare granulațiile acidofile, situate in ochiurile rețelei de linină, acoperă cu totul nucleul. Semnificația morfologică a acestor granulațiuni este obscură; e insă foarte probabil că reprezintă o materie nutritivă și un produs de schimb. In celulele somatochrome, Levi a găsit că nucleolul prezintă o parte centrală cu reacție acidofilă intensă, deși prinde și colorile bazice și granulațiuni bazofile semilunare, dispuse la periferia nucleolului, variabile in raport cu speța de celule considerată. Această diferența in reacția chimică a părții centrale acidofile și a granulațiunilor bazofile se pune bine in evidență in piesele tratate prin lichidul lui Biondi diluat. In această privință se observă intre celulele somatochrome și cele cariochrome. In acestea din urmă centralizațiunea nucleinei este mai puțin completă; ea e dispersată de cele mai multe ori sub forma de grămezi sau de rețea difuză cu puncte nodale. In general, cantitatea de nucleină imprăștiată in acest chip este in raport invers cu cantitatea de nucleină centralizată.

In clasa celulelor citochrome, conținutul nucleului este format in mare parte de nucleină, care este mai abundentă decit in spețele descrise până in prezent. Se găsește asemenea și substanța acidofilă, dar e foarte redusă. După cum vedem, faptul esențial ce se desprinde din cercetările lui Levi; e că nucleolul are in constituția sa două substanțe, care diferă din punct de vedere morfologic și isto-chimic. In ce privește substanța acidofilă nucleară, nu avem decit date puține in știință; dar Levi, bazat pe cercetările sale asupra cario chinezei celulei nervoase, s'a convins că partea acidofilă a nucleolului se transformă in ceutrosane și fusuri.

Cajal e dispus să admită că nucleolul, adică partea acidofilă, e constituită de chromatină ordinară, modificată de repaosul mitozic prelungit in care se găsesc celulele nervoase. Chromatina celulelor nervoase de talie mare dobindește, pe măsură ce se concentrează intr'un bloc sferic, unele modificări care consistă intr'un oarecare grad de acidofilie limitată, fără a-și pierde cu toate acestea afinitățile bazice.

O parte de chromatină, care probabil și-a menținut proprietățile primitive, se precipită in jurul nucleolului. In celulele in care concentrațiunea nucleică este puțin accentuată sau lipsește cu totul, nu există blocuri cromatice cu proprietăți acidofile.

Rezultă că dispozițiunea chromatinei nucleare nu depinde de funcțiunea neuronilor, de oarece prezintă o dispoziție identică in celulele motrice, in ganglioni sensitivi și in celulele căilor de asociație. Ea e in raport cu volumul nucleului și gradul de diferențiare a protoplasmei. Cu cit e mai mare cantitatea de protoplasmă in celulă și deci bogată in substanță chromatofilă, cu atit e mai mare concentrația și simplificația nucleinei. Conside-

raţiile de mai sus demonstră că senilitatea, influenţele de origine locală sint de natură a modifica în chip notabil afinitatea organelor celulare pentru colorile de anilină. Formele nucleare sau nucleii caracterizaţi prin prezenţa chromatinei reticulate, dispusă la periferie, sau dispersată în reţeaua de linină, corespund totdeauna la elemente de dimensiune mică şi cu diferenţiare protoplasmică limitată. In ceia ce priveşte semnificaţia substanţelor bazofile ale celulelor nervoase, Cajal nu poate avea nici o opinie personală. Are oarecare simpatie pentru opinia autorilor ca Levi, Lenhossék, Havet, Marinescu şi alţii, care văd în această substanţă bazofilă reprezentarea armăturii chromatice a nucleilor comuni,—care armătură, din cauza repaosului proliferativ, a căzut în atrofie, reducîndu-se la unul sau mai mulţi corpusculi izolaţi. Poate că, după cum afirmă Marinescu, această sărăcie a bazichromatinei este una din condiţiunile incapacităţii proliferative a neuronilor animalelor superioare. Acest fapt trebue subliniet, căci neuronii vertebratelor inferioare, unde materia bazofilă nucleară e mai abundentă, au păstrat proprietatea proliferatică.

In 1904 M. Heidenhain scria că bazichromatina ar fi substanţă bogată în fosfor, pe cînd oxichromatina e săracă în acest metal. Prin augmentarea cantităţii de fosfor şi colorabilitatea se poate modifica, deci afinitatea microsomelor chromatofile din scheletul nucleului faţă de coloranţii de anilină bazici şi acizi poate varia după stările fiziologice ale nucleului sau ale celulei. 1) Rezultatele obţinute în special prin metoda Ehrlich-Biondi sint absolut demonstrative pentru determinarea nucleinei prin verdele de metil (Pappenheim), nu sint însă concludente pentru determinarea reacţiei diverselor elemente. Masele de chromatină sint parte mai acide şi retrag coloranţii bazici (bazichromatine), parte mai bazice şi atrag coloranţii acizi, oxichromatine. In cazul oxichromatinei, componentul albuminoidic bazic întrece cu mult pe cel fosforic şi în acest mod putem găsi o explicaţie pentru fenomenul coloraţiei. Dubla coloraţie a substanţei nucleare precum şi variaţia cantităţilor relative ale ambelor chromatine sint expresia schimburilor de substanţe din nucleu şi sint de o mare însemnătate pentru fiziologia nucleară. Se pare că oxichromatinele, bogate în albuminoide, ar îndeplini funcţiunea vegetativă de a creia prin sinteză grupe bogate în fosfor şi de a le desface, pentruca apoi să fie asimilate de bazichromiole. Oxicromatina dispare complect în profază şi reapare în celulele fice. Un alt fapt interesant e că nucleii, care de regulă nu mai sint în mitoză, sint de obiceiu săraci în bazichromatină şi bogaţi în oxichromatină. Acest fapt susţinut de Heidenhain a fost adesea adeverit. El priveşte în primul rînd nucleii celulelor nervoase; din acest punct de vedere epiteliul intestinal al amfibiilor urodele ne oferă un exemplu demonstrativ, întrucît nucleii din celulele superficiale sint complect oxichromatici, pe cînd cei din stratul germinativ sint plini de bazichromatină. Observaţiile lui Havet asupra celulelor nervoase de broască au indicat fapte ase-

mănătoare, întrucît el a putut determina că adevăraţii nucleoli ai celulei nervoase sint formate de o făşie nucleinică periferică şi de o parte plasmatică centrală acidofilă, în care uneori se distinge o reţea, sau granulaţiuni de natură nucleinică. Mühlmann a studiat fazele de desvoltare a celulei nervoase, avînd în vedere cu deosebire chemismul celulelor în raport cu vîrsta animalelor tinere, adulte sau îmbătrînite. Acest autor a putut stabili că în nuclei se găseşte la început un abundent depozit de nucleină, care scade continuu, în timp ce se reduce dela mai mulţi nucleoli spre unul singur; apoi constitue în jurul acestuia numai o pojghiţă periferică; în urmă se desvoltă în nucleol, pentruca în cele din urmă să dispară cu desăvîrşire din domeniul nucleului. Cum nucleina cuprinde în primul rînd proprietatea formativă, o diminuare sau o dispariţie a acestor substanţe duce la micşorarea prolificităţii. De fapt ştim că sistemul nervos al vertebratelor superioare are proprietatea regenerativă a celulelor mult diminuată, sau chiar cu totul dispărută. Cercetările de mai sus arată că pierderea acestei proprietăţi e adînc înrădăcinată şi rezidă chiar în structura celulelor nervoase. De fapt n'am întîlnit niciodată figuri cariochinetice în aceste celule, şi acest fapt a fost confirmat în urmă de o serie de alţi autori. O altă faţă a chestiunii senilităţii este acea privită din punctul de vedere al chimiei coloidelor. Odată cu invenţia ultra-microscopului, criteriile empirice stabilite pentru deosebirea substanţelor cristaloide de cele caloide au găsit o confirmare directă. Cercetările lui Bechhold au dovedit că structura coloidelor studiate „in vitro" e variabilă cu timpul de conservare, aşa încît putem vorbi de o transformare spontană în raport cu vîrsta, prin urmare de o îmbătrînire a coloidelor. Senescenţa coloidelor e un fenomen general la care se supun globulinele şi serum-albumina, hidrocarbonatele caşi lipoidele. Cercetările recente ale lui Samec au arătat că îmbătrînirea coloidelor e vorba de un proces de deshidratare a granulaţiilor coloidale şi de un început de aglutinare. Primul fenomen e o reducere a volumului granulaţiilor consecutiv eliminării apei şi o diminuare a frecării interne. Urmează în urmă o aglomerare a particulelor, care duce la precipitare. Astfel gradul de dispersiune a granulaţiilor diminuă. Pe măsură ce viscozitatea diminuă, conductibilitatea electrică creşte; acest fenomen este sub dependenţa eşirii electrolitelor legate de granulaţiile coloidale, puse în libertate pe măsură ce coloidele îmbătrînesc. Zsigmondy şi Bachmann au constatat că stearatul de sodiu şi palmitatul de sodiu, gelificate de curînd, au o formaţiune cristalină, pe cînd preparatele vechi se prezintă sub un aspect fibros. Mai multe experienţe au arătat că vîrsta coloidelor are influenţă asupra fenomenelor de absorbţie şi asupra difuziunii. Astfel Stoffel a constatat că cristaloidele difuzează mult mai uşor în gelatină de curînd gelificată decît în aceia care a fost în mod lent întărită. Pierderea elasticităţii e un fenomen caracteristic al bătrîneţei, putînd fi măsurat în mod matematic în gelatina bătrînă. Stoffel

a arătat că difuziunea cristaloidelor în gelatina coagulată repede e mai mare decît gelatina încet gelificată; în urmă difuziunea mai diminuă odată cu concentraţia gelurilor. Membranele ce se găsesc în organism sînt mai mult sau mai puţin umflate; prin uscare, difuziunea suferă mult. Membranele posedă proprietăţi de absorbţie şi în acest chip favorizează difuziunea şi filtraţiunea în cel mai înalt grad. Unele substanţe absorbite pot forma o combinaţiune cu membrana şi să diminue permeabilitatea, ceia ce se întîmplă cu formolul şi cu sărurile de chrom. O membrană poate fi sediul unei forţe electromotrice, dacă separă două soluţiuni saline de apă şi dacă una din aceste soluţiuni este uşor acidă sau alcalină.

Bechhold socoteşte că din momentul ce gelatina de curînd gelificată este la început uşor permeabilă pentru cristaloide, şi cu timpul rezistenţa creşte, trebue să admitem că în organele tinere unde e vorba de membrane proaspete, schimburile nutritive se fac mult mai repede. Diminuarea elasticităţii, care constitue unul din fenomenele cele mai caracteristice ale bătrîneţei, poate fi urmărită în mod matematic pe gelatinele ce îmbătrînesc. Aceste fapte ne dovedesc complecta analogie între fenomenele de senescenţă ale coloidelor observate asupra gelatinei „in vitro" şi modificările celulelor organismului în raport cu vîrsta. Distribuţia apei în organismul normal oferă o mare importanţă din punctul de vedere al fenomenelor vieţii. Bechhold afirmă că plantele sînt mai rezistente decît animalele la pierderea de apă. Sporii şi seminţele sînt insensibile la variaţiile de temperatură. Animalele superioare sînt foarte sensibile la pierderea de apă, după cum arată cercetările experimentale şi acelea practicate asupra omului după o cursă lungă. Frigul, prin îngheţ, are o acţiune asemănătoare cu aceia a pierderii apei. Gelurile suferă prin îngheţ modificări ireversibile, analoge cu leziunile animalelor şi plantelor în aceleaşi condiţiuni. Fisch a arătat în lucrarea sa că starea şi vîrsta protoplasmei supuse la temperaturi inferioare joacă în fenomenul morţii un rol asemănător cu acela constatat de Van Bemelen în discuţiunea coloidelor, adică prin frig devin neomogene şi-şi pierd colorabilitatea. Pentru funcţiunea oricărui organism şi oricărui organ e necesară o proporţie normală de apă. In procesul de umflare a unui organ, coloidul muscular se umflă mai mult decît acela al epidermului. Pfeffer distinge apa de tumefacţie, care e sub dependinţa idrofiliei coloidelor, şi apa de imbibaţiune care e absorbită în spaţiile capilare ca în bureţi. Proporţia în săruri şi în produse de diseminaţiune şi cu deosebire acidele joacă un rol în umflare. Formaţiunea de acid într'un organ: acid carbonic sau acid lactic în muschiul care lucrează acidul carbonic în globulele roşii ale sîngelui augmentează umflarea. Tumefacţia tulbure ar fi o consecinţă a producţiei acidului în ţesuturi. Cu toate acestea tumefacţia şi starea turbure sînt două procese diferite.

Toate aceste fenomene caracterizînd bătrîneţa coloidelor,

sînt mai demonstrative în toate celulele şi cu deosebire în celulele nervoase, în constituţia fizică a cărora intră un număr considerabil de coloide. Era de prevăzut în mod a priori că întrucît coloidele simple—precum globulina, amidonul şi gelatina—au o curbă vitală, coloidele asociate, aşa precum se găsesc în celulele animale şi vegetale, trebue să aibă aceiaşi soartă. Toate aceste celule suferă în primul rînd în timpul bătrîneţei o deshidratare analoagă cu aceia constatată pentru coloidele organice. Fiecare celulă prezintă în timpul vieţii o oarecare turgescenţă şi funcţiunile organelor din aceste celule sînt foarte sensibile variaţiunilor în proporţia apei. Plantele sînt însă mai rezistente decît animalele la pierderea de apă. In orice caz deshidratarea celulelor depăşind oarecare limită, duce la alterarea profundă şi la moartea organismului celular. Deshidratarea interesează probabil toate coloidele care se găsesc în celulă, însă interesează şi substanţele albuminoide. Astfel H. Gerhard a constatat o deshidratare notabilă a albuminei la noul născut şi la adulţi. Pierderea de apă se observă chiar la fetus. Astfel în embrionul uman în a 3-a lună a vieţii uterine cantitatea de apă e 94%, în a 6-a lună 90,3%, în a 7-a lună 86%, în a 8-a 83,03%, pentru a descinde la adult la 67% La cîne (Gerhard) în a 6-a lună după naştere 83,3% şi în a 15-a zi se şi observă o diminuare notabilă, adică cantitatea de apă la 100 este 77.

Această deshidratare progresivă a organismului are o acţiune considerabilă asupra tuturor influenţelor vieţii, precum tensiunea superficială, difuziunea, nutriţiunea şi funcţia celulelor, etc. Aceste consideraţiuni, precum şi expunerea faptelor constatate, demonstră cu cea mai mare evidenţă că bătrîneţa şi moartea sînt fatal înscrise în cartea vitală a coloidelor şi implicit în evoluţia celulelor. Bătrîneţa, caşi moartea, sînt fenomene naturale şi necesare; ipotezele autorilor, care văd în fenomenul senilităţii un accident remediabil, sînt în discordanţă cu o lege universală ce guvernă coloidele. Desigur cauzele externe joacă un rol însemnat în procesul bătrîneţii şi al morţii; dar lăsînd de o parte faptele de observaţie banală, că nu se poate înlătura cu desăvîrşire acţiunea nocivă a agenţilor externi,—dar chiar admiţînd că acest lucru ar fi realizabil prin progresele continue ale ştiinţii,—n'am putea admite că organismul animal sau vegetal ar deveni nemuritor, întrucît bătrîneţa, caşi moartea materiei vieţuitoare, nu este decît o modalitate de apariţie sub dependenţa unei legi care guvernă întreaga materie. Spaţiul nu ne permite a studia toate aceste fenomene în raport cu desumflarea progresivă a celulelor nervoase în timpul involuţiei; vom fixa însă atenţia asupra cîtorva dintre ele, privind unele elemente constitutive ale celulei, precum concentraţia materiei argentofile a neurofibrilor, formaţiunea pigmentului, acţiunea apei distilate şi a agenţilor disolvanţi asupra celulelor nervoase tinere şi îmbătrînite. E incontestabil că în constituţia protoplasmei ce aparţine celulei nervoase intră un grup de mai multe coloide, care—deşi

sînt într'un continuu schimb atît între ele, cît și cu mediul intercelular — își păstrează până la un oarecare punct proprietățile lor. Astfel diferența între gradul de dispersiune între ele face posibilă apariția neurofibrilelor, care constitue în masa protoplasmică un coloid într'o fază mai dispersă. Evoluția neurofibrilelor, deci a materiei argentofile din celula nervoasă, în raport cu vîrsta, și în special unele modificări descrise de Alzheimer la bătrînii foarte înaintați sînt deci încă o dovadă că coloidele celulei nervoase, în evoluția lor, ascultă de legea generală care guvernează evoluția coloidelor de orice natură. În mod experimental alterațiunile constatate de Alzheimer au putut fi până la un punct determinate în celule nervoase tinere prin expunerea la un frig destul de mare. Ele au însă mai multă asemănare cu modificările descrise de Cajal și de mine, împreună cu I. Minea, la animalele inoculate cu virus rabic. În creerul oamenilor bătrîni, aceste alterațiuni neurofibrilare coincid aproape totdeauna cu apariția plăcilor senile. Un prim grad de apariție consistă în îngroșarea unor trahecule izolate ale rețelei intracelulare, așa încît la impregnare cu argint se disting bine prin colorația lor închisă de restul rețelei. Incetul cu încetul, transformarea se întinde și la alte trahecule, așa încît imaginea variază după numărul și sediul traheculelor transformate. Leziunea poate interesa de asemenea și rețeaua superficială a celulei. Cînd aceste fibrile îngroșate se formează la baza celulei, ele descriu un fel de spirale, putînd fi legate între ele prin trahecule foarte subțiri. Se mai observă, cu deosebire în celulele piramidale mici și mari, o modificare vizibilă chiar la o mărime mai mică, constînd în apariția unor cordoane groase sau chiar benzi, cu dispozițiuni foarte variate. În celulele piramidale mai mici, în care leziunea este discretă, se vede în prelungirea principală un filament foarte gros, negru și în același timp la periferia celulei apare un inel argintofil. Între inelul marginal și nucleul central apare un spațiu clar. Alteori acest inel argintofil constitue un fel de ansă mai mult sau mai puțin neregulată perinucleavă, reunite sau nu cu alte anse periferice prin trahecule argintofile. O modificare mai rară ca precedenta consistă într'o condensație a materiei argintofile într'un corpuscul, care poate fi mai voluminos decît nucleul, cu aspect omogen, vacuolar reticulat, striat sau formînd un fel de ghem. Acest corpuscul își poate avea sediul deasupra, dedesubtul sau în laturile nucleului și se găsește adesea în continuitate cu un filament extrem de gros și bine impregnat cu nitrat de argint, ce descinde către el din prelungirea principală.

Uneori nu se poate determina această continuitate și atunci corpusculul pare cu totul izolat. In fine o ultimă metamorfoză consistă în formațiunea de fascicule de neurofibrile undulate, sau cu dispoziția în vîrtej, bine izolate, urmînd de obiceiu marele ax al celulei.

Astfel în prelungirea celulară și corpul celular, vedem aceste fascicule avînd o direcțiune longitudinală sau oblică, pe cînd la baza celulei urmează o direcție transversală. Această transformațiune fasciculară interesează nu numai rețeaua superficială, ci și pe cea profundă; ea poate fi uneori parțială, interesînd numai rețeaua situată dedesuptul nucleului. Inainte de a sfîrși descrierea acestor modificări ale aparatului neurofibrilar, trebue să amintim că în genere metamorfozele descrise de Alzheimer coexistă în aceleași tipuri citoarhitectonice în care am descris de asemenea și modificări analoage ale fibrelor de neoformațiune din plăcile senile. Procesul de involuțiune senilă a materiei viețuitoare mai privește încă o chestiune asupra căreia am putut formula, bazat pe studiul coloidal al protoplasmei celulare, o nouă concepție: e vorba anume de pigmentul celular și în special de pigmentul celulelor nervoase. Mecanismul de producere a acestui element, a cărui importanță fiziologică nu e bine precizată, a dobîndit oarecare clarificare din studiul autolizei celulelor nervoase. Toate țesuturile sînt supuse la un dublu proces de distrucție și reînoire. Starea de echilibru se menține prin activitatea armonică a două serii de fermenți cu acțiune opusă. Activitatea coincide cu dezintegrarea, pe cînd reînnoirea este sub dependența încetării activității. Un desechilibru în acțiunea acestor fermenți are drept rezultat, în ce privește celula nervoasă, un processus de hidroliză sau chromatoliză. În unele țesuturi, procesul de autoliză e demonstrat chiar în condițiuni fiziologice, d. e. în involuțiunea uterului, etc. Substanța vie se clădește și se nărue necontenit, trecînd din starea de materie de rînd la „demnitatea" de materie specializată în cel mai înalt grad, pentru a decădea în urmă în starea de amestec de elemente „străine". Diastazele intracelulare prepară materialurile care vor constitui substanța vie, și cînd se întîmplă supra-abundență alimentară, acumulează o parte sub formă de rezerve. Ele mai joacă rolul opus, mai bine cunoscut de „unificatori" ai materiei de curînd moarte și de stabilizatori ai rezervelor, în timp de lipsă. În afară de enzime, e foarte probabil că mai există și alți agenți constructivi și destructivi, cu deosebire elementele din grupul „anticorpilor anormali" care prezidă la coagulația și decoagulația granulațiunilor. Existența acestor coaguline și lizine este dovedită prin mai multe fapte semnificative, nestudiate suficient până în prezent. E incontestabil că nu e ușor a preciza natura pigmentului din celula nervoasă, și rezultatele recente ale autorilor confirmă acest fapt. Astfel Ziveri crede că e vorba de fosfatide și cerebroide și că celulele granuloase conțin un amestec de acizi groși și grăsimi neutre. După el nu se găsește grăsime propriu zisă nici în celulele nervoase, nici în celulele nevroglice.

Deja în a 2-a jumătate a secolului XIX-lea s'a văzut o mare năzuință din partea filozofilor de a studia și de a apropia Știința de filozofie. Auguste Compte, Spencer, Taine, Renan au glorificat Știința, și această idee a găsit în Berthelot un apostol entuziast. Este ade-

vărat că unii filozofi eminenți ca Lachelier, Fouillé, Boutroux și mai ales Renouvier au căutat să se opue, fără succes însă, progreselor realizate de filozofia științifică. Pe de altă parte ideile vitaliste și finaliste au găsit în unele cercuri multă trecere, și chiar în timpurile noastre apar lucrări cu scopul de a arăta că cercetările științifice nu pot să ne dea seamă de fenomenele vieții și că e mai bine să ne mulțumim cu contemplațiunea simplă a fenomenelor, fără de a pătrunde misterul aparent de care sînt încunjurate.

Scrutătorul fenomenelor vieții va urma cu aceiași seninătate investigațiile sale, și nu se va lăsa să fie înrîurit de ideile preconcepute ale acelora, care au proclamat falimentul Științei, căci Știința a pătruns misterul unor fenomene, cum e d. ex. acela al fecundației, care se credea a fi deasupra Științei omenești. Într'adevăr cîțiva autori, printre care trebue citați în prima linie Loeb și Delage, au arătat că fecondația se reduce în rezumat la o serie de acțiuni fizico-chimice, și că această fecundație o putem provoca făcînd să acționeze unii agenți fizico-chimici asupra rolului, au înlocuit cu succes acțiunea fecondantă a spermatozoidului.

Diverși agenți fizici și chimici au fost întrebuințați ca agenți determinanți ai partenogenezei artificiale. Pe această cale de investigație, s'a obținut o înlocuire a spermatozoidului asupra ovulei, prin numiții agenți. Primele încercări s'au făcut cu lumina solară asupra unei femele de bombyx mori. În urmă Bataillon, Delage s'au servit de electricitate sub diverse forme, fără însă a obține rezultate favorabile. Norman, Mathews, Loeb au studiat influența temperaturii asupra aceluiași fenomen. În fine cel mai de seamă agent fizic determinant s'a arătat a fi presiunea osmotică. Se consideră, a priori, că ouăle ce se găsesc în apa de mare sînt în echilibru de presiune osmotică cu această apă. Prin diverse mijloace aceste ouă se pun în soluții ipertonice, fie că se adaogă săruri, fie că se evaporă apa, etc. În aceste medii ipertonice, ouăle cedează apa conținută și această deshidratare este momentul determinant al desvoltării oului. Se poate însă presupune că impulsul pentru desvoltare ar putea fi dat oului prin hidratația ce se face cînd transpunem din nou oul în mediu izotonic.

E de remarcat că diverși autori au căutat să demonstreze că partenogeneza artificială obținută prin ceilalți agenți fizici și chimici, se datorește tot ipertoniei produse, care ar fi astfel cauza eficientă a fenomenului.

E probabil că partenogeneza e mult mai răspîndită în natură, decît se cunoaște până în prezent, și că spețe animale superioare se pot în anumite împrejurări reproduce fără ca spermatozoidul să se înglobeze masci ovulare.

În fața unor asemenea rezultate strălucite biologistul ne apare ca un Prometeu modern care a smuls naturii cele mai misterioase secrete. Dar omul adevărat de știință, deși avînd o mare

încredere în puterea inteligenței omenești și o iubire ferventă pentru știință, trebue să rămie modest și să și dea seama de limitele științii actuale, care nu i-a permis de a crea cea mai mică párticică de materie vie; căci cercetările admirabile ale lui Fischer nu i-a dat voe să meargă dincolo de sinteza polipeptidelor, apoi încercările lui Herera și ale lui Leduc de a crea cu ajutorul forțelor fizico-chimice organe și țesuturi nu au produs decît pseudo-organisme lipsite de viață; totuși biologistul, cași oricare om de știință, resemnîndu-se în ignoranța în care ne aflăm asupra atîtor probleme relative la fenomenele vieții, uitîndu-se îndărăt la drumul străbătut în timpii din urmă, trebue să simță oarecare mîndrie firească.

El nu va pierde nici un moment speranța că atîtea lucruri azi necunoscute vor deveni mine cunoscute, căci el știe că ceia ce eri era necunoscut, azi a devenit cunoscut. Ce au devenit faimoasele enigme ale universului pe care nu mai departe decît la 1880 le proclamase Dubois Reymond, ca insolubile. Cunoștința celor mai multe a devenit capitalul comun al oricărui om de știință. Acest lucru e atît de adevărat încît marele fizician englez Sir William Ramsay a afirmat acum cîtva timp că puține chestiuni ne sînt atît de bine cunoscute ca constituția materiei; și cînd ne gîndim că acum 30 de ani cunoștințele noastre erau foarte rudimentare în această privință, putem înțelege de ce în ultimii ani s'a făcut din știință un nou idol. Biologistul nu va mai exclama ca Faust:

> Habe nun, ach! Philosophie,
> Juristerei und Medizin
> Und, leider! auch Theologie
> Durchaus studiert; mit heissem Bemüh'n.
> Da steh 'ich nun ich armer Thor!
> Und bin so klug, als wie zuvor;
> Heisse Magister, heisse Doktor gar,
> Und ziehe schon an die zehen Jahr,
> Herauf, herab und quer und krumm
> Meine Schüler an der Nase herum
> Und sehe, dass wir nichts wissen können [1])

Dar el va repeta în mod solemn ca Goethe, cînd i s'a adus dureroasa veste că unicul lui fiu a murit: „Înainte, înainte chiar dincolo de morminte".

Secolul care a asistat la descoperirile memorabile ale lui

1) Iată și traducerea în proză a acestor versuri după Iosif Nădejde: „Am studiat din fir în păr cu multă rîvnă filosofia, dreptul, medicina și vai! și teologia. Și acuma iată-mă biet nebun! tot așa de înțelept ca mai înainte; îmi zic magistru, doctor chiar și de vre-o zece ani în șir îmi port elevii de nas în sus, în jos, încoace, încolo—pentruca la urmă să văd că nu putem ști nimic!"

Pasteur și mai cu seamă secolul nostru care a revoluționat complectamente cunoștințele noastre în domeniul constituției materiei ne arată serviciile imense pe care le-a adus știința pură științelor aplicate pentru fericirea umanității. Veți înțelege de ce după o matură reflexiune am preferit să vă vorbesc despre materie, viață și celulă. Omul de știință poate privi viitorul cu multă speranță și cu o credință nesdruncinată, căci viitorul este al științii și în calitatea noastră de medici avem dreptul de a spera că medicina inspirîndu-se continuu de descoperirile făcute in domeniul celorlalte științe va putea ușura marele mizerii care bîntue umanitatea și care se numesc: boală, bătrînețǎ și moarte.

Dr. G. Marinescu

Vară

Din zorii dimineții și până adineauri
Se 'nveselă văzduhul de ștrengării de grauri,
Și ciocîrlii in aer văzui cum îndoesc
Din cîntice și zboruri frînturi de arabesc.
Și grînele, mișcate de mîni aeriene,
Iși clătinau comoară, și mii de buruiene
Cu spicele de aur cîntară 'n simfonie...
Acum din cer apasă o grea monotonie:
Le-a înnecat pe toate o liniște profundă;
Deșerturile zării lumina le inundă;
Colinele-albăstrite și 'nvinse de dogoare
Molatica lor lene și-o trăndăvesc la soare.
Și toate dorm, — e clipa uitărilor de sine,—
Sorbind nemărginirii visări de raze pline.
In aerul ce fierbe în unde săltărețe,
Din repezi tot mai repezi, din crețe tot mai crețe,
Se risipește, parcă, tot sufletul naturii
Topit de ne 'ndurarea luminii și-a căldurii.
Ca din fîntîni ascunse în tainițele firii,
Curg slobode pe lume tăcerile-adormirii
Și greaua lor năvală treptat a aiurit
Viața 'mprăștiată în largul nesfîrșit.

Nichifor Crainic

Ce ni-a dat Renașterea

Cel ce caută să pătrundă tainele istoriei unui popor, punînd sub teascul dragostii de a cerceta un vraf de volume, din care să stoarcă partea ce-i trebue din adevăr,—are ceva din răbdarea migăloasă a unui alchimist medieval care, în dorința de a transforma totul în aur, a dat naștere chimiei de astăzi cu numeroasele ei aplicațiuni.

De vre-o 20 de ani încoace sînt obsedat de ideia de a putea să descurc măcar o parte din ițele trecutului provinciei noastre de peste Dunăre.

Și cu cît mă aprofundez în studii, cu atît îmi vin mai des în minte versurile lui Bolintineanu:

> Căci Belzebut din Tartar să-mi fie mie rudă,
> De știu mai mult cît prostul, ce n'a 'nvățat nici pic.

Dar cercetările mele n'au rămas în alte privințe nerodnice. Ați crede că prea mi-am pierdut timpul cu ceva himeric. Nu. Ele au avut darul de a mă atrage în vîltoarea lor. Și după ce m'au făcut să trec de mult peste hotarele Dobrogei, m'au angajat să cunosc, odată cu cultura, fastul și rafinăria bizantină, cu care istoria neamului nostru a avut dese și importante atingeri.

Dar nici seducătoarea Italie, cu ale ei republice mercantile medievale, cu a ei pleiadă de artiști—strălucitorul «Quattrocento» —nu mă putea lăsa rece.

Și atunci, firește, mi-am pus întrebarea: Ce, și cînd, și mai ales dacă, sărit-au până la noi ceva țăndări răslețe din

Izvoare. *Rambaud.* Etudes sur l'histoire byzantine (1 vol.). *Ch. Diehl.* Ravenne (1 vol.). Figures byzantines (2 vol.). Etudes byzantines (1 vol.). Art byzantin (1 vol.). Justinien (1 vol.). *Hesseling.* La civilisation byzantine (1 vol.). *Ebersolt.* Le grand palais de Constantinople (1 vol.). *Lavisse et Rambaud.* Histoire générale. *E. Bertaux.* Rome (3 vol.). *Virg. Drăghiceanu* în Bul. Com. Mon. istorice passim. *Gion.* Istoria Bucureștilor. *Vlahuță.* Pictorul Grigorescu. *St. Popescu.* Din carnetul unui pictor. „Viața Romînească".

dalta sculptorilor: niscai-va stropi din penelul pictorilor renașterii?

Răsbit-a ceva din parfumul „Divinei Comedii" a dumnezeescului Dante, până în valea Dunării de jos?

Atunci vîltoarea despre care vă vorbii adineaori a luat proporțiile unui vîrtej, dar ale unui vîrtej care, în loc de a ameți, luminează mintea și măestrește sufletul, în ciclul acesta de studii, care—pornind dela gurile fluviului nostru—ocolește amîndouă peninsulele sud-europene, pentru a reveni iarăși la noi.

I

Cînd Constantin cel Mare—pentru a rupe cu trecutul păgîn —puse să se construiască pe țărmul Bosforului, în punctul de atingere a două continente, noua sa reședință, era natural ca aici să fie atrase toate forțele economice și culturale ale Imperiului.

Orașul lui Constantin, fără tradițiuni seculare, nu-și îndrepta privirile către „Cetatea Eternă", care începuse să-și îngroape trecutul sub propriele-i păcate.

In Orientul creștin, artele și literele înfloriau în Alexandria, Antiochia și în Efes. Sub auspiciile acestei întreite constelațiuni, Constantinopolul s'a născut și a crescut pentrucă, peste două secole, capitala Imperiului să ia—sub raportul artistic—fizionomia sa caracteristică, forma sa definitivă, sub domnia lui Justinian.

Adunînd din toate părțile lumii creștine forme nouă Bizanțul știu să le coordoneze, aplicîndu-le metode de construcție și de ornamentație necunoscute până atunci.

Așa s'a născut arta la Bizantini, care atinse perfecțiunea în incomparabilul monument de arhitectură elino-orientală—biserica sfintei Sofii.

Din literatura epocii constantiniane se degajează o mireasmă sfîntă de smirnă și tămîie.

Sfîntul Ion Chrisostom, Sfîntul Vasile cel Mare, Sfîntul Grigore de Nazianza, Sfîntul Grigorie de Nissa și panegiristul lui Constantin, Eusebius, Episcopul din Caesarea Palestinei sînt scriitori, care ni-au păstrat credința creștină neatinsă de rătăcirile arianismului.

Cu foarte puțin s'a împărtășit Italia din cultura bizantină, ale cărei raze de lumină abia puteau răzbate în regatul ostrogot.

Roma fiind părăsită în anul 404, capitala sfărămiturilor Imperiului de Apus se strămută la Ravena.

Aci Galla Placidia, mama regentă a Împăratului Valentinian III, puse să se împodobească orașul cu monumente de preț, dintre care n'a mai ajuns până la noi decît mausoleul în forma crucii, cu cupolă pe pandantivi, de-asupra.

In această clădire, care înseamnă începutul pătrunderii artei bizantine în Italia, zac acum osemintele fondatoarei, ale soțului acesteia, Constantin, și ale Împăratului Honorius, fratele ei.

II

Inchid cam repede capitolul începutului culturii bizantine, ca să deschid înaintea d-voastră cartea de aur a Imperiului fondat de Constantin cel Mare.

Această epocă îmbrățișează șase veacuri, dela clădirea Sfintei Sofii de Justinian, și se încheie cu părăsirea Palatului Sacru și mutarea reședinții împărătești la Blaquerne, de Emanuel Comneanul.

Viață de popor trăitor sub un ceremonial îmbătrînit. Un amestec ciudat de fapte glorioase alături de comploturi și de intrigi meșteșugit urzite, de virtuți sfinte trăind la un loc cu un desfrîu neronian, de certuri religioase înnăbușite de împăcări pătimașe.

Aceasta explică pentruce din 109 împărați, care au purtat coroana pe tronul din Bizanț, in timpul celor 1056 ani ai existenței lui, numai 42 au murit de moarte bună ori în războae; ceilalți sînt uciși sau otrăviți, ori cu ochii scoși sau cu nasul tăiat, dacă nu—în cel mai fericit caz — siliți să îmbrace haina monahală.

Dar să le lăsăm pe toate în seama istoriei nepărtinitoare.

Noi să ne aruncăm o scurtă privire—din zborul păsărilor— asupra Constantinopolului, așa cum l-a văzut călătorul evreu Benjamin de Tudèle, în veacul al XII-lea.

Ultimele raze ale soarelui, care apune aci mai fermecător ca ori unde, învăluesc într'o lumină roșiatecă cupolele aurite ale numeroaselor biserici, care iau astfel înfățișarea unor flăcări, ce coboară din Cosmidion—cartierul lui Eyub—până la Portul Bucoleon.

Aci undele Mării Marmara vin sfioase să scalde picioarele zidurilor care înconjură orașul, unde o populație cosmopolită și eteroglotă de peste 2 milioane suflete trăește la adăpostul năvălirilor barbarilor.

De o parte și de alta a Cornului de aur [Chrysokeras], Amalfitanii, Genovezii, Venețianii și Raguzanii — niște adevărate colonii de polipi răpitori—își aveau cartierele cu emporiile și cu logiile lor, cu bailii și cu podestații lor.

Armatorii Levantului duceau o viață intensă mercantilă, dar mai ales duceau o viață de intrige meschine urmărind de a pune mîna pe această cea mai importantă piață mondială.

Să intrăm în „orașul păzit de Dumnezeu".

Constantinopolul, prin bisericele lui mărețe, prin monumentele sale artistice, prin palatele sale sclipitoare, unde aurul se îmbina cu marmora policromă, cu purpura, cu mătasa și cu covorăria de preț, prin splendoarea stradelor sale, pe care forfotea în sus și în jos un amestec împestrițat de neamuri venite din toate părțile lumii, Bizanțul Porfirogeniților și al Comnenilor, era orașul minunilor.

Din Forum Augusteon pornea strada principală — numită Mesi—țărmurită de porticuri cu coloane, întreruptă de piețe încadrate de clădiri somptuoase și de coloane triumfale, de unde se ramificau alte căi mari care străbăteau orașul dela un cap la altul.

Mesi parcurgea Bizanțul până la Porta Aurea, pe unde intrau împărații în triumf.

Pe unul din aceste Forum, se înălța statuia Venerii.

Curioasă concepție mai aveau Bizantinele despre această imagine a zeiții frumuseții.

Femeilor, care călcau strîmb în căsnicie, li era teamă să treacă prin fața statuei cu pricina, care se credea că avea darul de a lăsa în costumul Evei pe cele care aveau obiceiul de a-și înșela bărbații.

Poate că ar fi fost la locul ei o astfel de statue—probă a castității—și pe una din piețele noastre, cel puțin la București.

Toată viața lăuntrică a Bizanțului gravita spre trei clădiri monumentale.

Aci, Dumnezeu avea biserica Sfintei Sofii cu ceremoniile ei religioase; Impăratul, Palatul Sacru, cu intrigile de curte; iar poporul, Hipodromul, cu patimele lui însîngerate—zice Rambaud, cu darul lui neîntrecut, de a sintetiza istoria.

In locul bisericuții închinată înțelepciunii divine, clădită de Constantin și arsă cu ocazia revoltelor din 532, Justinian puse să se construiască un templu măreț „așa cum nu s'a mai văzut dela Adam și nici nu se va mai vedea"—zice cronicarul.

Ca material, Justinian aduse din Roma coloanele de porfir ale templului Soarelui; acele de granit și porfir din Egipt și din Asia; marmoră verde de Thesalia, albăstrue de Libia, albă cu dungi roșiatice din Frigia. Iar pentru a-i mări splendoarea, Impăratul o împodobi cu aur, argint, pietre de mult preț, fildeș și în fine cu tot luxul demn de cel mai mare monument al creștinătății.

Doi maeștri dintre cei mai iscusiți ai vremei—Anthemius de Tralles și Isidor din Milet—conduceau cei 10,000 lucrători, care aveau să termine biserica în 5 ani, sub impulsia Impăratului, care asista și îndemna zilnic la lucru.

Sfînta Sofia a costat în moneda de azi 360 milioane de lei, afară de materialele furnizate gratuit. Gîndiți-vă ce splendoare!

Lîngă intrarea principală, un baptisteriu rotund de marmoră servia la spălatul credincioșilor. Imprejurul lui sta săpată inscripția: „νίψον ἀνομήματα μὴ μόναν ὄψιν" care citită la fel și drept și invers, înseamnă: „spală-ți păcatele, nu numai fața".

Prin portalul cel mare de argint aurit sau prin celelalte 9 porți de cedru, fildeș și abanos cînd intri în Sfînta Sofia, privirea-ți este atrasă de lumina ce năpădește pe cele 24 ferestre ale cupolei, așa de maestrit așezată, de parcă ar fi atîrnată cu un lanț de aur de bolta cerească.

Avea dreptate Justinian ca în ziua tîrnosirii, la 27 Decembre 537, să strige într'un delir de entuziasm, nu însă fără oarecare vanitate: „Mulțumescu-ți ție, Doamne, că m'ai învrednicit la o operă așa de măreață. O! Solomoane, te-am întrecut".

Inchipuiţi-vă in acest decor sublim pe Patriarch şi pe Impărat in mantiile lor inmuiate in aur şi in pietre scumpe, stind pe tronuri de argint-aurit in faţa Sfintei Mese lucrată numai in metale scumpe, incrustată cu pietre de mult preţ.

Iconostasul şi catapeteasma erau lucrate in aur şi pietre scumpe; iar d'asupra tronului impărătesc: gineceul, sprijinit pe coloane de porfir cu capiteluri aşa de fin lucrate, incit intrec cu mult cele mai fine şi mai artistice dantele de Valenciennes.

Adăugaţi la păreţii lucraţi in marmoră policromă şi pardoselele in mozaic, pe care se reflectează feeric luminele pornite din numeroase policandre aurite. Şi in mijlocul atitor frumuseţi răsunind glasul de cheruvimi al unui cor compus din tot ce Bizanţul avea mai armonic şi mai dulce.

Atunci veţi avea o idee—cam redusă—de ce era arta in timpul apogeului măririi ei la Constantinopol in veacul al XII-lea.

Iar in singurătatea şi jălania ce-ţi lasă acum in suflet, acest templu al creştinătăţii, despoiat de măreţia lui şi cu păreţii văruiţi, incetul cu incetul incepi să te gindeşti la trecutul de mult stins al Sfintei Sofii şi din ce in ce te intăreşti in credinţa in care au murit ultimii ei apărători creştini, in ziua de 29 Mai 1453, că va veni vremea—şi poate că tirzie nu este—cind preotul care se ruga in altar şi pe care l-a inghiţit păretele in acelaşi timp cind Mahomed II intra prin valuri de singe să profaneze sfintul locaş, —preotul acela, zic, va eşi din zid pentru a-şi continua slujba intreruptă in imprejurări aşa de fioroase.

*

Dacă Sfinta Sofia este opera unui singur om, Palatul—numit cu atita fastidiositate, Sacru—este opera mai multor generaţii.

Palatul Sacru ocupa toată partea peninsulară a Bizanţului, intre hipodrom, Sfinta Sofia şi coasta mării.

Incepind dela modesta locuinţă a lui Constantin cel Mare şi până la dinastia Comnenilor, fiecare Impărat adăuga cite o clădire nouă impodobită după gustul, fastul şi fineţa timpului.

Pe o suprafaţă de 40 Ha. erau nu mai puţin de 4 biserici, 9 paraclise, 9 baptistiere, 7 peristile, 8 curţi interioare, 4 camere de gardă, 3 galerii mari, 5 săli de audienţă, 10 apartamente destinate locuinţelor impărăteşti, 3 săli de mincare, o bibliotecă, o sală de arme, 3 terase, 1 manej, 2 băi, plus 8 palate private, şi un port „Bucoleon" destinat exclusiv curţii impărăteşti.

Atitea clădiri număra Gyllis, in incingătoarea Palatului Sacru, puţin timp după cucerirea Constantinopolului de Turci.

De m'aţi intreba ce s'au făcut aceste clădiri, in care s'au adunat timp de atitea veacuri toate bogăţiile atitor generaţiuni, intre zidurile cărora s'au petrecut atitea fapte glorioase şi atitea drame neinchipuite, nu v'aş putea răspunde decit prin cuvintele:

„O gramadă de ruine, peste care cintecul cobitor al cucuvaei doar, mai aminteşte că aci zace de multă vreme o glorie care nu incăpea altădată intr'o lume intreagă".

Din Palatul Sacru Impăratul n'avea nevoe să iasă decit cind pleca la războiu; la recepţiuni, prinzuri somptuoase, la serviciul religios, până şi la jocurile din hipodrom, Impăratul asista din Palatul Sacru, cu care comunica prin Cathisma.

Fiecare din incăperi era zugrăvită cu scene religioase şi răsboinice, după felul intrebuinţării ei.

Palatul cuprindea trei impărţiri principale: Halkè, numită astfel după măreţul portal de aramă aurită ce-i servea de intrare. Era partea exterioară a Palatului, pe care-l apăra prin turnuri; iar dedesupt, sălile de gardă şi locuinţele drongarului şi ale intregului personal insărcinat cu paza impăratului.

Cuprindea deci mai multe clădiri, intre care şi sala tronului din consistoriu, unde se putea intra prin trei porţi mari de fildeş.

Intre Halkè şi Dafnè era sala banchetelor oficiale, numită Triclinium, precedată de un atrium, cu două porţi aurite.

In triclinium, puteau incăpea 300 oaspeţi culcaţi—după obiceiul roman. Ziua era luminat prin nişte ferestre, care prin combinaţia colorilor ii dădeau un aspect feeric; noaptea, prin policandila de argint, legată intre coloane de marmoră de Tesalia prin lanţuri toate de argint.

Tavanul era aurit; iar păreţii, acoperiţi cu mozaicuri, se imbinau cu marmora pardoselei, pentru a-i da tricliniului o infăţişare uimitoare.

Liutprand, Episcopul Cremonei, trimesul lui Oton, luind parte la o masă impărătească in sărbătorile Crăciunului, povesteşte cuprins de admiraţie, amestecată cu puţină lăcomie, fastul dela curtea bizantină in a doua jumătate a veacului al X-lea.

Mincările, spune el, erau servite in vase de aur de dimensiuni neobişnuite; ele erau puse pe nişte vagonete acoperite cu purpură ce se manevrau pe nişte scripeţi fixaţi in tavan.

Partea numită Dafnè—după numele statuii aşezate in mijloc—era o serie de clădiri, unele religioase, altele pentru recepţii oficiale, splendid impodobite. De o parte şi de alta portaluri mărețe de fildeş şi porţi de bronz aurite, inchidea Dafnè.

Printr'o galerie (Cathisma) se comunica cu un palat anume rezervat, pentrucа familia impărătească să poată participa la jocurile hipodromice.

In Palatul Sacru propriu zis, era concentrat tot ce puterea imaginativă a luxului bizantin avea mai rafinat.

Sigma era anticamera Palatului, sala de aşteptare a curtenilor şi inalţilor demnitari.

In centrul acestui atrium se afla instalat un bazin de argint, care purta la mijloc un vas de aur de forma unei enorme stridii deschise, plină cu tot felul de fructe dintre cele mai rare şi mai gustoase, care se serviau invitaţilor ca răcoritoare.

Din Sigma se trecea in Magna-Aula, un mare triclinium

în forma unei biserici, susținută pe 15 coloane de marmoră de Frigia, iar domul central de 4 coloane de marmoră verde.

In Magnaura era tronul împărătesc, în absida din fund, acoperit de perdele și draperii.

La picioarele tronului, doi lei de aur răgeau la anumite ocazii, cașicum ar fi fost vii; iar pe arborii de aur ce înconjurau tronul, păsări de tot felul umpleau aerul cu cîntecele lor.

Dar să ascultăm spusele unui martor ocular, ale lui Liutprand, căruia i-a fost îngăduit să fie primit în audiență la curtea bizantină,—lucru de altfel foarte rar.

„Intrînd în Magnaura mi se părea că mă aflu în sferile cerești, iar împăratul—o ființă divină, așa cum sta el pe un jeț de aur, bătut în pietre scumpe și plutind în miresme de tot felul de aromate.

„Cînd mă închinai înaintea tronului —după datinele curței imperiale—abia putui desluși 2—3 cuvinte venite parcă din cine știe ce depărtări.

„Cîntecul păsărilor se îngîna armonios cu psalmodiile orgilor, înnecate la intervale lungi de răgetul leilor, pe capetele cărora se sprijineau mînile împăratului.

„Ridicînd ochii, priviam cum ființa aceasta divină se pierdea cu încetul în sus într'un nor de tămîie, pentruca ultimul răget al leilor să închee apoteoza prin două uși ce se închideau automat".

Intrecînd în splendoare, era Chrisotriclinium (tricliniul de aur, o sală octogonală, iar d'asupra ei o cupolă cu 16 ferestre colorate.

Pe fiecare latură a octogonului era cîte o absidă; iar acea din fund, pe unde trebuia să vină Impăratul, era închisă cu 2 porți de argint, pe care erau sculptate artistic icoanele lui Christ și ale Sfintei Fecioare.

Cînd toate persoanele oficiale erau aranjate în Chrisotriclinium, ușile din fund se deschideau, lăsînd să apară Impăratul în mantia sa de purpură, împodobită cu pietre de mult preț; iar mulțimea i se închina.

Totul era calculat, ca să se dea acestor recepții o înfățișare divină. Aci se săvîrșiau cele mai glorioase acte ale imperiului: ca încoronări, mariajuri, botezuri, recepțiuni mari, etc.

Indărătul Chrisotricliniului erau apartamentele rezervate locuinții familiei Impăratului, cu tot confortul unei primăveri veșnice. Aci era paradisul pămîntesc, după spusele unui cronicar.

Să-mi fie îngăduit de a vă descrie în puține cuvinte camera de culcare a Impăratului. Pe o poartă de abanos încrustată cu pietre scumpe, se intra într'o sală susținută de 7 coloane de marmoră. In mijlocul pardoselei de mozaic, pe un fond aurit se ridică un colosal păun de aur încadrat într'un cerc de marmoră albă. Către cele patru colțuri ale camerei, curg patru fluri imitate perfect în marmoră verde de Tesalia; iar între aceste rîulețe, 4 vulturi, căutînd a-și lua zborul.

Pe unul din păreți stau figurile în mozaic ale Impăratului și Impărătesii, în costume imperiale și cu coroane pe cap. Pe ceilalți păreți erau zugrăviți: arbori, flori, fructe etc. în forma unei grădini artistic combinate. Iar din tavanul aurit se desprinde crucea de cristal a Mîntuitorului înconjurată de stele.

V'aș vorbi ceva și despre camera de culcare a Impărătesii, despre așa numita „Salla d'amour". Dar prea era dătătoare de ispite diavolești.

De asemenea nu mă voiu întinde asupra camerei de porfir, unde s'au născut atîția împărați iluștri și atîtea împărătese desfrînate, în frunte cu Impărăteasa Zoe, Mesalina Bizanțului. Dar ce deosebire între viața ei și acea a surorii sale, pioasa Teodora.

Pentru a nu abuza de prea multa dv. răbdare, voiu trece cu vederea descrierile Hipodromului, cu ale lui lupte sîngeroase între albaștri și verzi, prin architectura sa, prin statuile și coloanele mărețe ce-l împodobeau și din care 3 au mai ajuns până la noi—mutilate, însă totuși interesante; hipodromul ar merita un studiu deosebit.

De asemeni nu vă voiu vorbi nimic despre biserica Sfinților Apostoli, aproape egală în mărime și frumuseță cu Sfînta Sofia; precum și despre alte mărețe biserici: „mai numeroase decît zilele dintr'un an", după cum zice Benjamin de Tudèle.

Trec de asemenea și peste celelalte monumente de arhitectură și de sculptură bizantină, de iconografie și lucrări de metale, în special aurfăurăria, peste țesăturile și ștofele de preț, lucrate în mătasă și împodobite cu pietre scumpe, de care e plină toată epoca ce se încadrează între al VI-lea și al XII-lea secol.

Paralel cu mișcarea artistică se dezvoltă și mișcarea intelectuală a vremurilor. Universitatea din Constantinopol, înființată de Impăratul Teodosiu, în anul 425 și restaurată după certurile religioase ale iconoclaștilor, deveni cel mai important centru cultural al timpului, unde se învăța astronomia și științile, filozofia și istoria, gramatica și retorica.

Voiu rezuma pe cei mai de seamă cugetători și istoriografi ai epocii ce îmbrățișem.

Cel mai mare istoric al domniei lui Justinian, este fără îndoială Procopius de Caesarea. El a lăsat posterității, în cele 3 opere ale sale: De bello, De aedificiis, și Historia arcana, importante și variate relațiuni asupra Imperiului Bizantin din sec. al VI-lea. Continuatorul lui este Aghathias Scolasticul, care închee secolul.

Nu mai puțin important sub raportul geografic este Hierocles, care în al său Sinecdemos descrie amănunțit toate provinciile Imperiului Bizantin.

Veacul următor se ilustrează prin istoriografii lui Heraclius: Theofilact Simocata, Ion Malalas și George de Pisidia cu a sa Heracliadă.

După un răstimp de stagnare pierdut în lupte interioare și

în certuri religioase, operele literare, inspirate dela subiectele antichității profane, intră într'o nouă fază ce se manifestă în toate ramurile gîndirii.

Photius, savantul fecund, spirit pătrunzător și îndrăzneț, poate cu drept cuvînt fi considerat ca'nainte mergătorul renașterii literare bizantine.

Vine apoi epoca de complectă dezvoltare literară a veacului al X-lea în frunte cu Împăratul scriitor Constantin VII Porfirogenitul, cu ale sale: De Thematibus, De administratione imperii și mai ales cu cartea sa: De caeremoniis, în care descrie tot fastul vieții imperiale și de unde am împrumutat multe părți în comunicarea de față.

Universitatea lui Teodosiu ia o strălucire deosebită subt Constantin Monomachul, organizată de cel mai puternic geniu literar al veacului al XI-lea, Michail Pselos, pentruca în veacul următor să răsară acea pleiadă de scriitori, ca Ana Comneana, cu Alexiada sa, în care glorifică faptele tatălui său, Împăratul Alexe I Comneanul; apoi soțul acesteia, Nicefor Bryenios, istoricii Nicetas Choniates, Cinamos și Eustatie de Thesalonic.

Digenis Akritas făcu să renască romanul și poezia populară.

Avut-a și Bizanțul, în culmea lui de glorie, acea pletoră a proletariatului intelectual flămînd: poeți veșnic chinuiți de dorul artei, veșnic triști.

Este o asemănare izbitoare între viața lui Theodor Prodromos și a lui Eminescu al nostru. Și unul ca și celălalt mîndri de talentul lor, dar amîndoi avînd aproape aceiași soartă. Pentru Prodomos nu s'a găsit un pat într'un spital din bogatul Bizanț, pe care îl cîntase așa de frumos în versurile sale. Prodromos și-a dat sfîrșitul pe treptele unei biserici, asilul tuturor desmoșteniților soartei din veacul de aur al Bizanțului.

*

Cum și cînd, pătruns-a cultura bizantină în Italia?

Între Ravena și Bizanț existau legături vechi de afiliațiune. Galia Placidia își petrecuse cea mai mare parte din viața sa la Constantinopol.

Împăratul Theodosiu era Bizantin prin naștere; Justinian cuprinsese în Imperiul său și Italia dela Ostrogoți, așa că Ravena era o mahala a Bizanțului.

Ușor se explică de ce la San Vitale, San Apolinare in Classis, San Apolinare in Nuovo, influența artei bizantine s'a menținut până astăzi în stilul, decorațiunile, mozaicurile și frescurile acestor biserici curat bizantine.

Priviți minunatul San Marco, fala Veneției, cu domurile lui, prin bogăția marmurelor și a mozaicurilor felurit colorate, prin vasele de preț și prin strălucirea aurului, care-i dă un reflex feeric și veți avea aidoma imaginea apogeului artei bizantine dintre al VI-lea și al XII-lea secol,

Se știe că Italia meridională a păstrat până la stăpînirea normandă numele de Grecia mare.

Roma chiar, a fost multă vreme oraș grecesc. Ceva mai mult, timp de un veac și jumătate au archipăstorit în scaunul din Latran, 13 papi de origină greacă.

Era dar firesc că numai cultura bizantină să prindă rădăcini în Italia, dar până la un oarecare punct obiceiurile, sărbătorile religioase, costumele și chiar limba, să fie împrumutate din orientul bizantin.

Relațiile comerciale așa de frecvente, iar mai în urmă cruciadele, fură doi factori importanți de pătrunderea culturii bizantine în Italia, unde se formă încă din secolul XI-lea două centre artistice.

La Mont-Casin, abatele Desiderius atrase, pentru construcția și podoabele mînăstirii de aci, arta bizantină „al cărui secret latinii îl pierduseră de veacuri îndepărtate"—ne spune cronicarul Leon de Ostia.

Roma era numai la cîteva leghe de Mont-Casin, așa că simți nevoia artei bizantine: San Bastianello, San Elie de Nepi, Santa Maria Antica, sînt probe de pătrunderea motivelor religioase grecești, în inima Italiei catolice. Între Aventin și Palatin —la Roma—un cartier întreg, în secolul al IX-lea era o colonie grecească, cu biserica ei Santa Maria in Cosmedin, prin fața căreia trece strada „Via della graeca", numire pe care o păstrează și astăzi.

*

În învălmășagul acestor 6 veacuri, în frămîntările politice și religioase, în spiritul comercial al republicelor medievale, Italia stete într'o lature a mișcării intelectuale.

Toate producțiile literare ale vremii erau atrase către școala din Aix-la-Chapelle, înființată de puternicul geniu militar al lui Carol cel Mare, și continuată de urmașii lui.

Învățații timpului, din toate părțile Europei se strîngeau împrejurul celor două focare de lumină: Aachen sau Bizanț

Celui dintăiu, Italia îi trimese pe istoricul Paul Diaconul și pe filologul Petre de Piza.

III

Strămutarea reședinții imperiale de Emanuel Comneanul, pe la jumătatea veacului al XII-lea din Palatul Sacru, în cealaltă extremitate a Cornului de aur, la Blakerne, înseamnă începutul decadenții culturii bizantine. Blakerne este ultima licărire a artei greco-orientale, ce mai pălpăi încă cîtăva vreme în grămădirea de clădiri de aci.

Același evreu călător—Benjamin de Tudèle—povestește despre coloanele și zidurile Blakernei acoperite cu aur și argint,

despre tronul imperial, tot în aur masiv, d'asupra stînd atîrnată coroana imperială, făurită în aur şi bătută cu pietre nestimate, care răspîndiau o lumină scăpărătoare, chiar la întunericul nopţii.

Mozaicuri şi frescuri desăvîrşiau interiorul acestei noi reşedinţe împărăteşti; iar împrejur, curţile erau pardosite cu marmoră colorată. Apele curgeau prin canaluri de alabastru, printre grădini răcoritoare.

Cine ar mai putea recunoaşte astăzi măreaţa reşedinţă a Comnenilor şi Paleologilor în grămezile de ruini din cartierul cel mai murdar al Stambulului-Balat.

Peste tot se aşterne dictonul latin: Sic transit gloria mundi.

Prima lovitură a culturii bizantine o deteră armatele cruciadei a IV-a, ale lui Baldovin de Courtenay care se instală, împărat latin, la Blakerne în ziua de 9 Mai 1204.

Cînd Mihail Paleologul reocupă, peste o jumătate de veac, tronul Bizanţului, găsi reşedinţa imperială într'o stare aşa de deplorabilă încît Împăratul n'a avut unde locui.

Totul era numai jaf şi ruină, iar gunoaele şi murdăriile occidentalilor stăteau necurăţite dela venirea lor în Constantinopol. Aşa povestesc cronicarii timpului: Nicephor Gregoras şi Pachymeres.

Dar zilele imperiului bizantin erau numărate; el mai duse o viaţă efemeră şi sbuciumată până la năvălirea Turcilor în Europa şi în fine muri, într'o Marţi, 29 Mai 1453.

*

Cu mult mai înainte de a se fi lovit păstorul, se împrăştiase turma. Ura ce clocotea înăbuşită de sute de ani între latini şi bizantini se sparse cu toată furia la începutul celui de al 13-lea secol.

Ce bruma mai rămăsese din cultura greco-orientală se răspîndeşte de acum înainte; de abia i se mai dete de urmă.

Din întunericul, care învăluia sfărămăturile Imperiului Romano-Bizantin, două raze de lumină răsar în depărtările apusului—ce apropiere ciudată de cuvinte!

În Florenţa născu puternicul geniu literar al lui Dante; cam în acelaşi timp cu maestrul în pictură Giotto.

Ei stau ca doi îngeri la poarta renaşterii, în acest templu al literelor şi artelor, în care aveau să intre toţi artiştii Quattrocentului.

Din greu avură să lupte aceşti doi înainte mergători ai Renaşterii, cu prejudecăţile timpului.

Cum în Ţara lui nimeni nu e profet, aceste două genii prigonite de ai lor găsiră adăpost la curtea lui Guy de Polenta, podestatele de Ravena.

Ravenei—cu fermecătoarea ei alee de pini, Pinetta—îi fu dat să vadă sfîrşitul uneia din cele mai mari epopei a veacurilor, Divina Comedie. Aci închise ochii şi autorul ei.

Nu se ştie sigur dacă nemuritorul Dante doarme azi somnul de veci în capela de lîngă Bracciofórte, unde au venit rînd pe rînd toţi admiratorii lui să se închine, ca înaintea unei icoane sfinte; venit-au Boccaccio şi Ariost, Torquato-Tasso şi Machievel, Leopardi şi Byron.

Cînd papa Leon X vroi în 1519 să transporte la Florenţa osemintele aceluia care fusese Dante, a găsit mormîntul gol. Franciscanii Ravenei geloşi, avuseseră grijă ca cu mult mai înainte să-i fure trupul.

„Cu Giotto, arta face un pas uriaş înainte, figurile lui capătă proporţiile naturale, personagiile lui parcă se mişcă, fac gesturi, exprimă sentimente omeneşti. Cu Giotto, natura năvăleşte în artă".

Lui Dante îi urmează autorul frumoaselor canzoni: Petrarca, şi prozatorul cel mai curat şi mai perfect al Renaşterii: Bocaccio.

În pictură, Fra Angelico—«Le Peintre des Anges»—care nu atingea penelul, până nu se ruga lui Dumnezeu şi care până să zugrăvească patimile lui Christ, i se umpleau ochii de lacrămi.

După Florenţa, vine rîndul Romei, ca să-şi deschidă porţile Renaşterii.

La începutul veacului al XV-lea, doi necunoscuţi cercetători umblau rătăcind printre grămezile de coloane răsturnate, de blocuri răspîndite, de statui zăcînd pe pămînt, mucigăite de vremuri.

Profanii îi arătau cu degetul, luîndu-i drept nişte căutători de comori.

Erau primii sculptori florentini: Bruneleschi şi Donatello, care se deciseră să scoată Roma din ruină.

Ar fi prea lungă lista maeştrilor Renaşterii.

Intrînd cineva în Capela Sixtină găseşte pe cei mai de frunte: pe Ghirlandaio şi pe Perugini, pe Boticelli şi pe Pinturichio, fiecare întrecîndu se să-şi arate tot talentul, în frescurile ce împodobesc păreţii acestui măreţ templu al artei; iar d'asupra, pe boltă, pluteşte marele geniu al Renaşterii, făptura maestrului Michel Angelo. Cînd priveşti tabloul „Creaţiunea" din Capela Sixtină, nu ştii dacă trebue să admiri Atotputernicia lui Dumnezeu, ori puterea de imaginaţie a lui Michel Angelo, trecută prin penelul lui şi redată în aşa fel, ca şi cum maestrul ar fi stat la spatele creatorului, cînd a zămislit lumea,—aşa sînt de aevea zugrăvite cele 6 zile biblice ale facerii lumii.

Mai înainte d'a închide cartea Renaşterii, să-mi fie îngăduit de a vă aminti de creatorul Madonelor, de marele Rafael, fruntaşul pictorilor Quatrocentului. Rafael moare în culmea talentului, şi la o vrîstă cînd alţii, atunci încep să producă.

Dar artele sînt piăpînde ca florile care, avînd pămînt prielnic, prind rădăcini, se desvoltă, cresc şi, cînd crezi c'au ajuns la maturitate, un vînt rece—venit din cine ştie ce depărtări,—le ofileşte; apoi vestejesc şi mor. Aidoma s'au petrecut lucrurile cu artele Renaşterii.

Viscolele încep; şi după Imperiul Bizantin, venia rîndul I-

taliei. In beția lui de singe, Mahomed II răspîndise groaza în creștinătate.

Versul:

„Din pristolul dela Roma să dau calului ovăz"

explică nu atît trufia Semilunei, cît fiorul vremurilor de atunci.

Renașterea în Italia mai trăește până pe timpul lui Soliman Magnificul, cînd de teamă își ia zborul către orizonturi mai sigure, spre Franța, Olanda și Germania. Anul 1520 este o dată fatală în istoria omenirii; ea înseamnă culmea Renașterii Semilunei și începutul decadenții Renașterii italiene.

IV

Tîrziu, foarte tîrziu, încoace am fost chemați noi Romînii la o viață artistică. Căci n'a fost popor mai vitreg de soartă, care să fi avut un trecut mai sbuciumat ca al nostru.

Cîte vijelii au bătut peste viața noastră, peste așezările noastre, că ne mirăm cum de nu s'au prefăcut în puzderie și acele crîmpee de artă, care au mai dăinuit până la noi.

S'a înfiripat și la noi ceva din artele plastice—dar sfioase ca păsările; s'au înfundat prin creerul munților, prin bungetul codrului, căci doar codrul e frate de cruce cu Romînul.

Și dacă dușmanii neamului nostru au pătruns și aci, vrînd să distrugă ce bruma se mai putea închega ca artă prin locașurile noastre sfinte,—dar de cîntecele noastre războinice, de acel „frunză verde" al dorului nostru, nimeni nu s'a putut atinge.

Aci, în desișul codrilor, la murmurul izvoarelor s'a zămislit tot ce noi avem mai curat ca artă. Aci s'a născut doina, în care Romînul și-a turnat tot sufletul lui, tot trecutul lui glorios, toate suferințele vremurilor vitrege.

Și doina singură ni-a rămas neprihănită de patimele prigonitorilor artei noastre.

Dar să revenim la artele noastre plastice, frumoase și decorative.

Ce am fost noi în timpul celor 6 veacuri de influența artei bizantine, până către sfîrșitul celui de al 12-lea secol?

Cum ar fi putut să răzbată vre-o rază din cultura greco-orientală, prin sălbătăcia atîtor lifte, care acoperiau valea Dunărei de jos, începînd cu vecinii noștrii Bulgari și Unguri și până la puhoiul Cumanilor, popoare cu care au avut de luptat toți împărații bizantini, până la întâia lor cădere sub latini?

Nici la începutul închegării primelor voivodate oltenești, nu poate fi vorba de pătrunderea a niscai-va arte la noi.

Alte griji ne frămîntau pe noi atunci, iar nu acea de a ne clădi și zugrăvi biserici.

Tocmai tîrziu încoace, prin veacurile 14 și 15 ne-am gîndit

ca să avem și noi un cuib de rugăciuni către Cel Atotputernic.

Dar atunci arta bizantină dispăruse; artiștii se împrăștiaseră.

Și totuși, curios, nimeni nu poate tăgădui că monumentele cultului nostru, ba chiar cele profane vechi, au împrumutat făptura bizantină.

Atunci pe unde a pătruns la noi?

Cînd și cine a adus-o?

Ce greu este a se defini matca șivoaelor, care vuesc din creștetele munților primăvara, după topirea ghețurilor!

Direct dela Constantinopol nu ni-a venit arta bizantină. Nici dela Bulgari, cu lipsa lor de gust artistic, nu ni-a venit.

Tot la scăpărări de lumină dinspre apus, trebue să ne îndreptăm privirile.

Legături economice și culturale am avut cu întregul bazin al Adriaticei și în special cu Veneția, marele intrepozit comercial, în care se concentrează ca într'un focar toate influențele artistice ale timpului, pe un fond însă bizantin.

Dela Raguzani și dela locuitorii dalmatini, încă am împrumutat ceva din arhitectura și pictura bisericească.

Prin prisma meșterilor italieni, unii mai îndemânateci, alții nu, au răzbătut până la noi razele Renașterii, dar firește alterate, resfrînte către baza prizmei, de mi se poate admite un principiu optic.

Așa că, iată pentruce la noi artele n'au fost așa de curate ca în Italia.

Comparați însă frescurile și multe din podoabele bisericilor noastre din veacurile al 14 și 15-lea, cu acele dela Sfîntul Vital din Ravena și le veți găsi de o asemănare uimitoare.

In mînăstirea Dealului se vede pătrunderea artei Renașterii, cu care e contimporană.

Răposatul Odobescu, neobositul arheolog, atribue meșterului Manole, legendarul arhitect al Curții de Argeș, dacă nu o origină italiană, dar desigur o mare influență a școalei Renașterii, înfloritoare în Italia pe timpul construirii acestui cel mai prețios giuvaer religios al nostru, din veacul de mijloc.

Cu cît ne apropiem mai încoace, cu atît vedem din ce în ce mai mult pătrunzînd influența italo-bizantină în Muntenia.

Pe vremea lui Matei Basarab, o colonie de italieni meșteșugari se stabilise la Tîrgoviște.

Șerban-Basarab însărcinează de Dona Pepano cu repararea Curții de Argeș.

Ca Del Chiaro secretarul sau ca Pilarino doftorul, vor mai fi fost și alți Italieni la Curtea Brâncoveanului.

Mai ales Del Chiaro, admiratorul grădinilor lui Brâncoveanu dela Mogoșoaia și Potlogi, lucrate după gustul italian, era încîntat de biserica Sfîntul Gheorghe—„zidită în felul mînăstirilor noastre", zice el.

In Moldova, meșteșugul clădirii și zugrăvirii bisericilor a fost adus de Sași. Dar aci, mai mult ca în Muntenia, stilul a fost

modificat, după gustul Domnitorilor; așa s'a dat naștere unui tip original, fără abside, stilul curat moldovenesc, ce se vede la bisericile din Putna și Suceava, din Borzești și din Hîrlău, clădite de Ștefan cel Mare și Sfînt, în a doua jumătate a veacului al 15-lea.

Dar nu numai la monumentele noastre religioase, s'a introdus cîte ceva din epoca Renașterii, ca bună-oară la mînăstirea Hurezii, tipică pe vremea Brâncoveanului. Documentele ne dovedesc că Domnitorii și chiar boerii noștri din trecut aveau gusturi subțiri și în ale picturii.

Astfel Marioara Vallarga, cumnata lui Alexandru Vodă, ce domnea în Țara Romînească pe la 1573, aflîndu-se la mînăstirea San Maffio, de lîngă Veneția, a dat o sumă de bani însemnată maestrului școalei venețiane, de pe atunci, pictorului Paolo Calliari, numit și Il Veronese, ca să-i zugrăvească portretele Domnitorului și ale soției acestuia.

La Curtea Domnească din București—povestesc călătorii și cronicarii timpului—existau nu numai portretele Voivozilor noștri, a Doamnei Mircioaia, contimporana lui Machiavel, care, dacă nu-l întrecea, dar desigur nu era întrecută în inteligență și diplomație;—portretele fetelor ei și a lui Petru Vodă Cercel,—dar Strikovschi, care văzuse multe minunății, vorbește despre portretul lui Ștefan cel Mare, cu coroană regală pe cap și cu toiagul în mână. Felul picturii uimește mult pe mult umblatul călător polon.

Arhidiaconul Paul de Alep, însoțitorul Patriarhului Macarie, care a călătorit pe aici pe vremea lui Vasile Lupu și Matei Basarab vorbește cu jind de aurfăurăria ce împodobea nu numai bisericile, dar și locuințile și mesele Domnitorilor și boerilor noștri.

Și n'a fost călător, care să li viziteze numai în treacăt curțile domnești și să nu fi consemnat în memoriile lui, bogățiile in picturi și podoabe ale locașurilor sfinte, cași a celor profane.

Dar despre ștofele artistic cusute, aduse dela Ragusa și din Veneția, pentru Domnițele și jupânițele noastre din trecut!

In Muzeul mînăstirii Curtea de Argeș se mai păstrează și acum o bucată din naframa—țăsătură italiană—cu care a fost înmormîntat Neagoe Basarab, foarte probabil dintre ștofele aduse de Domnitor din Veneția, prin negustorul ragusan Bucignoli.

O domniță sau chiar o jupâniță romîncă din trecut era îmbrăcată într'o iiă cu leasă din mărgăritare împletită; cu o rochie de hataia cu flori de fir; pe cap cu o învelitoare cu acele ei și pe deasupra cu ișlicelul cu flori de mărgăritare și cu pietre; la gît cu douăsprezece șiruri de mărgăritare mari sau cu un left de diamante cu picio-ușele de smaralde; în urechi cu cercei cu cîte trei picioare de diamante mari; la mîni cu o păreche de brățări cu diamante mari roz; în degete cu inele de diamante de ghiorghiolé roz și cu rubine; pe umeri aruncată cu multă grație, o dulamă de lastră grea, cu blană de samur, cu nasturi de aur

cu diamante și rubine; la brîu, încinsă cu paftale—o comoară și un capo d'operă de lucru măestrit în aur și cu pietre scumpe.

Și n'am pus la socoteală frunzele de pietre scumpe, legate numai în aur, pe care boieroaicele noastre le purtau la piept.

Comparați acum portretul unei astfel de domnițe, cu figura maiestoasă a celei mai cochete, mai rafinate și mai vanitoase dintre Impărătesele Bizantine, cu portretul Theodorei, soția lui Justinian, așa cum este zugrăvită la San Vital din Ravena și mă prind că nu veți găsi mare deosebire.

*

Nu tot astfel ne putem lăuda, dintre artele plastice, cu sculptura statuară.

Oare nu stă scris la Decalog: „Să nu-ți faci ție chip cioplit“?

Și doar au fost lupte sîngeroase pentru cuvintele acestea în veacul iconoclaștilor de sub Impărații Leon III Isaurianul și Constantin V Copronimul.

Prigonirea împotriva statuilor—considerate ca idolatrice—pare a nu se fi oprit numai la închipuirea lui Crist, ci că s'a întins și asupra sculpturii profane.

De aceia nu găsim nici o urmă despre existența unei sculpturi statuare în trecutul Țărilor noastre.

Totuși nu se poate zice că n'am avut o foarte frumoasă sculptură de ornamentație, ce se vede la chenarele ușilor și ferestrelor; la capitelurile și brâcele multora din bisericile noastre, cași pe lespezile de pietre mormîntale.

*

Avut-am noi vre-o mișcare culturală în timpul nesfîrșitelor lupte cu prigonitorii neamului?

Dar, chiar liniștiți de am fi fost, și tot n'ar fi putut să răsbată vre-o rază de lumină din apus, prin ignoranța limbii slavone, care acoperise ca o ceață groasă Țările Romîne, unde—pătrunzînd în biserică și prin cancelariile domnești, înlocuise dulcea limbă strămoșească.

Inchid ochii cu oroare și trec cu o legitimă revoltă sufletească peste suta 18-a de tristă memorie a Fanarioților.

O mișcare culturală la noi nu numai că nu era posibilă atunci, dar era chiar înăbușită sub afurisenia Patriarchiei din Constantinopol a oricui și-ar trimete copiii peste graniță, ca să învețe altă limbă decît aceia a zeilor olimpici.

Astfel de foloase am tras noi din atîrnarea bisericii noastre de Patriarhie.

*

De atita amar de vreme de cind luptăm ca să ajungem la limanul mintuirii.

In urmă rămîne intunericul trecutului cu ale lui scăpărări de vitejii de o clipă; inainte se ivesc zorile redeşteptării, către care ne îndrumează pleiada de oameni decişi pentru fapte mari.

Şi am crescut ca Făt-frumos cel năzdrăvan din poveşti, în mai puţin de un veac atit cit celorlalte popoare inaintaşe nouă le-a trebuit răstimpuri, ca să-şi facă pîrtie şi să calce pe urmele bătătorite de noi.

Ne-am unificat şi curăţat graiul de neghina de cuvinte străine; ne-am întemeiat—etniceşte şi istoriceşte—drepturile de stăpînire pe pămîntul pe care îl locuim.

Ne-am îmbrăcat haina de sărbătoare, către o nouă viaţă culturală şi artistică.

*

Sintem în preajma şi în aşteptarea Renaşterii.

In fiecare an ce vine mijeşte geana de lumină a unui răsărit care întîrzie, într'adins parcă, pentru a nu ne găsi nepregătiţi.

Goana aceasta înfrigurată a noastră, către mai bine, are ceva din grija celor zece fecioare înţelepte din scriptură, care ţineau veşnic candelele aprinse, neştiind cînd va veni mirele.

Generaţia de artişti şi literaţi de vre-o 40—50 ani incoace, este înaintemergătoarea Renaşterii noastre.

Iar locul de onoare îl ocupă: Eminescu în poezie şi Grigorescu în pictură.

Ei sînt Dante şi Giotto ai noştri.

Cu Eminescu, care a turnat într'o lapidară „formă nouă, limba veche şi înţeleaptă", literatura noastră a făcut paşi de giganţi.

Cu Grigorescu „natura năvăleşte în artă".

Sfinţii lui, căci dela cele sfinte pornesc toate începuturile trainice, sfinţii lui dela Agapia sînt vii, se mişcă; exprimă bunătate, îndurare şi evlavie, aşa cum numai el a ştiut să li-o dee.

Maestrul Nicu nu lucra decît avînd înaintea lui modele vii. In Sfîntul Gheorghe se vede figura frumoasă şi bărbătească a profesorului Milţiade Ţoni dela Iaşi; pentru a zugrăvi pe Maica Domnului el a ales un tip de frumuseţă şi evlavie, tot aşa în icoana lui Isus se oglindeşte figura blîndă a cutărui copil de dulgher.

Iar cutare măicuţă, uitată de vremi, slabă, cocoşată şi sbîrcită ca o strafidă, cată astăzi cu jale la Sfînta Varvara, îşi vede tinereţa ei scrisă pe păreţi, aidoma gura şi ochii ei de acum 50 de ani, şi zice oftînd:

„Mare dar mai e ş'aista Doamne. Eu am să fiu oale şi ulcele, ş'aici tot aşa am să stau".

Aşa povesteşte un admirator, ucenicatul maestrului.

* * *

Acumularea asta de energie, ce se observă la talentele care zilnic se ridică la noi, nu se poate ca dintr'o zi într'alta să nu se descarce ca undele electrice într'unul sau mai multe genii literare şi artistice, care să ne deschidă porţile Renaşterii.

Maior Ionescu-Dobrogeanu

Govora, 1914 Iulie 15.

Greşelile curentului politic popular anti-austriac dela Romîni

Motto: Le vrai, je sais, fait souffrir:
Voir c'est, peut-être, mourir.
Qu'importe, o! mon oeil,
Regarde.
(Guyau: „Les vers d'un Philosophe").

Infiriparea şi legăturile incepătoare ale curentului anti-austriac.

Sînt cam treisprezece ani acum, de cînd Sîrbia intră sub stăpînirea ideilor şi oamenilor partidului radical. Mulţumită ideilor acestui partid,—care izbuteşte mai întăiu să provoace abdicarea regelui Milan, iar apoi omorîrea fiului acestuia Alexandru,—politica externă a Sîrbiei ia o nouă direcţie. De unde înainte de conducerea radicalilor, vecina noastră, prin Milan şi familia lui, trăia în cele mai strînse legături de orice fel cu Austro-Ungaria (caşi Bulgaria pe vremea omorîtului Stambulov), odată cu puterea lor începe să se apropie şi să se alipească din ce în ce mai tare de Rusia, devenind chiar agresivă şi provocătoare faţă de Austro-Ungaria; de atunci Sîrbia, intrînd în cercul de influenţă al panslavismului rusesc, caută să contribue şi ea la înfăptuirea scopurilor Rusiei, care sînt: de a slăbi şi răpune puterea Austriei şi germanismului în deobşte, pe de o parte prin crearea unei Confederaţii Balcanice, iar pe de alta prin tendinţa-i statornică de a zmulge Bosnia şi Herţegovina, ba chiar Croaţia de s'ar putea. Efectul acestei noui orientări politice a fost, însă, precum se ştie, tocmai opus, fiindcă nu de mult, în anul 1908, Austria şi-a anexat definitiv Bosnia şi Herţegovina, împotriva Sîrbiei şi a radicalilor care din 1901 sînt mereu la cîrma ei, până chiar acum în 1914.

Tot în anul 1901, vine în Bucureşti un sîrb radical Dragutin Ilić, care întemeiază aci un ziar, scris în franţuzeşte şi ruseşte, cu titlul: *L'Orient orthodoxe — Pravoslavnyj Vostok*. În scurtă vreme, acest ziar îşi asociază încă Romîni colaboratori

şi propagatori ai ideilor lui. Iar programul ziarului era tot acel al nouei orientări de politică externă a partidului radical din Sîrbia. Chiar în No. 1 spune, ceia ce repetă şi susţine apoi, mereu, că: „Scopul ziarului „L'Orient Orthodoxe" e de a apropia popoarele balcanice: pe Greci, Romîni, Bulgari şi Sîrbi cu Rusia; de a arăta interesele lor vitale *şi de a le apăra împotriva atacurilor străinilor*. Spre a ajunge la acest scop, e absolută nevoe de o *Confederaţie* Balcanică". Iar în numerile viitoare, ziarul arată limpede şi stăruitor că, prin cuvîntul de aci: „străini", înţelege pe Austria şi germanismul în deobşte. „Pravoslavnyj Vostok", aşa dar, urmăreşte *să creeze şi în Romînia* curentul care a dat puterea radicalilor din Sîrbia: împotriva Austriei, cu orice chip, şi pentru o Confederaţie Balcanică, care e sigur că ar aduce folos tendinţelor de panslavism ale Rusiei. De altfel, acţiunea radicalului sîrb Ilić, la noi, nu a fost fără efect, şi a cîştigat nu numai pe colaboratorii săi la ziar, ci încă şi pe alţii; căci a determinat chiar *un curent* care crescu mereu până astăzi...

Intr'adevăr, treizeci de ani şi mai bine sînt, de cînd Romînia,—sub cîrmuirea oricăruia dintre guvernele şi partidele ei politice ar fi,—trăeşte în foarte strînse legături economice şi de politică externă cu Austro-Ungaria. Cam din 1901 încoace, însă, deci cam odată cu intrarea Sîrbiei sub influenţa radicalilor şi întemeerea la Bucureşti a ziarului tot al unui radical sîrb: „Pravoslavnyj Vostok", alături de acel curent aproape obştesc de filoaustriacism al opiniei publice culte romîneşti, s'a înfiripat un altul anti austriac. Iar acum, în 1914, acest curent nou dela noi e mult mai mare decît cînd s'a început şi cuprinde în sine, pe lingă mişcările „Ligei Culturale", pare-mi-se, mai ales, grupările politice socialistă şi naţionalistă, care nu sînt partide de guvernămînt, ce e dreptul, dar care vor ca, *prin mişcări populare*, să silească guvernele noastre a nu mai întreţine, ca până acum, legături intime între Romînia şi Austria, cel puţin, deocamdată. Tocmai ce a izbutit Rusia prin radicali în Sîrbia, pe care a rupt-o de Austria. Şi, nimeni n'a observat la noi, până la mine, rădăcina sîrbo-rusească a curentului nostru anti-austriac, deşi aceasta era important de ştiut.

Fireşte că, precum radicalii în Sîrbia, tot astfel acest curent popular anti-austriac dela noi aduce nişte motive, cu care îşi îndreptăţeşte şi susţine atitudinea-i anti-austriacă, fără să bage de seamă vreodată, *astăzi*, legătura-i *originală* cu Rusia prin radicalii Sîrbiei.

Unul din aceste motive, cel mai vechiu chiar, pe care l-au adus şi radicalii Sîrbi împotriva Austriei la dînşii, e că: această Împărăţie vecină *ne exploatează* economiceşte şi *ne-a sărăcit* prin tractatele-i de comerţ ce ne-a impus în cursul acestor treizeci de ani.

Dar, în afară de acest motiv, curentul anti-austriac a mai găsit, în vremea din urmă, încă altele, pe care le dă ca hrană

opiniei publice romîneşti, cu gîndul de a face pe aceasta să forţeze mîna guvernelor noastre, ca ele să nu mai îndrumeze pe Romînia în raporturi de prietenie şi legături intime politice cu Austro-Ungaria, ci spre Franţa sau spre o Confederaţie cu statele Peninsulei Balcanice, în care-i ascunsă Rusia. Aceste motive sînt: că Austria ar fi prigonind limba şi naţionalitatea romînească, *din principiu*, în Bucovina, pe de o parte, iar pe de alta că aceiaşi împărăţie vecină şi considerată prietenă de oficialitatea noastră, nu s'ar fi purtat cu noi ca o amică în vremea crizei balcanice din anul 1912—1913, în care şi Romînia avea interesele sale.

Călăuzindu-mă de spiritul ştiinţii moderne, care cere în totdeauna documentare şi căutarea legăturii dintre fapte, mă voiu încerca, în cele ce urmează, să arăt mai întâiu neadevărurile acestor motive din care s'a înjghebat şi se hrăneşte curentul anti-austriac, pentruca, apoi, din această arătare, să se vadă încă odată nevaloarea şi primejdia influenţii curentelor populare îndeobşte.

La sfîrşit, acelaşi spirit ştiinţific modern,—pe care vom vedea, cu acest prilej, că nu-l are nici chiar îndrumarea de astăzi a curentului popular anti-austriac,—ne va dezvăli, sper, şi dedesubturile năzuirii de a se creia Confederaţia Balcanică: slăbirea, zdruncinarea şi reducerea sau nimicirea influenţii germanismului pentru întărirea Rusiei.

Voiu lăsa dar, deocamdată, la o parte chestia Romînilor din Ungaria, în care, pe cît evenimentele actualului războiu european arată, avea dreptate părintele Mangra, cînd spunea că fruntaşii romîni de acolo sînt agresivi cu Maghiarii şi cînd cerea dela ai săi şi ai noştri o politică mai domoală şi împăciuitoare care singură ne-ar aduce ceia ce cerem pentru poporul romînesc. Atitudinea de acum a lui Vaida, a episcopului de Caransebeş Cristea şi a celorlalţi e vie dovadă, căci ea e tocmai de mult a părintelui Mangra.

Nădăjduesc că obiectivitatea ştiinţifică, cu care desvălesc greşelile, prin acest studiu, nu va împinge nici pe ai noştri să mă socotească „trădător de neam",—cum se face de obiceiu la noi cînd cineva face ca mine, combătînd părerile politice curente,—şi nici pe vecinii Sîrbi să mă creadă acum duşman lor. Aci caut, ca istoric, pur şi simplu adevărul. Şi nu se ştie dacă arătarea acestui adevăr, ce-l aflu, chiar dacă nu place astăzi, nu va fi mult mai folositor, şi nouă şi Sîrbilor, mîne, pe cîtă vreme un întreg partid de guvernămînt din Sîrbia, cel liberal, declară deseori prin ziarul său oficios „Srpska Zastava" că ţara lor, în timpul celor 10—12 ani din urmă, se poartă agresiv şi nesocotit cu Austria. (Vezi şi ce arăt în „Viaţa Romînească" din Mai 1913). Sîrbilor, de altfel, le-am şi dovedit, prin lucrările mele de până acum, că nu le voesc decît binele.

Motivul curentului anti-austriac că Austria ne exploatează economiceşte.

Curentul nostru anti-austriac pretinde că trebue să ne schimbăm orientarea politică, deslipindu-ne de Austria, fiindcă aceasta de treizeci de ani ne exploatează economiceşte, iar nu ne ajută, ca prietenă. Ziarul „Adevĕrul" foarte deseori scrie, ca vedere a direcţiei sale obişnuite, şi propovedueşte, pe acest motiv întemeindu-se, desfacerea şi îndepărtarea noastră de Austria. Aşa la 10 April 1913, prin pana unui scriitor romîn din Basarabia *Rusiei*; la 25 April 1913, cînd ziarul însuşi, ca rezultat al direcţiei sale, comentează discursul anti-austriac ce un coleg de universitate a ţinut la întrunirea înjghebată cu o zi înainte de „Liga Culturală" în Bucureşti; la 12 Februar 1914, cînd un alt coleg de universitate aminteşte despre „chestiunea economică, modul cum ne-a speculat cu tratatele de comerţ", sau, însfîrşit, la 4 Iunie 1914, cînd însuşi directorul ziarului scrie că „Austro-Ungaria, n'a făcut Romîniei decît să o umilească şi să o exploateze". Acelaşi motiv ni l-au invocat, adeseori şi de mai mulţi ani, oratorii diferitelor întruniri populare ale „Ligei Culturale", sau directorul revistei „Neamul romînesc" în această revistă şi în conferinţe, de ale sale, ori alţii încă, în revista „Romînismul" care apare la Bucureşti sub auspiciile „Ligei Culturale". Această Ligă, într'un manifest, pe care l-a adoptat în Comitetul său central la Bucureşti şi pe care l-a publicat (s. ex. în *Minerva* dela 8 Septembre 1914), zice că: „în curs de patruzeci de ani şi mai bine, monarhia Habsburgică n'a făcut decît: a ne exploata economiceşte, nimicind, prin mijloace necinstite, întregi ramuri de avuţii, precum este creşterea vitelor, reducând exportul nostru de cereale, prin taxe exagerate, şi împedicînd dezvoltarea industriei naţionale romîneşti".

Decît, acest motiv economic ni-l mai aduce, deja în anul 1901, fiecare număr din pomenita revistă ruso-franceză „L'Orient Orthodoxe"—„Pravoslavnyj Vostok" a Sîrbului radical şi filorus Dragutin Ilić, care tocmai, pe temeiul pretinsei exploatări, ne spune că noi se cade să ne despărţim de Austria şi germanism. Astfel în No. 1 chiar, din 8/21 August 1901, el scrie, prin pana scriitorului sîrb Taušanović, fost ministru în Sîrbia, sub titlul „Politica economică rusească în Balcani", următoarele, vorbind de Austriaci şi Germani: „Dela tractatul din Berlin, aceste două naţii au înregistrat multe izbînzi pe cîmpul economic şi comercial... se poate zice că astăzi ţările balcanice [între cari şi Romînia] sînt domeniul Austriei şi Germaniei, *cari le exploatează* ca pe o proprietate particulară a lor".

Această potriveală de afirmare alor noştri cu Sîrbii radicali Dragutin Ilić sau Taušanović şi „Pravoslavnyj Vostok", însă, nu ar fi nimic, dacă motivul economic, pe care curentul nostru anti-austriac îl aduce, ar cuprinde adevărul; ci potriveala ar însemna numai că realitatea obiectivă o vede la fel toată lumea.

Eu cred însă că motivul economic, dacă și cînd e sincer, e la noi rezultat al observării superficiale, dar nu cu pătrundere istorică a faptelor.

Cifrele statisticelor economice ne pot arăta, în adevăr, starea noastră bună sau rea economică, cu o condiție însă, ca cel ce le cercetează să le vadă prin lumina *rezultatelor generale*.

In anul 1901, sîrbul Taušanović scria în „Pravoslavnyj Vostok" No. 2 că, dovadă că germanismul și în deosebi Austria, dela tractatul din Berlin (1878) până atunci, au exploatat pe Sîrbia ca pe o proprietate a lor, era faptul că statistica sîrbească arată că în curgerea acelei vremi Austro-Ungaria a importat în Sîrbia 47—59% din toată suma de import a Sîrbiei, iar Germania 27,79%, pe cînd ele împreună au importat din Sîrbia 75% din tot exportul sîrbesc.

Se poate că aceste date statistice arată la Sîrbi că i-a exploatat Austria, fiindcă ei sînt un stat sărac și foarte înapoi materialmente chiar astăzi, cum se vede și în starea generală a orașelor și satelor lor, în bugetul statului etc., cum se vede, așa dar, poate, în fapte, în *rezultatele* mișcării economice din Sîrbia. La noi însă faptele, *rezultatele* mișcării noastre economice dovedesc că, tocmai în vremea acestor treizeci de ani, de după tractatul din Berlin încoace, de cînd curentul anti-austriac pretinde că Austria ne-a exploatat și sărăcit, Romînia s'a îmbogățit și dezvoltat foarte mult,—ceia ce, natural, nu se putea, dacă ea nu ar fi tras mari foloase din activitatea sa agricolă, industrială etc. Ziarul bulgăresc din Sofia *Mir* dela 24 Iulie 1910, ocupîndu-se, după date statistice, de Romînia, Sîrbia și Bulgaria, spunea: „Romînia, prin întinderea-i teritorială și populație este—era atunci—cît Bulgaria și Sîrbia împreună, și totuși Romînia are comerțul de două ori mai mare decît aceste două țări împreună, deci e de două ori mai bogată decît ele; de 15 ani încoace, industria romînească a realizat un însemnat succes, pe cînd industria bulgărească și sîrbească nici nu s'a născut; superioritatea Romîniei se vede și la bugetul statului, care-i cu 190.000.000 lei mai mare decît al Bulgariei și Sîrbiei împreună, precum, încă, la învățămînt și biserică pentru care ea cheltuește 44.043.000 lei pe an, pe cînd Bulgaria și Sîrbia împreună numai 32.000.000".

Aceste *rezultate*, care învederează eroarea motivului economic al curentului anti-austriac de la noi, le scotea *Mir* chiar din datele noastre statistice în comparație cu ale lor, de altfel. Putem însă să mai aducem și alte *rezultate*, cari să arăte eroarea motivului economic al acestui curent.

Nu numai de 13 ani, de cînd cu crearea acestui curent, ci chiar de 30 de ani și mai bine, de cînd el pretinde că ne exploatează economicește Austria, Romînia a făcut cele mai mari progrese economice și în desvoltarea vieții sale materiale. In acest timp, pînă astăzi, s'au desvoltat ori s'au creat multe orașe și orășele, cari înainte nu erau aproape nimic: Bucureștiul cu bogățiile și înfățișarea sa modernă, Predeal, Azuga, Bușteni, Sinaia Buștenari, Comarnic, Băicoi, Cîmpina, Vălenii de Munte, Periș, Cocioc și altele încă, cari, evident, nu ar fi putut să ajungă aceia ce sînt, bogate, cu industrii înfloritoare, dacă în această perioadă Romînia ar fi trăit într'o stare de exploatare economică din partea Austriei. Tot în această vreme am creat și am făcut să crească marele nostru port la Marea Neagră, Constanța, pentru care țara a cheltuit peste 100 milioane lei,—și această mare sumă încă o dovadă de buna stare economică, dar nu de exploatare a noastră de alții, căci și ea e luată dela poporul producător și exportator. Dacă Austria, cu care am avut în acest timp cele mai multe legături economice, ne-ar fi exploatat; dacă n'am fi tras foloase din raporturile și tratatele noastre comerciale cu ea, evident că, chiar dacă n'am fi regresat, cel puțin am fi stat pe loc. Dar, în orice caz, nu am fi avut putința materială de a ne desvolta viața în așa mare măsură, de două ori mai mult decît vecinele Sîrbia și Bulgaria, cu toate că țara noastră nu e de două ori mai mare decît ele împreună. Iată ce ar fi trebuit să observe curentul anti-austriac. Căci, mai mult încă, cum se poate susține că a fost exploatată Romînia, care astăzi are un buget anual de 500 milioane lei, adică de cîteva ori mai mare decît acum treisprezece sau treizeci de ani, cu toate că populația care-l alimentează nu a crescut în același raport? Cum se poate dovedi o așa exploatare, pe cîtă vreme „Anuarul Băncilor Populare" ne arată că, în anul 1909, țărănimea noastră avea în acele Bănci un capital al ei,—strîns din munca, importul sau exportul (care am văzut că-i cel mai mare cu Austro-Ungaria) și agoniseala ei,—de 50 de milioane lei, iar astăzi ridicat la 100 milioane? Insfîrșit, poate fi o dovadă mai limpede că acest motiv al curentului anti-austriac e fals, decît mobilizarea oștirii noastre din anul 1913, în criza balcanică, care ne-a costat în cîteva zile cam 100 milioane lei, fără ca această enormă sumă să facă vre-o perturbare mașinei statului, fără ca lefurile funcționarilor să nu se plătească sau să se micșoreze, cum s'a întîmplat de pildă în Bulgaria atunci?

Iar în August 1914, cînd Austro-Ungaria e în războiu cu Sîrbia, Rusia și aliații lor—cu toate că mare parte din opinia publică și presa din Romînia îi sînt dușmănoase—și cînd, deci, ar avea dreptul să nu ne fie nici ea prietenă, totuși nu e nici măcar în vre-un fel răzbunătoare, ci tot ajutătoare; căci și eu știu, și ziarul „Universul" dela 19 August ne spune următoarele din Iași: „De douăzeci de zile dela izbucnirea războiului, nu s'a mai permis trecerea prin Ițcani a mărfurilor din Austria și Germania comandate de către comercianții din Romînia. De eri însă, spre mirarea tuturor, aceste mărfuri au început a sosi pe adresele destinatarilor".

Știu că și acestui fapt amical al Austriei, presa și opinia publică curentă îi va da vre-o explicație oarecare, numai ca să-i scadă valoarea și spre a nu ne prezenta pe Austria decît dușmană; totuși, pentru cel obiectiv, serviabilitatea ei față de comer-

țul nostru atît de suferitor și în criza de acum, trădează, tocmai, încă unul din multele neadevăruri cu cari vom mai vedea că curentul anti-austriac vrea să ne îndepărteze de Austria.

Cît pentru motivul adus de „Liga Culturală" în Manifestu-i pomenit dela 1 Septembre 1914, că „Austria a nimicit, prin mijloace necinstite, întregi ramuri de avuții ale noastre, precum este creșterea vitelor", rămîne și acesta o vorbă fără temei, un simplu pretext de pricină, față de progresele în alte direcții *noui*, spre cari s'a îndreptat în urmă viața economică a Rominiei. Creșterea vitelor a putut să decadă, dar nu numai decît din pricina exploatării Austro-Ungariei, care era, la rîndu-i, datoare să-și protejeze și dezvolte creșterea vitelor din cuprinsul ei propriu. Dacă noi am fi dat mereu băgare de seamă și am fi îngrijit cum trebue de vitele noastre, am fi produs o carne a lor cum știm cu toții că e cea a vitelor din Austro-Ungaria: bună, gustoasă și fragedă, în contra importării căreia nu ar fi putut să facă mai nimic vămile austro-ungare și tarifurile lor. Ar fi avut nevoe de vitele noastre, și ar fi trebuit să ni le primească. Așa, de pildă, între Anglia și Germania. Se știe că aceste două țări se dușmănesc de mult economicește și luptă pe acest tărîm să se reducă sau răpună reciproc. Se știe, pe de altă parte, că industria textilă, care e foarte întinsă în Anglia și fără puternic rival în concurența lumii, are nevoe de a fi vopsită în diferite culori în Germania; căci vopselele acesteia sînt iarăși fără rival. Ei bine, oricîte încercări tarifale a făcut Anglia, spre a se dispensa de colorile Germaniei, n'a putut mai nimic, fiindcă a trebuit mereu, pînă în ajunul războiului din 1914, tot din Germania să le ia, căci ale acesteia erau bune. Ba, colorile Germaniei i-au fost așa de indispensabile, încît, cînd, în Iulie 1914, se declară războiul, industria textilă din Anglia se văzu amenințată de nimicire, din pricină că nu mai putu avea colori din Germania. Iar acum această industrie lîncezește, din această pricină. Așa ar fi fost și la noi cu creșterea vitelor, dacă locuitorii Rominiei s'ar fi silit să dea o bună îngrijire vitelor noastre. Austro-Ungaria ar fi fost nevoită să ni le primească, dar nu să le închiză granițele.

Viața noastră economică însă, în vremea de pe urmă, a început să ia o direcție mai *nouă*: spre industrii, ca a petrolului, hîrtiei, zahărului, cărămidăriei, a ferăstraelor, etc. *Atunci* băgarea de seamă a țăranilor noștri s'a întors spre acestea, cari le puteau aduce mai mult cîștig, sau cel puțin un cîștig fără multă muncă, grije și străduință, pe cari le cerea creșterea vitelor. *Atunci* au început țăranii să neglijeze creșterea vitelor, tot așa precum au început ei a neglija industriile casnice: a lemnăriei, a portului țărănesc, a facerii pieptinilor în țară, sau a grădinăriei și cultivării viilor în mii de pogoane pe dealurile Văcărești, Filaret, Pantelimon dimprejurul Bucureștiului, etc.

Neglijîndu-se vitele, din această pricină a îndrumării vieții noastre economice pe o cale *nouă de cîștig*, valoarea lor a în-

ceput să scadă și să ajungă ca această ramură de activitate să se reducă de tot. Deci, direcția *nouă*, iar nu Austro-Ungaria e pricina decăderii creșterii vitelor la noi.

Iar lîncezirea creșterii vitelor nu înseamnă de loc o sărăcire a noastră, din momentul ce ne-am creat în altă parte, în industrii, cîștiguri materiale. Așa se face și la alte popoare progresul: unele ramuri de activitate uneori decad, dar în schimb se ridică altele.

Dovadă sînt iarăși *rezultatele* frumoase, de cari am vorbit, ale vieții noastre economice țărănești și dela oraș.

Iată, repet, ce ar trebui să nu treacă cu vederea curentul acesta al nostru: că Austria ne-a fost favorabilă și economicește,—cît a putut, firește, în marginele intereselor sale legitime; că Rominia s'a îmbogățit și desvoltat în toate direcțiile, în vremea celor treizeci de ani de cînd are strînse legături economice cu Austria și mai cu seamă în acești treisprezece ani din urmă, de cînd s'a înjghebat și lucrează curentul. Dacă niscai cifre statistice îi arată, cumva, teoretic, exploatarea, pe care el o pretinde din partea Austriei, faptele însă, *rezultatele* activității noastre economice reprezentată prin acele țifre îi arată că n'a înțeles rostul țifrelor ci le-a interpretat greșit.

Cunosc apoi și întîmpinarea că: dacă Austria nu ne-ar fi exploatat, Rominia ar fi astăzi mult mai bogată și mai înfloritoare. Dar această afirmare e așa de nesolidă și neștiințifică în temelia ei, încît nu cred că ar putea găsi o serioasă susținere. Căci, în acest fel s'ar putea spune despre orice lucru din lume, că dacă nu era în mediul cutare ar fi fost altceva decît ce este. Știința, cu metoda ei modernă de cercetare, ne impune însă să observăm cu strictețǎ faptele și numai pe temeiul lor și al rezultatelor firești ce decurg din ele să interpretăm datele statistice și mișcările sociale.

Motivul că Austria s'ar fi purtat cu noi dușmănește în criza balcanică. (Trativele dela Londra și Petersburg și revizuirea tractatului din București).

Dar, în afară de acest motiv economic, curentul popular anti-austriac a găsit, în vremea de pe urmă, încă altele, prin cari voește să despartă pe Rominia și sufletul rominesc de prietenie și legături intime cu Austro-Ungaria. Pe acestea le-a scos din împrejurările crizei balcanice care a pricinuit războiul din 1912—1913, tratativele de pace dela Londra, între Turci și aliați, conferința dela Petersburg pentru Silistra, și pacea dela București din Iulie 1913.

Mare parte din presa romînească și în deosebi meetingurile și scrierile celor dela „Liga Culturală" au găsit că, în evenimentele acelei crize balcanice, Austro-Ungaria s'ar fi purtat neprietenește ba chiar dușmănește față de interesele Rominiei, vechia ei prietenă; că nu ne-a ajutat în conferința dela Londra a

ambasadorilor, nici în tratativele dela Petersburg pentru Silistra ; iar că în tractatul de pace dela București — spune, între alții, chiar un profesor universitar și fost ministru în „Le Temps" dela 20 April 1914 — „Austria a fost *ostilă și defavorabilă* Romîniei". Un deputat scrie în „Adevărul" dela 18 August 1914 : „Este acum fapt dovedit, că în tot cursul diferendului nostru cu Bulgaria și în deosebi la conferințele din Londra și St. Petersburg, monarhia dualistă ne-a trădat interesele cele mai scumpe în favoarea Bulgariei". Și apoi, continuînd, spune : „Austro-Ungaria este în prezent pentru noi ceia ce a fost în trecut : protivnică oricărei acțiuni de desvoltare și întărire a Romîniei... așa fu și acum în urmă, cînd denunță tractatul de pace din București ca un simplu aranjament prealabil și ceru revizuirea lui".

Aceleași idei despre atitudinea Austriei față de Romînia în criza balcanică le propagă Liga Culturală prin secretarul său, s. ex. în revista „Romînismul" No. 9 și 10 din anul 1914 (la p. 363) sau în discursurile ce s'au ținut la meetingul ei din București la 8 April 1914 (din cari se pot vedea extracte în „Universul" dela 10 Aprilie c.) (Iar președintele ligei, într'un discurs ce ținu în alt meeting anterior (din care se poate vedea un extract în „Adevărul" de la 18 Mart 1914), zise că „Austro-Ungaria a avut totdeauna o dușmănie tenace împotriva Romîniei".

Faptele, însă, ne arată inexactitatea acestor afirmări și că ele sînt porniri ale unor idei preconcepute anti austriace, singurele pe cari se reazimă. Spre a dovedi aceasta, nu voiu scormoni aici „Cartea Roșie" a contelui Berchtold, ministrul de externe al Austro-Ungariei, fiindcă, logicește vorbind, nu ea mai întâiu ne-ar putea încredința de această inexactitate. Ne vom adresa în rîndul întâiu, însă, la „Cartea Verde" a noastră, ale cărei acte, de altfel, sînt toate în acord cu cele ale „Cărții roșii".

Astfel, Raportul făcut de d. Maiorescu, ministrul nostru de externe, către M. S. Regele, la 6/19 Noembrie 1912, spune că : „la primirea diplomatică de astăzi, vorbind Prințului de Fürstenberg (ministrul plenipotențiar al Austro-Ungariei în București) de posibilitatea întrunirii unei Conferințe sau unui congres european pentru regularea chestiei balcanice, i-am spus că la un asemenea congres va trebui să participe și Romînia, care însă ar pune ca o condiție sine qua non prealabila admitere în principiu a rectificării graniței Dobrogene spre Bulgaria. Prințul de Fürstenberg mi-a răspuns că în auzul întrunirii unei asemenea Conferințe, *Austro-Ungaria va fi pentru admiterea Romîniei și găsește necesitatea acelei rectificări de graniță dela sine înțeleasă* („*Cartea verde*" *p. 7—8*).

La 2/15 Dec. 1912, în alt Raport către M. S. Regele, d. Maiorescu spune că „Germania a propus și *sprijinită de Austro-Ungaria*, ca Romînia să fie admisă la acea „réunion des Ambassadeurs" la Londra *(C. V.* p. 12*)*.

In alt Raport dela 11/24 Decembrie 1912, d. Maiorescu arată că contele Berchtold, ministrul de externe al Austro-Ungariei, i-a comunicat o telegramă pe care a adresat-o ambasadorului Austro-Ungar la Londra. In telegramă se spune că „în interesul deziderатelor romîne am transmis la Sofia părerea mea că o relație amicală între cele două regate vecine *merită concesiile teritoriale dorite de guvernul din București*, concesii cari, în proporții cu sporirea de prevăzut a teritoriului bulgar, *sînt minimale*. Și față de d. Daneff, cu prilejul trecerii sale prin Budapesta și Viena, m'am exprimat în același sens. De altminteri, nici *nu-mi închipuesc* o stabilire a situației balcanice fără *prealabila satisfacere a legitimelor cereri romîne*, în favoarea unei rectificări de fruntarie din partea Bulgariei. Aș pune, dar, mare preț pe continuarea de către Excelența Voastră a stăruințelor mele pentru realizarea unei înțelegeri romîno-bulgare și pe înrîurirea ce ați putea-o avea asupra d-lui Daneff" *(C. V.* p. 13*)*.

Intr'o scrisoare, pe care d. Maiorescu a adresat-o ministrului plenipotențiar al Romîniei la Petersburg în 10/13 Ianuarie 1913, spune acestuia că „Rusia și *Austro-Ungaria* și alte Puteri au intervenit la Sofia în acest sens, și, fie în urma acestor intervenții fie de buna sa voe, guvernul bulgar a început tratativele cu Romînia la 26 Noembrie prin d. Daneff la București și în urmă la Londra" *(C. V.* p. 35*)*.

Fiindcă la Londra d. Daneff a fost intransigent împotriva cererii Romîniei, au intervenit apoi Puterile, ca ele să mijlocească la regularea conflictului acela pentru granița dobrogeană între noi și Bulgari. Atunci s'a ales Petersburg ca loc al acestei mijlociri regulatoare. La 23 Februarie/8 Martie 1913, o telegramă, trimisă de ministrul plenipotențiar al Romîniei la Roma către d. Maiorescu, spune, cu privire la această conferință dela Petersburg, că, vorbind cu marchizul di San Giuliano, ministrul de externe al Italiei, „răspunsul ministrului Italiei a fost din cele mai favorabile : Guvernul italian precum și cabinetele *din Viena* și Berlin vor susține punctul dumneavoastră de vedere la conferință" *(C. V.* p. 83*)*.

La 25 Februarie/10 Martie 1913, ministrul plenipotențiar al Romîniei la Berlin a trimis Ministerului nostru de externe o telegramă, în care spune că „Guvernul imperial a dat instrucții precise ambasadorului Germaniei la Petersburg, spre a susține energic, *împreună* cu colegii săi, *ambasadorii Austro-Ungariei* și Italiei, cedarea orașului Silistra Romîniei, și spre a lucra, în același timp, personal pe lîngă ministrul de externe al Rusiei, conform cu cererea noastră". *(C. V.* p. 84*)*. Același ministru al nostru la Berlin mai telegrafiază la București, la 5/18 Martie 1913, că, pentru conferința de mediație dela Petersburg, „secretarul de stat m'a asigurat că, *de acord cu Viena* și Roma, el nu va admite nici o modalitate de procedură care ar putea să aducă vre-o reducere a cerințelor noastre" *(C. V.* p. 87*)*. Același lucru îl telegrafiază dela Viena ministrul nostru plenipotențiar de acolo (p. 88).

La 8/21 Martie 1913, ministrul plenipotențiar al Romîniei la Viena scrie la București ministerului de externe că : „Ambasado-

rul Germaniei mi-a spus că, deoarece din motive de prestigiu sau de sentiment național noi facem din Silistra o condiție sine qa non, Germania și *Austro-Ungaria ne-au susținut serios.*" *(C. V.* p. 89)

La 19 Martie/1 Aprilie 1913, ministrul plenipotențiar al Rominiei la Petersburg telegrafiază la București ministerului de externe, că: „eri s'a ținut întâia Conferință; la ea ambasadorul Angliei s'a opus cererilor noastre, dar cei ai Triplei Alianțe [deci Germania, *Austro-Ungaria* și Italia] ni le-au susținut" *(C. V.* p. 95). Același lucru, adică că „la Conferință, *Tripla Alianță a susținut* cererile noastre", telegrafiază ministerului de externe la București încă ministrul nostru plenipotențiar dela Roma *(C. V.* p. 96), după știrile sosite acolo.

La 26 Aprilie / 9 Mai 1913 s'au terminat tratativele mijlocitoare și s'a subscris Protocolul dela Petersburg. Susținerile Austro-Ungariei și Triplei-Alianțe, în deobște, au avut chiar efect, fiindcă, cu toate opunerile Angliei mai ales, se dă Rominiei Silistra *pe care ea o cerea* *(C. V.* p. 99).

La 8/21 Iunie 1913, cînd aliații balcanici se certau violent și cînd era să izbucnească războiul dintre ei, d. Maiorescu raportează M. S. Regelui că a comunicat ministrului plenipotențiar al Austro-Ungariei că, dacă va izbucni războiu între aliați, Rominia va mobiliza și va ocupa „mai întâiu de toate linia Turtucaia-Balcic, pe care avem intenția să o și păstrăm definitiv". „Prințul de Fürstenberg [ministrul plenipotențiar al Austro-Ungariei],— continuă d. Maiorescu în Raportul său către Rege—*care s'a arătat totdeauna accesibil la cerințele Rominiei în timpul crizei balcanice*, mi-a părut și de astădată că *admite* punctul nostru de vedere". *(C. V.* p. 115).

La 16/29 Iunie 1913, ministrul plenipotențiar al Rominiei la Sofia telegrafiază ministerului de externe al nostru la București că: „ministrul Austro-Ungariei a ținut să-mi spună că, după invitația ce a primit dela Viena, s'a dus la d. Daneff să-i exprime regretul guvernului imperial și regal, pentrucă *sfaturile sale* au fost *așa puțin ascultate* și că de asta Bulgaria a provocat hotărîrea actuală [de a mobiliza] a Rominiei și situația critică de azi" *(C. V.* p. 137).

La 5/18 Iulie 1913, cînd oștirea romînească înainta în Bulgaria spre Sofia, d. Maiorescu raportează M. S. Regelui, care tocmai se întorsese dela Corabia unde însoțise oștirea, că regele Bulgariei Ferdinand, văzînd înaintarea noastră, se adresă împăratului Frantz Iosef cu rugămintea de a interveni să nu mai înaintăm. Dar împăratul „îi dădu sfatul să ofere deadreptul Regelui Carol cedarea teritorului Turtucaia-Balcic". Mai spune d. Maiorescu în acest raport: „Prințul de Fürstenberg m'a informat că ministrul austro-ungar din Sofia a fost însărcinat de contele Berchtold să comunice guvernului bulgar, că Austro-Ungaria *a sfătuit totdeauna guvernul bulgar să satisfacă cererile Rominiei, dar n'a fost ascultată. Numai dacă s'ar stabili o înțelegere între Rominia* și Bulgaria, ar fi dată monarhiei *putința de a continua politica binevoitoare pentru Bulgaria*" *(C. V.* p. 165).

La 26 Iulie/8 August 1913, după încheerea păcei din București, ministrul plenipotențiar al Rominiei la Viena raportează ministrului nostru de externe la București că: „presa austriacă, în general, aduce omagiu autorității, îndemînării și iuțelii cu care, în scurtul timp de opt zile, guvernul romîn a reușit să facă pacea între beligeranți" *(C. V.* p. 193). Iar la 31 Iulie/13 August 1913, contele Berchtold telegrafiază legațiunii austro-ungare din București cu multă căldură, ca aceasta să exprime „d-lui Maiorescu, remarcabilul conducător al tratărilor, cele mai călduroase felicitări ale guvernului imperial și regal... Lucrînd astfel,—zice contele Berchtold.—Rominia a răspuns, într'un mod care merită recunoștință, dorinții simțite de Europa întreagă, de a pune capăt luptelor sîngeroase din Balcani" *(C. V.* p. 197).

In ce privește iuțeala încheerii păcii din București, poate că aceasta nu s'ar fi făcut așa de repede,—căci Bulgaria nu ar fi primit-o, poate, ci ar fi continuat războiul, cine știe de cine încă ajutată,—dacă nu ar fi avut nădejdea că pacea nu va rămîne așa cum se încheia, ci că se va revizui mai în urmă de Marile Puteri. Aceasta se vede din cartea „Le traité de paix de Bucarest du 28 Juillet (10 Août) 1913, précédé des protocoles de la conférence", Bucarest 1913, p. 48. Aici, în adevăr, se spune, că în ședința păcii dela 24 Iulie (16 Aug.) 1914, d. Maiorescu a declarat următoarele: „înainte ca toți delegații statelor reprezentate aici să fi căzut de acord cu privire la punctele principale ale diferendului lor, Excelența Sa ministrul Rusiei în București m'a informat că: guvernul Imperial [rusesc], aflînd că chestia Cavalei *amenință de a compromite succesul* lucrărilor Conferinței, declară că *își rezervă libertatea de a revizui*, [1]) de acord cu celelalte Puteri, *hotărîrile*, ce *ar fi luate de Conferință*". Iar ministrul plenipotențiar al Austro-Ungariei, cu două zile înainte, tocmai temîndu-se, la fel cu Rusia, că beligeranții nu se vor învoi ci vor continua războiul, trimisese Rominiei înștiințarea, tot așa, că: „Monarhia Austro-Ungară, ori-care ar fi hotărîrea Conferinței noastre cu privire la Cavalla, își rezervă dreptul de a supune *acest punct la o revizuire*, fiind dat că ea (Cavalla) aparține totalității chestiilor asupra cărora Austro-Ungaria și-a rezervat dreptul de revizuire".

Iar Radev, delegatul Bulgariei, după ce d. Maiorescu arată declarația Rusiei la 24 Iulie (6 August), spune următoarele: „delegații bulgari, fiind prealabil informați de către guvernul regal al Bulgariei despre comunicările făcute de miniștrii Aus-

1) Prin urmare, Manifestul adoptat de „Liga Culturală" în adunarea ei ținută la București, la 1 Sept. 1914, spune o evidentă neexactitate, cînd zice că: „Austro-Ungaria a fost *singura* putere care a stăruit și stărueşte și astăzi la revizuirea tractatului dela București". (Vezi Manifestul și în *Minerva* de la 3 Sept. 1914).

tro-Ungariei și Rusiei la București d-lui președinte al Conferinței, declară că *aceste comunicări au contribuit a-i determina să consimtă a primi condițiile de pace*". („Le traité de paix de Bucarest" p. 48).

De altfel, mai tîrziu, în ședința dela 1 Ianuar 1914 a Sobraniei bulgare, primul-ministru, Radoslavov, al ei, declară că *două* mari Puteri i-au făgăduit revizuirea: „Tractatul din București, zice Radoslavov, guvernul nostru l-a primit cu *rezervele sprijinite de două mari Puteri* și la aceste rezerve Bulgaria nu renunță" (In „Narodni Prava" dela 1 Ianuarie 1914).

Dar din acestea se mai vede ceva: *neadevărul afirmării curentului nostru popular anti-austriac, că Austria — și numai ea — a cerut revizuirea, cu gîndul de a lovi în România.* Nicăieri nu se vede că Austria s'a gîndit vre-o dată că revizuirea să aibă de scop și reluarea liniei Turtucaia-Balcic dela noi. Se gîndea la alții dintre beligeranți, și în deosebi la neînțelegerile asupra punctului: cui să aparțină Cavalla, punct care amenința să *continue războiul.* De aceia Austria, spre a *determina* pe Bulgari să primească pacea, le dă, *numai pentru aceia, dar nu pentru Turtucaia-Balcic,* nădejdea revizuirii. De altfel, la 26 Iulie (8 Aug. 1913), ministrul nostru plenipotențiar la Viena telegrafiază la București, că Germania (care în timpul crizei a lucrat în aceleași vederi cu Austria) e contra revizuirii tractatului de pace, dar că „în orice caz, rectificarea *noastră* de graniță *nu va fi de loc pusă în cauză,* ci numai cîteva chestii, ca aceia a Cavalei sau rectificarea nouei granițe sîrbo-bulgare într'un sens mai favorabil Bulgarilor ar putea fi agitate" (C. V. p. 193). Iar extractele de mai sus, din „Cartea Verde", au arătat că, încă înainte de oprirea oștirii romînești din drumul ei spre Sofia, Austria cerea ca linia Turtucaia-Balcic să ne-o ofere Bulgaria.

Ca probă, de altfel, că Austria făgăduia revizuirea, în general, numai spre a face ca Bulgaria să cedeze și să nu mai continue războiul, ne este încăfaptul că același lucru făcu ea, tot împinsă de gîndul de a înfăptui încetarea războiului în Balcani, în întâiul războiu balcanic dintre Turcia și aliați. În adevăr, „Cartea Roșie" a contelui Berchtold („Diplomatische Aktenstücke betreffend die Ereignisse am Balkan", Wien 1914, p. 66) spune că, la 22 Noem. 1912, ministrul Austro-Ungariei la Constantinopol telegrafiază la Viena că Turcia a *respins* condițiile aliaților cu privire la armistițiul care se căuta a se face între ei în vederea tratativelor de pace. Cu toate astea, Turcia declară că ea e gata să înceapă tratativele de pace. Apoi, aceiași „Carte Roșie" arată (p. 67) că, la 24 Noem. 1912, contele Berchtold telegrafiază reprezentanților Austro-Ungariei în străinătate, că tratativele de pace între Turcia și statele balcanice au început. În același timp el declară că: „tratatul de pace ce se va încheia între ei și Turcia nu *va putea fi socotit ca definitiv*".

Deci și aci cerea revizuirea, ca la tractatul din București; aci, fiindcă vedea că Turcia (la București—Bulgaria) nu va ceda

cererilor aliaților, ci va continua războiul. Și politica Austriei era, ca și a celorlalte mari state, în general, de altfel, de a opri și nu lăsa să se întindă războiul balcanic în Europa.

Iată ce n'a băgat de seamă curentul anti-austriac, și de aceia, neînțelegînd și interpretînd greșit faptele cari s'au desfășurat, a pretins și pretinde că Austria ar fi propus revizuirea cu gîndul de a lovi în Romînia.

Ei bine, toate aceste purtări prietinești și bine-voitoare ale Austro-Ungariei față de Romînia, cari ni se văd limpede în „Cartea Verde" a noastră, ni se confirmă și în „Cartea Roșie" a Austro-Ungariei, tipărită, cu toate actele, de contele Berchtold. *Publicul romînesc care nu știe nemțește poate vedea extracte din ea în ziarul „Adevărul"* și deci să compare cu cele ce am adus eu aci din „Cartea Verde" a noastră. Așa, stăruințele mari ale Austro-Ungariei ca Romînia să fie admisă la reuniunea Ambasadorilor dela Londra, ceia ce nu voiau a admite alte Puteri în frunte cu Anglia, se vede și în „Cartea Roșie". (Extract în „Adevărul" dela 21 Aprilie 1914). Aceleași mari stăruințe ale Austro-Ungariei la Conferința mijlocitoare dela Petersburg, ca să se dea Romîniei, cum cerea, Silistra, ceia ce însă nu voiau să admită alte Puteri, între cari mai ales Anglia—se vede și în „Cartea Roșie" a Austro-Ungariei. (Extract în „Adevărul» dela 20 Aprilie 1914).

Din „Cartea Verde" și „Le traité de paix de Bucarest" s'a văzut că chestia revizuirii tractatului din București era susținută și de Rusia și că ea (în intenția Austriei) nu privea revizuirea liniei Turtucaia-Balcic luată de Romînia, ci Cavala și noua graniță sîrbo-bulgară care nedreptățea pe Bulgari. Deci, deja în „Cartea Verde" se vede că nu e dreaptă învinuirea ce se aduce Austro-Ungariei, că ea ar fi susținut revizuirea tractatului, *spre a lovi în Romînia* și a o reduce față de Bulgaria pe care voia să o mărească, făcînd o „Bulgarie mare", împotriva Romîniei (cum crede d. Teconția în broșura sa „Cartea Roșie, cum ne-a sprijinit Austro-Ungaria", București 1914 p. 21): revizuirea, în intenția Austriei cel puțin, nu privea și Romînia. Același lucru se arată și în „Cartea Roșie" a contelui Berchtold. (Extract în „Adevărul" dela 18 Aprilie 1914 și „Minerva" dela 29 Aprilie 1914).

Prin urmare, curentul nostru popular anti-austriac înțelege greșit faptele, cînd pretinde că „Austria a fost ostilă și defavorabilă Romîniei" în criza balcanică și pacea dela București.

Motivul că Austria prigonește naționalitatea Romînă în Bucovina.

Un alt motiv, pe care curentul nostru popular anti-austriac îl aduce împotriva Austriei, spre a ne îndepărta de ea și a-și îndreptăți lucrarea sa, e că această împărăție ar fi exploatînd pe Romînii din Bucovina, prigonind, totdeodată, limba și simțul lor național romînesc. Aceasta o face ea, zice curentul, fiindcă s'ar fi temînd că acești supuși ai ei voesc să se rupă

din Imperiul Austro-Ungar, spre a se alipi iarăși la Romînia. Vorbind de Ardeal, care față de Romîni se găsește în aceeași situație, un Romîn transilvănean scrie, în „Adevărul" dela 17 Mai 1914, următoarele, cu privire la Austro-Ungaria îndeobște: „Nu există azi casă romînească, în care să nu se știe că Austro-Ungaria, deși până eri în plină alianță cu Romînia, a urmărit tot timpul, chiar și în momentele cele mai grave pentru noi, îngenunchiarea *Romînilor de pretutindeni* și în special slăbirea statului romîn, pentru a ridica în schimb pe Bulgari, cu ajutorul cărora, *la judecarea definitivă* a procesului romîno-maghiar, *să poată ține în frîu brava armată romînă*". Iar aceasta e credința generală în curentul anti-austriac al Romînilor.

Astfel, „Liga Culturală" a ținut un „mare meeting" la București în 16 Martie 1914. Intre alții, secretarul ei, un profesor secundar, a descris, după un deputat socialist bucovinean, „*starea mizerabilă a Bucovinenilor Romîni care n'au ce mînca și nici ce îmbrăca*" și că „sînt vinovate de aceste stări de lucruri administrațiile publice din Bucovina care sînt lacome, imorale, *pline de ură pentru Romîni*". Alt orator, un general în pensie, spuse că „Austria a căutat *să ne desființeze*, dovadă că avem un Romîn Onciul în Bucovina". (Vezi-le în „Adevărul" dela 18 Martie 1914). Partidul politic național al Romînilor din Bucovina publică în Martie 1914 un articol în ziarul său „Viața Nouă" dela Cernăuți. Acest articol e reprodus și de al nostru „Adevărul" dela 1 Aprilie 1914. In el se spune, între altele, că Romînii, ca națiune, și *limba romînească, sînt persecutați* în Bucovina de către autoritățile austriace, și că „țăranul romîn e adesea tratat prin oficii cu sudalme, dacă vorbește romînește". In revista „Romînismul", organ al „Ligei Culturale", Nr. 7 și 8 din 1914, la p. 318, se vorbește de „*școalele Austriei ca dușmane ale naționalismului romînesc*". Colegul de universitate, director al revistei sale „Neamul Romînesc", scrie în ea, la 28 Noembrie 1913, că: „Austria e un stat politic, care se menține oportunist *contra dreptului de viață al națiunilor*".

De altă parte însă, alți Romîni de seamă *din Bucovina*, și cari nu fac parte din acel partid naționalist, tăgăduesc violent toate acele ce văzurăm că spune „Liga Culturală" și unii dela noi sau din Bucovina. Astfel, șeful partidului democrat din Bucovina, Onciul, tăgăduește acelea în „Viața Romînească" din Octomvrie 1913. Cu prilejul acelui „mare meeting" al „Ligei Culturale", la 16 Martie 1914 în București, în diferite intervievuri, acordate ziarelor bucovinene, fruntași de acolo, Simionovici și cavaler de Flondor, polemizînd cu pomeniții oratori ai meetingului, îi învinuesc „că n'au avut judecata rece și n'au vorbit cu imparțialitatea cuvenită, întrucît nu cunosc *starea mulțumitoare a Romînilor* din acest ținut" [Bucovina]. (Vezi „Adevărul" dela 23 Martie 1914). „Neue Freie Presse" publică, în Martie 1914, un articol, în care deputatul romîn bucovinean Iosupescu-Grecul declară de falșe toate cele spuse la meetingul „Ligei Culturale" și

că ele sînt rezultatul „*intrigilor rusești*". (Parte din acest articol e tradus în „Adevărul" dela 24 Martie 1914). Un alt deputat romîn în Bucovina, Chisanovici, scrie tot despre cele spuse la meetingul acela al „Ligei Culturale", că au fost neadevăruri, că oratorul... „n'a respectat de loc adevărul. Și aceasta *din rea credință*". (In „Universul" dela 10 Aprilie 1914).

Prin urmare, oameni autorizați și bărbați de seamă, chiar din Bucovina, declară ca neadevăruri cele ce curentul anti-austriac, foarte mult alimentat în Romînia, spune despre o stare pretinsă „mizerabilă" economică a Romînilor din Bucovina și despre acea pretinsă prigonire a limbii romîne acolo de către autoritățile austriace, cari, chiar *din principiu* (pretinde directorul „Neamului Romînesc"), ar lucra pentru desnaționalizarea altor naționalități și a noastră.

Eu cred și în aceasta (precum am arătat că cred și cu privire la pretinsa exploatare economică a Romîniei de Austria, și precum arătai, de asemeni, și cu privire la pretinsa rea voință și neprietenie a acesteia față de noi în criza balcanică), că curentul anti-austriac spune „neadevăruri". Pentru aceasta să aduc un argument care a trecut nebăgat de seamă; el e, într'adevăr, indirect, dar luminează perfect care este, de fapt, starea Romînilor, din punct de vedere național, în Bucovina.

Am văzut, cu citații, că curentul anti-austriac pretinde că Austria persecută naționalitatea și limba romînească, voind chiar a le deznaționaliza, fiindcă se teme de o eventuală rupere a Romînilor bucovineni de către ea și realipire la Romînia.

Dar situația Sîrbilor din Bosnia și Herțegovina ne arată limpede, că acest motiv al curentului anti-austriac e un „neadevăr", că lui nu-i corespunde nici de cum realitatea obiectivă a purtării Austriei nici față de Romîni.

Cine cunoaște starea spiritelor și a sufletelor din Sîrbia și Muntenegru, știe că mulțimea neoficială a lor, poporul, se gîndește în totdeauna la Bosnia și Herțegovina, pe cari le-au luat Austria, și pe cari le consideră leagăn al vieții lor politice și naționale sîrbești; în deosebi din această pricină, în vremea de după anexare (1908) s'au înăsprit puternic raporturile și s'a accentuat dușmănia între Austria de o parte și Serbia cu Muntenegru de alta. Acestea din urmă nu gîndesc de cît cum să rupă Bosnia și Herțegovina dela Austria; în acest ideal național își cresc generația de azi. In treacăt să dau chiar cîte un exemplu. Ziarul din Cetine *Vjesnik* dela 19 Martie 1914 scrie, între altele, că „cu ocupația austriacă a provinciilor bosniace, s'au aruncat peste Dunăre pontoane pentru Drang nach Osten"; și, vorbind de un literat al neamului lor, mort de curînd, spune că acesta era „luptător pentru drepturile poporului sîrbesc oprimat din Bosnia și Herțegovina". Iar ziarul din Belgrad *Samouprava* dela 22 Marte 1914, vorbind de noii recruți, luați acum în oștirea sîrbească din cucerita dela Turci astăvară Macedonia, reproduce discursul președintelui consiliului comunal din Resna

(Macedonia); acesta, îmbărbătînd pe nouii ostași, le-a spus, între altele, că „ei vor fi bucuroși să-și dea viața pentru eliberarea fraților noștri Sîrbi *încă neeliberați*". Aluzie evidentă la cei din Bosnia și Herțegovina [1]).

De altfel, și curentul panslavist din Rusia lucrează spre a crea așa gînduri iredentiste și de alipire a acelei provincii acum austriace la Sîrbia și Muntenegru. Astfel, de pildă, P. A. Lavrov, profesor la Universitatea din Petersburg, a ținut acolo, la Mai 1909, în urma anexării, niște lecții, „după cererea studenților". Aceste lecții au apărut mai întâiu în ziarul „Slavjanskij Mir" iar de aci au fost extrase în broșură separată sub titlul: *„Anneksija Bosnii i Gerzegovini i otnošenie k nei slavjanstva"* (în traducere: „Anexarea Bosniei și Herțegovinei și raportul ei cu Slavismul"). În această lucrare, pe lîngă altele împotriva anexării și germanismului austriac, spune: „cu anexarea Bosniei și Herțegovinei nu e cu putință să se împace Rusul" (la p. IV).

Iar toate acestea, ba chiar acțiunea iredentistă a unor Sîrbo-Croați din cuprinsul ei, Austro-Ungaria le cunoaște foarte bine. Dovadă e, între altele, un articol nu de mult apărut în ziarul vienez „Reichspost", organ al creștinilor-sociali, care a fost reprodus, în traducere, și în „Vjesnik", gazeta oficioasă a guvernului muntenegrean din Cetine, dela 28 Mai 1914. Acest articol spune, între alte, următoarele, despre propaganda pentru Marea Sîrbie": „au apărut între Sîrbi și ziare lunare, cari propoveduesc Sud-Slavilor drumuri noui: toate semințiile sud-slave din Monarhie [Austro-Ungaria] trebue să se unească într'o idee națională, că nu mai sînt Croați, nici Slovenți, ci că toți, împreună cu Sîrbii, trebue să formeze un singur stat sud-slav. Agenți secreți au apărut ici și colo, mii de oratori însuflețiți propoveduesc ideia unirii, care a cucerit orbește și pe elevii școlilor secundare. Din *izvoare necunoscute* apar forțe cari ajută această mișcare. Astăzi, aceste idei noui domnesc în Mostar, cași în Agram, în Split și Sarajevo. Belgrad va fi, în viitor, zic acești Slavi, centrul culturii naționale a sud-slavilor".

Astfel spune „Reichspost".

Iar probe și mai multe, cum că Austria cunoaște de mult sentimentele iredentiste ale unor Sîrbi din Bosnia și Herțegovina, în legătură cu acțiunea de distrugere a Austriei — pusă la cale în Sîrbia de către societățile de gimnastică și naționaliste de acolo, ca „Narodna Obrana", — ne dă *Memoriul* pe care ea l-a înaintat Marilor Puteri în Iulie 1914, odată cu „Nota" trimisă Sîrbiei în ajunul declarării războiului. În acest „Memoriu" arată, într'adevăr, că, dela 1909 încoace, adică imediat după anexarea Bosniei și Herțegovinei (1908), propaganda pornită din Sîrbia ar fi otrăvit sufletele multora din acele provincii anexate, din Croația și Slavonia, cu sentimente dușmănoase integrității și

1) În acest sens e scrisă și cartea sîrbească: *Medjunarodno-pravni bilans u poslednjoj balkanskoj krizi* de G. Gergić, Belgrad 1909.

existenții Austro-Ungariei; că unii ofițeri din oștirea croato-slavonă, îndemnați și ațîțați de cei din Sîrbia, ar fi trecut în cea din Sîrbia; că școlarii din Bosnia sau Croația, eliminați din motive de disciplină, au fost primiți cu brațele deschise în Sîrbia, ocrotiți de oamenii de stat, și unii puși învățători, alții internați în institute de acolo. În sfîrșit, acest „Memoriu" documentează că mulți din Sîrbii Bosniei și Herțegovinei, cari stau în legături cu societățile naționaliste și de gimnastică din Sîrbia, declară că „Bosnia este o țară sîrbească" („dass Bosnien serbisches Land sei"). Extract amănunțit din acest „Memoriu" se poate vedea, între alte, în „Neues Wiener Tagblatt" din 28 Iulie 1914, și în „Die Zeit" dela 30 Iulie 1914.

Eu nu vreau să zic că tot ce spune acest „Memoriu" e adevărat. Nu știu. Vreau numai să arăt că Austria privește ca agitații iredentiste naționale sîrbești, pe cele ale unor Sîrbi cu privire la Bosnia și Herțegovina.

Ei bine, Austria știe toate acestea, și totuși ea nu prigonește sufletul național și nici limba sîrbească a Sîrbilor din Bosnia și Herțegovina, deși acestea sînt vecine imediat cu Sîrbia și Muntenegru, întocmai ca Romînia cu Bucovina. După anexare, Austria a făcut din Bosnia și Herțegovina o provincie autonomă, cu dietă proprie constituită mai ales prin alegeri și cu un fel de guvernator al ei care-i un general sau ministrul de finance al Imperiului. Guvernatorul („zemaljski *poglavar*", numit în limba sîrbo-croată) nu stă acolo, dar rezidează în Sarajevo, capitala provinciei, „loco-țiitorul" său („*zamjenik* zemaljskoga poglavara", numit în sîrbo-croata). În această provincie sînt, precum se știe, felurite nații și religii: Sîrbo-Croați, Turci, Romîni, Nemți, Evrei, etc. Ziarele slave, ca de pildă „Vjesnik" din Cetine, dela 12 Martie 1914, spun că se află în provincia Bosnia și Herțegovina 2 partide politice: unul guvernamental, majoritatea, în care intră toți Musulmanii, mare parte din Croați, toți „viriliștii" și grupa de Sîrbi ortodoxi a lui Dimović; și al doilea partid: opoziția, minoritatea, în care intră cea mai mare parte din Sîrbii ortodoxi și cîțiva Croați. În care din aceste partide intră Romînii, Nemții, Ovreii etc., nu ne spun ziarele, cu toate că atît Nemții cît și Evreii au, chiar prin Constituția țării, ca nație, reprezentanții lor în Dieta dela Serajevo.

Dar, se știe pe de o parte dușmănia dintre Sîrbia (de vre-o treisprezece ani încoace, de cînd ea e cîrmuită de partidul radical) și Austria; pe de alta, văzurăm și aci, mai sus, că și Sîrbia și Muntenegrul întrețin, în statele lor, idealul de zmulgere a Bosniei și Herțegovinei dela Austria. Am arătat chiar (după cartea profesorului Lavrov) că și panslavismul rusesc hrănește acest ideal. Cînd aceasta e astfel, dacă Austria s'ar „menține contra dreptului de viață al națiunilor", cum am văzut că crede colegul dela „Neamul Romînesc", evident că ea ar lua măsuri împotriva vieții naționale a Sîrbilor din Bosnia și Herțegovina și ar prigoni-o, „persecutînd limba și scrierea sîrbească" de acolo, cum se pre-

tinde că, *din acel motiv*, „Rominii ca națiune și limba romînească sînt persecutați în Bucovina de către autoritățile austriace". Austria însă, nu numai că nu prigonește pe Sîrbi ca nație, ci chiar ajută manifestarea vieții lor naționale, deși ei sînt vecini imediați cu dușmanul regat al Sîrbiei și Muntenegrului. Și iată cum. Până la sfîrșitul anului 1913, cu toate că se întrebuința în afaceri mai mici și limba sîrbo-croată în Bosnia și Herțegovina, și deși dela ocupația lor de către Austria (a. 1878) era întrebuințată încă și limba turcească, avea totuși întîietate, în afacerile administrative, politice etc, limba germană. Aceasta ne o declară chiar și ziarul muntenegrean *Vjesnik* din Cetine, dela 1 Ianuarie 1914.

Dar în Decembrie 1913, Dieta din Sarajevo votează, și guvernul sancționează, următoarea „Lege despre limba oficială și a învățămîntului", pe care o traduc din cuvînt în cuvînt, după ziarul oficial din Sarajevo, „*Sarajevski list*" dela 16/29 Decembrie 1913:

„Paragr. 1.—*Limba sîrbo-croată e limba oficială* (zvanični jezik) în toate autoritățile bosniaco-herțegovinene, în biurourile și instituțiile țării, pentru toate afacerile cetățenești ale Bosniei și Herțegovinei în relațiunile oficiale interne și externe. Tot aceasta este *limba învățămîntului și limba oficială a tuturor institutelor de învățămînt, cari se întrețin din mijloacele țării.*

„Tot aceasta va fi limba verbală și oficială externă scrisă a căilor ferate ale Bosniei și Herțegovinei cu toate autoritățile cetățenești, cu oficiile cetățenești, cu instituțiunile cetățenești ale țării și cu părțile din administrația Bosniei și Herțegovinei.

„Dar în slujba internă a căilor ferate ale țării se întrebuințează limba sîrbo-croată întrucît permit interesele militare.

„Paragr. 2.—Școlilor particulare în cari limba de învățămînt nu e sîrbo-croată, se îngădue a li se da dreptul public *numai atunci cînd* în ele se învață limba sîrbo-croată ca materie obligatorie.

„Paragr. 3.—*Amîndouă felurile de înscriere* ale limbii oficiale sîrbo-croate *au drepturi egale de a fi întrebuințate*, și deaceia ele trebuesc întrebuințate *împreună și deodată* în toate avizele, în anunțurile publice, în inscripțiile publice și în tipărituri.

„Paragr. 4.—*Nimeni nu poate fi funcționar* în oficiile țării și în oficiul căilor ferate ale ei, *dacă nu știe limba sîrbo-croată*. Numai atunci cînd deosebite interese de administrație cer, se pot pune în aceste slujbe *vremelnic* și persoane cari nu știu sîrbo-croata. Însă aceste persoane sînt datoare, ca în timp de trei ani să învețe limba sîrbo-croată, fiindcă altfel nu pot să rămînă statornic în slujbă. Acei slujbași cari sînt deja în slujbă și nu știu sîrbo-croata *sînt datori să o învețe în timp de trei ani* dela sancționarea acestei legi. Dacă nu-și împlinesc această datorie, numai în chip excepțional li se va îngădui să rămînă mai departe în slujbă.

„Paragr. 5.—Pentru toate celelalte afaceri pe cari dieta bosniaco-herțegovineană nu e competentă să le orînduiască prin lege, guvernul țării va publica o dispoziție care se va alipi la această lege.

„Paragr. 6.—Această lege intră în vigoare în ziua cînd se sancționează".

Astfel cere această lege, care s'a și sancționat de atunci. Iar aplicarea ei se poate vedea și de noi, oricît de departe sîntem de Bosnia și Herțegovina. Mi se trimite, într'adevăr, și mie ziarul oficial „Sarajevski list", care e scris întreg în limba sîrbo-croată și cu amîndouă felurile de scriere: cirilică pentru ortodoxi și literile latine pentru catolici; adică totul pentru Sîrbo-Croați.

Ba am și o altă mai nouă dovadă, cum că Austria, chiar dacă nu poate vedea cu ochi buni propaganda Sîrbilor pentru o eventuală smulgere a Bosniei și Herțegovinei și alipirea lor de regatul Sîrbiei, totuși ea nu lucrează pentru menținerea integrității teritoriale actuale a ei prin tendința de a-i desnaționaliza sau asupri pe ei ca nație, cum prin greșită cunoaștere sau interpretare a faptelor de acolo pretinde colegul dela noi. Anume, fiindcă așa numitul guvernator al Bosniei și Herțegovinei e însuși ministrul de finanțe al imperiului care nu poate sta decît la Viena, Austria are în Serajevo un locțiitor al acestui guvernator. In Mart, (spune chiar „Sarajevski list" dela 14/27 Mart 1914), Impăratul a numit locțiitor (zamjenik zem. poglavara) nu pe vre-un Neamț ci, ținîndu-se strict de Constituție, chiar pe un Croat, pe vice-președintele Dietei țării: Mandić, spre a se face, astfel, ca „să progreseze evoluția vieții constituționale în Bosnia". Deși Austria știe foarte bine piedicile mari, pe cari le aduce Ungariei coaliția politică sîrbo-croată din Croația și ar fi avut deci puternic motiv de a se teme și ea în Bosnia și Herțegovina! Dovadă, dar, că Austria nu caută să se menție' prigonind naționalitatea sîrbească, că ea nu e „un stat politic, care se menține oportunist contra dreptului de viață al națiunilor", cum am văzut că spune, evident greșind, colegul dela revista „Neamul romînesc".

Cum situația Romînilor din Bucovina e, din punct de vedere politic, identică cu ceia a Sîrbilor din Bosnia și Herțegovina, față de Austria; (căci și de Romîni ea s'ar putea teme că vor să zmulgă Bucovina spre a o alipi la regatul Romîniei); evident e, că Austria n'are absolut nici un motiv ca, *din principiu*, să prigonească naționalitatea și limba romînească, pe cînd nu prigonește acestea la Sîrbii din cuprinsul ei. Iată de ce nu poate fi decît „neadevăr", că „țăranul romîn e adesea tratat prin oficii cu sudalme, dacă vorbește romînește" și că ar fi existînd „școalele Austriei ca dușmane ale naționalismului" romînesc. Firește, însă, că aceasta, întrucît Sîrbii din Bosnia și Herțegovina sau Romînii din Bucovina, crezînd că fac mare treabă nației și idealurilor naționale ale lor, nu devin agresivi sau provocatori protivnici vieții și integrității Austriei. Atunci, firește

că și ea pedepsește,—și cu dreptate, de altfel—zelul naționalist al acestora.

De altminteri, „Gazeta romînească" din Bucovina a publicat, în Iunie 1914, un supliment, în care a tipărit un apel către advocații de acolo. În acest apel (pe care l-a reprodus și ziarul din București „Minerva" dela 26 Iunie 1914), Gazeta cere advocaților (firește, și Romîni) ca, „în conformitate cu legile austriace să întrebuințeze numai *limba romînească* la autorități", fiindcă, le zice, „în alte părți ale Monarchiei noastre, advocații sînt aceia cari se luptă, în fruntea poporului, pentru dreptul limbii; la noi se întîmplă lucruri ne mai pomenite în Austria întreagă: ei înșiși calcă acest drept".

Prin urmare, după mărturisirea chiar a Romînilor, prin acest apel, nu autoritățile forțează a nu se întrebuința limba romînă înaintea lor, ci probabil că înșiși ai noștri socotesc mai nobil a vorbi nemțește. Așa cum, în Romînia, se socotea altădată mai nobil a se vorbi sau scrie grecește ori slavonește.

Deci, și în această privință, nu Austria e „dușman al naționalismului romînesc", cum pretinde curentul anti-austriac dela noi.

Iar aceleași lucruri ne mai arată că nu poate fi decît vorbă, spusă fără temeiu, aceia că Austria ar fi întărind pe Ruteni spre a nimici pe Romînii din Bucovina.

Confederația sau alianța balcanică e plan rusesc.

O altă greșală a curentului anti-austriac dela noi e lucrarea ce face: de a ne împinge într'o Confederație sau Alianță balcanică.

Căci, curentul acesta pretinde că legăturile noastre de pînă acum cu Austria ne țineau în dependență a politicii noastre externe de vrerea acesteia din urmă și de interesele ei, iar intrarea Romîniei în Confederația balcanică îi va da acesteia independența în politica externă și putința de a face nu interesele aceleia sau pe ale altora, ci pe ale sale și ale Confederației sau Alianței. Astfel, unul din cei mai violenți susținători ai curentului anti-austriac, colegul meu de Universitate d. A. D. Xenopol scrie în „Le Journal des Balcans" care apare la București, dela 30 Mai (12 Iunie) 1914, că: „Spre a putea să se emancipeze și ca viața lor să nu mai atîrne de voința Marilor State, e necesar ca Statele Balcanice cu Romînia să formeze ele înși-le un mare Stat care să poată impune la toată lumea respectul intereselor comune ale lor. O Confederație Balcanică ar fi singura formă de organizare care ar putea să ajungă acest scop".

Așa zice Xenopol. De altfel „Confederația Balcanică" e unul din punctele programului de activitate chiar al ziarului „Le Journal des Balcans", care s. ex. în număru-i dela 2/15 Sept. 1914 cere cel puțin „une union, une entente" (o unire, care ar crea un fel de patrie balcanică).

„Adevărul" scrie deseori pentru o „Confederație Balcanică", care „să creeze cea de a treia grupare de puteri în Europa"; așa în număru-i dela 8 Mai 1914. Insuși directorul ziarului scrie deseori, spre ex. la 14 Mai 1913 și 31 Mai 1914 că noi, ai Romîniei, „trebue să schimbăm politica noastră externă și să facem cu cele patru popoare balcanice o Confederație balcanică care ne va scăpa și de Rusia și de Austria", și așa „să lucrăm la alcătuirea blocului balcanic în vederea realizării idealului național al nostru: unirea cu Romînia a Romînilor din Ungaria, Austria și Basarabia". Aceleași idei le rostește în Camera Deputaților la 17 Iunie 1914. (A se vedea „Adevărul" dela 19 Iunie 1914).

Directorul „Neamului romînesc" e aprig împotriva Austriei; iar în ziarul „Die Zeit" dela Viena scrie, ceia ce reproduce în traducere „Adevărul" dela 13 Mai 1913, că: „Alianța permanentă a Statelor din sud-estul Europei trebue să fie ținta noastră de aici înainte"; deși în discursu-i din Cameră la 17 Iunie 1914, pare a-și fi schimbat părerea asta, fiindcă nu mai pomenește de „alianța permanentă a statelor din sud estul Europei", ci numai că noi să ne despărțim de Austria „pentru a primi orice mînă folositoare la un moment dat". (În „Adevărul" dela 19 Iunie 1914).

Și tot așa, pentru o Confederație sau Alianță Balcanică scriu și vorbesc mulți din alcătuitorii acestui curent anti-austriac dela noi în anii de pe urmă. Această confederație, însă *nu fără Sîrbia*, cea mai violentă dușmană a Austro-Ungariei.

Drept e că ideia aceasta e veche și că însuși marele nostru învățat Hasdeu ajunsese la ea pe calea studiilor sale științifice de filologie balcanică în cartea-i „Strat și substrat, Genealogia popoarelor balcanice", București 1892. Ori-de cînd s'ar fi născut la noi, însă, ea nu cred să se fi născut numai din capetele romînești sau filo-romîne și pentru interesele bine înțelese romînești, ci desigur că Rusia a luat parte, pe furiș, la zămislirea între noi a ideii Confederației sau Alianței Balcanice. Căci, Rusia, temîndu-se de a nu provoca reacții împotrivă-i și spre a nu se zice că și ea, ci numai Austria, caută să influențeze ori să țină în atîrnare de politica ei pe micele state balcanice, a inventat Confederația sau Alianța Balcanică între ele, cu Sîrbia inevitabilă. Dar cu această invenție, scopul ei e de a îndepărta *mai întîiu* influența Austriei în Balcani, pentruca, *apoi* să poată stabili acolo pe a sa. (Cf. „Memoriul" cancelarului Germaniei, mai sus).

Dovadă am următoarele fapte.

„Pravoslavnyj Vostok", ziarul sîrbului radical Dragutin Ilić, care apăru în București, în franțuzește și rusește, la anul 1901, propagă ideile curentului acesta împotriva Austriei; iar între altele spune în No. 1, următoarele, ea și cei ai noștri de mai sus: „Scopul ziarului „Provslavnyj Vostok" — „L'Orient Orthodoxe"—e de a apropia popoarele balcanice, pe Greci, Romîni, Bulgari și Sîrbi cu Rusia" cu care au o religie comună; de a arăta interesele lor vitale și de a le apăra *împotriva atacurilor străinilor* (aluzie la Austria și germanism). Spre a ajunge

la acest scop e absolut nevoe de o *Confederație Balcanică* sub protecția unei puteri ca Rusia".

Chiar cînd n'a luat parte și Romînia în constituire, însăși Alianța Balcanică înjghebată la 1912 împotriva Turciei e operă pusă la cale și ocrotită de Rusia; fiindcă aceasta urmărea, astfel, să împiedece influența germanismului și a Austriei în deosebi în Balcani. Aceasta se vede limpede din faptul că în tractatele încheiate atunci între Bulgari, Sîrbi, Muntenegreni se prevede primirea de către ei a arbitragiului Rusiei, în caz de neînțelegeri. Acest arbitragiu, și deci că Alianța Balcanică o pune la cale Rusia iar nu capetele balcanice și ale noastre, cum zice curentul anti-austriac, îl și mărturisesc, de altfel, s. ex. ziarul bulgăresc „Mir" dela 11 April 1913, sîrbescul „Srpska Zastava" dela 16 Noembrie 1913, muntenegreanul „Vjesnik" dela 27 Noembrie 1913, spre a nu vorbi de parizianul „Le Matin", care a publicat cel dintâiu textul tractatului cu arbitragiul Rusiei. A se vedea însă și articolul meu: „Înjghebarea Alianței Balcanice și temelia ei", în „Viața Romînească" dela Ianuar 1913. De altfel, însăși telegrama, trimisă de țar regelui Sîrbiei și celui al Bulgariei, la 26 Mai 1913, în preajma începerii războiului balcanic între acești foști aliați, mărturisește că Rusia pusese la cale Alianța Balcanică din 1912. Era vorba ca miniștrii-președinți ai aliaților să se întîlnească la Salonic, spre a regula neînțelegerile cari se născuseră între statele lor. Țarul, atunci, telegrafiază regilor Sîrbiei și Bulgariei, între alte, următoarele: „Mi-a făcut cea mai mare plăcere această intenție, care pare că arată dorința Statelor Balcanice de a se înțelege și *de a consolida Alianța* care pînă acum a dat rezultatele cele mai strălucite. Într'o așa gravă clipă, eu apelez deadreptul la Majestatea Voastră, așa precum mă obligă *dreptul* Meu și datoria Mea. Prin actul Alianței dintre ele, Sîrbia și Bulgaria au dat în mîna Rusiei dreptul de a hotărî, în orice neînțelegere ce s'ar ivi între ele cu privire la aplicarea termenilor din Tractat și la Convențiile ce se referă la tractat. Cer, dar, Majestății Voastre, să rămîneți credincios obligațiilor contractate prin el și de a vă raporta la Rusia, spre a dezlega ea actuala neînțelegere între Bulgaria și Sîrbia... Țin să stabilesc, că Statul care va începe acest războiu va fi răspunzător *înaintea cauzei slave*" (Telegrama e publicată în rusește și franțuzește în „Cartea portocalie" a Ministerului de externe al Rusiei, care poartă titlul: „Sbornik diplomatičeskih dokumentov Kasajuščih sja sobytij na Balkanskom Poluostrové, Avgust 1912 g.—Ijulj 1913 g.", S.-Petesburg 1914, p. 144, actul 209 și p. 225). Observ, dar fără să caut a da explicare, că această telegramă a țarului, care recomandă celor doi regi „cauza slavă", e dată, parcă intenționat, din Moscova, unde e sediul central al Societății panslaviste, al cărei președinte a fost zece ani, și era și atunci, generalul Cerep-Spiridović, autorul unei cărți: „L'Europe sans Turquie", de care vorbesc mai jos. De ce? pe cîtă vreme atunci Țarul era, mi se pare, în Petersburg, iar nu în Moscova? Și aici ar trebui o explicare.

Evident, e dar, că Rusia pusese la cale această Alianță Balcanică și că o croise pentru „cauza slavă", cum spune telegrama Țarului.

Iar un însemnat ziar rusesc din Moscova, anume „Golos Moskvy", publică în 1913 un articol al unui valoros publicist rus Marmontov, articol pe care-l reproduce în traducere și *Mir* dela Sofia din 11 Mai 1913. În el se declară ceia ce *se simte și în fapte*, că înjghebarea Alianței Balcanice e în interesul Rusiei; „Păstrarea în întregime a Alianței Balcanice e *indispensabilă* nu numai pentru interesele sud-slavismului, ci și pentru Rusia".

Că Rusia lucrează pentru înfăptuirea din nou a Alianței Balcanice, și acum, ne mai arată încă ceva. Ziarul rusesc *Birževija Vjedomosti* a publicat în Iunie 1914 două interviewuri, pe cari pretinde că le-a obținut un corespondent al său colaborator al lui dela șeful partidului conservator, d. Marghiloman, și dela fruntașul fost ministru al aceluiași partid d. Nicolae Filipescu. Aceste interviewuri au fost reproduse, în traducere, de ziarele sîrbești din Belgrad: liberalul *Srpska Zastava* dela 15 Iunie 1914 și radicalul guvernamental *Samouprava* dela 19 Iunie 1914. Deși, *Adevărul* dela 19 Iunie 1914 declară că d. Marghiloman ar fi tăgăduit existența acelui interview al său și cu toate că d. Filipescu mi-a declarat mie personal că n'a dat acest interview nimănui!

Amîndouă aceste interviewuri insistă a spune că intervievații ar fi declarat, că acum toți bărbații politici ai Romîniei s'au îndepărtat de Austria, apropiindu-se de Rusia, că „Alianța Balcanică *a fost garanția dezvoltării noastre independente*" și că de asta „Alianța Balcanică *ar trebui să iasă iarăși din cenușe* dar încă mai tare, fiindcă în compunerea ei *ar intra și Romînia*".

Existența acestor interviewuri se tăgăduește, cum spusei. Dar *insistența* ziarului rusesc de a le inventa și de a face atmosferă *pentru* o Alianță Balcanică, în care ar intra și Romînia, arată cît e de fals a se socoti curat romînească și independentă această idee pe care o agită la noi curentul anti-austriac popular. *Insistența* aceia învederează că Rusia lucrează pentru reînfăptuirea Alianței, cu care crede să lovească în Austro-Ungaria și care, cum spune „Golos Moskvy" și telegrama țarului, e *indispensabilă* Rusiei și cauzei slave.

Trebue să se observe însă, cum am spus încă dela începutul acestui paragraf, că Rusia nu voește o Alianță Balcanică fără de Sîrbia, nici într'un caz; fiindcă ea crede că numai prin aceasta de pe urmă poate izbi și hîrțui pe Austro-Ungaria. O Alianță Balcanică fără de Sîrbia o zădărnicește. Acest lucru l-a băgat de seamă și șeful de fapt al partidului Agrarienilor (zemledělci) din Bulgaria, Stambolijski, care scrie în ziarul acestui partid: *Zemledělsko Zname* dela 5 Sept. 1914 următoarele: „Între Bulgaria, Romînia și Turcia începuseră tratative pentru

clădirea unei noui Alianțe Balcanice între ele, prin care să-și o-crotească propriile lor interese. Aceste tratative au fost încurajate de Germania și Austro-Ungaria. Dar amestecul Rusiei a zădărnicit totul; ea a amenințat pe Romînia cu războiu, dacă primește să intre în această nouă Alianță Balcanică".

De altfel, alipirea Statelor slave balcanice de Rusia e ținta acțiunii *„Societății slave" dela Moscova, de care de multe ori se conduce politica externă a Țarului.* Generalul Spiridović ne declară, în cartea-i „L'Union des Blancs et le Triomphe de la France", Paris 1914 la p. 71: „să ridicăm pe Rusia la rangul de Imperiu Slav, oferind Bulgariei, Muntenegrului, Romîniei (care-i jumătate latină și *jumătate slavă*) și Sîrbiei *să se asocieze*". Iar în altă parte, cartea-i „L'Europe sans Turquie" explică că vrea să făurească Imperiul Slav, cu Rusia ca suflet, spre a nimici mai întâiu pe Austro-Ungaria, și că numai *după* aceasta, dar *nu înainte* ne va da nouă Basarabia. *„După* dizlocarea Austriei,—zice aci Spiridović, la p. 37—Romînia (care-i jumătate slavă, jumătate latină) nu va putea decît să părăsească pe Germania și să se unească cu Imperiul Slav, primind ca compensație Transilvania, Bucovina și partea de miazăzi a Basarabiei".

Rusia, dar, lucrează la înfăptuirea Confederației sau Alianței Balcanice, în primul rînd pentru interesul ei propriu, de a dizloca sau distruge pe Austro-Ungaria, iar al doilea spre a întări slavismul, îndeobște, „ideia slavă", împotriva germanismului. Și, atunci, credem că va ajuta ea realizarea idealului național romînesc? Iată ce n'a văzut curentul nostru anti-austriac, care a „interpretat greșit" *rostul existenței* unei Confederații sau Alianțe Balcanice, în care vrea să împingă pe Romînia, după ce mai întâiu o va rupe din prietenie cu Austria.

Originea curentului popular anti-austriac dela noi.

Am documentat mai nainte, că nu-i adevărat că Austria ne-a exploatat economicește, că nu-i adevărat că ne-a fost nefavorabilă în conflictul balcanic, și, însfîrșit, că nu-i adevărat că ea prigonește în chip principial naționalitatea noastră în Bucovina. Astfel, din aceste rezultă că curentul popular anti-austriac dela noi, care pretinde însă că acelea ar fi adevărate, s'a clădit pe neadevăruri.

Dar care-i originea acestor neadevăruri ale lui?

Asupra acestui punct sînt păreri felurite.

În articolu-i publicat în „Neue Freie Presse" și pe care-l reproduce și „Adevărul" dela 24 Mart 1914, deputatul romîn din Bucovina Isopescu-Grecul vede la spatele acestor neadevăruri, adică al curentului popular anti-austriac dela Romîni: „intrigile rusești". Așa încă ziarul „Viața nouă" din Cernăuți, din 1914, pretinde că presa romînească care susține curentul anti-austriac ar fi „plătită cu ruble rusești" și „unealtă a vestitei secții a treia dela departamentul ministerului de externe rusesc" (Extract în „Adevărul" dela 20 August 1914).

Același lucru vede și șeful partidului rutean din Bucovina, Vasilko, care, ca deputat în Comisiunea armatei din Delegația austriacă, luînd cuvîntul a vorbit de: *„Agitațiile panrusești* și manifestațiile plebei din orașele Romîniei" (S'a reprodus acest pasagiu și în „Adevărul" dela 28 April 1914). Tot așa crede articolul mai sus pomenit din ziarul vienez „Reichspost". La fel dă a se înțelege în Reichstagul Germaniei principile Loewenstein care, într'un discurs, vorbind de mișcările anti-austriace dela noi, a zis: „Noi, Germanii, nu putem decît să exprimăm dorința ca poporul romîn, amic al nostru, să nu mai cedeze *influențelor primejdioase* cari pot să-l împingă la conflict cu aliata noastră Austro-Ungaria". (Și în „Adevărul" dela 4 Mai 1914).

Pare-se, de altfel, că și ceilalți deputați bucovineni, de care am vorbit mai sus că dezaprobă mișcările anti-austriace ale Ligei noastre Culturale, văd același lucru—ca Isopescu-Grecul, ziarul bucovinean romînesc „Viața nouă", ruteanul Vasilco, ziarul vienez „Reichspost" și germanul Loewenstein—la spatele curentului nostru anti-austriac: o *intrigă* a altora, cari pot fi nu numai Rusia ci și Franța, și, poate, întreagă „tripla înțelegere".

Ziarul oficios maghiar „Pester Lloyd" din Budapesta, într'un articol pe care-l reproduce și al nostru „Adevărul" dela 20 Iunie 1914, zice despre „Liga Culturală" a Romînilor, că ea ar fi: „o filială romînizată a Ligei pur Culturale a adevăraților *bărbați Ruși*".

Iar după ce Austria a declarat și început războiul împotriva Sîrbiei, în Iunie 1914, și după ce, puțin mai în urmă, tot în această lună, Germania a declarat războiu Rusiei, cancelarul Germaniei a dat deputaților Reichstagului german un Memoriu în care sînt prevăzute diferite acte *oficiale* asupra evenimentelor cari au precedat aceste declarări de războae. Extracte din acest Memoriu s'au publicat în felurite ziare din Germania. Eu reproduc aci despre cuprinsul lui din *Berliner Lokal-Anzeiger* dela 4 August (st. n.) 1914. Spune acest Memoriu, între altele, următoarele pe cari le traduc aci: „După ce cunoscutele tendințe ale agitației pansîrbești au împins la amîndouă războaele balcanice, în ideia bărbaților de stat Ruși trebuia să se creeze o nouă Alianță Balcanică sub patronajul rusesc, o Alianță Balcanică al căreia vîrf se îndrepta acum nu împotriva Turciei, ci în contra existenței Monarchiei austro-ungare. Ideia era, ca Sîrbia să dea Bulgariei partea din Macedonia cîștigată în ultimul războiu balcanic, iar ea să ia Monarchiei Bosnia și Herțegovina încorporată de aceasta. Pentru acest scop, trebuia ca Bulgaria să fie slăbită prin izolare, *Romînia să fie înlănțuită la Rusia cu ajutorul propagandei întreprinsă de Franța,* iar Sîrbia să fie cultivată înspre Bosnia și Herțegovina. Împiedecarea acestor planuri de către Austro-Ungaria a avut deplina simpatie a guvernului nostru, care avea conștiință că o eventuală pornire a Austriei cu războiu împotriva Sîrbiei, *va scoate pe plan, la suprafață, pe Rusia,* și așa și pe noi ne va împinge la războiu, potrivit cu datoria noastră de aliați".

Aşa spune Memoriul Cancelarului. Deci, după părerea Germaniei şi Austriei, Rusia, pe furiş, pe dedesupt, aţîţa pe Sîrbia împotriva Austriei, şi, prin mijlocirea propagandei franceze (care, ce e dreptul, se accentuiază puternic la noi în anii de pe urmă, prin conferenţiari francezi, ce ne vin, şi altele) voia să atragă şi pe Romîni în această direcţie a politicii ei care convine şi Franţei. Iar Austria declară războiu Sîrbiei, cu consimţimîntul Germaniei, tocmai spre a putea, astfel, da pe faţă pe Rusia, care atunci trebuia să se trădeze că ea aţîţa pe Sîrbia, fiindcă trebuia să sară în ajutorul instrumentului ei, Sîrbia.

Astfel văd, dar, unii: manevrările Rusiei şi Franţei la spatele curentului anti-austriac dela noi.

Alţii, însă, văd sau cel puţin spun că văd la spatele acestui curent: *nepriceperea, neînţelegerea* de către cei din acest curent a atitudinii Austriei faţă de Romînia şi Romîni. Aşa contele Berchtold, ministrul de externe al Austro-Ungariei, zice următoarele în „Expozeul" pe care îl face în Comisia afacerilor externe a Delegaţiilor austriace în 1914: „In Romînia s'au manifestat, în vremea crizei balcanice şi după ea, nişte curente cari, izvorînd dintr'o *apreciere greşită* a atitudinii noastre în timpul crizei, au luat în chip vremelnic un caracter puţin amical pentru Monarhie" (Şi în „Adevărul" dela 18 April 1914).

Alţii, însfîrşit, văd la spatele—unora cel puţin—din neadevărurile pe cari e clădit curentul anti-austriac dela noi: „rea credinţă". Văzurăm mai sus că astfel se rosteşte deputatul din Bucovina Chisanovici despre discursul secretarului Ligei Culturale din Bucureşti.

Că ar fi „reaua credinţă" temelia curentului popular anti-austriac, eu unul n'aşi putea crede. Socot, dimpotrivă, că tot aşa de buni Romîni, ca oricare dintre noi, sînt toţi acei cari alcătuesc acest curent şi cari pretind că Austria ne exploatează economiceşte, ne-a fost nefavorabilă în criza balcanică şi ne prigoneşte din principiu naţionalitatea romînească în Bucovina. Eu cred că toţi aceştia sînt de „bună credinţă", dar că, precum spune şi contele Berchtold, uneori ei *n'au înţeles* atitudinea Austriei faţă de noi, iar alte dăţi, tot din pricina „bunei lor credinţe" şi pentrucă nu au înţeles pe Austria, *au putut fi influenţaţi şi îmbrobodiţi* de intrigile altora, ale unora cel puţin din „tripla înţelegere". Că n'au înţeles atitudinea Austriei, s'a văzut din stabilirea „neadevărurilor" de mai sus. Dar am probe şi că ei au fost îmbrobodiţi de intrigi.

Ideile acestui curent, că Austria ne exploatează economiceşte, că *din principiu* persecută naţionalităţile din ea şi că, spre a ne scăpa de toate acestea, va trebui să făurim o Confederaţie Balcanică,—o găsim la fel propoveduită de ziarul „Pravoslavnyj Vostok", care înjgheabă începutul filorusismului accentuat al radicalilor din Sîrbia. Constatarăm mai sus, şi mai întâiu în revista „Viaţa Romînească" dela Mai 1913, că începutul înfiripării *ca curent* a anti-austriacismului nostru coincide cu crearea în Bucureşti a ziarului „Pravoslavnyj Vostok" şi cu începuturile puterii partidului radical în Sîrbia, care, prin sîrbul Dragutin Ilić, pune la cale, în Romînia, acest ziar şi temelia curentului anti-austriac.

Deci această intrigă rusească, prin mijlocirea Sîrbilor, a prins la noi. Dar mai sînt şi altele.

„Die Zeit" mai întâiu, iar după el „Adevărul" dela 26 April 1914, răsfoind „Cartea roşie" a contelui Berchtold, care arată în ea dezvoltarea crizei şi a răsboaelor balcanice din 1912—1913, spune între altele, următoarele: „Cînd a început criza balcanică la 16 August 1912, contele Berchtold a trimis întâile înştiinţări tuturor statelor balcanice, numai Romîniei, neglijind-o, nu i-a trimis". Dar aceasta e, neîndoios, o intrigă, fiindcă Berchtold n'avea de ce să înştiinţeze pe Romînia, pe cîtă vreme nu ea, ci statele balcanice se mişcau spre a începe răsboiul contra Turciei. Totuşi Austro-Ungaria ne ţinea şi pe noi în curent. „Cartea noastră verde" la p. 2 spune următoarele, în raportul ce Ministrul nostru de externe l-a adresat M. S. Regelui la 25 Septembrie 1912: „Am mulţumit d-lui Şebeco pentru iniţiativa ce a luat-o de a ne ţine în curent cu demersurile guvernului rusesc în faza actuală a chestiei balcanice. I-am spus că şi *guvernul austro-ungar ne dă aceiaşi dovadă de încredere* şi că, de exemplu, pe temeiul unei telegrame *din Viena*, dela 19 Sept./2 Oct. *mi s'a comunicat* declararea proectată de Marile Puteri către guvernele balcanice, că Puterile nu vor tolera nici o schimbare teritorială în Balcani". Deci, *înainte de Rusia*, Austria ne ţinea în curent cu criza balcanică. Romînia ştia lucrurile cari se plămădeau în ajunul răsboiului balcanic, nu numai pentrucă Austria o ţinea în curent, ci, încă, pentrucă şi ea era solicitată de viitorii beligeranţi creştini. Astfel, Danefi, care atunci era preşedintele Sobraniei, şi Todorov, care era ministru în cabinetul lui Geşov, au declarat în discursurile ce au ţinut în Sobranie, la 6 Mai 1914, că: „am încercat să atragem în Alianţa Balcanică şi pe Romînia, dar n'am reuşit" (în «Narodni Prava» dela 7 şi 8 Mai 1914).

Iată de ce e o *intrigă* cînd se pretinde că Berchtold ne-a neglijat.

Dar mai e o intrigă, pornită, pare-se dela alt element al „triplei înţelegeri", din Franţa. „Le Temps" dela 19 April 1914, vorbind de „Cartea Roşie" a contelui Berchtold, vede o „ameninţare" a acestuia către Romînia în pasagiul (pe care l-am citat mai sus), în care el vorbeşte despre curentul popular anti-austriac dela noi, pasagiu pe care îl sfîrşeşte cu aceste vorbe „ameninţătoare" pretinde marele ziar francez: „Deşi nu vrem să închidem ochii în faţa evenimentelor arătate, sîntem convinşi că nici un bărbat politic serios din regatul vecin (Romînia) nu s'ar putea gîndi să pună în joc marile foloase pe cari raporturile strînse şi amicale, cultivate pînă acum cu Monarhia, le-au dat Romîniei". Ei bine cred că nici un om cu adevărat obiectiv, care, adică, nu e influenţat de curentul anti-austriac, nu ar putea vedea

aici o ameninţare. Şi totuşi intriga a isbutit; fiindcă „Adevărul" dela 21 şi 22 April 1914 susţine, după insinuarea lui „Le Temps" (dar fireşte cu bună credinţă), că aceia ar fi „ameninţare a Austriei la adresa Rominiei".

Acestea, fără să mai vorbesc aci de alte intrigi ori insinuări, pe cari încearcă a le face împotriva Austro-Ungariei, în vremea răsboiului ei de acum, parte din presa noastră care susţine curentul anti-austriac dela noi. Imi pare rău a spune, şi mă rog să nu mi se ia în nume de rău sinceritatea, că multe din aceste insinuări nu sînt de bună credinţă.

De aceia, nu e exclusă putinţa că Tripla Inţelegere, sau cel puţin unele Puteri din cele ce o compun, să fi izbutit, *prin mijloacele pe cari le vor fi avînd*, să suggereze oarecăror din cei ce alcătuesc curentul anti-austriac dela noi, credinţa că ar fi adevăruri acele pe cari eu *le-am dovedit* aici de neadevăruri. Iar aceştia ai noştri, fără să bage de seamă, ci cu bună credinţă, să aţiţe poporul, crezînd că îl învaţă lucruri adevărate şi folositoare. Aşa că, toată această campanie a curentului anti-austriac se reduce, în ultima analiză, la ceia ce spune şi contele Berchtold, că ea e: rezultatul unor *„aprecieri greşite"* a atitudinii Austriei, rezultatul faptului că compunătorii curentului sau îndrumătorii lui *nu au înţeles* acţiunea Austriei mai întâiu; iar apoi, sub influenţa intrigilor unora din Tripla Inţelegere, sau în deosebi a intrigilor ruseşti, au interpretat tendenţios şi răuvoitor acţiunea ei.

Uneori, dar, „aprecierea greşită" a atitudinii Austriei, s'a făcut în curent înainte de „intrigile ruseşti", alte ori numai după ce „intrigile" acestea le-au pregătit terenul. De altfel, aceste intrigi par a fi chiar un *sistem* de acţiune al societaţii panslaviste care are sediul la Moscova şi sucursale în alte oraşe din Europa şi America: în Paris, Londra, Roma, Praga, Constantinopol, Cicago, New-York, Petersburg. A trecut nebăgată de seamă destăinuirea ce face, în această privire generalul rus A. Cerep-Spiridovič, fost preşedinte al acestei societăţi slave dela Moscova dela 1901—1913 cînd s'a retras. El a tipărit în anul 1913, la Paris, în franţuzeşte, cartea sa: *„L'Europe sans Turquie, la sécurité de la France l'exige"*. In ea spune Spiridovič, la p. 6, că mişcarea Tinerilor Turci din imperiul Otoman, care pretindea că modernizează viaţa turcească şi-i dă noui puteri pentru viitor, a *fost pusă la cale, ajutată şi susţinută* de Societatea slavă din Moscova, de sub preşedenţia lui,—fireşte cu „intrigile" şi „milioanele" acestei Societăţi. „In 1904—zice Spiridovič—1907, 1910, totdeauna în acest scop, am primit de trei ori realegerea mea ca Preşedinte al Societăţii slave care dădea silinţilor mele mai multă amploare spre a le asigura isbînda. Dacă nimicirea Imperiului Otoman se sfîrşi la Kirk-kilissi, Adrianopol, Kumanovo, Ianina, Scutari etc., ea a început la „Liryc-Hall" din New York, la 19 Mai 1907, cînd eu am convins 800 Albanezi, Arabi, Armeni şi Macedoneni de a lua şi semna o hotărîre, după care toate comitetele lor se angajau de atunci înainte *să se unească cu Tinerii Turci spre a-i împinge la luptă împotriva Bătrînilor Turci....* Această uniune, între cele 4 popoare şi Tinerii Turci a împins la revoluţia din 1908 care aduse ruina Imperiului Otoman. Dela 19 Mai 1907, vreme de 5 ani *noi am bombardat neîncetat* această fortăreaţă musulmană".

Aşa dar, Societatea Slavă din Moscova, prin sucursalele şi mijloacele ei, a întărit şi susţinut curentul popular al Tinerilor Turci împotriva stării de lucruri tradiţionale din Imperiul Turciei; ea dar, dacă nu va fi creat, cel puţin *a aţîţat şi întărit desbinarea* din Imperiu, făcînd *curentul popular al Tinerilor Turci* să „aprecieze greşit", în senzul cum îi convenea ei, acţiunea Bătrînilor. Fireşte însă că Tinerii „apreciază greşit" nu „din rea credinţă", ci din „buna credinţă" că ei „apreciază bine". Şi, pe această cale a intrigei, această Societate rusească a izbutit o întîie parte din programul ei care a fost: Europa fără Turcia; acum lucrează pentru a doua, căci programul Societăţii Slave din Moscova avea pînă acum 3 puncte. Cartea menţionată a lui Spiridovič spune următoarele la p. 12: „Siguranţa Engliterei, a Franţei şi Rusiei şi a păcii Europei cer:

1) Europa fără Turcia; 2) Europa fără Austro-Ungaria; şi 3) Formarea Imperiului Slav prin renaşterea Poloniei".

Europa a rămas aproape fără Turcia, în urma ciocnirilor dintre Tineri şi Bătrînii Turci, puse la cale de Societatea slavă din Moscova şi „Alianţa Balcanică". Acum această Societate va fi lucrînd, desigur, pentru izbîndirea punctului al doilea: Europa fără Austro-Ungaria. Şi desigur, că şi pentru aceasta va fi lucrînd tot cum a operat pentru punctul întâiu: prin intriga (alimentată de milioane de bani)—şi în cuprinsul monarhiei Austro-Ungare şi în afară de ea. Se poate că acest lucru l-au simţit acei cari văd în acţiunea curentului anti-austriac dela noi „intrigi ruseşti". Numai că ei n'au dreptate, cred eu, cînd învinuesc de „rea credinţă", în deobşte, pe fruntaşii acestui curent, cari pot fi de vină numai că „apreciază greşit" cele despre cari vorbesc relativ la atitudinea Austro-Ungariei.

In rezumat, aşa dar, originea curentului nostru anti-austriac e în „aprecierea greşită" a atitudinii Austro-Ungariei; dar această „apreciere greşită" poate fi uneori şi rezultatul suggestiunii „intrigilor ruseşti" cari operează larg, cum văzurăm că spune Spiridovič, prin sfori întinse adînc şi departe, pe la Franţa chiar cu direcţia înspre noi.

Valoarea curentelor politice populare şi a celui anti-austriac dela noi.

Curentele politice populare, cum e cel anti-austriac dela noi, adică acelea cari se nasc, trăesc şi cresc mai ales lîngă şi deosebit de ideile şi sentimentele oficialităţii conducătoare a unui stat, pot fi: unele folositoare sau prielnice, altele păgubitoare ori chiar primejdioase traiului sau propăşirii statului.

Folositoare sînt acele curente ai căror zămislitori, închega-

bători şi călăuzitori au *intuiţia justă* a clipelor de evoluţie ale poporului acelui stat în întregimea lui şi cari, tocmai de aceia, întrupează în curent nu „interpretări greşite" ale faptelor socialo-politice, nu „neadevăruri" rezultate din acele interpretări greşite, ci realităţi obiective izvorîte din „justa intuiţie" a minţii lor care vede faptele şi sufletele oamenilor aşa cum sînt aievea. Astfel a fost la noi, de pildă, curentul politic popular, care a înfăptuit unirea Munteniei şi a Moldovii într'o singură Romînie.

Nu numai păgubitoare, ci chiar primejduitoare vieţii unui popor sau dezvoltării statului lui sînt curentele cari s'au născut şi trăesc nu dintr'o „justă intuiţie" a minţii alcătuitorilor lor pentru fapte şi suflete, cari se hrănesc nu din realităţi obiective, ci din născociri izvorîte din „interpretări greşite". Aşa a fost, în Franţa, curentul popular care la 1870 a forţat guvernul şi ţara să între în războiu cu Germania, insultînd-o pe aceasta pe uliţi şi strigînd à Berlin, à Berlin. Curentul acesta popular,—ai cărui zămislitori şi conducători nu au avut intuiţia justă a clipelor prin cari trecea Franţa şi „interpretau greşit" starea Germaniei de atunci,—credea că e destul să împingă guvernul şi să întărîte mulţimea care, la rîndu-i, să constrîngă pe guvern, pentru ca, cu oştirea să şi sfărîme pe Germania şi să se oprească, în mers biruitor, tocmai la Berlin. Rezultatul a fost, precum se ştie, dezastrul Franţei şi că, dimpotrivă, Germanii s'au oprit, cuceritori, la Paris.

Tot aşa a fost curentul popular din Bulgaria, care a forţat guvernul său pe regele Ferdinand al ei să intre în războiu cu foştii săi aliaţi balcanici, în Iunie 1913. Ziarul parizian *Le Matin* dela 10 April 1914 a publicat o „întreţinere", pe care Stéphane Lauzanne, directorul său, a avut-o în Bucureşti, cu M. S. Regele Carol al Romîniei. M. Sa i-a declarat între altele următoarele: „Dar nu uitaţi că astăzi nu mai fac suveranii războaiele, ca odinioară, ci popoarele. Popoarele determină cîte odată de acele curente, împotriva cărora suveranii n'au nici o putere. Eu însu-mi am fost martor, şi trebue să-i recunosc aceasta, al sforţărilor de necrezut, pe cari le-a făcut regele Bulgarilor, înainte de al doilea războiu, spre a împedeca să izbucnească ostilităţile. Trei zile înainte ca tunul să bubue îmi telegrafia că ar face şi imposibilul, spre a preveni o nouă vărsare de sînge".

In aceste cuvinte ale Regelui Romîniei se rezumează perfect rolul dezastruos al acestor curente politice populare din a doua categorie. Şi indirect, pentru cine poate citi printre rînduri, M. Sa vrea aici a ne da să înţelegem nouă Romînilor, ca să ne ferim de puterea otrăvitoare a unor aşa curente. De altfel, teoreticianii şi cei cari cunosc numai din auzite sau din spusele tendenţioase, neînţelese de ei, ale altora, pot tăgădui aceste vederi şi declaraţii ale regelui nostru; eu însă, care cunosc prin mine însu-mi viaţa Bulgariei, ştiu că cuvintele M. Sale nu cuprind decît adevăruri obiective. De alminteri, încă dela 24 Februarie 1914, adică înainte de a apărea întreţinerea lui Lauzanne

în „Le Matin", am arătat, cu documentare istorică, în ziarul *Viitorul* dela 24 Februarie 1914, că „dezastrul Bulgariei" l-au adus numai curentele politice populare ale ei, ai căror înjghebători şi călăuzitori „interpretau greşit" forţele şi capacitatea vecinilor şi ale Bulgarilor înşişi şi cari învăţau poporul „neadevăruri", izvorîte, în mintea lor, din acele interpretări greşite ale faptelor: că Bulgarii ar fi aşa de tari, oştirea lor aşa de înarmată şi organizată, încît ei, într'un războiu vor putea birui singuri, fără ajutorul nimănui, pe Romîni, Sîrbi, Greci şi Turci laolaltă. Întocmai cum spuneau Francezilor, în 1870, conducătorii curentului popular al lor împotriva Germanilor! Rezultatul a fost, însă, şi la Bulgari: dezastrul lor.

Aşa şi curentul Tinerilor Turci din Turcia, care s'a înjghebat prin frămîntări populare, a fost popular şi, prin mişcări de uliţă, a răsturnat vechia stare de lucruri, întemeind alta nouă: constituţională şi politico-naţionalistă unitar turcească. Acest curent a crezut, fireşte, că face operă patriotică şi de asigurare a unui viitor iarăşi măreţ al neamului său, pornind înfăptuirea gîndului de a contopi pe celelalte naţionalităţi din Turcia în naţia turcească care, cu limba turcească pe care a voit să o introducă ca oficială la toţi în stat, avea să dea puterea unitar - turcească Imperiului Otoman. Ideia aceasta naţionalistă turcească a Tinerilor Turci a devenit uşor şi repede populară, ceia ce a crescut şi împuternicit curentul lor; numai că ea era rezultatul unei „interpretări greşite" a faptelor şi stărilor din Turcia: curentul acesta popular, înjghebătorii şi călăuzitorii lui nu au înţeles că, în Imperiul lor, ar fi ceva fundamental protivnic „imperativului istoriei" (de care vorbesc în „Viaţa Romînească" din Ianuarie 1914), ceva ce ar intra în violentă luptă cu Istoria, cu trecutul de veacuri, silinţa de a da o suprafaţă şi un fond unitare, uniforme, cu caracter numai turcesc, atîtor felurite alte neamuri. Bătrînii Turci, cari nu căutaseră să facă aceasta, ci relativ lăsaseră pe toate naţiile sa trăiască şi să se dezvolte în direcţia lor proprie, erau în concordanţă, nu în protivnicie, cu „imperativul istoriei"; ei, dar, nu „interpretau greşit" viaţa de atunci a Imperiului Otoman. Totuşi, curentul popular al Tinerilor Turci, fiindcă era popular, a izbutit, să fie tare şi să forţeze statul a-şi schimba directiva-i de conducere de până atunci. Văzurăm, de altfel, cum Rusul Spiridovič ne destăinueşte în cartea sa, că acest curent, — cel puţin întărirea dacă nu chiar naşterea curentului,—era, foarte mult, şi efect al „intrigei" pe care Societatea slavă dela Moscova a ştiut să o facă, prin mijloacele ei, între cari se citează milioane de ruble, între Bătrînii şi Tinerii Turci, alipind la mişcarea acestora din urmă, chiar alte naţionalităţi: Albanezi, Arabi, Armeni şi Macedoneni.

Tinerii Turci, dar, de asemeni „interpretau greşit" originea avîntului ce-l lua în ţara lor curentul popular împotriva Bătrînilor; ei credeau că acest curent era produs al nevoilor inerente ale Imperiului, pe cînd, în realitate, el era, în cea mai mare parte,

rodul intrigii și al săpăturilor Societății Slave dela Moscova.

Rezultatul acestei „interpretări greșite" a vieții statului lor, a fost—nu ce căutau Tinerii Turci: făurirea unui stat uniform turcesc, ci tocmai dezagregarea chiar a unității numai politice din timpul stăpînirii Bătrînilor; rezultatul e ceia ce vedem acum, în urma războiului balcanic la care a îndreptățit pe celelalte naționalități în mare parte și noua politică a curentului popular al Tinerilor Turci, adică: nimicirea aproape a Turciei europene.

La aceasta și-a împins patria, demagogia curentului popular tînăr turc, care, „interpretînd greșit", își făurise o viață din „neadevăruri".

Precum vedem din aceste trei pilde la Francezi, Bulgari și Turci,—iar exemplele de felul acestora se mai pot înmulți—curentele populare, a căror existență e făurită din „neadevăruri" din pricina „interpretării greșite" a faptelor, sînt pline de primejdii pentru viața neamurilor și a statelor; ele pot aduce chiar pieirea acestora de pe urmă.

Dar, precum am dovedit mai sus, curentul popular anti-austriac dela Romîni e clădit și el din „neadevăruri", izvorîte din „interpretarea greșită" a faptelor istorico-politice sau sociale. De aceia, îndrumarea vieții politice a noastră în sensul anti-austriac, cum vrea acest curent popular, va trebui să aducă după sine cel puțin zdruncinarea ei dacă nu ceva cu mult mai rău. Cum au adus curentele populare Franței în 1870, Bulgarilor și Turciei în 1913! Căci, nu pe „neadevăruri", greșeli de interpretare, idei preconcepute și patimă vom putea clădi noi ceva bun.

Iată de ce, curentul nostru popular anti-austriac, prin activitatea ce desfășoară și ideile falșe ce propagă, face—fie și cu bună credință—o operă păgubitoare și primejdioasă neamului romînesc.

Caveant consules!

Ilie Bărbulescu

Alfa din Orion *)

A doua zi, Manolaș își aduse aminte de steaua privită în ajun. Căută să-și dea seama cam în ce parte a cerului o văzuse și după ce stabili punctele cardinale deduse că steaua strălucia deasupra apusului, cu oarecare înclinare către Miază-zi. Dar ce stea putea să fie? Manolaș era slab în harta cerului, deși curiozitatea și fiorii lui îi avusese de cînd se pomenise simțind și gîndind. Mic copil, la țară, în serile de Iulie, stătea culcat pe spate, în grîul de pe arie, și privia, în haosul albastru, tainicele colonii scăpărătoare. Cunoștea cîteva constelații cu numele lor populare și uneori le regăsea în mulțimea celorlalte, dar atîta tot. Viața lui se înnourase prea curînd. Boala îl răsturnase și-l dăduse afund, îngropînd pentru el, ca într'o iarnă lungă și amară, și tinerețea și dorința de a privi și de a simți și toate frumusețile existenței. Un Manolaș zgrebulit, închis și gînditor crescuse, după boală, din băiatul zglobiu și lacom de viață de mai nainte. Suferința și singurătatea îndepliniseră cu el opera lor dureroasă și fină. Manolaș ajunsese mai simțitor și mai inteligent decît în zilele lui de sănătate.

Atît numai că deocamdată, la biuroul unde lucra șease ore pe zi, nu prea avea ce să facă nici cu inteligența nici cu simțirea lui. Ba dimpotrivă; i-ar fi prins mai bine dacă ar fi fost mai aproape de sufletul și de nivelul tovarășilor săi. Manolaș, însă, învățase să rabde și să stingă supărările zilei într'un fel de filosofie, în parte stoică și în parte cinică, după o rețetă interesantă și personală. Cu colegii de biurou nu avusese nici o neplăcere.

*) Vezi *O stea prin fereastra lui Manolaș*, „Viața Romînească", No. 9, 1913.

Biruise, printr'o silinţă neîntreruptă şi surîzătoare, nerozîile, intri-
gile şi meschina lor vecinătate. Căutase în fiecare dintre ei, sub
coaja de creştere proastă, de răutate sau de deşertăciune, acel
miez sufletesc (mult-puţin) serios şi accesibil, ascuns în orice om.
Aceşti bieţi camarazi, mediocri, fără educaţie şi fără învăţătură,
necăjiţi şi înjosiţi, adeseori intriganţi şi făţarnici, se simţiau în a-
tingere cu Manolaş, mai buni şi mai de treabă. Il cunoşteau a-
cum, erau siguri de el şi îl respectau. *Filosoful* lor era un om
de caracter. Cu slujba se împăcase mai anevoe, nu pentrucă era
grea, ci pentrucă îi era urîtă. Nu se gîndise niciodată că va a-
junge funcţionar! Cînd era prin clasa a VII de liceu, voia să
înveţe medicina, să fie un om liber, să domineze viaţa. După
bacalaureat, însă, se gîndise la un studiu mai scurt şi mai în ar-
monie cu unele cerinţe ale sufletului său. Se hotărîse să se facă
profesor, adică, după concepţiunea lui, un apostol al luminei şi
al înfrumuseţării sufleteşti. Toate aceste planuri muriseră în floare!
Şi realitatea inimică îl împinsese înainte pe căi neaşteptate şi spi-
noase. Ceruse o slujbă şi era funcţionar!

Cu toată nemulţumirea lui pentru situaţia-i de azi, Manolaş
căutase să-şi facă datoria şi să merite leafa pe care o primea.
Deprinsese curînd mecanismul serviciului şi era un bun funcţio-
nar, dar aceasta în paguba studiilor lui de acasă. Uneori Ma-
nolaş era încercat de o tristeţă nouă. I se întîmpla cîteodată,
cînd studia la biurou vre-un registru sau vre-un dosar, i se în-
tîmpla şi acasă, cînd învăţa, să vadă sărind în calea gîndurilor
lui cîte o imagine frumoasă, cîte o idee isteaţă şi proprie utiliză-
rii literare. Dar nici acasă, nici la biurou, nu putea să se lase
ispitei s'o urmărească şi s'o fixeze. Şi Manolaş se întreba une-
ori, copleşit şi amărît de munca lui de funcţionar şi de student,
dacă acele năluciri—uneori graţioase, alteori muşcătoare—nu erau
semnul unei înclinări poetice înnăbuşite... De pildă, de cîtva
timp, îl urmăria, ca propria-i imagine răsfrîntă pe un lung perete
de oglinzi, povestea unui cuget umilit, a unui biet scriitor de mi-
nister, strivit de cele patru caturi ale ministerului, strivit de im-
portanţa şi de severitatea celor vre-o sută de şefi ai lui, şi tot
atît de strivit de mediocritatea condiţiilor lui sociale şi nominale:
Era un fel nuvelă care s'ar fi întitulat: *Cum se mîngîia Radu
Popescu, că îl chema Popescu şi nu era decît copist*.... Dar re-
gretele lui Manolaş erau temperate întîi de fonciara lui modestie
şi apoi de ironia pe care şi-o păstra, în mare doză, pentru per-
soana proprie. Poate că ar fi avut ceva talent poetic, poate că,

prin încredere şi stăruinţă, ar fi ajuns şi el să împovăreze pagi-
nile vreunei reviste literare. Era, însă, destul de inteligent şi ci-
tise destulă critică literară ca să-şi dee seamă că între farmecul
intim, între emoţiile estetice, oricît de intense, care pot să stăpî-
nească un suflet, şi între darul de a le propaga, prin scris, şi se-
menilor tăi este o prăpastie—fatală pentru foarte mulţi. Sonorita-
tea vorbelor, mirosul şi graţia crinilor, columnele de porfir ale
amurgului... pot să emoţioneze, pot să atingă în chip divin multe
suflete simţitoare. Foarte puţine însă sînt în stare să adune a-
ceastă frumuseţe şi s'o depună, ca pe un grăunte de miere, în
celula literară.

Manolaş ştia acest adevăr şi îl gîndia, în ace astă după-
amiază de Duminică, scoţînd, pe un caet, rezumate, dintr'un curs
de istoria literaturii germane. Afară era timp frumos. Nişte vi-
şini înfloriţi se vedeau, prin fereastra deschisă, plini de floare al-
bă şi scăldaţi de lumină. Emilia ieşise de acasă—cu cei doi co-
pii mai mici în cărucior, cu cel mai mare pe lîngă dînsa—ca să-i
plimbe la şosea şi să-i mai lase lui Vasile o oră de linişte şi de
concentrare. Manolaş văzu din nou, în amintire, steaua care tre-
mura aseară, în infinitul albastru.

După cina luată mai de vreme, Manolaş urcă în iatac şi
privi, în lungă reverie, evoluţia asfinţitului. Nu i se mai întîm-
plase din alte zile să stea aşa, tihnit şi primitor, în faţa firei. Lu-
mina scăzu, frumuseţile amurgului se desfoiară şi stelele se a-
prinseră. Manolaş îşi găsi steaua cu anevoie. O observă bine
şi îndelung. Era o stea roşiatică şi venia deasupra celor trei
stele aşezate în linie dreaptă, cari, pentru Manolaş, erau, cu nu-
mele lor obicinuit la ţară, *Rariţa*. Dar cum se numia această
stea şi din ce constelaţie făcea parte?

Mai multe seri, dearîndul, Manolaş, căută la asfinţit steaua
roşiatică. I se păru că steaua aceasta răsare din ce în ce mai
jos, dar cu *Rariţa* cu tot, ai cărei trei colţi de argint străluceau
acum deasupra volburelor amurgului. Intr'o zi Manolaş se întîlni
cu un vechiu cunoscut, fost pedagog al lui, în internatul liceului,
un om inteligent şi original. Işi aduse aminte că fostul lui peda-
gog e un astronom amator şi deschise vorba deadreptul:

— Domnule Cracalia, desigur că zeiţa Urania, în persoană,
te scoate în calea mea. Află că de vre-o zece seri observ pe
cer o stea fermecătoare, şi nu ştiu ce nume să-i dau!... Te rog
ajută ignoranţei mele!

Cracalia care era un pasionat iubitor al cerului, intră în convorbire cu seriozitatea și cu rîvna proprii apostolilor.

— Spune-mi mai întîiu unde ți se arată această stea și pe ce vreme o privești.

Manolaș îi răspunse cît mai exact cu putință. Adăogă că o vede deasupra celor trei stele ale *Rariței* și că e o stea roșioară.

— Amice, *Rarița* de care spui este *Orionul*, regina constelațiilor, dar nu ea singură, adică numai cele trei stele pe cari le știi tu, ci în unire cu altele foarte multe. Iată, grosso-modo, cum se înfățișează *Orionul:*

Cracalia scoase un carnet din buzunar și puse în mijlocul unei file albe trei stele în linie dreaptă, apoi le închise oblic într'un patrulater, însemnînd cîte-o stea la fiecare dintre cele patru unghiuri.

— Poftim: cele trei stele pe care le cunoști (lăsîndu-le la o parte pe cele deabia vizibile și pe cele invizibile cu ochii liberi) vin încadrate într'un patrulater și stelele de la colțuri sînt următoarele: sus, *Alfa din Orion* și *Beltatrix*, iar jos, *Kappa din Orion* și *Rigel*. Dacă steaua ta vine deasupra acestor trei stele de aici și are o lumină roșiatică, nu poate fi alta decît *Alfa din Orion*, care se mai numește și *Betelgeuse*.

— Alfa din Orion sau Betelgeuse!... Frumos nume! Să știi că asta trebue să fie.

Cracalia îl privi cu plăcere. In entuziasmul său copilăresc și nesecat, iubitorul stelelor văzu în Manolaș un viitor discipol.

— Vei fi și tu un amic al cerului! De ce nu vii la mine, într'o seară, să privești prin lunetă aceste veșnice comori ale Golcondei, ale Uraniei, cea mai serioasă dintre muze?

— Maestre Cracalia, voi veni cu mare plăcere, dar cum să fac să nu te nimeresc rău?

— Pe mine mă nimerești totdeauna bine, dacă mă cauți înainte de miezul nopței, în oricare noapte fără de nouri.

— Iată un răspuns de adevărat astronom! Dar ce te faci cu noi aceștia, fiii pămîntului greoiu, noi cari cădem de somn imediat după ora zece seara?... Totuși, nu voi fi nevrednic de bunătatea d-tale și de invitarea pe care mi-ai făcut-o. Dar te-aș ruga să-mi dai mie desenul din carnet și să notezi pe el, la locul cuvenit, frumoasele nume pe cari mi le-ai spus.

Cracalia îi făcu pe plac, completă numele pe cari le însemnase numai cu inițiale și-i dădu desenul Orionului.

— Să știi că Orionul și-a isprăvit călătoria și va ieși curînd din cerul nostru. Aprilie e luna de declin. In Mai, Iunie și Iulie nu-l mai vedem. Grăbește-te de-ți recunoaște steaua... La revedere!

Manolaș strînse mîna astronomului și plecă, repetînd cele ce învățase și în deosebi numele probabil al stelei urmărite: Alfa din Orion sau Betelgeuse!... Sînt cuvinte, sînt nume cari răsună în sufletul nostru, cînd le auzim întiia oară, cum n'a mai sunat nici un cuvînt și nici un nume. Aceste vocabule sînt șoaptele destinului și ele vor fi cîndva numele fericirii noastre, ale gloriei sau ale morții noastre. Manolaș așteptă seara cu nerăbdare. Iși adusese aminte că are un manual de Cosmografie, de *Frații Jesuiți* și-l căută prin toată biblioteca dar nu dădu de el. După masă ieși afară în stradă, subt cele dintîi stele, și privi în amurg. Recunoscu colții *Rariței* și celelalte patru stele cari alcătuesc patrulaterul. Steaua lui era într'adevăr *Alfa din Orion*. Și Orionul întreg se lăsa încet și apunea prin porțile încă deschise ale amurgului...

Manolaș se hotărîse să dea în Iunie, sau, în cazul cel mai rău, după vacanțe, încă un examen. De aceia, se duse la protectorul său, secretarul general, și-l rugă să-i permită să lipsească, două-trei săptămîni, dela slujba de după amiază. Voia să mai dea pe la Universitate și să mai asculte pe profesori. Secretarul general îi lăsă această libertate și Manolaș apăru din nou printre studenți. Cunoștea pe cîțiva dintre ei—cîțiva băeți muncitori și liniștiți—și stătu lîngă ei, în bancă, plin de amintiri și de tristețe. Era de atîția ani student și nu mai ajungea la nici un căpătîiu!... Ce gîndeau despre el acești băeți cari nu știau împrejurările vieții lui? Ce gîndiau aceste fete sprintene și guralive? Manolaș se vedea, în gîndul lui, palid și trecut, prost îmbrăcat și stingaciu pînă la ridicul. Iși sprijinea fruntea în palme, deasupra caetului de note și-și simția ochii învăluiți și tulburi. Toți colegii lui de altădată au avut mai mult noroc decît el. Unii au izbutit prin muncă și au astăzi poziții invidiate. Alții au avut și au avere și trăesc fără grijă, măcar că n'au prea ros băncile facultății. Alții s'au însurat cu fete bogate și azi se plimbă în echipagii, fără să se mai întrebe nimeni cum au trecut prin școală. Numai el, el singur, gîndind în lung și în lat, dintre toți colegii lui, a rămas jos de tot, sărac, bolnav, necunoscut, cu studiile neisprăvite și cu trei copii pe deasupra... Manolaș nu era creștin. Nu înțelesese niciodată pe Iisus Christos, fiindcă nu întîlnise niciodată pe ni-

meni care să ştie să i-l explice. Din adîncul umilinţei lui, el nu putea să scoată înduioşările şi mîngîierile evangelice—aceste diamante, pe cari minerii în Iisus Christos ai durerilor omeneşti ştiu să le găsească în adîncul inimilor lor. Toată mîngîierea şi rezistenţa lui veniau dintr'o reacţiune amară şi ironică, susţinută vag de sentimentul unei valori personale în care nu prea credea nici el.

A început să se ducă la facultate, ascultînd cînd pe un profesor cînd pe altul, constatînd progresele colegilor şi făcînd observaţia mulţumitoare că nici el nu rămăsese tocmai în China, cu lecturile şi cu pregătirea lui. Intr'o seară de Mai, Manolaş veni să asculte o lecţie-conferinţă a unuia dintre profesorii tineri. Ca de obiceiu, îşi alese locul cel mai retras. Aşteptînd ivirea conferenţiarului, observă vrînd-nevrînd pe cei din sală. Afară de studenţi şi de studente, mai erau în băncile din faţă şi cîţiva auditori străini. Bănuia că aşa trebue să fie, pentrucă pe cînd aceia aşteptau în tăcere, obişnuiţii sălei vorbeau, rîdeau, se chemau tare si-şi răsturnau braţele pe băncile din spate. Intr'o bancă, lîngă perete, stătea cineva care îi atrase atenţiunea. Părea o studentă (poate chiar o elevă de liceu, pentrucă era prea tînără) şi totuşi stătea la locul ei atît de liniştită şi de serioasă, încît Manolaş înclină a crede că trebue să fie o străină de facultate. Acest copil cuminte interesă deodată pe Manolaş. Simţi în el acel sentiment vag pe care îl ai cînd, privind un chip ori un spectacol, un văl de amintire coboară peste tine şi nu ştiu ce interes uitat te recuprinde. Cine să fie această auditoare insolită? Un student cunoscut veni spre Manolaş şi-l rugă să-i facă loc în bancă. Era un tînăr serios. Manolaş intră cu el în vorbă. Şi pe unul şi pe altul îi împovăra această sală gălăgioasă.

— Prea au multe lucruri de povestit colegii noştri şi prea mult timp ca să-i asculte au colegele noastre.

— Ai dreptate... In toată această sală nu vezi nici o atitudine mai concentrată, mai... universitară, fiindcă nu pot să cred că, de pildă, persoana care stă mai devale, colo în capătul băncei, este o studentă.

— Ba, din fericire şi spre cinstea acestei săli, este o studentă.

— Adevărat?...

— Da, e o colegă a noastră... însă seriozitatea întrupată: domnişoara Salomeia Michaeli. Tatăl ei mi se pare că e un modest electrician (german naturalizat)... Iţi explici acum temperamentul... Nu prea vine regulat la cursuri, fiindcă ajută pe bătrîn, la biurou. De aceia n'ai văzut-o până azi. Cam atîta e tot ce ştiu despre ea... E foarte inteligentă şi citită...

Profesorul aşteptat se ivi în fine şi îşi deschise conferinţa. Manolaş îl ascultă cu mediocră luare-aminte. Nici forma conferenţiarului, nici fondul conferinţei nu cereau prea multă adîncire din partea auditorului. Fiindcă băncile din sală erau dispuse în amfiteatru şi Manolaş stătea într'o bancă mai din fund, privirea lui stăpînea în chip firesc peste băncile inferioare. Nu putu să se oprească de a privi pe această colegă ne mai văzută şi cu totul deosebită de celelalte.

Peste două zile, d-ra Salomeia Michaeli veni iar la cursuri. Manolaş o văzu din nou şi mai de aproape. După aceia, o săptămînă întreagă se întîlniră, la facultate, în fiecare după amiază. Manolaş se lăsă în voia unei porniri pe care n'o înţelegea nici el, pe care n'o mai încercase niciodată. Işi dădu seama că vine la cursuri mai bucuros şi mai des decît altădată, nu atît pentru cursuri, cît pentru Salomeia. Işi alegea acum, în bănci, acele locuri de unde putea s'o observe mai discret şi mai bine. La o lecţie de filologie, însoţită de demonstrări la tablă, Manolaş se găsi faţă în faţă cu colega lui. Cu o îndrăzneală emoţionată şi de care nu s'ar fi crezut în stare, Manolaş privi la ochii Salomeei. E lucru în veci minunat şi în veci intraductibil cîtă cunoştinţă, cîtă taină, cîtă simpatie sau cîtă respingere îşi sorb, unul altuia, două suflete cari se privesc în ochi întâia oară. De multe ori o legătură de o viaţă întreagă între doi oameni, uniţi de soartă, nu este decît o zadarnică încercare de a şterge impresiunea pe care au avut-o unul despre altul, în clipa cînd s'au privit în ochi întîia oară. Adeseori uităm, o viaţă întreagă, spre lunga noastră pagubă, *cum ni s'a părut*, în primul moment al cunoştinţei noastre, acela spre care, mai tîrziu, ne-a împins destinul sau inima. Fotografia cea dintîi pe care un suflet a luat-o după un alt suflet este nepieritoare de adevăr. Ceia ce se revărsă în sufletul lui Manolaş, din privirea Salomeei, fu un fel de uitare fericită, un fel de sentiment de eliberare şi de plutire în fermecat necunoscut. Printr'o fulgerătoare analogie de conştiinţă, Manolaş îşi aduse aminte de prima seară, cînd *Alfa din Orion* luminase în luarea lui aminte şi în inima lui. Evidenţa i se impuse într'un chip straniu. Era exact aceiaşi impresiune! Manolaş lăsă capul în jos şi închise ochii; i se păru, caşi atunci, că nu mai este el ci este altul. Cît ţinu lecţiunea, ochii lui şi ai Salomeei se mai

intîlniră de cîtevaori. Ii luă seama cu cea mai subțire și mai ferită luare-aminte.

Era o copilă ca de douăzeci de ani. Văzută dintr'o dată, avea o înfățișare luminoasă și trandafirie, fără însă să-și dea pe față originea germană, ca atîtea copile teutone. Această floare din țară nordică crescuse sub un soare mult mai cald. Avea un păr castaniu închis, desigur foarte bogat, fiindcă Salomeia îl împletia într'o cunună groasă, și-l purta ca pe o diademă. Nici una din colegele ei nu se pieptăna cu atîta serioasă distincțiune. In obrazul ei, lăptos și fraged ca o camelie, sîngele sănătos resfira amintirea și suavitatea trandafirilor. Ceva auriu și delicat, ca un pufușor de piersică, mîngîia această carne tînără. Culoarea ochilor Salomeei era culoarea gîndurilor ei. Erau niște ochi cari niciodată nu te lăsau să înțelegi ce fel de culoare au. La prima vedere erau albaștri; cel puțin cînd rîdeau aveau culoarea aceasta. Cînd priveau liniștit ori surîdeau erau albaștri-verzi, ca aripioarele de libelulă. Cînd se uitau departe sau visau erau mai mult galbeni, iar cînd gîndiau adînc ori priveau cu severitate erau negri. Manolaș, la lecția de filologie, îi văzuse negri. Acești ochi atît de plini de nuanțe și de viață priveau de sub o frunte deschisă și decisă. In armonie cu această frunte era tot profilul Salomeei, nasul ușor arcat și gura mîndră. Gura ei, în deosebi, era caracteristică. Avea o gură mică și fragedă, însă cu o expresiune aspră și disprețuitoare. Și bărbia, oricît de delicată, continua și confirma ceia ce spunea desenul gurii. Floarea roșie pe care o formau aceste buze tinere trebuia să fie uneori amară la gustat. Gura Salomeei spunea răceală, mîndrie și multă voință care sfarămă cînd vrea. Așa cum o privea Manolaș, în banca ei, ținea înainte-i un caet deschis și cu o mînă albă și fină lua note. Era îmbrăcată într'o ușoară bluză albastră, cu mîneci strîmte și nu avea, ca podoabă, decît un firicel de aur, înnodat pe degetul cel mic dela mîna stîngă.

Aceste detalii din înfățișarea Salomeei se întipăriră nepieritor în sufletul lui Manolaș. Imaginea ei trecu, în noaptea aceia, prin somnul lui zbuciumat și destrămat, ca icoana lunei, printr'o noapte frămîntată de furtună și de nouri. O stare sufletească nouă începu în Manolaș. Se privea el singur, adînc mirat, și încerca să se socotească și să se priceapă. Un lucru i se părea limpede (deși acest lucru, în sine, răsturna orice idee de realitate și de legi comune): Fiorul cel nou, care trăia acum și sporea în el, străbătuse inima lui, întîia-oară, în seara *Alfei din Orion*. Actuala-i stare de conștiință nu era decît o evoluție treptată și bizară, venită în urma acelei misterioase înțepături astrale. După ce *Alfa din Orion* pogorîse dincolo de orizonul nostru, îi apăruse Salomeea, desigur pe cărarea unei logici și a unei cauzalități din altă lume! Această grațioasă și trandafirie înfățișare feminină—în sentimentul lui Manolaș unul și același, dar din ce în ce mai puternic—era o prezicere îndeplinită. Manolaș se întreba dacă nu cumva visează, dacă toate nu sînt visul acelei nopți de Aprilie, în care observase, întîia oară, roșioara stea din Orion. Și cu toate acestea Manolaș trăia în viața trează și sub soarele pămîntesc. Era în luna Mai; grădinile și parcurile erau pline de flori și de parfumul sevei, iar Salomeia era studentă la litere!

Manolaș era însă altul. Nici nu putea să înțeleagă cum și de unde, dar era așa. Se uita în jurul lui, în casa lui, în trecutul lui, cu impresiile unui soldat grav rănit care a trecut printr'o lungă semi-moarte, prin spitale, prin săli de operație, prin nopți interminabile, luminate de o singură candelă... și acum se regăsește, convalescent și conștient, cu pieptul plin de distincții militare, în grădinile regelui său biruitor!

Cracalia îl opri într'o zi, la pragul Universității. Cu ochi luminoși și entuziaști, ca totdeauna, astronomul îl întrebă pripit:

— Ei, ce-ai făcut? Ți-ai recunoscut atunci, steaua favorită?... Te-ai împrietenit cu cerul? Ai simțit fiorii acestei poezii superioare pe care o patronează muza mea?

Manolaș se gîndi un moment și-i răspunse cu o replică de comedie, în care însă vibra tot sufletul lui:

— Maestre, n'aș fi crezut niciodată că voiu găsi în mine atîta iubire pentru Urania!

G. Galaction

Dl Meyer-Lübke şi Etimologiea Romînă

Dl W. Meyer-Lübke, profesor la Universitatea din Viena şi directorul Institutuluĭ romînesc de pe lîngă numita Universitate, este pe punctul de a termina lucrarea sa *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, Winter, 1911—1914. A-T.

Vom face cîteva observaţiĭ cu privire numaĭ la limba romînă.

Vom observa chiar dela început că titlul nu corespunde în totul cuprinsuluĭ. În adevăr autorul înregistrează numaĭ elementele latine (pentru celelalte limbĭ romanice şi elemente celte, germane, arabe).

Materialul oferit de autor nu este destul de sigur. În adevăr autorul înregistrează ca cuvinte populare neologisme ca *apar* (535), *atrag* (771), *curs* (2417), *dedaŭ* (2511), *despoiŭ* (2602), *descŭam* (2603), *demn* (2641), *duplu, dublu* (2802), *durez* (2805), *ierbos* (4111), *încînt* (4341), *lac* (4836. Cuvîntul popular însamnă 'baltă'), *legumă* (4972), *lemnos* (5034), *maestru* (5229. Popular este numaĭ *pasăre măiastră), mîncător* (5294), *semnez* (7905), *spumos* (8191), *arăduc* (<*reducere*, 7149, transilvănism ?).;

Pe de altă parte cuvinte populare sînt citate ca neologisme. Astfel: *cusutură* (2179), *jurămînt* (4629), *mormînt* (5672).

Tot ca neologism şi-a închipuit autorul şi pe *purced* <*procedo*, cel puţin aşa îmĭ explic eŭ lipsa acestuĭ cuvînt din dicţionar.

Autorul citează ca romîneşti (daco-romîne) cuvinte macedo- şi megleno-romîne. Exemple: mr. *arină* <*arena* (630), *găstîne* < *castanea* (1742), *ma* (5228), *ńat* < *natus* (5851), megl. *muntur* (5796).

Adeseorĭ cuvintele sînt redate greşit, atît în ce priveşte forma cît şi în ce priveşte înţelesul.

Exemple de cuvinte cu forma greşită:

Adurmi (157), *durmi* (2751) în loc de *(a)dormi. armesaria* (177)—*armăsar, asupră* (200)—*asupra*, mă *avînt* (217)—*avînt*,

anoatin (485)—*noatin, ar(i)e* (629)—*arie, beutor* (1077)—*băutor, beutură* (1079)—*băutură. bet* 'ivre' (1080)—*beat, cier* 'ciel' (1466)—*cer, cumetă* (2086)—*încumetă, curţă* (2419)—*cruţă*, mr. *havră* 'fièvre' (3230)—*hlavră, înfiori* (3380)—*înflori, florĭ* 'Dimanche des Rameaux' (3382)—*Floriĭ, foiŭ* 'feuille' (3415)—*foae. frumuseaţă* (3450)—*frumuseţă, fragă* (3480)—*frag, frînge* (3482) —*frînge, bergată* (3685)—*beregată, geamăn* (3723)—*gemăn, geamăt* (3724)—*gemăt, şubeă* (3951)—*şubă. ierĭsară* (4115 a)—*ierĭ sara, acĭ* 'ici' (4129)—*aicĭ, învesţi* (4531)—*înveşti, caraş* (4677) —*caras, iţ* (5024)—*iţă, licuricu* (5144) — *licuriciŭ, lumănară* (5162)— *lumînare, aĭmintre* (5495) — *altmintrelea, mortăcină* (5694)— *mortăcĭune, păpărul* (6210)— *păpărue*, mr. *pisperună* (6210)—*pirpirună, păhar* (6365)—*pahar, plumînă* (6833)—*plămîn, plămîiŭ, rîŭ* 'mauvais' (7274)—*răŭ, aridic, arădic* (7303)—*ridic, rugămînt* (7360 a)— *rugăminte, şear* 'sellier' (7796)—*şelar, samăn* 'semblable, ressemblant' (7928)—*asemenea, spică* (8145) —*spic, spurc* 'diable' (8194)—*spurcat*.

Exemple de cuvinte cu înţelesurĭ greşite: *adăp* 'empoisonner' (147)—însamnă 'abreuver', *gratie* 'claie, parc de moutons' (2304)—'treillis, grille', *dor* 'douleur' (2727)—'Sehnsucht, désir ardent', *fag* 'rayon de miel' (3228)—'hêtre' *cucĭu* 'porc' (4745)— 'petit chien' (trebue decĭ trecut sub No. 4789), *macru* 'maigre' (5202)—se spune numaĭ despre carne: *carne macră, mîneă* 'rester' (5296)—'coucher, passer la nuit', *mas* 'couche, gîte des brebis' (5322)—'couchée' (Creangă: acolo ne-a fost şi *masul), muere* 'femme' (5730)—'femme de mauvaise vie', mr. *stupu* 'abeille' (8334)—'ruche' (Pap.S. Mih.), *supărete* 'seuil' (8344)—'prispă'.

Autorul înregistrează adeseorĭ cuvinte care nu există în limba romînă. Astfel: *a tomnă* 'passer l'automne' (811), *aiă* 'grand' mère' (823), *pe supt cumpăt, a sta în cumpăt, a se cumpăta* (2099), *dat şi luat* 'affaire de commerce' (1476. În rom. se zice *daraveră, daravelă), defaĭmă* 'calomnie, injure' (2634), *fumos* 'fumeux, enfumé' (3571), *a grindină* (3840. Se zice *a bate grindina), încăpăta* 'empêcher' (4343), *mumă* 'dépôt, résidu' (5277), *minţitor* 'trompeur' (5511), *mulsură* (5737. Se zice *mulsoare), urlă* 'monter' (6107).

Autorul şi-a dat desigur osteneala de a fi cît maĭ complect totuş numărul cuvintelor care lipsesc este considerabil. Cîteva exemple (Daŭ în parantez numărul articoluluĭ sub care ar fi trebuit citat cuvîntul romînesc, în caz cînd autorul are un articol):

adîncat (210), *babe* 'sorte de gâteau' (854), *curm, curmeĭŭ* (2234), *descalţ încalţ* < *discalceo, fecior*, < **fetiolus, înălbesc* (4333), *îngreuna* < **ingrevinare, chiraleisa* (4799), mr. *lipurar* (4988), *măcelar* 'boucher' (5200), *măcel* 'carnage' (5201), *mamă* (5277), mr. *mîrit* 'mari' (5363), *mă* pronume (5449), *muget* (5720), *netezesc* (5928), *nuc, nucă, păduchĭos*, mr. *chinet* 'forêt de pins' (6510), *ştiinţă* 'nouvelle, renseignement' (7718 a), *scutesc* (7759), *secure* (7775), *stupesc* (8196).

Dintre etimologiile publicate de mine autorul cunoaşte nu-

mai pe cele din Arhiva XVI. Etimologiile publicate în celelalte volume din Arhiva, apoi în 'Despre Cimilituri' și 'Etimologii Rominești' aŭ rămas necunoscute autorului.

Citeva exemple pe care sigur că autorul le-ar fi primit: mr. *cărinte* 'dent canine' < *caninus* (Et. Rom. 21), *ciripesc*, mr. *țiur, țiripedzu* <**tinniulo, tinnio* (Et. Rom. 21), mr. *sfrindzel* 'milan, épervier' < *fring-*, cf. *fringuilla* 'pinson' (Arhiva, 1912), mr. *giudescu* 'se réjouir' < *gaudeo* (Et. Rom. 25), *greomint* <**grevimentum* (Et. Rom. 25), *pășcare* 'pâturage' < *pascalis, -e* (Et. Rom. 31), *scrupos* 'rocailleux, âpre' < *scruposus* (Et. Rom. 35), mr. *strîocîu* 'louche' < *strabus + -oculus* (Arhiva, 1912), *turb* <**torvare, torvus* (Et. Rom. 40), *viermănare* <**verminaria* (Cimil. I), *viermănos* < *verminosus* (Cimil. I), *virghe* < *virgula* (Cimil. I).

Autorul înregistrează nume proprii de persoane devenite nume comune. In acest caz cu atît mai mult ar fi trebuit el să înregistreze nume latine de botez păstrate în romînește (și în alte limbi romanice), ca *Demetrius (Sîn-medru), Georgius (Sîn-Giorz), Nicolaus (Nicoară), Petrus (Sîn-Pietru), Maria (Sîntă-Mărie).*

In ce privește etimologiile adoptate ori propuse de autor avem multe rezerve de făcut.

Vr. *ainte* < *abante* (4).—Et.: **abinte=abante.*

Aburesc <**abburare* 'brûler', *boare* 'bise', *abur* 'vapeur' < vb. *aburesc* (15).—Et.: *abur* <**vapulus=vapor, aburesc* <**vapulare=vaporare, boare* < *boreas.*—Pentru *va-* > *a-*, cf. *opăiț, opaiță* (Car.) 'lampe primitive' față de *opăiț, văpăiț* 'un mănunchiŭ de stuf uscat saŭ de țăndări lungi de brad uscat ce se aprinde noaptea spre a atrage peștii, ce se iaŭ cu mîna ori cu ostiea' (Damé T. 126) <*văpae.*

Șterg < *abstergo* (48).—Et.: *extergo.—Abstergo* ar fi dat **aşterg.*

Agreș, agriș <**acrestis* 'nicht zur Reife gelangte Traube' (112).—**Acrestis* ar fi dat **acrést(e)*, în niciun caz *ágreș.*—Cuvîntul există și în dial. megl.: *grișonă.*

Adică 'c'est-à-dire' < *addico* 'exprimer son approbation' (152) —*Addicat* ar fi dat **azică*, în niciun caz *ádică.*

Aer < *aer* (240).—Cuvîntul nu este popular și deci provine din ngr. ἀέρας, ἀέρι, cf. și *aerisesc* 'aérer' < ἀερίζω.

Rugină < vb. *ruginesc* (243).—Et.: **rúgine* < *aerugo* ori **rugine* < *rubigo, -inis*, cf. *ruginos* < *rubiginosus.*

Aripă 'aile' <**álapa* 'van, aile' (310).—Et.: *aripă* < vb. *aripesc* <**alipo* < *ala*, cf. **tinnipo* (Et. Rom. 17).

Măgheran 'marjolaine' < *amaracus* (398).—Et.: *măgheran, măzărean* < it. *majorana, maggiorana. Amaracus* ar fi dat **amarăc.*

Mătușă < *amita* (424).—Et.: rus. *matușa.*

Murg 'brun' < *amurca, amurga* 'marc d'huile' (433).—Et.: **moricus, *morigus=morulus* 'noir, moricaud', cf. mr. *murnu* 'noir' <**morinus=morulus.*

Incă, mr. *ningă*, it. *anche*, vfr. *ainc*, pv. *anc* <**anque* (483).—**Anque* ar fi dat în rom. **înce*. Rom. *încă* cere un **anqua.*

Austru < *auster* (807).—Et.: ital. *austro.*

Toamnă < *autumnus* (812).—Et.: **autumna=autumnus* prin analogie cu *iarnă* <*(tempora) hiberna.*

Romîn *de auș, neaoș* 'tout à fait roumain' < *avus* (839).—Forma *de auș* se găsește numai la Petru Maior și Șincai. Ea pare suspectă. *Neaoș* < *neaŭă + -oș.*

Baun 'aboyer' <**baubulare* (1001).—Ducange dă *baulare*, cf. și interj. *baŭ*, care se găsește și în celelalte limbi romanice. Pentru terminație cf. *mîaun, schîaun.*

Mr. *binaț* 'jumeaux' < *binati* (1109).—Se zice *bineți* (Mih.), ceia ce ar presupune un sg. **bineac* (cf. și alb. *biňak)*, apoi *bisnat* (Dal.).—Et.: ital. *binato* (Pascu, Elem. Roman. 14).

Brînză, ital. *sbrinze* < *Brienz*, un oraș (1296).—Cuvîntul este atestat încă din 1357: *brența* 'caseus blachescus' (Jireček, Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters, I 88). *Brînză* nu are deci nimic a face cu orașul *Brienz*, ci cuprinde acelaș radical **berr, *barr* 'brebis', păstrat în albaneza și dialecte romanice (citate de autor sub 1049), apoi în interj. rom. *bîr, br*, cu care se îndeamnă oile la mers.

Crăciun 'noël' < *calatio* 'appel, convocation du peuple' (1489).—Et.: *creationis* (dies Christi).

Mr. *cînestră* 'panier, corbeille' < *canistrum* (1594).—Et.: ital. *canestra* (Elem. Roman. 20)

Canură < *cannula* 'petit tuyau'.—Et.: Se zice și *cană* (mr.) și cere un roman. **cana*, cf. ven. *caneto*, it. *cannette* 'fasceto di lana cardata per filarsi' (Elem. Roman. 17).

Scarmăn < *carmino* (1698).—Et.: *excarmino.*

Căscăund 'bête' <**cascabundus*, dela *cascare* (1732).—Cred mai degrabă că este un derivat rom. dela *casc* + sufixul *-ăun*, iar *d* este epitetic, ori analogic, cf. *bolund* 'prost' < ung. *bolond.*

Mr. *cătenare* 'verrou' < mr. *cătină* 'épine dorsale'=lat. *catena* 'chaîne' (1764).—Mai întâiŭ se zice *catinaru* și *catină*, apoi *catină* însamnă 'clef'. — Et.: ngr. κατηνάρι, κατήνα (Elem. Roman. 5).

Cerițică Bot. 'cérinthe' < *ceară* 'cire' (1821).—Et.: **cerintică* < lat. *cerintha.*

Creer < *cerebrum* (1827).—Et.: **creberum=cerebrum.—Cerebrum* ar fi dat **cereur.*

A cercăta 'chercher qn' (Dosoteiŭ) < *cerceta + cerca* (1943).—Et.: *cerceta + căta.*

Megl. *croablă* 'petit panier' < *corbula* (2226).—Megl. *croablă, grăblă* însamnă 'cuve, baquet' și = mr. *cărbă, gărbă, cărblă, hrăblă* (Mih.) < alb. *kărbă* 'cuve, baquet, seau', srb. *krbulla* 'petit panier de baies', bulg. *greblo* 'boisseau ras'.—Din *corbula* n-am fi putut avea decît *corbură* ori **corulă.*

Cucă 'colline' < cucullus (2359).—Et.: bulg. kuka.

Mr. (a)ndupir, ndoapir, andrupăscu 'étayer, étrésilloner, appuyer, mettre un appui' < depalare 'bâtir, fonder' (2568).—Et.: bulg. podpiram.

Zînă 'fée' < Diana (2624).—Autorul adaugă: „divina Densusianu Hist. l. roum. I 102 ist lautlich und begrifflich unwahrscheinlich".—Philippide, Un Specialist romîn la Lipsca, 125—126, a arătat de ce zînă nu poate fi Diana, și de ce este divina.

Arăt 'montrer' <*elato 'annoncer' (2837).—Et.: *arrectare < arrectus 'dressé, attentif' este mult mai probabil.

Alung 'chasser' < elongo 'allonger' (2853).—Et.: *allongo.—elongo ar fi dat *arung.

Mr. amindu 'gagner, acquérir' < emendo 'corriger, rectifier' (2860).—Et.: augmento 'augmenter, accroître'.

Inec 'noyer', dial. 'tuer' < eneco (2873).—De ce nu neco?

Aricĭŭ < ericius (2897).—Ericius ar fi dat *arit. Avem de a face probabil cu o substituție de sufix.

Scol 1. lever (mr.), 2. réveiller (dr.) <*excubulare (2990).—Et.: *excollevare (Etim. Rom. 35), în legătură cu luá < levare, aliná, aniná <*allevinare.

Sparĭŭ 'effrayer' < expaveo (3036).—Et.: *expavilo=expaveo (Et. Rom. 36); expaveo > spaĭŭ (vr. și dial.).

Mr. fitaĭu 'époque où les femelles mettent bas' < făt 'petit enfant, foetus' (3273).—Et.: *fetalium, cf. fetalia 'fêtes de la naissance' (Et. Rom. 23).

Flămînd 'affamé' <flammabundus 'flamboyant' (3351).—Autorul însuș declară: «Die Bedeutungsentwickelung ist nicht ganz klar».—Observăm apoi că flammabundus ar fi dat *flămăund. Eŭ aș propune flammans, -antis 'enflammé', cf. a arde de sete.

Gerar 'Janvier' < ger (3718).—Et.: ghenar idem < ngr. γενάρι + ger.

Gușă 'jabot, gorge; goître' < gall. geusiae 'gorge, gosier' (3750)—Cuvîntul romînesc cere un *gusia.

Grier < gryllus (3900).—Gryllus ar fi dat *gril.

Iarnă < hibernum (tempus) (4126).—Et.: hiberna (tempora).

Împuțesc 's'empuantir, devenir puant, infect' < imputresco 'se putréfier' (4326).—Et.: putesco.

Înainte 'avant' < inante (4335).—Et.: în + vr. ainte.

Îndur 'supporter, endurer, souffrir' < induro 'rendre dur' (4386).—Et.: indolesco 'souffrir; s'affliger sur, être peiné de'

Îngreuez <*ingraviare? (4428).—In orice caz *ingreviare. Cred însă mai degrabă că cuvîntul este un derivat dela greoĭŭ.

Sul < insubulum 'ensouple' (4474).—Et.: *subulum=insubulum.

Mr. ntric 'nourrir un enfant' <*intricare, interere 'broyer' (4513).—Et.: nutrico.

Ajun < jejuno (4581).—Et.: *adjuno.

Lis 'blanc' < slav. (5081).—Et.: ven. lis (Elem. Roman. 51).

Leșie 'lessive' < lixiva (5089).—Et.: ital. liscia.

Lucrez 'travailler' < lucro 'gagner' (5145).—Et.: lucubro 'travailler pendant la nuit'?

Maĭŭ 'mois de mai' < majus (5250).—Cuvîntul nu este popular.—Et.: ngr. μάϊ.

Marmură < marmor (5368).—Cuvîntul nu este popular.—Et.: ngr. μάρμαρος.

Mĭeru 'bleu' < merus 'propre' (5535).—Din merus avem mereŭ, merețĭ.

Miță 'laine de mouton' < miță 'chat' (5557).—Et.: mea (agnella) 'brebis' + -iță.

Mălaĭŭ 'millet, mil' < meĭŭ + laĭŭ 'noir' (5572).—Et.: măl-.

Mr. muț 'museau, groin' <*mucceus 'morveux' (5707).—Et.: muț-, de origină romanică, cf. ngr. μούτζουνον, bulg. mutuna idem (Elem. Roman. 34).

Anin, alin 'accrocher' < ninna 'berceau' (5817).—Et.: *allevinare, în legătură cu levare (rom. luá), *excollevare (sculá).

Negustor < negotiator (5880).—Et.: ital. negoziatore (Elem. Roman. 7).

Negoț < negotium (5881).—Et.: ital. negozio (Elem. Roman. 7)

Nepoată 'petite fille' < nepotia (5891).—Se zice nepoată și deci provine din *nepota.

Neuos 'plein de neige' < nivosus (5935).—Se zice neĭos și însamnă 'le mois de Décembre'.—Et.: (mensis) niveus 'de neige' (Et. Rom. 29), ori nea + -ĭos.

Noemvre < novembris (5969).—Et.: ngr. νοέμβριος.

Nuntă 'noce' < nuptiae (5999).—Nuntă cere un *nupta=nuptiae.

Opt 'il faut' < opus est? (6079).—Et.: opus + -t epentetic.

Megl. ŭorb ŭocĭu 'der an die Schläfen angrenzende Teil' < orbis 'cercle' (6083).—Cuvîntul însamnă Anat. 'tempe' și nu are nimic a face cu orbis, ci este pur și simplu traducerea bulg. sleapo-oko, sleap = orb, megl. ŭorb, oko=ochĭŭ, megl. ŭocĭu.

Urc 'monter' <*orico < ora 'bord, extrémité' ori orire 'naître; se lever, en parl. du jour, des astres' (6098).—Et.: *orico < gr. ὄρος 'mont', cf. fr monter < mont.

Pănat 'palais' < palatum (6160).—Se zice pănaț 'pharynx' și deci provine din *pannacius (A. Philippide, Zeit. f. roman. Phil. XXXI 286).

Plăpînd 'tendre, délicat' < palpabundus (6174).—Palpabundus ar fi dat *pălpăund.

Păstură 'propolis' < pastura (6282).—Se zice păsturâ < *pestula (Et. Rom. 32).

Patimă < gr. pathéma (6291).—Et.: ngr. páthima.

Firetic 'furieux' < phreneticus (6471).—Phreneticus ar fi dat *frănetic, cf. phreniticus > Miron Costin frănitic.—Firetic, feratic < lat. ferus.

Mr. puscă 'vinaigre' < posca (6681).—Et.: pusca.

Preț (sic!) 'prix' < *pretium* (6746).—Et.: ital. *prezzo*.

Mr. *mprostu* 'debout' < *prosto* 'se mettre en vue' (6788).—Et.: ngr. ἔμπροσθα.

Puchină 'chassie', *puchîos* 'chassieux' < *putulus* 'petit enfant' (6889).—Et: **putulo* = *puteo*.

Cine < *quem* (6953).—*Quem* ar fi dat *ce*.—*Cine* < *qui* + *ne*, care se găsește și în *mine, tine, sine* (A. Philippide, Pr. 78).

Mr. *areapit* 'lieu escarpé, précipice' < *rapidus* (7054).—Se zice *arepit*.—Et.:=ngr. ῥάπιτα, alb. *rrâpitâ* < it. *greppo* (Elem. Rom. 12).

Mr *repezină* 'précipice' < *repede* (7054).—Se zice *aripidină, aripidzină* (Dal.) < ital. *ripido* 'escarpé' (El. Roman. 12).

Rătez < **recaedio* (7106).—**Recaedio* ar fi dat. **răcez*.—*Rătez* < bulg. *otreazvam* 'couper', cu metateză.

Răcoare 'fraicheur, air frais' < *rece* 'froid' (7109).—Et.: **recor, -oris* (Et. Rom. 33).

Rusalii < *rosalia* (7376).—*Rosalia* ar fi dat **rusae, *rusăĭ*.—*Rusalii* < dalm. bulg. *rosalea*.

Rușine 'pudeur' <**rosinus* 'rose' (7381).—*Rușine*, mr. *arșine, rușuni* <**rosio, -onis*.

Surp < *rupes* (7451).—Et.: *surpere*.

Scînteе < *scintilla* (7720) —„Rum. *scinteе* ist im Anlaut wie im Suff. mit dem lat. Worte schwer vereinbar, auch wenn man für den Anlaut Einfluss von *excandere* annimt".—Alăturĭ cu *scintilla* a trebuit să existe în lat. și un **scantilla*, cf. *scandula* și *scindula*. Din **scantilla* am căpătat regulat **scînteá(ŭă)*, păstrat în derivatul *scînteuță*, numele cîtorva plante. Forma modernă *scînteе* provine din **scînteá* prin substituție de sufix.

Șuer < *sibilo* (7890).—*Sibilo* ar fi dat **șier*.—*Șuer*, mr. *șuir, șiur* <**sibulo* = *sibilo* (Et. Rom. 37).

Ușor < *levis* (5004).—Autorul ar fi trebuit să citeze forma mr. *ľușor*, ceĭa ce l-ar fi dus să explice pe *ușor* din **ľușor*, care a pierdut pe *ľ-* din cauză că a fost simțit ca *ĭ-ușor*, adică *e(ste) ușor*.

Pentru *plată* (6564) autorul propune aceĭaș etimologie pe care o propusesem eŭ deja cu un an înainte (Sufixele macedo-și megleno-romîne de origină neogreacă, Bucureștĭ, 1913, p. 26).

Rama (7035)=*ramus* este citat ca reconstituit. Cuvîntul însă este atestat în glosele dela Reichenau. Dimpotrivă *filianus*, citat ca atestat, este reconstituit.

De obiceĭŭ autorul citează verbele sub forma lor scurtă, uneorĭ însă sub cea lungă, cf. mr. *nțirneare* (4349), *ncrișteari* (4363).

După norma adoptată de autor, sub *populus* Bot. (6655) trebuia citată și forma **plopus* > rom. *plop*, it. *pioppo*, pisan. *chioppo*. Deasemenea sub *nec unus* (5875) trebuia citat și *neque unus* > rom. *niciunul*, și nu deosebit sub No. 5896.

Unele trimeterĭ dela un număr la altul sînt greșite. Astfel, sub No. 6112 autorul citează pe vr. *olmu*, pentru care trimete la No. 6102. Cuvîntul acesta se află însă sub No. 6061.—Sub No. 1662 citează pe *cață*, pentru care trimete la No. 4661. La 4661 este însă înregistrat *kakauoti!*

Autoriĭ care șĭ-aŭ publicat etimologiile în broșurĭ sînt citațĭ în întregime; ceĭ care și le-aŭ publicat în reviste sînt citațĭ sub scurtarea revisteĭ. Astfel începătorul Giuglea, pentru o broșură de 20 de etimologiĭ (tot ce-a publicat!), este citat *Giuglea, Cerc. lexic.*, iar Philippide pentru o întreagă serie publicată în Zeitschrift für romanische Philologie este citat *ZRPh!*

Dl Meyer-Lübke este incontestabil unul din ceĭ maĭ distinșĭ filologĭ contemporanĭ.

Observațiile făcute de noĭ maĭ sus, precum și cele făcute deja de alțiĭ pentru celelalte domeniĭ romanice (Salvioni pentru italiana, Thomas pentru franceza și provensala, etc.) arată însă că Romanisches etymologisches Wörterbuch este o operă care trece peste puterile unuĭ om, oricît de capabil ar fi el.

Părerea mea personală ar fi ca, pentru viitoarea ediție a aceste opere, care n-ar trebui să întîrzie prea mult, Dl Meyer-Lübke să șĭ asigure colaborarea celor maĭ distinșĭ etimologiștĭ pentru fiecare din domeniile romanice. Opera ar cîștiga astfel în siguranță și bogăție și ar deveni într-adevăr baza tuturor cercetărilor ulterioare de etimologie general romanică.

G. Pascu

Responsabilitatea războiului european

Cînd ne-am propus să analizăm cauzele războiului european actual ne-am lovit dela început de vastitatea subiectului. Desigur că pricinele care au pus în flăcări cea mai mare parte din Europa trebue să fie foarte multe, şi de foarte multe genuri. Gîndul de revanşă în Franţa, frica Franţei şi Angliei de Germania, faţă de care vedeau că pierd teren pe zi ce merge în comerţul mondial, puterea de expansiune a Germaniei, care—strînsă în nişte granițe rigide ca într'un corset de fer prea strimt pentru ea—simţia că se înăbuşe, şi în fine nevoia Rusiei de mare liberă şi nesaţiabilitatea imperialismului rusesc pentru noi cuceriri, pentruca să nu cităm decît cîteva din cauzele care au condus în mod fatal la gruparea Puterilor europene în cele două coloase: Tripla Alianţă şi Tripla Înţelegere, şi la înarmările acestor Puteri, înarmări care impuneau popoarelor atît de mari sarcini încît—continuate încă cîţiva ani—ameninţau să le zdruncine complect economiceşte. De cîţiva ani spectrul războiului domneşte asupra Europei. Criza economică lua forme din ce în ce mai grave, şi Europa întreagă aştepta ca războiul să înceapă.

Incercarea de a analiza din acest punct de vedere cauzele războiului european actual în toată complexiunea lor ar eşi desigur şi din cadrele unui articol de revistă şi din competinţa noastră. In cele ce urmează vom căuta să arătăm cauzele *imediate* care au provocat războiul european, căutînd să tragem în acelaşi timp concluziile care ar putea stabili răspunderea acestei nenorociri care pune în pericol întreaga cultură europeană şi heghemonia Europei pe tărîmul economic şi politic asupra întregii lumi.

Atentatul dela Sarajewo şi declararea războiului austro-sîrb, urmare naturală a răspunsului nesuficient al guvernului din Bel-

grad la nota-ultimatum austriacă nu pot fi decît cauzele aparente ale conflagraţiei europene. In ultimul deceniu pacea Europei a fost în repeţite rînduri mai serios ameninţată. Nu vom aminti decît de criza produsă în 1909 prin anexarea Bosniei-Herzegovinei către Austria, de criza marocană din 1911 şi în fine de cauchemarul care a apăsat asupra întregii Europe în iarna 1912—1913. Şi dacă Tripla-Alianţă ar fi dorit războiul ar fi avut în repeţite rînduri ocazia să-l înceapă în condiţii mai bune pentru ea decît cele de astăzi: în 1909 şi 1911 cînd înarmările Franţei şi Rusiei erau mai puţin complecte decît astăzi sau în 1913 cînd Austria era sigură pe graniţa ei cu Serbia. Şi totuşi, în toate aceste crize s'au putut găsi mijloace de a se evita războiul prin concesii reciproce făcute între Marile Puteri.

Dacă însă nu putem privi asasinatul dela Serajewo ca pricina reală a marelui războiu european, nu trebue—credem—nici să-l considerăm ca un „fait divers" fără nici o importanţă în politica Europei.

Prin moartea lui Franz Ferdinand, dinastia Habsburgă pierde vlăstarul în care ea îşi pusese cele mai mari speranţe. Austro-Ungaria pierde nu numai un monarh, dar şi pe unul din cei mai de valoare oameni politici şi militari al ei. *Noi Romînii din regat şi de peste munţi pierdem pe un mare şi sincer prieten al nostru.* Franz Ferdinand a fost unul dintre cei d'intăi şi din cei mai sinceri adepţi ai ideii de „Gross-Oesterreich". Revista „Oesterreichische Rundschau" în a cărei redacţie erau mai mulţi prieteni personali ai fostului moştenitor al tronului austro-ungar era organul cel mai important în care se propovăduia ideia unei Austrii federale, şi în care în repeţite rînduri au scris conducători ai partidului naţional romîn de peste munţi. Franz Ferdinand a fost unul din primii Habsburgi care şi-a dat seama că Austro-Ungaria, care pentru moment nu există decît din cauza pericolului Rusiei imperialiste pentru toate statele civilizate europene, nu va putea să continue să existe, odată acest pericol înlăturat, decît dacă se va transforma la timp în o Elveţie mare, într'un stat federal.

Din punct de vedere sîrbesc, asasinatul dela Serajewo, organizat la Belgrad, sub ochii poliţiei, de către militari activi şi funcţionari sîrbi, cu bombe luate din arsenalul armatei sîrbe şi cu revolvere date asasinilor de un major în activitate sîrb (Voja Tankosici), nu se poate explica decît prin frica ce aveau adepţii unei mari Serbii din Serbia liberă de faptul că, odată Franz Ferdinand ajuns la tron, în măsură de a da autonomie Sîrbilor din Austro-Ungaria, aceştia să nu fie pierduţi pentru totdeauna pentru statul sîrb.

Cu toate angajamentele luate la 1909 de către guvernul sîrb, propaganda în şcoală şi prin societăţi care nu aveau decît aparenţa de a fi secrete, propaganda în Serbia contra Austro-Ungariei şi a casei ei domnitoare nu a încetat un moment, luînd, din contra, forme din ce în ce mai grave.

Cea mai importantă din aceste societăți: „Narodna Odbrana" sub conducerea mai multor oameni de stat și ofițeri activi sirbi între care: fostul ministru Ivanovici, generalul Iankovici, maiorul Voja Tankosici și alții, care după făgăduelile date de guvernul sirb în 1909 ar fi trebuit să fie desființată, prin organul ei: „Sfintul Adevăr" predica: *„distrugerea cu ajutorul revolverului, puștii și tunului a Austriei, cel mai mare dușman al Serbiei"*. Prin școli și prin presă se propovăduia, de către emisari ai acestei societăți ura contra Austro-Ungariei. Rezultatele acestei campanii se observară de acum cîțiva ani: atentatul contra comisarului regal la Agram Cuvaj în 1912, atentatul lui Dojcic contra lui Skerlecz în 1913 tot la Agram, atentatul neizbutit dela 20 Maiu 1914 a lui Schäfers în teatrul de la Agram, repetate atentate contra mai multor funcționari publici în Bosnia și în fine, ca încoronare a acestei opere, atentatul dela Serajewo.

In asemenea condiții nota atît de aspră, cu caracter de ultimatum, trimisă de Austro-Ungaria Serbiei la 23 Iulie 1914 nu numai că e explicabilă, dar e și îndreptățită. Nu o Mare Putere, dar chiar un stat mic ca Romînia, nu putea permite, fără pericolul de a pierde orice prestigiu înăuntru și în afară, atîtea provocări repetate, atîtea crime săvîrșite pe teritoriul ei în contra organelor ei administrative și contra dinastiei. Nota dela 23 Iulie 1914 însemna însă războiul austro-sirb.

Războiul austro-sirb ar fi putut fi localizat. Cu un an jumătate mai înainte patru state balcanice atacaseră Turcia. Invingerea Turciei însemna o slăbire a Triplei-Alianțe. Și cu toate acestea în criza din iarna 1912—1913 războiul european a putut fi înlăturat cu toate relațiile atît de încordate între Marile Puteri.

La 28 Iulie Austria declară războiu Serbiei. In același timp guvernul austro-ungar făcu cunoscut guvernului rus că războiul început contra Serbiei nu e decît o măsură defensivă contra ațițărilor și crimelor sirbești, că pasul Austro-Ungariei nu are alt scop decît să capete garanții că pe viitor va avea liniște în această parte. *In fine Austro-Ungaria garanta integritatea statului sirb după războiu și asigura că nu va încerca să schimbe nici într'un mod echilibrul balcanic.* Instrucții identice fură trimise ambasadorilor austro-ungari dela Londra și Paris.

Era de așteptat că Anglia nu va lua partea Serbiei. Anglia, țara, în aparență măcar, cea mai legitimistă din lume nu putea lua apărarea unor regicizi. In 1909 ambasadorul englez la Viena, d. Cartright, sfătuia guvernul austro-ungar să înceapă cît mai repede un războiu contra Serbiei, declarînd că: *„dispariția Serbiei de pe hartă ar fi o fericire pentru întreaga Europă"*. In 1912 Sir Grey a spus: *„Serbia înseamnă un pericol perpetuu pentru pacea Europei. Aspirațiile ei nemăsurate ne amenință liniștea. Dinastia ei de regicizi nu se poate menține pe tron decît prin succese exterioare"*. In fine chiar după izbucnirea războiului austro-sirb ambasadorul englez la Viena a declarat: *„Intregul popor englez condamnă blestemata (das fluchwürdige) crimă din Serajewo. Nu există un Englez care să aibă cea mai mică simpatie pentru Serbia, și care să nu dorească din inimă ca Sirbii să capete în fine o aspră lecție (eine derbe Lektion).*[1]) Dacă era dar de așteptat că Anglia se va mulțumi cu încredințările date de Austro-Ungaria care garantau integritatea Serbiei și statu quo în Balcani și că va privi poate chiar cu ochi buni o lecție dată Serbiei. Franța la rîndul ei numai dornică de războiu nu putea fi. Armamentul ei era departe de a fi gata. Ii lipsește aproape complect artileria nouă grea de cîmp. Trupele ei poartă încă vechea uniformă. Incălțămintele lipsesc în mare parte [2]).

Franța însă care, din cauza nenorocitei idei de revanșă și pentrucă avea o armată inferioară celei germane, deschisese Rusiei credite de miliarde pentru înarmări contra Germaniei, era complect dependentă de guvernul din Petersburg. O intrare în acțiune a Rusiei însemna în mod fatal intrarea în acțiune a Franței care antrena la rîndul ei în războiu pe Anglia. *La sfîrșitul lui Iulie deci pacea Europei depindea de Rusia și Germania și era suficient ca una din aceste două Puteri să voiască războiul pentruca războiul european să nu mai poată fi înlăturat.*

In ziua de 23 Iulie 1914, cînd nota remisă Serbiei de Austria era cunoscută, cancelarul german comunică guvernelor din Paris, Londra și St.-Petersburg modul guvernului german de a privi acest conflict. Telegrama trimisă de d. Bethmann Hollweg ambasadorilor germani dela Paris, Londra și St.-Petersburg, după ce arată motivele care au silit guvernul din Viena să procedeze cu atîta asprime față de Serbia, se termină:

„Am onoarea să rog pe s. a. m. d. să aduceți la cunoștință (locțiitorului d-lui Viviani), (Sir Edward Grey), (d-lui Sasonow) cele ce v'am comunicat mai sus și să insistați mai ales asupra modului de a privi lucrurile, că nu e vorba decît de o chestie care privește exclusiv numai pe Austro-Ungaria și Serbia, și că sforțările serioase ale Marilor Puteri ar trebui să aibă ca scop localizarea conflictului între cei direct interesați. Dorim cu toată insistența localizarea conflictului, de oarece orice intervenție a vreunei Mari Puteri, date fiind diferitele alianțe și datoriile ce decurg din aceste alianțe, poate avea urmări ce nu se pot prevedea" (Cartea albă germană Anl. 1 b.) [3]).

1) Wiener Allg. Zeitung 10 Sept. 1914. Tägliche Rundschau 12 Sept. 1914.

2) Că afirmațiile senatorului Humbert cuprind o mare parte de adevăr se poate ușor proba. In „Le Matin" dela 28 Iulie 1914 găsim o circulară a ministrului de războiu francez prin care se face cunoscut recruților și eventualilor mobilizați să se prezinte la trupă cu cîte două perechi de încălțăminte de un anumit tip, încălțăminte care vor fi imediat și integral plătite la prezentarea lor la corp.

3) „Ew. usw. beehre ich mich zu ersuchen, sich in vorst ehendem Sinne (dem derzeitigen Vertreter des Herrn Viviani) (Sir Edward Grey)

La 24 Iulie d. Sasonow face cunoscut prin ambasadorul Rusiei la Viena, guvernului austro-ungar că: „de oarece Austro-Ungaria s'a adresat Marilor Puteri a douazi după trimiterea ultimatului Serbiei, orice intervenţie folositoare într'un timp atît de scurt e imposibilă. Din această cauză, pentru a înlătura consecinţele multiple şi pentru toţi regretabile, care pot urma din cauza atitudinei Austriei, credem că e necesar să se prelungească termenul acordat Serbiei pentru răspuns. *Exprimînd dorinţa de a lăsa Puterilor tranşarea acestei chestii*, şi timpul necesar pentru a putea cunoaşte toate datele relative la această anchetă *şi, în caz ce ele se vor convinge că cererile Austriei sînt îndreptăţite, să poată da Serbiei sfaturile necesare.* Refuzul Austriei de a primi propunerea noastră ar fi contra eticei internaţionale şi ar face comunicatul ei fără nici un rost".[1])

In aceiaşi zi d. Sasonow lansă un comunicat oficial în care se declară: „îi e imposibil Rusiei să rămîe indiferentă în conflictul sîrbo-austriac" (Cartea albă germană Anl. 4).[2])

Chiar dela începutul conflictului se observă dar o diferenţă radicală între modul de a privi conflictul austro-sîrb între Berlin şi Petersburg. Guvernul german era de părere ca conflictul austro-sîrb să rămîe localizat, de oarece Austria nu urmăreşte decît satisfacţie pentru repetatele provocări ale Serbiei şi siguranţa liniştei ei pe viitor, pe cînd guvernul dela Petersburg credea că e de datoria Rusiei să proteje Serbia. Atitudinea Rusiei era menită să încurajeze Serbia pe drumul care-l apucase. Germania nu putea să cedeze. Dacă Germania, cedînd cererilor ruseşti, ar fi făcut presiuni la Viena pentruca Austria să se arăte conciliantă faţă de Serbia, nu numai că prestigiul de Mare Putere a celui mai bun şi credincios aliat al Germaniei ar fi fost perdut pentru totdeauna, dar Austria, dată fiind mentalitatea cercurilor conducătoare din Belgrad, ar fi fost expusă ca pe viitor să nu mai poată asigura viaţa organelor ei administrative, să-şi vadă toată ţara dezorganizată şi înfricoşată de comploturi aranjate în Serbia liberă. Dacă Austro-Ungaria ar fi cedat, atunci comitagiii sîrbi eşiţi din „şcoala de bande" (pusă sub directoratul maiorului Tancosici şi sub privigherea generalului Iankowici şi a căpitanului Milan Pribicevici) ar fi putut în fine să-şi desfăşure în linişte acţiunea lor.

(Herrn Sasonow) gegenüber auszusprechen und dabei insbesondere der Anschauung nachdrücklich Ausdruck zu verleihen, das es sich in der vollegenden Frage um eine lediglich zwischen Oesterreich-Ungarn und Serbien zum Austrag zu bringende Angelegenheit handele, die auf die beiden direkt Beteiligten zu beschränken das ernste Bestreben der Mächte sein müsse. Wir wünschen dringend die Lokalisierung des Konflikts, weil jedes Eingreifen einer anderen Macht infolge der verschiedenen Bündnisverpflichtungen unabsehbare Konsequenzen nach sich ziehen würde".

1) Cartea portocalie rusă No. 4.

2) „Dass die serbisch-oesterreichische Differenz zwischen den Beteiligten allein ausgetragen werde, könne Russland unmöglich zulassen".

Din această cauză guvernul german a rămas până la sfîrşit la părerea sa. Din aceiaşi cauză propunerea făcută de Sir Grey la 26 Iulie[1]) ca diferendul sîrbo-austriac să fie impus unei conferinţi ţinută sub preşidenţia lui la Londra la care să ia parte ambasadorii francez, german şi italian de pe lîngă guvernul englez, s'a izbit de refuzul guvernului german: *Germania nu putea să cheme pe aliata ei în conflictul ei cu Serbia în faţa unui tribunal european.* Telegrama de răspuns a d-lui Bethmann Hollweg către ambasadorul german din Londra se termină cu cuvintele: „Acţiunea noastră de mediaţie trebue să se mărginească asupra pericolului unui conflict austro-rus" (Cartea albă germană Anl. 12).[2])

Guvernul german admitea însă un amestec al Europei într'un eventual conflict austro-rus. Incă dela 25 Iulie d. Bethmann Hollweg face cunoscut guvernului englez prin ambasadorul german la Londra, următoarele:

„Diferenţa pe care o face Sir Edward Grey între conflictul austro-sîrb şi austro-rus e foarte exactă. Voim tot atît de puţin cît şi Anglia să ne amestecăm în cel dintâiu conflict, şi continuăm să fim de părere că această chestie poate să rămînă localizată, dacă toate Puterile se abţin dela orice amestec. *Sperăm că Rusia, conştientă de responsabilitatea ce-şi asumă şi de seriositatea situaţiei, se va abţine dela un atac activ. Sîntem gata ca, întrucît nu vom fi împiedecaţi de cunoscutele noastre datorii de aliată, în caz ce va izbucni un conflict austro-rus, să intervenim împreună cu celelalte Puteri pentru o mediaţie"*. (Cartea albă germană Anl. 13).[3])

O nouă propunere a lui Sir Edward Grey ca Germania, ideia conferinţei de patru fiind părăsită, să mijlocească la Viena „ca Austria sau să privească ca mulţumitoare răspunsul Serbiei sau să-l privească ca o bază pentru noi tratative, a fost primită de Germania. Contele Berchtold mulţumind guvernului german a refuzat această propunere pe motivul că „ea vine prea tîrziu, de oarece Serbia a început deja ostilităţile".

Modul cum au decurs aceste tratative, se vede din următoarele două telegrame:

1) Cartea albă germană Anl. 12. Cartea portocalie rusă No. 39.

2) „*Unsere Vermittlungstätigkeit muss sich auf die Gefahr eines oesterreichischrussischen Konfliktes beschränken*".

3) „Die von Sir Edward Grey zwischen österreischisch—serbischem und österreichischrussischem Konflikte gemachte Unterscheidung trifft vollkommen zu. Wir wollen ebensowenig wie England uns in ersteren einmischen, und nach wie vor vertreten wir den Standpunkt, dass diese Frage dadurch lokalisiert bleiben muss dass alle Mächte sich der Einmischung enthalten. *Es ist deshalb unsere dringende Hoffnung, dass Russland sich eines jeden aktiven Eingriffs enthalten wird, im Bewusstsein seiner Verantwortung und des Ernstes der Situation. Wir sind, falls ein österreichisch-russischer Streit entstehen sollte, bereit, vorbehaltlich unserer bekannten Bündnispflichten, zwischen Russland und Oesterreich mit den anderen Grossmächten zusammen eine Vermittlung eintreten zu lassen*".

Telegrama cancelarului imperial către ambasadorul imperial (german) la Londra 27 Iulie 1914.

„Am început imediat acțiunea noastră de mediație în Viena în sensul dorit de Sir Edward Grey. Pe lîngă aceasta am făcut cunoscut Contelui Berchtold dorința d-lui Sasonow în ce privește explicațiile directe cu Viena“. [1])

Telegrama ambasadorului imperial (german) la Viena către cancelarul german. 28 Iulie 1914.

„Contele Berchtold mă roagă să exprim Excelenței Voastre mulțumirile sale pentru comunicarea propunerii engleze de mediație. Are de observat însă că în urma deschiderii ostilităților de către Serbia și a declarării de război ce a avut loc în acest răstimp, el trebue să privească pasul Angliei ca venit prea tîrziu“ (Cartea albă germană Anl. 15. 16). [2])

La 28 Iulie sosește împăratul Germaniei la Berlin. După cererea Țarului tratativele cu Viena continuă din ce în ce mai active. Alături cu Anglia guvernul german a continuat acțiunea sa de mediație, susținînd la Viena orice propunere dela care se putea spera soluția pașnică a conflictului austro-rus.

La 30 Iulie s'a comunicat la Viena o propunere engleză făcută în o telegramă trimisă de Regele Angliei către Principele Enric de Prusia, fratele Împăratului Vilhelm. Dăm mai jos telegrama în întregime în italienește de oarece am găsit-o într'o broșură scoasă de guvernul german în limba italiană și de oarece ea lipsește în cartea albă germană :

„Iți mulțumesc pentru telegrama ta. Mă bucur foarte mult aflînd de sforțările pe care le face Wilhelm, în scopul de a se înțelege cu Nicolai pentru menținerea păcei. Nutresc via dorință să se împiedece o astfel de nenorocire care ar fi ireparabilă, cum e războiul european.

„*Guvernul meu face tot posibilul să hotărască pe Rusia și pe Franța să amîe pregătirile militare în caz ce Austria s'ar mulțumi cu ocuparea Belgradului și a teritoriilor învecinate sîrbești ca o garanție că cererile ei vor fi satisfăcute, și în acelaș timp celelalte state ar suspenda pregătirile lor de războiu.* Am încredere că Wilhelm va pune în joc toată marea sa influență pentru a decide pe Austria să accepte această propunere ; prin aceasta el ar dovedi că Germania și Anglia lucrează

1) *Telegramm des Reichskanzlers an den Kaiserlichen Botschafter in London. 27 Juli 1914.*

„Wir haben die Vermittelungsaktion in Wien in dem von Sir Edward Grey gewünschten Sinne sofort eingeleitet. Uberdies haben wir Graf Berchtold auch den Wunsch des Herrn Sasonow auf direkte Aussprache mit Wien mitgeteilt“.

2) *Telegramm des Kaiserlichen Botschafters in Wien an den Reichskanzler vom 28 Juli 1914.*

„Graf Berchtold bittet mich, Euerer Exzellenz seinen verbindlichen Dank für Mitteilung des englischen Vermittelungsvorschlags zu sagen. Er bemerkt jedoch dazu, dass nach Eröffnung der Feindseligkeiten seitens Serbiens und nach der inzwischen erfolgten Kriegserklärung er den Schritt Englands als verspätet ansehen müsse“.

în comun pentru a împiedeca ceia ce ar fi o catastrofă internațională. Asigură, te rog pe Wilhelm, că fac și voiu face încă tot ce-mi va sta în putere pentru a concerca pacea europeană.

Iscălit George“.

(După «Come si sarebbe potuto evitare la guerra tra la Francia e la Germania. Documenti ufficiali del Governo Germanico). [1])

Era de așteptat că această propunere venită dela Londra să fi putut fi primită și de Austro-Ungaria și de Rusia. Inainte însă ca răspunsul Vienei la propunerea engleză, care era cunoscută și la Petersburg, să sosească la Berlin, Țarul decretează mobilizarea întregei armate și flote ruse. Prin aceasta, faptul acesta fusese de mai multe ori accentuat în corespondența diplomatică, orice tratative între Puteri deveniseră imposibile. *Țarul decretînd mobilizarea întregei armate și flote ruse făcuse războiul european inevitabil.*

Dela început și tot timpul cît au durat tratativele diplomatice pe care le-am rezumat mai sus, pregătirile militare ale Rusiei, începute încă dela 25 Iulie, neliniștiseră Berlinul și Viena îngreuind tratativele. La încercările de mediație ale Londrei și Berlinului, la repetatele asigurări ale Vienei că nu urmărește în Serbia cuceriri teritoriale, Petersburgul răspundea cu mobilizări, parte pe față, parte numai cu aparența de a fi secrete. Dăm mai jos corespondența diplomatică relativă la pregătirile militare ale Rusiei. Din ea rezultă foarte clar atitudinea adoptată de guvernul rus în timpul încercărilor germane și engleze de mediație și cît de mult a contribuit această atitudine la catastrofa finală.

Telegramă a ambasadorului imperiului (german) către cancelarul imperiului. 25 Iulie 1914. „Raport a generalului de Chelius către M. S. In tabăra dela Krasnoe au fost astăzi suspendate exercițiile trupelor, și regimentele se întorc imediat în garnizoanele lor. Manevrele au fost suspendate. *Elevii școalei de războiu au fost înaintați ofițeri pe ziua de azi în loc de la toamnă.* In cartierul general domnește mare enervare din cauza atitudinei

1) „Grazie per il tuo telegramma. Lietissimo di apprendere gli sforzi
che Guglielmo va facendo, affine d'intendersi con Niccolò per il mantenimento della pace. Io nutro vivo desiderio che venga impedita una tale sciagura, come una guerra europea, che sarebbe irreparabile. *Il mio governo fa tutto il possibile per indurre la Russia e la Francia a differire ulteriori preparativi militari, qualora l'Austria si contenti dell'occupazione di Belgrado e del vicino territorio serbo come pegno che le sue richieste saranno regolate in modo soddisfacente, mentre, nello stesso tempo, gli altri stati sospenderebbero i loro preparativi di guerra.* Confido che Guglielmo metterà in opera la sua grande influenza, per indurre l'Austria ad accettare questa proposta ; con ciò egli dimostrerebbe che la Germania e l'Inghilterra lavorano in comune per impedire quel che sarebbe una catastrofe internazionale. Assicura Guglielmo, te ne prego, che io faccio e che farò ancora tutto quanto sta in mio potere, per conservare la pace europea“.

firmato Giorgio.

Austriei. Am impresia, că se fac toate pregătirile pentru o mobilizare contra Austriei". (Cartea albă germană Anl. 6). [1])

Telegramă a ambasadorului imperial (german) la Petersburg către cancelar. 26 Iulie 1914.

„Atașatul militar roagă să se comunice statului major general următorul raport: Sînt sigur că s'a ordonat mobilizarea pentru Kiew și Odesa. Nu e sigur dacă s'a ordonat mobilizarea pentru Varșovia și Moscova. Nu s'a ordonat încă mobilizarea pentru celelalte garnizoane". (Cartea albă germană Anl. 7. [2])

In aceiași zi d. Bethmann Hollweg trimite următoarele trei telegrame:

1) Către ambasadorul german din Londra: urgentă.

„Austro-Ungaria a declarat oficial și solemn la Petersburg că nu urmărește un cîștig teritorial în Serbia, că nu vrea să se atingă de existența regatului și că voește numai să-și procure liniște. După știri sosite aici, în Rusia e iminentă chemarea mai multor contigente de rezerviști, ceia ce ar fi egal cu o mobilizare și contra noastră. Dacă aceste știri se adeveresc, atunci vom fi siliți să luăm, contra dorinții noastre, măsuri de apărare. Și azi încă sforțările noastre au ca țel să localizăm conflictul și să păstrăm pacea europeană. De aceia vă rugăm să interveniți cu toată energia în acest sens la Petersburg". (Cartea albă germană. Anl. 10). [3])

2) Către ambasadorul german din Paris:

„După ce Austro-Ungaria a declarat oficial Rusiei că nu are în vedere nici un cîștig teritorial și că nu vrea să se atingă de existența regatului, Rusia decide dacă trebue să se iște un războiu european, numai Rusia are de purtat întreaga responsabilitate. Avem încredere în Franța, cu care ne știm uniți în dorința de a se păstra pacea europeană, că ea va întrebuința influența ei să liniștească Petersburgul". (Cartea albă germană. Anl. 10 a). [1])

3) Către ambasadorul german din Petersburg.

„După ce Austria a declarat solemn desinteresarea ei teritorială, răspunderea unei eventuale tulburări a păcii europene printr'o intervenție rusească o are Rusia. Avem încă încredere că Rusia nu va face nici un pas care ar putea pune serios în pericol pacea europeană". (Cartea albă germană. Anl. 10 b.) [2])

La aceste trei telegrame care au fost aduse la cunoștința guvernelor respective de către ambasadorii germani, s'a primit la Berlin o zi mai tîrziu (27 Iulie) următoarea telegramă dela ambasada germană din Petersburg:

„Atașatul militar raportează asupra convorbirii avute cu ministrul de războiu:

„Sasanow ar fi rugat pe acest din urmă să-mi deie explicații asupra situației. Ministrul de războiu mi-a dat cuvîntul său de onoare, că încă nu s'a dat nici un ordin de mobilizare. S'au luat numai, pentru moment, măsurile pregătitoare, dar nu s'a chemat încă nici un rezervist, nu s'a rechiziționat nici un cal. In caz ce Austria va trece granița sîrbească atunci se vor mobiliza districtele militare dinspre Austria: Kiew, Odesa, Moscova, Kazan. *Acele de pe frontul german nu vor fi nici într'un caz mobilizate.* S'ar dori serios pacea cu Germania. La întrebarea mea în privința scopului mobilizării contra Austriei mi s'a răspuns cu strîngere din umeri, și s'a referat la diplomație. Spusei ministrului că aceste intenții amicale vor fi apreciate la noi, dar că se va privi ca foarte amenințătoare mobilizarea îndreptată chiar numai contra Austriei". (Cartea albă germană. Anl. 11). [3])

---

1) *Telegramm des Kaiserlichen Botschaftens in Petersburg an der Reichskanzler vom 25 Juli 1914.*

„Meldung für S. M. von General von Chelius. Im Krasnoelager wurden heute die Truppenübungen plötzlich abgebrochen, und die Regimenter kehren in ihre Garnisonen sofort zurück. Die Manöver sind abgesagt worden. *Die Kriegsschüler wurden haute statt im Herbst zu Offizieren befördert.* Uber das Vorgehen Oesterreichs herscht im Hauptquartier grosse Aufregung. Ich habe den Eindruck, dass alle Vorbereitungen für die Mobilmachung gegen Oesterreich getroffen werden".

2) *Telegramm des Kaiserlichen Botschafters in Petersburg an den Reichskanzler vom 26 Juli 1914.*

„Der Militärattache bittet um Ubermittelung nachstehender Meldung an den Generalstab: Ich halte es für sicher dass für Kiew und Odessa die Mobilmachung befohlen worden ist. Bei Warschau und Moskau ist dies fraglich und bei den anderen wohl noch nicht der Fall".

26 Juli 1914.

3) „Oesterreich-Ungarn hat in Petersburg offiziell und feierlich erklärt, dass es keinen territorialen Gewinn in Serbien beabsichtigt, den Bestand des Königreichs nicht antasten, sondern nur Ruhe schaffen wolle. Nach hier eingegangenen Nachrichten steht in Russland Einberufung mehrerer Reservisten-Jahrgänge unmittelbar bevor, was einer Mobilisierung auch gegen uns gleichkommen würde. Wenn sich diese Nachrichten bewahrheiten, so werden wir gegen unsern Wunsch zu Gegenmassregeln gezwungen. Auch heute noch geht unser Streben dahin den Konflikt zu lokalisieren und den europäischen Frieden zu erhalten. Wir bitten daher in diesem Sinne in Petersburg mit allem Nochdruck zu wirken".

1) *Dringend.* 26 Juli 1914.

„Nachdem Oesterreich-Ungarn Russland offiziell erklärt hat, dass es keinen territorialen Gewinn beabsichtige, den Bestand des Königreichs nicht antasten wolle, liegt die Entscheidung ob ein europäischer Krieg entstehen soll, nur bei Russland, das die gesamte Verantwortung zu tragen hat. Wir vertrauen auf Frankreich, mit dem wir uns in dem Wunsche um die Erhaltung des europäischen Friedens eins wissen, dass es in Petersburg seinen Einfluss in beruhigendem Sinne geltend machen wird".

26 Juli 1914.

2) „Nackdem Oesterreich sein territoriales Desinteressement feierlich erklärt hat, ruht die Verantwortung für eine eventuelle Störung des europäischen Friedens durch eine russische Intervention allein auf Russland. Wir vertrauen immer noch darauf, dass Russland keine Schritte unternehmen wird, die den europäischen Frieden ernstlich gefährden würden".

3) „Militärattaché meldet über Gespräch mit Kriegsminister:

Sasanow habe diesen letzteren gebeten, mich über die Lage aufzuklären. Der Kriegsminister hat mir sein Ehrenwort darauf gegeben, das noch kein Mobilmachungsordre ergangen sei. Es würden lediglich vorläufig Vorbereitungsmassnahmen getroffen, aber es sei kein Reservist eingezogen und kein Pferd ausgehoben. Wenn Osterreich die serbische Grenze überschreiten

Și în aceiași zi cînd ministrul de războiu rus asigura pe atașatul militar german că *în nici un caz nu se va face vre-o pregătire militară în districtele militare dinspre Germania*, consulul german din Kowno (cetate rusască în apropierea graniței Prusiei orientale) telegrafia următoarele cancelarului :

„In Kowno s'a proclamat starea de războiu". (Cartea albă germană. Anl. 8). [1])

Iar dela consulul german din Berna sosește în aceiași zi următoarea telegramă adresată d-lui Bethmann Hollweg :

„Aflu din izvor demn de încredere că corpul XIV francez a întrerupt manevrele". (Cartea albă germană. Anl. 9). [2])

Cu toate aceste știri, menite să neliniștească și să enerveze cercurile oficiale din Berlin, de oarece ele puneau în îndoială buna credință a guvernului rusesc, guvernul german continua pe calea începută de a sprijini la Viena toate încercările de mediație între Austro-Ungaria și Rusia și făcea tot posibilul ca să evite catastrofa finală.

La 28 Iulie sosește împăratul Wilhelm la Berlin. In aceiași zi împăratul Germaniei trimite următoarea telegramă Țarului :

„Sînt foarte neliniștit de impresia pe care o stîrnește în imperiul tău procedarea Austro-Ungariei contra Serbiei. Agitația lipsită de scrupule, care se practică de ani de zile în Serbia a condus la revoltătoarea crimă dela Serajewo, a cărei victimă a căzut arhiducele Franz Ferdinand. Starea de spirite, care a făcut pe Sîrbi să-și ucidă regele și pe nevasta lui, domnește încă în acea țară. Vei fi, fără îndoială, de aceiași ideie cu mine, că noi amîndoi, precum și ceilalți Suverani, avem un interes comun să susținem ca toți acei, care sînt moral răspunzători de hidosul atentat, să-și capete pedeapsa meritată.

„Imi dau de altă parte foarte bine seama, ce greu este pentru Tine și pentru guvernul Tău să afruntați curentele din opinia publică. Amintindu-mi prietenia afectuoasă ce ne leagă strîns de mult timp, pun întreaga mea influență pe lîngă Austro-Ungaria să urmărească o înțelegere pe față și mulțumitoare cu

werde, so werden diejenigen Militärbezirke, die auf Oesterreich gerichtet sind : Kiew, Odessa, Moskau, Kasan mobilisiert werden. *Diejenigen an der deutschen Front, unter Keinen Umständen.* Man wünsche den Frieden mit Deutschland dringend. Auf meine Frage nach dem Zwecke der Mobilmachung gegen Osterreich, erfolgte Achselzucken, und es wurde auf die Diplomatie hingewiesen. Ich sagte dem Minister dass man die freundschaftlichen Absichten bei uns würdige, aber auch die allein gegen Oesterreich gerichtete Mobilmachung als sehr bedrohlich ansehen werde".

27 Juli 1914.

1) „In Kowno Kriegszustand erklärt".

27 Juli 1914.

2) „Erfahre zuverlässig, das französisches XIV Korps Manöver abbrach".

Rusia. Sper plin de încredere, că Tu mă vei ajuta în sforțările mele de a înlătura toate greutățile ce se mai pot naște.

„Al tău sincer și atașat prieten și văr

ss. Wilhelm".

(Cartea albă germană. Anl. 20). [1])

La acestea Țarul a răspuns :

„Mă bucur că Te-ai întors în Germania. In acest moment atît de serios Te rog mult să-mi ajuți. Un războiu rușinos a fost declarat unei țări slabe ; indignarea, pe care eu o împărtășesc în întregime, asupra acestui lucru în Rusia e enormă. *Prevăd că în curînd nu voiu mai putea rezista presiunii ce se face asupra mea*, și că voiu fi silit să iau măsuri care vor conduce la războiu. Pentru a preîntîmpina o nenorocire, cum ar fi un războiu european, Te rog în numele vechei noastre prietenii, să faci tot posibilul pentru a opri pe aliata Ta să meargă prea departe.

ss. Neculai."

(Cartea albă germană. Anl. 21). [2])

Răspunsul împăratului Wilhelm.

„Am primit telegrama Ta și împărtășesc dorința Ta pentru

28 Juli 10,45 p. m.

1) „Mit der grössten Beunruhigung höre ich von dem Eindruck, den Oesterreich-Ungarns Vorgehen gegen Serbien in Deinem Reiche hervorruft. Die skrupellose Agitation, die seit Jahren in Serbien getrieben worden ist, hat zu dem empörenden Verbrechen geführt, dessen Opfer Erzherzog Franz Ferdinand geworden ist. Der Geist, der die Serben ihren eigenen König und seine Gemahlin morden liess, herrscht heute noch in jenem Lande. Zweifellos wirst Du mit mir darin übereinstimmen dass wir beide, Du und ich sowohl, als alle Souveräne ein gemeinsames Interesse daran haben, darauf zu bestehen, dass alle diejenigen, die für den scheusslichen Mord moralisch verantwortlich sind, ihre verdiente Strafe erleiden.

Andererseits übersehe ich keineswegs, wie schwierig es für Dich und Deine Regierung ist, den Strömungen der œffentlichen Meinung entgegenzutreten. Eingedenk der herzlichen Freundschaft, die uns beide seit langer Zeit mit festem Band verbindet, setze ich daher meinen ganzen Einfluss ein, um Oesterreich-Ungarn dazu zu bestimmen, eine offene und befriedigende Verständigung mit Russland anzustreben. Ich hoffe zuversichtlich, das Du mich in meinen Bemühungen, alle Schwierigkeiten die noch entstehen können, zu beseitigen unterstützen wirst.

Dein sehr aufrichtiger und ergebener Freund und Vetter".

gez. Wilhelm.

Peterhof. Palais. 29 Juli 1 p. m.

2) „Ich bin erfreut, dass Du zurück in Deutschland bist. In diesem so ernsten Augenblicke bitte ich Dich inständig, mir zu helfen. Ein schmählicher Krieg ist an ein schwaches Land erklärt worden, die Entrüstung hierüber, die ich völlig teile, ist in Russland ungeheuer.

Ich sehe voraus, dass ich sehr bald dem Druck, der auf mich ausgeübt wird, nicht mehr werde widerstehen können und gezwungen sein werde, Massregeln zu ergreifen die zum Kriege führen werden. Um einem Unglück, wie es ein europäischer Krieg sein würde, vorzubeugen, bitte ich Dich im Namen unserer alten Freundschaft, alles Dir Mögliche zu tun, um Deinen Bundesgenossen davon zurückzuhalten, zu weit zu gehen".

gez. Nikolaus.

menținerea păcii. Totuși, după cum Ți-am spus în prima mea telegramă, nu pot privi procedarea Austro-Ungariei ca „un războiu rușinos". *Austro-Ungaria știe din experiență, că făgăduelile Serbiei atunci cînd ele sînt făcute numai pe hîrtie nu sînt demne de loc de încredere. După părerea mea procedarea Austro-Ungariei trebue privită ca o încercare de a căpăta garanție deplină că făgăduelile Serbiei se vor realiza.* Sînt întărit în această părere de declararea cabinetului austriac, că Austro-Ungaria nu urmărește nici o cucerire teritorială în detrimentul Serbiei. Din această cauză sînt de părere că Rusiei îi e ușor să păstreze în războiul austro-sîrb rolul de spectator, fără să împingă Europa în cel mai înfricoșat războiu, ce i-a fost vre-odată dat să vadă. *Cred că e posibilă și de dorit o înțelegere între guvernul Tău și Viena, înțelegere pe care după cum Ți-am telegrafiat deja—guvernul meu lucrează din toate puterile spre a o aduce la îndeplinire.* De sigur că măsurile militare ale Rusiei pe care Austro-Ungaria le-ar putea privi ca o amenințare, vor accelera o nenorocire, pe care amîndoi dorim să o evităm, și ar periclita situația mea de mediator, pe care m'am grăbit să o iau în urma apelului Tău la pritenia mea.

ss. Wilhelm".

(Cartea albă germană. Anl. 22). [1])

Această telegramă a împăratului Wilhelm a rămas o zi fără răspuns în schimb în aceiași zi sosi următorul raport al atașatului mititar german din Petersburg în privința unei convorbiri avută cu șeful marelui stat major rusesc:

„Șeful marelui stat major m'a rugat să mă duc la el și mi-a comunicat, că chiar acum vine dela Majestatea Sa (Țarul). El ar fi însărcinat de ministrul de războiu, să-mi confirme încă odată, *că totul a rămas tot așa cum mi-a comunicat acum două zile ministrul de războiu. Imi oferi confirmarea în scris și-mi dădu în forma cea mai solemnă cuvîntul său de onoare că nicăeri până la ora 3 p. m. n'a avut loc vre-o mobilizare, adică nu s'a chemat sub arme vre-un om sau vre-un cal.* Nu poate garanta acest lucru pentru viitor, dar poate confirma cu cea mai mare seriositate că Majestatea Sa (Țarul) nu dorește vre-o mobilizare pe fronturile dinspre granițele noastre. Au sosit însă aici știri care se repetă, asupra efectuării chemării rezerviștilor în mai multe părți ale imperiului, între altele în Varșovia și Vilna. De aceia am răspuns generalului, că prin comunicările lui m'a pus în fața unei enigme. *Mi-a răspuns totuși, pe cuvîntul lui de ofițer, că știrile de felul acesta nu sînt exacte și că poate s'a răspîndit pe ici pe colo vre-o alarmă falșă.* Trebue să privesc convorbirea, avînd în vedere știrile pozitive și numeroase asupra concentrărilor de trupe, ca o încercare de a ne induce în eroare asupra măsurilor luate până acum" (Cartea albă germană). [1])

Și cît de mare dreptate a avut atașatul militar german din Petersburg de a nu avea încredere în cuvîntul șefului marelui stat major rus s'a putut vedea cîteva ore mai tîrziu cînd Țarul printr'un ukaz a chemat sub drapel:

1) pe rezerviștii din 23 guvernăminte întregi și din 71 districte, precum și din 14 alte gubernii.

2) o parte din rezerviștii din 9 districte și patru gubernii.

3) pe rezerviștii flotei din 64 districte și 12 guvernăminte rusești și dintr'un guvernămînt finlandez;

4) pe cazacii din teritoriile Don, Kuban, Terek, Astrachan, Orenburg și Ural;

---

29 Juli 6.30 p. m.

1) „Ich habe dein Telegramm erhalten und teile Deinen Wunsch nach Erhaltung des Friedens. Jedoch kann ich,—wie ich Dir in meinem ersten Telegramm sagte, Oesterreich-Ungarns Vorgehen nicht als „schmählichen Krieg" betrachten. *Oesterreich-Ungarns weiss aus Erfahrung, das Serbiens Versprechungen, wenn sie nur auf dem Papier stehen, gänzlich unzuverlässig sind. Meiner Ansicht nach ist Oesterreich-Ungarns Vorgehen als ein Versuch zu betrachten, volle Garantie dafür zu erhalten, dass Serbiens Versprechungen auch wirklich in die Tat um gesetzt werden.* In dieser Ansicht werde ich bestärkt durch die Erklärng des oesterreichischen Kabinetts, dass Oesterreich-Ungarn keine territorialen Eroberungen auf Kosten Serbiens beabsichtige. Ich meine daher, dass es für Russland durchaus möglich ist, dem oesterreichisch-serbischen Krieg gegenüber in der Rolle des Zuschauers zu verharren, ohne Europa in den schrecklichsten Krieg hineinzuziehen, den es jemals erlebt hat. *Ich glaube, dass eine direkte Verständigung zwischen Deiner Regierung und Wien möglich und wünschenswert ist, eine Verständigung, die—wie ich Dir schon telegraphierte—meine Regierung mit allen Kräften zu fördern bemüht ist.* Natürlich würden militärische Mossnahmen Russlands, welche Oesterreich-Ungarn als Drohung auffassen könnte, ein Unglück beschleunigen, das wir beide zu vermeiden wünschen und würden auch meine Stellung als Vermittler, die ich,— auf Deinen Apell an meine Freundschaft um Hilfe—bereitwillig angenommen habe—untergraben".

gez. Wilhelm".

1) „Der Generalstabschef hat mich zu sich bitten lassen und mir eröffnet, dass er von Seiner Majestät soeben komme. Er sei vom Kriegsminister beauftragt worden, mir nochmals zu bestätigen, *es sei alles so geblieben, wie es mir wor zwei Tagen der Minister mitgeteilt habe. Er bot mir schriftliche Bestätigung an und gab mir sein Ehrenwort in feierlichster Form, dass nirgends eine Mobilmachung, d. h. Einziehung eines einzigen Mannes oder Pferdes bis zur Stunde, z Uhr nachmittags, erfolgt sei.* Er könne sich dafür für die Zukunft nicht verbürgen, aber wohl nachdrücklichst bestätigen dass in den Fronten die auf unsere Grenzen gerichtet seien, von Seiner Majestät keine Mobilisierung gewünscht würde. Es sind aber hier über erfolgte Einziehung von Reservisten in verschiedenen Teilen des Reichs, auch in Warschau und Wilna, vielfache Nachrichten eingegangen. Ich habe deshalb dem General vorgehalten, dass ich durch die mir von ihm gemachten Eröffnungen vor ein Rätsel gestellt sei. *Auf Offiziersparole erwiderte er mir jedoch, dass solche Nachrichten unrichtig seien, es möge hier und da allenfalls ein falscher Alarm vorliegen.* Ich muss das Gespräch in Anbetracht der positiven, zahlreichen, über erfolgte Einziehungen vorliegenden Nachrichten als einen Versuch betrachten, uns über den Umfang der bisherigen Massnahmen irrezufühsen".

5) numărul corespunzător de ofițeri rezerviști, medici, veterinari, etc. In plus rechizițiuni în număr corespunzător de cai, trăsuri, atelage din guvernămintele și districtele mobilizate.

Mobilizarea a o jumătate din armata rusească, în timpul cînd tratativele diplomatice între Viena, Petersburg, Berlin și Londra erau mai active decît oricînd nu poate avea nici o scuză, nici o explicație. Prin acest pas Rusia a silit pe Austro-Ungaria, care nu mobilizase decît o jumătate din armată să-și mobilizeze întreaga armată și flotă. Sorții de reușită a evitării războiului european se împuținau din ce în ce.

Și cu toate că prin mobilizarea tuturor cazacilor (400,000) Germania, care nu mobilizase nici un om, risca să-și vadă distruse prin o surprindere căile de comunicație de-alungul frontierei germano-ruse, guvernul german s'a abținut dela orice pregătire militară, sperînd încă că o soluție pașnică a conflictului austro-rus e posibilă.

La 30 Iulie împăratul Wilhelm trimite următoarea telegramă Țarului:

„Ambasadorul meu are instrucții să atragă atenția guvernului Tău asupra urmărilor grave ale unei mobilizări; același lucru ți-am spus în ultima mea telegramă. Austro Ungaria a mobilizat numai contra Serbiei și anume numai o parte din armata sa. Dacă Rusia, după cum reese din comunicatul Tău și al guvernului Tău mobilizează contra Austro-Ungariei, atunci rolul de mediator, care mi l-am asumat în urma rugăminții Tale exprese e periclitat dacă nu făcut imposibil. Intreaga responsabilitate e acum pe umerii Tăi, tu ești răspunzător de războiu sau pace" (Cartea albă germană. Ani. 23). [1])

In aceiași zi și împăratul Wilhelm primește următoarea telegramă ca răspuns la o telegramă anterioară:

„Iți mulțumesc din inimă pentru că te-ai grăbit să-mi răspunzi. Trimit în astă seară pe Tatishef cu instrucții. Măsurile militare luate acum, au fost hotărîte acum 5 zile, și au ca motiv apărarea față de Austria. Sper din toată inima că aceste măsuri nu vor influența întru nimic situația Ta de mediator pe care

1) „Mein Botschafter ist angewiesen, Deine Regierung auf die Gefahren und schweren Konzequensen einer Mobilisation hinzuweisen; das gleiche habe ich Dir in meinen letzten Telegramm ge-agt. Oesterreich-Ungarn hat nur gegen Serbien mobilisiert, und zwar nur einen Teil seiner Armee. Wenn Russland, wie es jetzt nach Deiner und Deiner Regierung Mitteilung der Fall ist, gegen Österreich-Ungarn mobil macht, so wird die Vermittlerrolle, mit der Du mich in freundschaftlicher Weise betrautest und die ich auf Deine Ausdrückliche Bitte angenommen habe gefährdet, wenn nicht unmöglich gemacht. Die ganze Schwere der Entscheidung ruht jetzt auf Deinen Schultern, sie haben die Verantwortung für Krieg oder Frieden zu tragen.

gez. Wilhelm."

o prețuesc foarte mult. Este nevoe să intervii cu toată energia pe lîngă Austria, spre a se putea ajunge la o înțălegere

ss. Nicolai."

(Cartea albă germană. Anl. 23 a.). [1])

Cu toate că Țarul, căuta la 30 Iulie să convingă pe Impăratul Wilhelm că Rusia a mobilizat jumătate din armata ei pentru a se putea apăra contra înarmărilor austro-ungare (Austro-Ungaria nu mobilizase înaintea Rusiei decît o jumătate de armată contra Serbiei) și-l ruga să continue să intervie pentru o înțălegere cu Viena, d. Sasonow telegrafiază o zi mai înainte ministrului rus dela Paris:

„Azi ministrul Germaniei mi-a comunicat că guvernul din Berlin a hotărît să decreteze mobilizarea în caz dacă Rusia nu va renunța la pregătirile militare ce le face. Noi însă am început aceste pregătiri după decretarea mobilizării în Austria și avînd în vedere hotărîrea ei de a nu consimți în nici un chip de a tranșa în mod pașnic conflictul ei cu Serbia. De oarece nu putem satisface dorința Germaniei, nu ne rămîne decît să grăbim pregătirile noastre, *avînd în vedere că un conflict armat a devenit probabil inevitabil. Binevoiți a preveni despre aceasta guvernul francez* și să-i exprimați mulțumirile noastre sincere pentru nota ce mi-a predat-o prin ministrul francez din Petersburg, cum că putem compta pe ajutorul de aliat al Franței". [2])

Această telegramă a fost comunicată și miniștrilor ruși din Londra, Roma, Viena și Berlin.

In noaptea de 30—31 Iulie începe mobilizarea rusească în stil mare la granițele germane. La 31 Iulie mobilizarea întregei armate și flote ruse e decretată. Aceasta tocmai atunci cînd după insistențele Germaniei la Viena se reluase tratativele directe între Rusia și Austro-Ungaria, și pe cînd încă nu sosise la Berlin răspunsul Vienei la ultima propunere a lui Sir Edw. Grey.

Acest pas al guvernului rusesc era hotărîtor, și guvernul din Petersburg o știa. Intr'un războiu european, devenit aproape inevitabil în urma mobilizării Rusiei, Germania conta pe faptul că mobilizarea ei e gata cu circa o săptămînă înaintea mobilizării franceze, și cu mai multe săptămîni înaintea celei ru-

Peterhof 30 Juli. 1,20 p. m.

1) „Ich danke Dirvon Herzen für Deine rasche Antwort. Ich entsende heute Abend Tatishef mit Instruktion. Die jetzt in kraft tretenden militärischen Massnahmen sind schon wor 5 Tagen beschlossen worden, und zwar aus Gründen der Verteidigung gegen die Vorbereitungen Oesterreichs. Ich hoffe von ganzem Herzen, dass diese Massnahmen in Keiner Weise Deine Stellung als Vermittler beeinflussen werden, die ich sehr hoch anschlage. Wir brauchen Deinen starken Druck auf Oesterreich, damit es zu einer Verständigung mit uns kommt.

gez. Nikolaus".

2) Cartea portocalie rusă No. 58.

seşti. Toate planurile statului major, ţineau seamă de aceasta. Guvernul german, care dăduse atitea probe de răbdare şi loialitate nu mai putea amina o zi mobilizarea fără să încurce toate planurile statului major, fără să pericliteze siguranţa şi existenţa statului. Totuşi se face o ultimă încercare: mobilizarea e aminată pentru 2 August. S'a încercat la Berlin şi imposibilul. S'a sperat că în atmosfera încărcată produsă de mobilizarea generală rusă care a provocat şi pe acea austriacă, se va putea poate realiza ceia ce nu se putuse în zile mai calme. In acelaşi timp d. Bethmann Hollweg trimite următoarea telegramă urgentă ministrului german din Petersburg:

„Cu toate că tratativele de mediaţii sint încă în curs, *şi cu toate că noi n'am luat până în acest moment în nici un mod vre-o măsură de mobilizare,* Rusia a mobilizat întreaga ei flotă şi armată, a mobilizat deci şi contra noastră. Din cauza acestor măsuri ruseşti sintem siliţi, pentru siguranţa imperiului, să proclamăm starea pericolului amenințător al războiului, ceia ce încă nu înseamnă mobilizarea. *Mobilizarea va trebui însă să se facă în caz ce Rusia nu va inceta până în 12 ore orice măsură pregătitoare de războiu contra noastră şi a Austro-Ungariei* şi nu ne va da explicaţii precise în această chestie. Vă rog să aduceţi aceasta imediat la cunoştinţa d-lui Sasonow şi să ne telegrafiaţi ora comunicării" (Cartea albă germană. Anl. 24). [1])

Această telegramă a fost adusă la cunoştinţa d-lui Sasonow în noaptea 31 Iulie—1 August ora 12. Un răspuns la Berlin nu s'a primit. D. Sasonow s'a mulţumit să trimită următoarea telegramă tuturor ambasadorilor ruseşti:

„La miezul nopţii ambasadorul Germaniei mi-a declarat, în urma ordinului guvernului său, că dacă până în 12 ore, adică până Simbătă 12 ore ziua, nu începem demobilizarea nu numai întrucît priveşte Germania dar şi întrucît priveşte Austria, guvernul german ar fi forţat de a ordona mobilizarea. La întrebarea mea, dacă aceasta înseamnă războiul, ambasadorul a răspuns negativ, adăogind însă că sintem foarte aproape de războiu" (Cartea portocalie rusă. No. 70). [2])

---

1) Trotz noch schwebender Vermittelungsverhandlungen, *und obwohl wir selbst bis zur Stunde Keinerlei Mobilmachungsmassnahmen getroffen haben,* hat Russland ganze Armee und Flotte, also auch gegen uns mobilisiert. Durch diese russischen Massnahmen sind wir gezwungen worden, zur Sicherung des Reichs die drohende Kriegsgefahr auszusprechen, die noch nicht Mobilisierung bedeutet. *Die Mobilisierung muss aber folgen, falls nicht Russland binnen zwölf Stunden jede Kriegsmassnahme gegen uns und Oesterreich-Ungarn einstellt* und uns hierüber bestimmte Erklärung abgibt. Bitte dies sofort Herrn Sasanow mitteilen und Stunde der Mitteilung drahten".

1 Août 1914.

2) „A minuit l'ambassadeur d'Allemagne m-a déclaré, d'ordre de son Gouvernement, que si dans les 12 heures; c'est à dire a midi, Samedi, nous ne commencions pas la démobilisation, non seulement à l'égard de l'Allemagne, mais aussi à l'égard de l'Autriche, le Gouvernement Allemand serait forcé de donner l'ordre de mobilisation. A ma question si c'était la guerre, l'ambassadeur a répondu par la négative, mais en ajoutant que nous étions fort près d'elle".

La 1 August ora 5 p. m., cinci ore după trecerea termenului pus Rusiei să înceapă demobilizarea, Impăratul Wilhelm decretează mobilizarea generală a întregei armate şi flote germane. Ca primă zi a mobilizării era fixat 2 August.

La 1 August ora 7,10 p. m., d. von Pourtales, ambasadorul Germaniei la Petersburg, remite guvernului rusesc nota prin care Germania declară războiu Rusiei.

Faptul că declararea de războiu a Germaniei a avut loc în aceiaşi zi şi aproape la aceiaşi oră cind s'a declarat şi mobilizarea armatei germane e uşor explicabil. Germania se convinsese că războiul e inevitabil de oarece guvernul rus sau cel puţin o parte din el îl vroia. Ea pierduse deja un timp preţios prin faptul că începuse mobilizarea patru zile după Rusia. A mai aştepta încă însemna să lase adversarilor să aleagă momentul declarării războiului şi prin aceasta să piardă toate avantajele care decurgeau din mobilizarea ei mai repede decit acea a adversarului, avantage de care se ţinuse socoteală în planurile Marelui Stat Major german.

Se vede, credem, din rîndurile de mai sus, cum guvernul german a făcut tot posibilul, mai mult poate chiar decit îi permitea siguranţa imperiului, pentru evitarea războiului european. Se vede în acelaşi timp că, dacă încercările de mediaţie germano-engleze n'au ajuns la nici un rezultat, aceasta nu se datoreşte decit guvernului rusesc. Guvernul rusesc ignorînd declararea solemnă a Austro-Ungariei că nu urmăreşte cuceriri teritoriale în Serbia, mobilizînd atunci cînd tratativele diplomatice aveau şanse de reuşită, declarînd încă dela 30 Iulie Franţei că războiul e inevitabil, a făcut tot ce i-a stat în putinţă pentru a face catastrofa finală imposibilă de înlăturat. Trebue în fine să nu se uite atitudinea suspectă a unora din membrii guvernului din Petersburg, care pe de-o parte asigurau, adesea pe cuvîntul lor de ofiţer, că Rusia e animată de sentimentele cele mai bune, că nu doreşte nici într'un chip războiul, că nu face nici un fel de pregătiri militare, atunci cînd ştiau foarte bine (aceasta se vede din a doua telegramă a Ţarului către Impăratul Wilhelm) că toate măsurile pentru mobilizare erau luate cu citeva zile mai înainte.

In toate guvernele ruseşti din ultimii ani au fost reprezentate două curente: partidul panslavist, războinic, care în toate crizele diplomatice avea o atitudine provocătoare şi era totdeauna pentru o intrare în acţiune cu armele, şi aşa numitul partid al păcei care, avînd în vedere faptul că Rusia nu se reculesese încă de dezastrul dela 1905, că nouile armamente şi liniile ferate către graniţa de vest erau departe de a fi gata, credeau că o intrare în acţiune a Rusiei în asemenea condiţii ar putea avea ca rezultat nu numai deziluzii, dar chiar o catastrofă. In crizele anterioare, Ţarul se raliase, adesea abia în ultimul moment, la partidul păcei,—aşa că partidul războiului din care fac parte mai mulţi mari duci, oameni de stat şi diplomaţi ruşi ca fostul prim-ministru şi actual ambasador rus la Paris d. Iswolski,

prim-ministrul actual d. Sasonov, fostul ambasador rus la Viena d. Schebeko etc., a fost învins în toate ocaziile dela 1905 încoace cu toate că pusese în cumpănă toată influența de care era capabil. Și poate că la mobilizarea parțială a Rusiei dela 29 Iulie n'a contribuit puțin următoarea telegramă *falșă* trimisă de d. Schebeko d-lui Sasonow: „Decretul de mobilizare generală (a Austriei) a fost iscălit" (Cartea portocalie rusă No. 47) [1].

De data aceasta, din nenorocire, partidul războinic rus, de a cărui presiune asupra sa Țarul vorbește în prima telegramă către Impăratul Wilhelm, a învins. O probă că partidul războinic rus are toată răspunderea izbucnirii războiului european este scrisoarea dela 30 Iulie a ministrului Belgiei la St. Petersburg către d. Davignon, ministrul de externe din Bruxelles. La 31 Iulie a fost depusă la poșta din Berlin o scrisoare cu următoarea adresă:

„M-me Costermans
107, Rue Froissard, Bruxelles, Belgique".

De oarece în aceiși zi a fost proclamată în Germania starea de războiu,—corespondența prin scrisori închise cu străinătatea era oprită,—scrisoarea a fost păstrată în biuroul poștei cu observația [2] „a se înapoia trimițătorului din cauza stării de războiu". Scrisoarea a rămas în biuroul poștei până cînd a trecut termenul prescris, și apoi a fost deschisă la direcția poștei pentru a se afla trimițătorul. In prima copertă se găsea o a doua cu următoarea adresă:

„Son Excellence Monsieur Davignon, Ministre des Affaires Etrangères".

De oarece nici pe această copertă nu se află numele trimițătorului, scrisoarea a fost a doua oară deschisă și se găsi următorul comunicat oficial a d-lui de L'Escaille, ambasadorul belg la Petersburg către Ministrul de Externe belg: [3])

Ambasada Belgiei.
St. Petersburg
795 / 902 30 Iulie, 1914.
Situația politică.

„Excelenței Sale Domnului Davignon, Ministru de externe.
„Domnule Ministru!

„Ziua de eri și alaltăeri au trecut în așteptarea evenimentelor care trebuiau să urmeze declarației de războiu a Austro-Ungariei către Serbia. Știrile cele mai contradictorii au fost răspîndite fără să se poată distinge adevărul de neadevăr în privința intențiilor guvernului imperial (rus). *Rămîne incontestabil, numai, că Germania a făcut tot posibilul, și aici ca și în Viena, să găsească vre-un mijloc, pentru a evita un conflict general,* că s'a lovit pe de-o parte de hotărîrea cabinetului din Viena de a nu ceda nici un pas și pe de altă parte de neîncrederea cabinetului din Petersburg față de asigurările Austro-Ungariei că nu se gîndește la o cucerire ci numai la o pedepsire a Serbiei.

„Domnul Sasonow a declarat că Rusiei îi e imposibil să nu se pregătească și să nu mobilizeze, că însă aceste pregătiri n'ar fi îndreptate contra Germaniei. Azi un comunicat oficial a jurnalelor anunță că «Rezerviștii unui anumit număr de guvernăminte sînt chemați sub drapel». *Cine cunoaște rezerva comunicatelor oficiale rusești, poate să susție cu siguranță că mobilizarea e generală.*

„Ambasadorul german a declarat azi dimineață că a ajuns la sfîrșitul încercărilor lui de mediație începute și continuate fără întrerupere de Sîmbătă, și că n'are decît puține speranțe. După cum ni s'a comunicat, chiar acum, ambasadorul englez s'a exprimat în același sens. Anglia a propus în ultimul moment un arbitragiu. Domnul Sasonow a răspuns: „Și noi l-am propus Austro Ungariei, și ea a refuzat propunerea". La propunerea conferinței Germania a răspuns cu propunerea unei înțelegeri între cabinete. Iți vine să te întrebi, dacă nu cumva toată lumea dorește războiul, și nu încearcă numai să amîne declarația de războiu, pentru a cîștiga timp.

„*Anglia, la început, a lăsat să se înțeleagă că nu voește să se lase atrasă într'un conflict. Sir George Buchanan a spus'o pe față. Astăzi însă la Petersburg e sigur, și se are chiar asigurarea, că Anglia va ajuta Franța. Acest ajutor e de mare însemnătate și n'a contribuit cu puțin să facă să învingă partidul războiului.*

„Guvernul rus lasă liberă calea tuturor manifestațiilor sîrbofile și anti-austriace, și n'a încercat nici într'un mod să le împiedece. *In consiliul de miniștri de eri dimineață, s'au ivit divergențe de opinii; publicarea mobilizării s'a amînat, dar de atunci s'a produs o schimbare, partidul războiului a învins și azi dimineață, ora patru, mobilizarea s'a publicat.*

„Armata, care se simte puternică, e plină de entuziasm și pune mari speranțe pe progresele extraordinare ce le-a făcut dela răsboiul japonez. Marina este încă așa departe de realizarea proectului său de reînoire și reorganizare, încît ea de sigur nici nu poate să între în socoteală. Aceasta este tocmai motivul pentru care promisiunea ajutorului englez are o însemnătate așa de mare.

„Cum am avut onoare de a vă telegrafia astăzi (T. 10) orice speranță a unei soluțiuni pașnice pare a fi dispărut. Aceasta este părerea cercurilor diplomatice. Pentru telegrama mea am luat drumul via Stokholm, prin Nordisk Cabel, fiindcă e mai sigur decît celalt. Incredințez acest raport unui curier particular, îl va pune la poștă în Germania.

„Primiți, domnule Ministru, asigurarea devotamentului meu celui mai mare".

semn. B. de l'Escaille.

1) „Le décret de mobilisation générale vient d'être signé".
2) „Zurück wegen kriegszustand".
3) Tägliche Rundschau, 12 Sept. 1914.

Orice comentar e, credem, de prisos. Avem aici mărturia de înainte de războiu a unui diplomat din Petersburg *și a unui adversar al Germaniei* că guvernul din Berlin a făcut tot ce i-a stat prin putință să înlăture războiul european. Reese de asemenea până la evidență din această scrisoare nenorocitul rol pe care l-a jucat partidul războinic rus, și răspunderea pe care acest partid trebue să o poarte.

In fine, credem, că nu se poate mai bine ilustra rolul pe care l-a jucat Țarul Nicolae în nenorocita acțiune a guvernului din Petersburg decît citind părerea lui Andrew D. White, [1]) fost atașat de legație în timpul războiului Crimeei și fost ambasador american pe lîngă guvernul rus la 1892—1894. In cartea lui A. D. White: „Diplomatenleben" (apărută în limba germană la 1906 ed. Voigtländer, Leipzig) găsim următoarele rînduri, adevărat profetice, despre Țarul tuturor Rușilor:

„Este o părere dureroasă, pe care trebue să o exprimăm aci,—că dintre suveranii Europei, Nicolae II e acela care se aseamănă mai mult cu Carol IX al Franței; acel Carol IX care sub influența familiei sale, a rudelor sale, bărbați și femei, sub influența curtenilor și a preoților s'a pretat să aprobe baia de sînge din noaptea Sfîntului Bartolomeu. E mai mult ca sigur că pedeapsa îl va ajunge și pe Nicolai II și pe casa sa".

S'a văzut din corespondența diplomatică redată mai sus atitudinea pe care a avut-o Anglia înainte de declararea războiului. Anglia n'a dorit războiul.

In conflictul austro-sîrb atitudinea ei, dacă n'a fost totdeauna în totul asemănătoare atitudinei Germaniei, *n'a fost însă de loc încurajătoare pentru Serbia*. Marea Britanie ne-avînd interese directe în acest conflict, și dată fiind politica ei tradițională, ar fi văzut chiar poate cu ochi buni o îngenunchere meritată a Serbiei.

Cînd Rusia a intervenit în conflictul austro-sîrb, Anglia alături de Germania a făcut tot posibilul să găsească o soluție pașnică a diferendului austro rus. Ultima propunere de mediație (30 Iulie) vine chiar dela Londra.

Dar odată războiul european început, Anglia nu putea să rămînă neutră. In acest războiu în care trebuia să se decidă nu numai soarta Europei, dar și a celei mai mari părți din lumea întreagă se atingeau în mod fatal o sumă de chestii de ordin economic și politic care priveau direct și pe Anglia. Marea Britanie n'a dorit războiul *acum*, poate fiindcă-și dădea mai bine seamă decît aliatele sale că acestea sînt mai puțin bine pregătite pentru războiu decît ele credeau, poate din alte cauze; un lucru e sigur: Anglia a comptat pe un războiu european în viitor, și—odată acest războiu început, chiar contra voinții ei—ea era forțată să intervie.

1) E vorba de același White care a prezidat comisia americană la congresul de pace dela Haga.

In discursul ținut de „premier"-ul englez d. Asquith la primăria din Londra aducînd drept cauză a intervenției Angliei în războiul european violarea neutralității Belgiei de către Germania, d-sa spune între altele:

„Am fi văzut ca toată lumea civilizată, Belgia, un stat mic, care de 70 ani a trăit sub garanția colectivă asigurată alături de noi și de Prusia și Austria, și am fi văzut, prin acțiunea a două din aceste Puteri protectoare, neutralitatea ei violată, independența ei strangulată iar teritoriul ei transformat într'un cîmp de bătaie în urma unei agresiuni pe care n'a provocat-o Franța; iar noi, popor britanic, am fi rămas indiferent, cu brațele încrucișate, atunci cînd acea țară mică, fără protecțiune, spre a-și apăra libertățile vitale opune o rezistență eroică unei forțe semețe și zdrobitoare".

Nu credem că d. Asquith s'ar fi dedat la... acest sentimentalism politic dacă războiul ar fi fost într'adevăr popular în Anglia. Dacă în „Times" dela 1 August n'ar fi apărut un protest al mai multor profesori universitari englezi între care: d-nii Thomson, C. Gr. Browne, Foaks-Johnson din Cambridge, Ramsay din Aberdeen, Carpenter, W. B. Selbie din Oxford ș. a. în care se spunea că mergerea Angliei alăturea de Rusia contra Germaniei „ar fi un păcat contra civilizației" (will be a sin against civilization), poate literatura ar fi numărat un frumos discurs politic mai puțin, dar d. Asquith ar fi putut arăta adevăratele cauze ale intervenției Angliei în actualul războiu.

In „Daily Chronicle", organul autorizat al lui Sir Edward Grey, a apărut la 29 Iulie un articol în care se spunea că într'un eventual războiu european Anglia trebue să socotească două rele: să vadă pe Germani la Anvers dacă învinge Dubla-Alianță, sau pe Ruși la Dardanele dacă învinge Tripla Ințelegere. „*Intre aceste două rele Anglia trebue să aleagă pe cel mai mic pentru ea: să prefere să vadă pe Ruși la Dardanele împiedecînd prin orice mijloc victoria Germanilor*".

Dacă coastele Belgiei n'ar fi fost la cîțiva chilometri de acele ale Angliei, dacă Belgia cu toată civilizația și cultura ei s'ar fi întins pe mai știm noi ce coaste ale Americei de Sud, de exemplu, Anglia poate nu s'ar fi grăbit să intervie pentru respectarea neutralității ei; dar după cum s'a spus într'un alt discurs din parlamentul englez: *riscăm să pierdem tot atît de mult intervenind sau neintervenind în acest războiu*.

Oare nerespectarea neutralității Belgiei de către Germania a făcut pe Anglia să intervie în războiul european? Și profanii în știința militară știau că din cauza fortificațiilor aproape inexpugnabile de ambele părți de-alungul frontierei franco-germane, fortificații care împiedecau într'un eventual războiu contactul în-

tre uriașele armate, ofensiva activă trebuia luată în Belgia și că pe terenul Belgiei vor începe în mod fatal luptele decisive. Lucrul acesta se știa și în Belgia; nu de geaba guvernul catolic belg, care căuta totdeauna să restringă creditele militare, construise în ultimul timp triunghiul de fortificații Liège-Namur-Anvers. Anglia socotea dela început, în cazul unui războiu, pe eventualitatea violării neutralității Belgiei. Germania a declarat războiu Belgiei după ce propunerea ei de a se lăsa liberă calea armatelor sale, cu obligația garantării integrității regatului belg, și a plătirii imediate a eventualelor stricăciuni și rechiziții în aur, a fost refuzată de guvernul din Bruxelles. Ar fi fost oare atît de intrasigent guvernul regelui Albert, dacă n'ar fi venit la timp asigurările dela Londra?

Anglia, apărătoarea neutralității statelor mici? Lăsăm la o parte argumentul care ar fi decisiv, și care s'ar putea scoate din afirmațiile ziarelor germane că la Bruxelles și la Anvers s'a pus mîna pe documente oficiale belgiene care nu pot lăsa vre-o îndoială în privința unei alianțe secrete ofensive și defensive între Franța, Anglia și Belgia, acte care încă n'au fost publicate de guvernul german.[1]) Dar violarea neutralității de către Anglia în timpul războiului de secesiune, în favoarea Statelor-Unite de sud ale Americei,—cînd Anglia a fost nevoită să plătească 15 milioane dolari despăgubiri. Dar violarea teritoriului micei republice Nicaragua în 1848, cînd Anglia vroind să pue mîna pe istmul de Panama a ocupat fără de declarare de războiu orașul Greytown, urmată de violarea tratatului Clayton—Bulwer dela 1850 prin ocuparea la 17 Iunie 1852 a insulelor Bay din fața coastelor Honduras-ului. Și dacă Anglia a trebuit să cedeze atunci și dacă n'a avut loc un războiu între Anglia și Statele-Unite, acestea nu se datoresc principiului „of the perfide Albion" (pentru a întrebuința expresia fostului președinte de republică american Fillmore) de a se respecta neutralitatea statelor mici necapabile de a se apăra, ci pentrucă Anglia trebuia să îndrepte toate forțele ei contra Rusiei în războiul Crimeei. Și nu mai departe decît în 1911, în timpul crizei Marocului, Anglia se pregătise să debarce 160,000 soldați *în neutrala Belgie la Anvers ca să cadă în spatele armatei germane.* Anglia nu s'a opus la nenumăratele **vizite** de studiu în Belgia din anul 1912—1913 ale diferitelor comisiuni militare franceze compuse din generali și ofițeri ale marelui Stat Major francez.

Guvernul englez a declarat că începe o cruciadă contra *militarismului german.* Dacă se înțelege prin militarismul german, principiul guvernului din Berlin de a face toate sforțările, de a nu se da înapoi dela orice sacrificiu, pentru a avea o armată cît mai bine pregătită și mai numeroasă, se vede acum, cînd Germania e nevoită să lupte pe două fronturi contra a două

[1]) Acest articol a fost scris înaintea apariției acestor documente în oficiosul: „Norddeutsche Allg. Zeitung".

Mari Puteri, cît de îndreptățit a fost acest principiu. Dar cum ar trebui să se numească înarmările navale ale Angliei și principiul „*the two powers standard*" de care se călăuzește guvernul din Londra pentru construcțiile sale navale? În afară militarismul german nu s'a manifestat decît în mod platonic. Franța a avut însă direct de suferit din partea militarismului englez la Fachoda, Turcia în Egipt. Toată Europa, toată lumea are de suferit de împărăția mărilor a Angliei, care deține mai toate strîmtorile principale, care a transformat Marea Mediterană, prin posesiunea Gibraltarului, a canalului de Suez, a Maltei și a Ciprului, într'un lac britanic.

Nu aceste considerații sentimentale au făcut pe Anglia să intervie în războiu. Dacă în ultimii 40 ani industria germană n'ar fi făcut colosalele progrese care le-a făcut, dacă Marea Britanie nu și-ar fi văzut piețele coloniilor și ale Metropolei invadate de produsele industriei germane, dacă articolele purtînd marca impusă de Lord Curchill, „Made in Germany", n'ar fi fost preferate pe piețele engleze celor cu marca „Made in England", dacă marina de comerț germană n'ar fi realizat uriașa dezvoltare calitativ și cantitativ care-i permitea să concureze serios marina comercială engleză, dacă în fine comerțul extern anual german n'ar fi crescut în ultimii 40 ani dela $5^1/_2$ miliarde la 20 miliarde mărci, Anglia ar fi rămas probabil neutră ca și la 1870.

Emil Triandafil

Note pe marginea cărților

PRINTRE TOMURI BRĂCUITE

4. Leiden des jungen Werthers.—Intr'o carte apărută anul acesta și foarte de laudă pentru bunele intențiuni ale autorului, am găsit povestită întrevederea de la Erfurt dintre Napoleon și Goethe. „In urmă, Napoleon aduse vorba despre *Werther* pe care se vede că-l studiase temeinic. După diferite observări cu totul drepte, el îmi indică un oarecare pasaj și îmi zise: — De ce ai făcut așa? Aceasta nu se potrivește cu firea lucrurilor! Și Napoleon își susținu părerea cu o mare luciditate, intrînd în multe detalii. Il ascultai, păstrînd în figură o expresiune senină și îi răspunsei cu un surîs vesel: — Cred că nimeni nu mi-a făcut pînă azi această critică, dar o găsesc foarte dreaptă și mărturisesc că în acest pasaj se află o știrbitură adusă adevărului. Insă, adăogai eu, se cuvine, poate, să iertăm pe poet atunci cînd, întrebuințînd vreun artificiu greu de descoperit, ajunge prin aceasta la efecte pe cari n'ar fi putut să le atingă, pe calea simplă și firească. Impăratul păru că e mulțumit cu acest răspuns..."

Autorul meu zice mai departe: „S'au întrebat mulți care este acel loc din *Werther*, criticat de Napoleon. Niciodată Goethe, care găsise foarte justă critica împăratului, n'a voit să dea în privința aceasta explicări categorice. Zadarnice au fost întrebările pe cari i le-au făcut unul și altul. După o cercetare minuțioasă socotim că Napoleon a găsit o greșală în faptul că Goethe a legat disperarea și suicidul lui Werther în parte de ambiția lui dezamăgită și în parte de iubirea lui fără putință de îndeplinire. Napoleon ar fi voit ca singură o dragoste nenorocită să fie cauza morții eroului. De aci, cuvîntul lui către Goethe: — Așa ceva

nu e firesc. Ai slăbit în impresiunea cititorului ideia pe care și-o făcuse despre amorul imens al lui Werther." (Hippolyte Buffenoir, *De Marc-Aurèle à Napoléon*. Paris, Libraria Ambert).

Socotim la rîndul nostru că Hippolyte Buffenoir n'are dreptate. Genialul împărat atrage atenția poetului asupra unui anumit pasaj din *Werther*. In acel pasaj Goethe trecuse ușor pe lîngă ceia ce este natural. Dacă Napoleon găsea nefiresc că Werther se sinucide parte din ambiție rănită, parte din dragoste nenorocită, n'ar fi putut să se refere la un știut pasaj. Doar ideia aceasta stăpînește toată jumătatea a doua a lui *Werther*. Al doilea, se poate foarte bine ca un om să se simtă chinuit de mai multe nenorociri și să voiască să-și pună capăt zilelor pentru suma lor întreagă. Napoleon s'a referit la o anume pagină din *Werther* și pe ea a găsit-o inconformă cu natura. Răspunsul lui Goethe ne face să întrevedem că defectul găsit de extraordinarul împărat era un defect cu abilitate învăluit de arta poetului: „Am întrebuințat un artificiu ca să obțin un efect pe care nu l-aș fi putut atinge, rămînînd în firesc". Care o fi acea pagină surprinsă de istețimea lui Napoleon? Nu știu! Știu însă că Hippolite Buffenoir n'a găsit-o.

La prima vedere, acest mic roman pe care l-a citit toată lumea pare descusut ca un jurnal scris la întîmplare. Spre sfîrșit, se destramă și se risipește—atît de mult încît un editor milostiv îl adună, îl oblojește și-i dă drumul să umble în cîrji. In realitate, romanul e compus cu multă intențiune și neglijența lui e bine calculată. Această înfățișare de jurnal (sau de scrisori adresate unui prietin care nu-ți răspunde niciodată) dă lui *Werther* o mare putere de intimitate și de adevăr. Impresiunea adeseori nimicitoare pe care a făcut-o și va face-o mai ales asupra sufletelor tinere se datorește acestei covîrșitoare puteri de adevăr care trăește în *Werther*. Acest roman te împresoară și te zugrumă de emoțiune ca iatacul, rochiile, măsuța cu lucrul de mînă, vasele încă neatinse și cu flori acum uscate!... ale iubitei moarte de o săptămînă. Se pare că într'adevăr toată drama din *Werther* este culeasă din hîrtiile și din odaia unui sinucis din iubire. In parte așa și este; restul însă, se înțelege, se datorește geniului lui Goethe.

Acest roman, cu aparența unei corespondențe prinse pe apă, are o puternică și meșteșugită structură interioară. Drama din *Werther* este înfășurată în alte două drame. Lovitura care doboară pe erou este pregătită și justificată cu tărie. Mai întîiu Wer-

ther are idei de suicid şi e un apologet al suicidului, curind după ce a văzut pe Albert, adică după ce s'a incredinţat că Lotte nu mai este a ei. Soarta lui Werther este pregătită, dacă nu chiar demonstrată, prin două pilde paralele, prin două nenorociri cu acelaş înţeles. Werther cunoaşte pe un om din popor, servitorul unei femei văduve şi frumoase, îndrăgostit de stăpină-sa pînă la moarte, pînă la crimă. Intr'o zi acest servitor e gonit din casa stăpînei mult iubite şi un alt servitor îl înlocueşte. Cind izgonitul prinde de veste că celălalt o să fie mai norocos ca el, fiindcă se şoptea despre o căsătorie cu stăpîna, nu mai stă la gînduri şi înjunghie pe adversar. Prin urmare, iată o iubire care duce la crimă. Intr'o zi de iarnă, Werther intîlneşte pe ţărmul Dillinului pe un sărman nebun care căuta... flori, pentru iubita lui. Fusese altădată un om cuminte, sîrguincios funcţionar, chiar în slujba tatălui Lottei, şi se îndrăgostise de Lotte atît de greu încît căzuse în tristeţă neagră, pe urmă în nebunie furioasă şi acum era dement senin şi iremediabil. Prin urmare, iată al doilea fel de iubire, acela care duce la nebunie. Mai este încă un fel, acela era să fie felul lui Werther. Aceste două drame cari înfăşoară şi asigură pe a lui Werther dau impresia acelor pereţi îndoiţi şi întreiţi cari asigură coprinsul lăzilor de bani, sau impresia acelor cutii închise una într'alta, ca să păstreze bine în cea din urmă un giuvaer de mare preţ.

Goethe intercalează în *Werther* o traducere din Ossian. Intercalarea aceasta e foarte abilă şi efectul ei este uimitor de puternic. Werther şi Lotte se văd cea din urmă oară. Lotte îl roagă să-i citească ceva. Intr'un sertar erau cîteva cîntece de Ossian, traduse chiar de Werther. Durerea celor doi amanţi nu putea să fie mai bine însoţită decît de gemetele oceanului. Şi cu jalea sufletelor lor se potrivea adînc jalea tumultoasă şi eroică din inspiraţia lui Ossian. Aceste cîntece unde este vorba numai de ape mari, de vînători şi de lupte între eroi, de iubiri fără de moarte, de morminte în cari Morar, Oscar, Fingal... se prăbuşesc ca nişte brazi, în prăpăstii, răsturnaţi de fulgerile cerului—aceste cîntece sînt o orchestră ascunsă, care se aude în piesă la un moment foarte bine ales. Goethe cu clarităţile lui stilistice, atît de primăvăratice, atît de clasice, poate că n'ar fi izbutit să lase peste sufletele eroilor lui şi peste noi acea tragică şi fumegîndă impresiune din Ossian.

Cît timp *Werther* va fi citit şi va emoţiona—şi acest timp va fi lung—tot atîta cititorul va fi curios să afle împrejurările în

cari această carte a fost scrisă. Localitatea în care Goethe vede trăind pe eroii lui este orăşelul Wetzlar. Acolo au şi loc premisele reale din romanul lui Goethe. Wetzlar este la vreo 80 km. departe de Coblentz, la confluenţa rîurilor Wetzbach şi Dillin. Lotte din *Werther* se numia Lotte în realitate—Lotte Buff. Albert, logodnicul Lottei, era un oarecare Kestner, secretar de legaţie. „Kestner care era cu opt ani mai bătrîn ca Goethe era om deştept, dar rece şi cam pedant. El avea cea mai neclintită încredere în Lotte şi în amicul său Goethe... Este sigur că Goethe iubea pe logodnica prietinului său, dar ştiu să se stăpînească bărbăteşte şi, în chip nobil, deşi cu adîncă durere, se zmulse de lîngă ei, la 11 Septembrie 1772, părăsind Wetzlarul şi înapoindu-se la Frankfurt... Poetul nu-şi biruise cu totul pasiunea. In camera lui avea, în perete, silueta Lottei, convorbia cu ea în mintea lui, scria cînd lui Kestner, cînd Lottei şi visînd necontenit la fericitul sfert de an petrecut cu ei la Wetzlar era dornic de revedere. Pe lîngă aceasta, în Frankfurt nu se simţea de loc la largul lui, ba dimpotrivă, era atît de despărţit de lume şi de Dumnezeu, încît în mijlocul plăcerilor vieţii era cercetat de gîndul suicidului. Atunci, află că tînărul Ierusalem, feciorul unui teolog cu vază din Braunschweig, care, tot ca secretar de legaţie, lucrase cu Goethe în Wetzlar, s'a împuşcat din desgust de viaţă. Kestner, fără să aibă vreo bănuială, îi împrumutase arma de foc pe care Ierusalem i-o ceruse sub cuvînt că pleacă în călătorie. Ceia ce îl împinsese la suicid erau jignirea sentimentului de onoare şi o dragoste neimpărtăşită, chiar respinsă, către femeia unui funcţionar din Wetzlar. Goethe fu zguduit pînă în adîncul sufletului de această noutate. In Ierusalem el văzu propria sa icoană, în iubita sinucigaşului văzu icoana Lottei; îşi dădu seama unde era să ajungă dacă nu s'ar fi împotrivit ispitei la timpul cuvenit. Astfel, cele două principale caractere ale romanului stăteau înaintea lui." (Robert Koenig, *Deutsche Litteraturgeschichte*, pp. 434—435).

In anul următor 1773, Goethe scrise pe *Werther* şi anume în patru săptămîni. După tipărirea lui, autorul trimise Lottei un exemplar: „O, Lotte, cît mi-e de scumpă această cărticică! Iţi vei da seama cînd vei citi-o şi exemplarul acesta preţueşte pentru mine atît cît ar preţui dacă ar fi unic în lume. L-am sărutat de o sută de ori; l-am înfăşurat în aşa fel ca nimeni să nu-l

atingă. Aș dori ca fiecare dintre voi să-l citească în deosebi și fiecare să-mi scrie un cuvînt despre el". Răspunsul lui Kestner fu destul de acru și nu putea fi altfel. In Italia, în Spania, în Franța, după publicarea acestei cărți, ar fi urmat un duel între autor și bărbatul Lottei, ori divorțul soților, ori te miri ce tragedie. Cumpăniții germani, însă, lăsară necazul să treacă și nu stricară de loc prietenia cu marele poet. Afară de aceasta, grabnica și larga celebritate a cărții, zgomotul asurzitor care se făcu în jurul ei, traducerea ei în toate limbile, sinuciderile, *à la Werther* cari urmară: avură asupra soților Kestner o firească înrîurire. Acești bravi burghezi se simțiră, în cele din urmă, foarte măguliți că numele lor e șoptit de toată lumea și că doamna Charlotte Kestner a putut, într'un moment, să subjuge atît de serios, dar și de nevinovat, inima genialului poet.

Werther, odată scris și tipărit, autorul se simți „ca după o spovedanie la duhovnic, din nou vesel și liber și cu drept la o nouă viață. Acest vechiu medicament casnic îmi fusese de cel mai mare folos. Dar pe cînd eu mă simțeam ușor și limpezit, fiindcă prefăcusem realitatea în poezie, amicii mei făcură dimpotrivă și se rătăciră, prin faptul că se apucară să prefacă poezia în realitate, să pună romanul meu în acțiune și să se sinucidă. Și ceia ce la început se întîmplă între puțini, se întîmplă după aceia în publicul cel mare. Astfel cărticica aceasta care îmi folosise atît de mult, fu discreditată ca foarte vătămătoare." (*Wahrheit und Dichtung*, cartea 13, pag. 200).

Goethe mai avu și alte neajunsuri de pe urma lui *Werther*. Acestea sînt, cum s'ar zice, riscurile și primejdiile meseriei. Operele scrise cu sinceritate și cu forță vor trece totdeauna prin cugetele cititorilor ca un duh de vijelie prin lanurile coapte. Criticii, moraliștii, filosofii... acești respectabili păzitori ai holdelor noastre sufletești, vor fi totdeauna neputincioși față cu furtunile deslănțuite într'o inimă de poet și deci într'o operă de artă. Cam ce poate paznicul de holde, cu toiagul lui bun pentru viței, în fața unei furtuni, tot atît și moralistul critic, în fața lui *Werther* și a altor furtuni de acelaș fel.—„Pe cînd lucram la *Werther*, nu-mi era necunoscut norocul acelui artist de odinioară căruia îi fusese dat să modeleze o Venere după mai multe frumuseți. Așa îmi luai și eu libertate să plăsmuesc pe Lotte din făptura și insușirile mai multor copii frumoși, deși liniile principale erau luate dela cel mai iubit. Da aceia, cercetătorii cărții puteau să găsească asemănări cu mai multe femei și uneia sau alteia din acestea nu îi era cu totul indiferent să treacă de adevărata Lotte. Aceste mai multe Lotte, însă, îmi pricinuiră un chin nesfirșit, pentrucă oricine mă întîlnea voia hotărît să știe unde sălășluește adevărata Lotte." (*W. & D.* cartea 13, pp. 208—209). Deci, alte necazuri profesionale, dar ceva mai temperate, căci oricît de supărător ar fi uneori acest soiu de curiozitate din partea cititorilor mai rămîne loc și pentru oarecari petrecere și măgulire pentru autor.

După publicarea lui *Werther* patima lui Goethe se stinse cu totul. Alte femei, alte iubiri și alte opere așteptau pe poet, în calea lui din ce în ce mai dominantă și mai luminoasă. Soții Kestner avură mi se pare vre-o 12 copii. Kestner muri în anul 1800, după o fericită căsnicie de peste un sfert de veac. Dar ce alt decît mormîntul poate să mulțumească și să împace deplin inima omenească! Lotte Kestner, subt cununiile nunții ei de argint, nu uitase încă, nu putea să uite pe frumosul ei suspinător de altă dată, astăzi de toți sărbătoritul Goethe. In anul 1816, adică la vîrsta de vre-o 64 ani și după o văduvie de 16, Lotte dori să vadă încă odată pe autorul lui *Werther*. Se zice—detaliu naiv și mult atingător—că Charlotte Kestner se îmbrăcă și apăru lui Goethe în portul Lottei Buff de acum 43 de ani! Dar, vai, era prea tîrziu, atît de tîrziu că se veștejiseră chiar și părerile de rău, în inima poetului!

Charlotte Kestner muri în anul 1827, cel puțin cu ideia că Lotte din *Werther* este ea întreagă. Mărturisirea de mai sus a lui Goethe, însă, cum că Lotte a lui este, ca Venerea antică, luată după mai multe frumuseți era adevărată. „Ceia ce soții Kestner n'au știut și n'au aflat niciodată este următorul lucru dat pe față întăia oară la 1879, prin publicarea scrisorilor lui Goethe din anii 1773—1775, către Sophia von Laroche, anume că în partea a doua a lui *Werther*, unde Lotte apare ca soția lui Albert, modelul nu mai este Charlotte Buff, ci Maximiliana Brentano, din Frankfurt, prima fiică a Sophiei! Și tot dela Maximiliana Brentano sînt și ochii cei negri ai Lottei, pe cari, firește, eroina îi are și în partea întîia și în partea a doua a romanului..." (Robert Koenig, *Deutsche Litteraturgeschichte*, p. 438).

Cu toate acestea!... Cu tot nedescurcatul acestor suflete de artiști, cu tot nedescurcatul sensibilității și al iubirilor lor, ne-va fi deapururi farmec să întrevedem pe Eleonora d'Este în o-

glinda inspirației lui Torquato Tasso, sau pe Fornarina în madonele lui Raphael! Și rămîne în veci adevărat, pentru iubita oricărui artist mare, aceia ce Corneille, bătrîn, scria tinerei și frumoasei comediane—la du Parc:

Chez cette race nouvelle
Où j'aurai quelque crédit
Vous ne passerez pour belle
Qu'autant que je l'aurai dit!

G. Gal.

Toamnă

Tristeță de toamnă pe dealuri, pe șes,
Tristeță turnată 'n nuanțe de-aramă,
Ce cîntă în șuer de vînt ne 'nțeles
Un veșnic și sumbru prohod ce ne cheamă.

Tristeță de toamnă în suflet, în zări,
In ploaia măruntă cernută în vînt,
Ca clipe cernute 'n vecii de uitări
Pe-aceleași tipare de negru pămînt.

Se tîrie norii ca dîre de fum
Și trec peste vîrfuri uscate de plop;
Pribeag fără urmă și fără de drum
In ei și privirea și gîndu-mi îngrop.

Trec norii ca sdrențe pe-un cer arămiu
Sub care de-acuma iubirea mi-o port,
Cum poartă furtuna, cîntînd, un pustiu,
Cum poartă 'n adîncuri pămîntul un mort.

In loc de ninsoare cu flori de salcîm,
O ploae tăcută se cerne pe noi.
Mărunți cît o clipă sub cer ne tîrîm
Cu sufletu 'n stele și trupu 'n noroi.

Demostene Botez

Pe lespedea cea nouă de la Curtea-de-Argeş

Sîntem şi acum nedomiriţi, nelămuriţi, la atîtea zile după înmormîntarea lui! Impresiunea unui gol imens stăpîneşte continuu în sufletele noastre. Un stejar, care, de veacuri, străjuia pe o înnălţime, ţinînd dîrz în vifore candelabrul braţelor lui, dăruind, în arşiţă, umbra lui secerătorilor şi pasărilor cerului, lasă, cînd îl doboară moartea, acelaş gol în zare, acelaş gol în inima celor rămaşi fără umbră şi fără cuiburi. Cronica este şi rămîne neputincioasă să spună vre-un cuvînt coprinzător asupra marelui rege adormit. Vor trece ani, vor trece zeci de ani şi figura lui, obţinînd perspectiva cuvenită se va înnălţa, din ce în ce mai sus, în recunoştinţa poporului romîn şi în admiraţia istoriei. Noi, cari trăim în opera lui, noi, cari sîntem opera lui, ne simţim aşezaţi rău ca să pricepem, în totalitatea ei, această operă şi să vorbim despre ea, cu justeţa de impresiune a celor ce vor face istorie peste o jumătate de veac. Noi contimporanii vom admira pe omul care a trăit cu noi pînă eri şi al cărui suflet, acum cînd a trecut de porţile timpului, ni se pare de o măreţie completă şi profund educativă.

Dacă ar fi să aşezăm pe marele nostru rege în amphiteatru regilor şi împăraţilor încununaţi de istorie, l-am aşeza în secţiunea lui Marcu Aureliu, adică între filosofii conducători de oameni. Regele Carol a fost un înţelept, în primul loc. Toată viaţa lui—care a fost pentru noi mirare şi enigmă—apare ca dezvăluirea unei construcţii sufleteşti de o preciziune şi de o permanenţă de necrezut. Regele Carol a avut, faţă cu noi, un singur defect: a fost prea dintr'o bucată şi prea de caracter, adică prea unul şi acelaş cu el însuşi. Această rară permanenţă sufletească, pentru noi supuşii lui, cari sîntem nişte cugete atît de compozite şi de fluide, a pus la mijloc o barieră nevăzută dar invincibilă. Acest om extraordinar ni se părea prea departe de noi, fiindcă era prea cuminte şi prea socotit în tot ceia ce făcea. Atîta constanţă, atîta tradiţie în viaţa lui de toate zilele, atîta economie în vorbă, atîta măsură şi abilitate în actele lui politice şi mai presus de toate atîta virtute şi înfrînare personală în umbra camerilor palatului: aiureau, întorceau mintea pe dos, dădeau fiorii grijei şi ai vinovăţiei în spinările noastre, devotate frivolităţii şi desfătării. Era un fel de aer rece, un fel de impresiune nimicitoare care se lăsa peste noi, din înnălţimile palatului, aşa cum cred că se lasă din munţii îmbrăcaţi în platoşa zăpezilor eterne, peste cei ce privesc în sus, dela poalele lor. Virtuţile acestui suveran reverberau, orbitoare şi glaciale, peste noi supuşii lui! Intre el şi noi erau prea multe nepotriviri!... Ce face Vodă?

Vodă nu vorbeşte decît foarte puţin şi totdeauna cu miez; Vodă nu asvîrle banii pe ferestre; Vodă nu stă la masă mai mult de cît o jumătate de oră; Vodă nu bea; lui Vodă nu-i plac lăutarii; Vodă trăeşte în palat ca un megaloschimnic, în chilia lui!

Iată pentruce acest om, care a fost unul dintre cei mai mari binefăcători ai neamului romînesc, care a fost încă unul din marii ctitori ai catedralei romînismului, a trăit, deasupra noastră, în acea atmosferă de izolare şi de răceală în care trăesc idolii şi sihaştrii. El a fost iubit de noi mult mai puţin de cît a meritat. Dar ce puteam să facem! Era prea înţelept, prea virtuos, prea fără vină, pentru noi!

Astăzi, cînd nu-l mai vedem, îl iubim mult mai mult. Astăzi înţelegem că acest rege călugăr a trebuit, de multe ori, să suspine, din adîncul inimei, cînd în nopţile lui, de fecundă veghiere, auzia, străbătînd pînă la el, vedea, prin ferestrele palatului, chefurile noastre nocturne, automobilele noastre pline de curtezane, prodigalităţile noastre de minori viţioşi. Astăzi înţelegem că acest om era cuminte, sobru, treaz, prevăzător, pentru un popor întreg—copil bolnav şi izinit, zmuls din ghiarele acestei mame vitrege care fu istoria noastră, pînă acum 60 de ani.

El doarme azi somnul cel de lungă vreme, între alţi ador-

miți ai neamului nostru. In pămîntul romînesc, plin de florile amintirii, mai toate dureroase, odihnește astăzi Carol Vodă! Și dacă mai poate fi și în moarte o mîngîere, ne mîngîe ideia că cenușa lui Carol Vodă s'a înfrățit, pînă la Amin, cu pămîntul în care dorm voevozii și părinții noștri și în care, cu voia Domnului, vom dormi cu cinste și netulburați, și noi și multe generații de strănepoți. Atîta numai să dea Dumnezeu ca Vodă Carol să simtă, într'o zi, în somnul lui, că hotarul țării nu-i mai strînge căpătîiul atît de aproape, ci s'a mutat departe, acolo unde vin fireștile hotare ale așezărilor străbune!

G. Galaction

Cronica școlară

Criza învățămîntului agricol superior în Romînia

Școalele unui popor trebue să corespundă nevoilor lui de cultură. Dacă e îngăduit ca organizarea învățămîntului—celui superior în special—să devanseze, ca să zicem așa, necesitățile unei epoci, este o adevărată crimă față de viața culturală a unui neam, cînd conducătorii lui responsabili lasă ca necesitatea de cultură să crească mai mare decît mijloacele de a o da.

In această stare ne găsim azi în Romînia în ceia ce privește învățămîntul tehnic superior.

Iată, de pildă Școala noastră de Poduri și Șosele formează, după un vechiu program multilateral, complex, greu și inutil, ingineri nespecializați în diferitele ramuri pe care le înfățișează azi viața noastră economică [1]). Ea nu poate da ingineri petroliști, nici ingineri de mine, nici specialiști în lucrări mari edilitare, nici ingineri de ameliorațiuni agricole. Toți acești specialiști trebue să ni-i formăm sau să-i aducem formați gata din străinătate.

Nu avem posibilitatea să ne formăm în țară electro-tehnicíani, căci institutul electro-tehnic al Universității din Iași este de abia la începutul înfiripării sale—și se știe că toate lucrările de tehnică electrică sînt încredințate la noi străinilor.

Universitățile noastre nu dau—și cauza stă într'o organizare defectuoasă—chimiști capabili de a înlocui pe străini în stabilimentele industriale.

Invățămîntul silvic, atîrnător de Ministerul de Domenii e destul de insuficient: e în mintea tuturor greva de acum cîțiva ani a elevilor Școalei de Silvicultură, care cereau o mai largă posibilitate de a se instrui.

Iar cît privește învățămîntul agricol superior—în acest do-

1) Const. D. Bușilă, inginer, profesor la Școala Națională de Poduri și Șosele: „Invățămîntul tehnic superior".

meniu domneşte o delăsare şi o dezorientare complectă. Este adevărat că la noi marea proprietate, menită a îndemna statul sau a organiza singură un învăţămînt agricol superior, n'a încercat niciodată aceasta. Dimpotrivă, ea a hrănit—vorbesc de majoritatea marilor noştri agricultori—o neîncredere iremediabilă în ceia ce se chiamă ştiinţă agricolă. Cultura de specialitate a apărut multă vreme nu numai inutilă, dar deadreptul anarhică; şi aceasta pentrucă ea indică mijloacele de a folosi puterile naturii şi repudiază mijloacele comode de a exploata oamenii. Starea noastră agrară n'a favorizat aşa dar de loc desvoltarea învăţămîntului agricol. Statul, însă, care are datoria pe care a şi recunoscut-o în ultimul deceniu, de a ameliora structura agrară a ţării, trebuia să ia în mînă cu energie organizarea învăţămîntului agricol de sus până jos. Numai astfel el şi-ar fi putut forma elementele capabile să realizeze o prefacere economico-agrară recunoscută absolut indispensabilă, numai astfel s'ar fi putut disemina în populaţia rurală cunoştinţile menite să valorifice pămîntul şi să sporească producţiunea agricolă a ţării.

Statul însă n'a făcut aceasta: el s'a comportat întocmai ca un mare agricultor oarecare. A socotit inutilă şi poate chiar primejdioasă organizarea unui învăţămînt agricol temeinic. Cînd cu toată defectuozitatea de organizare răsăreau persoane pregătite în direcţiunea ştiinţii agricole, ele rămîneau neutilizate şi cea mai mare parte din serviciile Ministerului Agriculturii şi Domeniilor au fost organizate cu nespecialişti.

In ultimii ani însă, nevoia statului a devenit mare şi urgentă. Organizarea micilor agricultori în obştii a cerut un număr relativ mare de agronomi, iar reformele ce se anunţaseră făcuseră să apară şi mai imperioasă nevoia unor specialişti meniţi să ajute cu munca şi ştiinţa lor realizarea unor prefaceri aşa de importante. Chiar în mentalitatea marii proprietăţi s'a operat o transformare: condiţiunile de exploatare îngreunîndu-se, pregătirea de specialitate a apărut însfîrşit ca mijlocul unic de a menţine rentabilitatea solului.

Şi totuşi învăţămîntul agricol, vorbesc mai ales de cel superior, se menţine într'o formă arhaică, incompatibilă cu nevoile de azi ale ţării. Şcoalele de agricultură şi secţiunile agricole ale Universităţilor străine sînt pline de Romîni, care lasă acolo bani grei, fără a învăţa întotdeauna ceia ce este mai necesar şi mai indispensabil pentru ţara noastră, în timp ce la noi stăpînesc încă dezorientarea şi lipsa unei hotărîri reformatoare.

Singura noastră şcoală de agricultură a fost multă vreme Şcoala Centrală dela Herăstrău, care—înfiinţată ca o şcoală inferioară—a luat forma unei şcoale medii prin fixarea condiţiunilor de admisibilitate, la cultura a patru clase secundare.

Această şcoală a dobîndit în anul 1893 o organizare de şcoală medie, prin legea d-lui P. Carp referitoare la întreg învăţămîntul profesional (şcoli de agricultură, de meserii, comerciale şi şcoala de Silvicultură) care atîrnau pe acea vreme, toate de Ministerul Industriei, Comerţului, Agriculturii şi Domeniilor. Cu acel prilej s'a promulgat şi un regulament de aplicare al acelei legi, care de asemenea se referea la toate categoriile de şcoli profesionale.

De atunci şi până azi s'au săvîrşit o serie întreagă de schimbări în organizarea Ministerului respectiv şi în starea Şcoalei Centrale dela Herăstrău, fără ca cineva să fi căutat a modifica legea paralel cu aceste schimbări şi a ţine vioiu resortul de viaţă al unui mecanism care, lipsit de aceasta, s'a petrificat într'o formă care nu mai corespunde nevoilor de azi.

Astfel toate şcoalele inferioare de agricultură, şcoalele de meserii şi de comerţ au trecut la Ministerul de Instrucţiune Publică. Legea din 1893, făcută pentru toate aceste şcoale, a rămas să guverneze numai şcoala de Agricultură dela Herăstrău şi pe cea de Silvicultură.

Impotriva acestei legi, care a rămas nemodificată, s'au introdus în organizarea şcoalei dela Herăstrău unele schimbări menite a o ridica, dar al căror efect a fost negativ, dat fiindcă schimbările s'au făcut la întîmplare şi nu după un plan unitar şi consecvent, susţinut de o lege sau măcar de un regulament, încît ele au produs în interiorul şcoalei o dezarmonie care i-a fost funestă. Aşa de pildă s'a sporit numărul catedrelor, s'a asimilat situaţia profesorilor cu aceia a profesorilor dela şcoala superioară de Medicină Veterinară (care la rîndu-le sînt aproape asimilaţi profesorilor universitari) şi dela 1909 s'a luat dispoziţia ca să fie admişi în şcoală numai absolvenţi de liceu.

Prin aceste măsuri realizate pe cale budgetară sau prin deciziuni ministeriale, şcoala trebuia să devie o *şcoală de învăţămînt agricol superior*.

Nu s'a realizat însă interiorul şcoalei, măsurile menite a face din ea şi *de fapt* o şcoală superioară. Mijloacele de învăţămînt au rămas în bună parte cele vechi, distribuţia catedrelor în parte anahronică, programele analitice la unele materii necorespunzătoare nevoilor de azi, catedrele ocupate de suplinitori n'au fost scoase la concurs; controlul competent al învăţămîntului abandonat, administraţia interioară a şcoalei supusă unui biurocratism tracasier. Viaţa intelectuală a elevilor, care acum sînt asimilaţi studenţilor universitari, a rămas îngrădită în arhaice dispoziţiuni regulamentare, care de abia se potriveau elevilor şcoalelor de meserii; confortul e nul; durata studiilor de patru ani, prea lungă [1]—după părerea noastră—pentru nişte elemente care vin deja cu o cultură generală ştiinţifică din liceu; posibilitatea de specializare a elevilor, foarte limitată; examenul de diplomă, aşezat pe o bază nepedagogică şi necorespunzătoare culturii cu care vin elevii şi aceleia care se dobîndeşte în şcoală.

1) La Institutul Academic din Paris, cea mai înaltă instituţie de cultură agricolă din Franţa, durata studiilor e de doi ani; iar la Universităţile din Germania durata minimă pentru obţinerea titlului de doctor este de trei ani.

Iar după trecerea acestui examen, prestigiul unui absolvent foarte neînsemnat și posibilitatea lui de a-și valorifica cunoștințele foarte îngrădită. Firește, diploma de absolvire nu impune statului o obligațiune față de absolvent. Dar este totuși anormal ca statul să se dezintereseze de acești absolvenți formați cu mari sacrificii și să se dea preferință în funcțiuni curat agricole unor oameni care n'au nici o pregătire de specialitate. Absolvenții Școalei de Agricultură dela Herăstrău n'au nici măcar slaba mîngîiere a unui titlu, cu care să se poată introduce în anticamera unei autorități sau măguli amorul propriu al unui mare proprietar: adeseori diploma de absolvire a școalei a fost socotită de autoritățile militare ca nedînd dreptul la serviciul militar redus și absolventul a trebuit s'o retragă și să prezinte diploma de absolvire a liceului.

Așa fiind e ușor de înțeles că frecvența în școala Centrală de Agricultură dela Herăstrău a scăzut mai ales dela 1909 încoace cu o repeziciune îngrijitoare. Azi școala dă maximum 10 absolvenți pe an, la un budget care trece de 200.000 franci.

Această situație a micșorat și mai mult prestigiul Școalei dela Herăstrău și problema reorganizării ei a devenit unul din acele permanente subiecte de discuțiune, care în medii sociale cu puțină energie reformatoare ca al nostru ajung obsedante. Comisiuni, memorii, anteproecte, articole de gazetă, studii de revistă au abundat în ultimii ani, fără ca toate acestea să fi determinat pe factorii competenți a reorganiza școala, cel puțin modificînd legea din 1893.

In timpul acesta chestiunea, în loc să se mai simplifice, s'a complicat și mai mult prin încercarea de a introduce la Universitățile noastre un învățămînt al științelor aplicate. Legea de modificare a învățămîntului superior a d-lui C. C. Arion preconiza înființarea pe lîngă Facultatea de Științe a Universității din București o secțiune agricolă și un institut electro-tehnic. Măsura aceasta era menită să vivifice atmosfera facultăților de științe și să pună catedrele acestor facultăți în serviciul progresului economic nemijlocit al țării. S'a și prevăzut în budget un număr anumit de conferențiari, care—împreună cu titularii catedrelor de chimie agricolă și a celorlalte catedre în legătură cu agricultura—să pună bazele unui început de învățămînt agricol.

In Iași acest învățămînt a și început să funcționeze, datorită stăruinții neînduplecate și muncii fără preget a profesorului de chimie agricolă, care—cu prețul sănătății sale și averii sale personale—luptînd cu dezinteresarea descurajantă a autorității superioare, a reușit să strîngă în jurul său și a celor doi-trei colaboratori ai săi, un număr mai mare de auditori decît are actualmente Școala dela Herăstrău.

La București însă nu s'a făcut nici un pas în rezolvarea problemei învățămîntului superior agricol. Consiliul profesoral al Facultății de Științe—în care, în parantez fie zis, fiecare profesor are o soluție—a fost de părere că numai cu cinci conferențiari de materiile pur agricole nu se poate începe ceva serios. El a cerut Ministerului respectiv acordarea unor mijloace mult mai mari și obținerea cesiunii Școalei Centrale dela Herăstrău dela Ministerul Agriculturii.

Școala nu s'a cedat însă și nici mijloacele mari cerute nu s'au acordat. Chestiunea a ajuns deci astăzi în faza tratativelor dintre cele două ministere. Pare însă că aceste tratative nu sînt menite să ducă la o înțelegere. La Ministerul de Domenii a funcționat în tot timpul primăverii și verii o comisiune menită a întocmi un ante-proect de reorganizare a Școalei dela Herăstrău. Această comisiune nu s'a putut abține de a se ocupa și de școalele inferioare dependinte de Ministerul Instrucțiunii Publice. La rîndul său acest Minister a întocmit și el o comisiune menită a studia reforma întregului învățămînt agricol și forțamente deci și a învățămîntului agricol superior. Azi lucrurile stau din nou pe loc.

Ceia ce este cert este că în viitor va fi cu neputință să funcționeze în București două instituții de cultură agricolă, amîndouă cu grad superior. Așa fiind, rămîne de examinat care sînt soluțiile posibile ale acestei complicate probleme și care din ele înfățișează cea mai mare utilitate.

Din tot ce s'a scris și s'a discutat în reviste, ziare și în comisiunile amintite, simplificînd toate nuanțele și soluțiile intermediare rămîn de examinat patru modalități:

1) Desființarea Școalei Centrale de Agricultură dela Herăstrău și fixarea învățămîntului agricol superior numai în Universități.

2) Reducerea Școalei dela Herăstrău la rostul unei școale medii de agricultură, cum era de drept și de fapt înainte de 1909 și învățămînt agricol superior în Universități.

3) Reorganizarea Școalei dela Herăstrău ca ramură a unui Politehnic sau în forma unei academii agricole independente și renunțarea la învățămîntul agricol universitar.

4) Reorganizarea Școalei Centrale de Agricultură dela Herăstrău în sensul ca ea să dea o cultură agricolă superioară complectă și utilizabilă în practica agricolă și menținerea învățămîntului agricol universitar numai ca învățămînt de specializare științifică.

Situația de azi este așa de puțin satisfăcătoare, încît oricare din soluțiile de mai sus ar reprezenta o înviorare a atmosferei și deci o ameliorare. Noi ne vom mărgini să examinăm fiecare din aceste soluții, în chip cît se poate de obiectiv și nu atît din punctul de vedere al unei superiorități absolute, principiare, ci mai mult din punctul de vedere al putinței reale și imediate de înfăptuire.

1) Desființarea Școalei dela Herăstrău și așezarea învățămîntului agricol superior numai în Universitate, ar fi din toate punctele de vedere soluția cea mai radicală și—date fiind împrejurările în care se găsește în vremea de față țara—cea mai grea de realizat. In adevăr desființarea Școalei și organizarea învăță-

mintului superior agricol în Universităţi presupune sacrificii materiale mari pentru a se creia pe lîngă facultăţile de ştiinţi mijloacele de învăţămînt necesare şi a se plăti un corp profesional corespunzător. Aceste sacrificii nu s'ar fi făcut nici în timpuri liniştite, necum acuma. Soluţia aceasta mai presupune respectarea drepturilor cîştigate a tuturor profesorilor care funcţionează astăzi la Herăstrău şi care n'ar putea să intre toţi, dintr'o cauză ori alta, în corpul învăţămîntului universitar. Aşa dar alte sacrificii băneşti, pe care statul nu le poate face. Presupune iarăşi organizarea mai temeinică a învăţămîntului agricol mediu pentruca acesta să formeze pe agronomii practici, pe care acum îi formează Şcoala dela Herăstrău,—reorganizare care ar necesita de asemenea o nouă serie de sacrificii.

Acestei soluţii i se opun şi consideraţiuni de alt ordin: Universităţile nutresc în parte un excluzivism academic, care îngreunează pătrunderea în aceste instituţii de cultură a unei ramuri de tehnică sau ştiinţă aplicată. Sînt profesori, care nu cunosc sau nu apreciază organizarea învăţămîntului agricol german, care nu vor să audă de agricultură în Universităţi şi cărora contactul ştiinţii pure cu ştiinţa aplicată li se pare dezonorant pentru cea dintăi. Inutil să mai spunem că aceasta este o prejudecată vătămătoare culturii şi propăşirii unei societăţi [1]).

Din partea multor agricultori, agronomi şi economişti cu autoritate, se susţine că ceia ce trebue ţării romîneşti este un învăţămînt agricol cu caracter practic, menit a pregăti elemente direct utilizabile în agricultură, şi că Universitatea n'ar putea forma aceste elemente. Aceştia uită că s'ar putea găsi şi la Univesitate mijlocul de a da studenţilor cultura practică necesară şi că putinţa de a deveni un bun agricultor practic e mai mult o chestiune de înclinare şi de jocul diferitelor interese ale fiecăruia. Ei mai uită că obişnuiţii administratori de moşii se vor recruta atunci dela şcoalele medii şi că învăţămîntul universitar va forma mai mult specialişti pentru cercetări strict ştiinţifice şi elemente bine pregătite pentru serviciile de stat. Ţara Romînească n'are un institut de cercetări agricole şi n'are o instituţie care să atragă prin prestigiul ei şi prin posibilitatea dobîndirii unei culturi generale, pe fiii marilor proprietari şi alte elemente dornice de a se instrui în direcţiunea agricol-economică. Universitatea ar fi acea instituţiune.

Dar oricît de mult am răspunde noi obiecţiunilor de ordin didactic, social şi cultural — trecerea învăţămîntului agricol-superior în Universitate şi desfiinţarea Şcoalei dela Herăstrău (vorbesc în special de Bucureşti), nu se va face din cauze materiale, recte financiare. Las la o parte faptul că Ministerul de Domenii ţine de datoria sa să păstreze o instituţie care e a lui şi

1) Filozoful Wundt în cuvîntarea jubilară, pe care a ţinut-o cu prilejul jubileului Universităţii din Lipsca, accentua că Universităţile au decăzut îndată ce s'au despărţit de nevoile culturale reale ale unei epoci.

a cărei sacrificare ar putea da loc interpretării că n'a ştiut s'o păstreze şi s'o organizeze.

2) A doua soluţie: readucerea Şcoalei dela Herăstrău la starea de şcoală medie—cum e după litera legii—şi aşezarea învăţămîntului agricol superior în Universitate este încă şi mai puţin cu putinţă. Pentru organizarea secţiei agricole în Universitate trebue mijloacele de care vorbeam mai sus şi care nu se vor da. Iar readucerea Şcoalei dela Herăstrău ar trezi nemulţumiri greu de potolit. Ar fi nemulţumiţi înainte de toate profesorii actuali, care după ce şi-au văzut situaţia morală şi materială ridicată aproape la nivelul aceleia a profesorilor universitari, n'ar consimţi să fie reduşi la rangul de profesori secundari. Ar fi nemulţumiţi toţi acei absolvenţi ai Şcoalei care au intrat în ea sub regimul condiţiei a opt clase de liceu şi care şi-ar vedea titlul şi situaţia morală scoborîtă la gradul pe care l-ar dobîndi Şcoala, s'ar simţi nemulţumiţi toţi aceia care înţeleg să se desfiinţeze o instituţie cînd se crede că nu mai corespunde nevoilor, dar nu să i se impună un regres legal cu o salvare. Soluţia aceasta care după cît ştim a fost propusă de unii membri ai comisiunii de care vorbiam mai sus, ar întîmpina o rezistenţă cu greu de biruit şi ar necesita o organizaţie universitară a învăţămîntului superior care azi nu se poate face.

3) Reorganizarea Şcoalei dela Herăstrău în forma unei Academii independente sau ca ramură a unui Politehnic şi renunţarea la intenţiunea de a aşeza învăţămîntul agricol în universitate. Aceasta e părerea celor mai mulţi care s'au ocupat cu problema învăţămîntului agricol. Realizarea ei este idealul spre care au ţintit profesorii cînd au făcut încheerea în virtutea căreia numai absolvenţii de liceu puteau fi primiţi în şcoală; ea e idealul lor şi astăzi. Aproape toţi vechii şi noii absolvenţiai Şcoalei preconizează ridicarea Şcoalei în felul acesta. In argumentarea lor se amestecă respectul şi iubirea faţă de instituţie şi necontestat şi interesul—cel puţin moral—de a se şti absolvenţii unei şcoale devenite Academie. D. Maximilian Popovici, subdirectorul Casei Rurale, a susţinut această părere cu toată convingerea; iar Societatea Romînă de Agricultură a adoptat-o în memoriul pe care i l-a cerut actualul Ministru al Agriculturii şi Domeniilor cu privire la organizarea instituţiilor agricole ale ţării.

Necontestat, reunirea într'un Politehnic a Şcoalei de Poduri şi Şosele, a Şcoalei de Silvicultură, a Şcoalei de Agricultură şi poate şi a celei de Medicină Veterinară, ar fi o reformă, care ar rezolva problema învăţămîntului tehnic superior în chipul cel mai util şi mai adecvat nevoilor ţării.[1]) S'ar face o economie mare de forţe didactice, fiindcă fiecare profesor ar preda cursuri la cel puţin două secţiuni şi n'ar fi nevoe de patru sau cinci rînduri de profesori ca acuma. S'ar face laboratorii şi mu-

1) Vd. şi Grig. Antipa—Organizarea învăţămîntului nostru superior. Const. D. Buşilă—lucrarea citată.

zee comune în locul încercărilor meschine de patru și de cinci ori repetate de azi. S'ar creia un centru de mișcare și de emulație științifică în direcția thnică, care acum nu există. S'ar da o mai largă posibilitate studenților de a se specializa după aptitudinile lor. S'ar da fiecărui absolvent putința să-și complecteze cultura de specialitate cu o pregătire suplimentară, într'o ramură pe care el o socotește utilă. S'ar mări prestigiul întregului învățămînt tehnic, ceia ce ar mări frecvența, deci implicit înmulțirea specialiștilor tehnici—sporire care ar fi direct în folosul propășirii țării.

Dar pot afirma, cu certitudine, că acest Politehnic nu se va face din motive financiare, fiindcă cu cît cheltuește actualmente statul cu cele 4 școale speciale ale sale s'ar putea face cel mai bine înzestrat Politehnic din Europa. Motivele vor fi : excluzivismul în care se închid corpurile profesorale respective și greutatea ca fiecare Minister să-și cedeze școala lui și să și-o lase înglobată într'un mare organism comun, care atunci ar trebui să atîrne de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Universitățile de asemenea se vor împotrivi tocmai din pricină că au un început de învățămînt tehnic și că ele trebue să vadă în această evoluare spre tehnică vivificarea facultăților de științe respective.

4) Rămîne de examinat dacă Ministerul Agriculturii și Domeniilor se va îngriji cel puțin de școala sa, reorganizînd-o și ridicînd-o la treapta unei Academii agricole, cum i s'a cerut prin diferite memorii ale corpului profesoral și prin anteproectul de lege alcătuit de comisiunea pomenită. Pentruca ministerul să facă această reformă ar trebui să ia asentimentul Universității —cel puțin al celei din București—că ea va renunța la învățămîntul agricol al facultății sale de științe. Acest asentiment e de prevăzut că Universitatea nu-l va da.

Să admitem însă că Ministerul ar trece peste aceasta și în ciuda Universității va reorganiza învățămîntul agricol superior în forma unei Academii. Pentru aceasta nu va fi însă suficient să schimbe eticheta din lege și de pe frontespiciul școalei, ci vor trebui prevăzute în lege, aplicate cu hotărîre și fără tocmeală budgetară, o mulțime de măsuri: Vor trebui refăcute programele analitice, înmulțite catedrele și scoase la concurs ; va trebui să se dea mijloace didactice mai largi și să se acorde școalei din punct de vedere didactic și administrativ o independență academică îndestul de largă.

Sub raportul material, profesorii, cel puțin cei de materii fundamentale, vor trebui legați de școală, construindu-li-se locuințe în imediata ei vecinătate. Cît privește pe studenți, care dorm azi cîte 20 într'un dormitor, fără lavoare confortabile, fără garderobe de haine, fără nici o posibilitate de a-și petrece inteligent orele libere în interiorul școalei, lor va trebui să li se construiască căminuri atrăgătoare, în care viața să fie confortabilă și plăcută.

Și va mai trebui firește ca Ministerul să se intereseze de

soarta absolvenților Școalei, așa cum se face cu absolvenții Școalei de Silvicultură și celei de Poduri și Șosele.

Dacă se vor face toate acestea atunci Școala sau Academia va prospera, frecvența va spori considerabil și prevăd că marii proprietari care actualmente își trimit copiii în străinătate, îi vor trimite la școala țării.

Sînt însă pesimist și cred că, cu toată buna voința și înțelegerea actualului Ministru al Agriculturii și al Domeniilor, cele mai bune din dispozițiunile preconizate mai sus nu vor fi prevăzute, sau vor fi șterse din proectul de lege.

Se va reorganiza școala pe hîrtie, ea însă va continua să meargă rău și atunci lumea își va întoarce și mai mult fața dela ea și se va spune atunci iarăși ceia ce acum numai se șoptește: „n'ai ce să reorganizezi".

Prevăd că în actuala stare de lucruri nimenea nu se va mai gîndi la această lege complectă ori incomplectă—și că rezolvarea acestei probleme va fi din nou amînată până la sosirea unor vremuri mai limpezi.

Ci nevoia de a salva învățămîntul agricol al țării este așa de urgentă și de covîrșitoare că vom dezorganiza și ce bruma este organizat în agricultura țării și vom asista la scăderea rentabilității ei, dacă nu vom lua măcar un minimum de măsuri, menite să țină Școala dela Herăstrău într'o situație onorabilă și s'o lase să conlucreze cu începutul de învățămînt agricol universitar existent.

Nu mai rămîne deci decît ca factorii competenți să adopte soluția cea din urmă, care este necontestat cea mai incomplectă, dar care este în împrejurările actuale singura aplicabilă imediat. In adevăr este vorba numai să ameliorăm ceia ce este anahronic în organizarea Școalei dela Herăstrău, să-i ridicăm prestigiul printr'o muncă extra-școlară potrivită și să dăm elevilor posibilitatea unei specializări științifice, înlocuind stagiul de practică cu studii la Universitate, cînd studentul o dorește.—Soluția aceasta trebue să convină și Universității, care nu trebue să repudieze mijloacele modeste ce i se pun la îndămînă deocamdată, ci să lucreze cu ele și să dovedească, prin munca ce va fi depus, utilitatea cererii de noi mijloace.

Iată, după părerea noastră, măsurile utile ce trebue să se ia în așteptarea soluției radicale:

Să se pună în conformitate cu starea de fapt și cu nivelul actual al Școalei dispozițiunile din regulament referitoare la recrutarea profesorilor și distribuirea catedrelor. Să se favorizeze printr'o gradație specială acei membri ai corpului didactic care se dedică exclusiv profesoratului.

Să se organizeze un serviciu de inspecțiune printr'un inspector delegat din corpul profesorilor universitari.

Să se ia o serie de măsuri, menite a favoriza activitatea extra-didactică a profesorilor, prin care s'ar putea stabili o legătură strînsă între școală și agricultura țării.

Să se înlocuiască pentru acei elevi, care simt o chemare

de a deveni cercetători pe tărîmul științific, stagiul de practică dela fermă prin studii de specializare la Universitate. Aceasta să ție seama de cei doi ani de studii la școala de agricultură în socotirea frecvenței.

Să se pună pe o bază pedagogică, conformă cu cultura elevilor și cu cursurile ce se predau în școală, dispozițiunile care regulamentează examenul de absolvire a Școalei. Astăzi examenul de diplomă nu dă posibilitatea să se judece cultura integrală a elevului, posibilitatea de a asimila și elabora, fiindcă fiecare profesor chestionează în parte la obiectul lui, întocmai ca la examenul de fine de an.

Să se acorde absolvenților Școalei un titlu potrivit studiilor făcute și care să le dea, dacă nu dreptul, cel puțin preferința cînd e vorba de ocupat funcțiuni cu caracter agricol.

Să se reorganizeze viața școlară în interiorul Instituțiunii, să se dea posibilitate elevilor de a trăi ca într'un cămin, de a fi menținuți într'o atmosferă atrăgătoare, capabilă a-i desăvîrși sub raportul culturii lor generale și educațiunii lor ca oameni. Dacă s'ar putea înființa un cămin administrat prin elevi, internatul ar trebui desființat.

Aceste măsuri sînt cu atît mai ușor de luat cu cît ele se pot lua pe cale de regulament. Am arătat că Școala Centrală de Agricultură n'are un regulament de funcționare, fiindcă regulamentul legii din 1893 se referă la toate școalele profesionale care pe atunci erau inferioare sau cel mult medii.

Se va putea întocmi un regulament, cît de larg și de reformator, tocmai fiindcă dispozițiunile legii din 1893, referitoare la școală, sînt scurte și generale.

E imperios să se facă cel puțin atît, mai ales acuma cînd școalele franceze și germane, nemai fiind accesibile pentru numeroșii tineri care trec hotarele spre a studia agricultura, ei ar putea să fie atrași de școala noastră.

Să nu se uite că propășirea țării în direcțiunea agricolă atîrnă de cîtă cultură de specialitate vom ști să răspîndim în clasele agricole.

Însuși învățămîntul agricol inferior dacă se va menține în starea deplorabilă în care se găsește astăzi, acțiunea lui asupra micilor agricultori va fi tot sterilă, cîtă vreme nu vom ști să organizăm, printr'un învățămînt superior bine întocmit, pe dascălii și conducătorii școalelor inferioare.

Avem nădejdea că actualul Ministru al Domeniilor, care e o personalitate politică cu vederi largi, o energie rară și un agricultor de mîna întâi va ști să prepare marea reformă agrară de mîne prin reorganizarea din vreme a învățămîntului agricol.

G. Ionescu-Șișești

Cronica științifică

Cinematograful

O ședință de cinematograf.—Te afli într'o sală de cinematograf. De odată luminile se sting și pe albul unei pînze bine întinse sau pe un zid vezi desfășurîndu-se toate scenele unei vestite piese de teatru; ți se înfățișează priveliști din cele mai îndepărtate și mai frumoase colțuri de pe pămînt; îți trece pe dinainte frămîntarea zorită a unei mulțimi doritoare să vadă vizita unui cap încoronat, o paradă sau o manevră militară, un alai de înmormîntare. Pe același cîmp alb marea se încrețește de valuri, copacii își tremură frunzele lor, un tren repezit cu toată iuțeala taie drumul unei cete de oameni ce se gonesc, un aeroplan plutește lin prin văzduh, vapoare uriașe taie în apă brazde adînci.

Cine săvîrșește această minune, care pe un preț de nimic și stînd locului, îți îngădue să bați pămîntul în lung și în lat, să vezi popoare și datini ciudate, să admiri talentul unor actori al căror joc mut îți stoarce lacrimi de înduioșare ori de bucurie, să pătrunzi pe ori unde omul și-a întins stăpînirea lui?

Întorci capul și vezi o încăpere de metal cu două ferestre mici. De acolo, din acea cușcă, pornesc toate minunile ce ți se arată, acolo e mașina care revarsă pe pînză tot ce ochiul poate vedea, tot ce închipuirea poate plăsmui. Mașina se chiamă cinematograf, aparat care întâiu fotografiază și apoi așterne, pe o față albă și plană, mișcarea și viața sub toate fețele lor.

Imagini trecătoare, fixe și perzistente.—Cinematograful e

o cutie plină cu o mulțime de imagini; dar o imagine ce este? Cînd te uiți în oglindă chipul pe care-l privești, cu satisfacție sau cu o oarecare melancolie, se chiamă și imagine. Lumina este artistul neîntrecut, care cu o mînă nevăzută desemnează pe geamul oglinzii imaginile celor ce-și caută în ea calitățile sau lipsurile ce vor fi avînd.

O imagine aproape la fel și tot pe o bucată de geam, însă altfel pregătită, se formează și atunci cînd în loc să stai în fața oglinzii, te-ai așezat, mîndru, în fața unui aparat de fotografie, mașină care prinde imagini slujindu-se tot de lumină. Aproape la fel, pentrucă pe geamul fotografului o față albă ese neagră, un păr negru ese alb, un bătrîn întinerește. De pe această imagine numită *negativ*, fotograful cunoaște un mijloc de a scoate pe o foae de hîrtie, o imagine, care ne arată așa cum sîntem. Această a doua imagine e adevărata fotografie, *pozitiv* numită în știință, pe care o așezăm cu sfințenie într'o ramă, pe o bucată de carton, sau într'un album.

Și ochiul, care e un desăvîrșit aparat fotografic, prinde imaginile obiectelor la care se uită. Pe fundul ochiului, o casă, un copac, o persoană, lasă, prin lumina pe care o răspîndesc, imaginea lor micșorată.

Oglinda, aparatul fotografic și ochiul arată trei feluri de imagini. In oglindă imaginile se șterg îndată ce obiectele pe care le-au produs pier din fața ei. Sînt imagini *trecătoare*. Aparatul fotografic dă imagini, care rămîn pe geam chiar după ce cauza care le-a produs s'a dat în lături; sînt imagini *fixe*. Ochiul stă la mijloc. In el o imagine rămîne cîtva timp, cam $^1/_{10}$ dintr'o secundă, chiar după ce obiectul a plecat din fața noastră; apoi se șterge încetul cu încetul. Se numește imagine *perzistentă* și dacă ochiul nu ar fi avut această însușire, cinematograful nu s'ar fi născut niciodată.

Fașa cu mii de imagini: Filmul.—Pe de altă parte cinematograful nu ar fi ajuns vreodată însemnatul mijloc de distracție și de instrucție care este astăzi, fără mîna de ajutor pe care i-a dat-o fotografia. Problema cinematografului, după ce frămîntase mintea cercetătorilor timp de mai bine de cincizeci de ani, se apropie însfîrșit de deslegare atunci cînd fotografia, desăvîrșindu-se, se prefăcu dintr'un meșteșug într'o artă, cînd fu în stare să dea imagini de-o clipă—instantanee—și mai ales cînd se descoperi filmul, un nou purtător de imagini.

Filmul este o panglică lungă de cîteva sute de metri (100—500 m.) destul de subțire ca să se poată îndoi, destul de tare ca să nu se rupă, străvezie ca să fie răzbătută de lumină. Pe toată lungimea acestei fașe stau, așezate unele sub altele [1]) o sumă de fotografii mici instantanee (Fig. 1). Sînt până la 5700 de imagini într'un film de o sută de metri. In sfîrșit, pe fiecare margine a filmului se află cîte un rînd de mici găuri perfect egale și la egală depărtare unele de altele.

Sînt anumite fabrici, care pregătesc filmul în camere întunecoase, slab luminate de o lumină roșie ori verde. Cînd părăsește aceste fabrici nu are nici o fotografie pe el și până la întrebuințare trebue ținut la întuneric. Cum se acopere de imagini?

[1]) Fig. 1 înfățișează o bucată de film dintre cele mai vechi cu imaginile unele lîngă altele. Filmul de azi le are unele sub altele și negăurit pe margini.

Cinematograful descompune mișcarea.—Pe o scenă de teatru mai mulți actori joacă o piesă. (Fig. 2). Cinematograful vrea să prindă mișcările artiștilor și să le arate pe urmă la mii de privitori. Pentru aceasta dintru întâiu descompune mișcarea în părți nemișcătoare de o clipă și pentru fiecare ia—pe film—cîte o fotografie instantanee. Ca să înțelegem mai lesne lucrul, să luăm ca exemplu o mișcare mai scurtă: aceia pe care o face o persoană, care ridică capacul unui cufăr din care răsare, pe încetul, capul unui om ascuns înăuntru. Această mișcare este așternută pe film în cel puțin cinci fotografii instantanee (Fig. 1). In prima fotografie capacul e puțin ridicat, în a doua capacul e ceva mai sus, iar de sub el se întrezărește un cap de om, în a treia capacul e și mai sus; iar omul își arată tot capul și așa mai departe.

Așternînd pe una din fețele filmului un număr nesfîrșit de icoane instantanee, cinematograful descompune mișcarea. Aparatul, care face această muncă se chiamă cinematograful înregistrator sau de luarea vederilor. El nu se deosebește prea mult de un aparat fotografic; ca și acesta din urmă este o cutie pe care o poți ține în mînă sau înțepeni pe trei picioare. Intr'o parte a cutiei se află un mîner pe care un om—operatorul—îl învîrtește cu o iuțeală de două învîrtituri pe secundă (Fig. 2). Prin învîrtire, filmul curat se desfășoară de pe roată, M (Fig. 3), și se înfășoare pe altă roată, R. In mersul lui de depănare este adus pe la spatele obiectivului, O, pe lîngă care, prin mijlocirea a două cilindre, Z, Z, se scoboară vertical de sus în jos. Scoborîrea filmului nu e o mișcare continuă, ci e una întreruptă. La răstimpuri egale și foarte apropiate, filmul stă pe loc pentru o clipă. La fiecare oprire, lumina dela scena ce se cinematografiază, pătrunde prin obiectiv și așterne pe film o mică fotografie, care înfățișează starea mișcării din acea clipă. Un mecanism asemenea cu aripele unei mori de vînt, sau ca un disc ferestruit, se învîrtește repede și taie drumul razelor de lumină cînd filmul se scoboară; le dă voie să treacă de cîteori filmul stă pe loc ca să prindă pe el o fotografie.

Cinematograful reface mișcarea.—Dusă în camere întune-

coase, fașa de celuloid este prefăcută, la lumina slabă a lămpilor roșii, într'un negativ de pe care se pot scoate un număr nesfîrșit de pozitive. Filmul pozitiv este apoi închiriat proprietarilor de săli de spectacol. Imaginile de pe el sînt arătate publicului, mărite, pe o pînză sau pe un părete, cu ajutorul unui alt cinematograf zis de *proecțiune*, instalat, pentru a înlătura primejdia focului, într'o încăpere de metal. Cinematograful de proecțiune este, cu mici deosebiri, la fel cu cel înregistrator (Fig. 4). El arată imaginile depănînd, cu mișcări smucite, filmul, de pe o roată pe alta. Rînd pe rînd mii de fotografii trec prin dreptul obiectivului în ordinea în care au fost luate. Cînd una dintre ele ajunge pe aceiași linie cu obiectivul, stă o clipă pe loc; atunci razele electrice dela un izvor puternic de lumină așezat la spate, o răzbat, și o aștern mărită pe pînză sau pe zidul din față. Imaginea de pe pînză sau de pe zid dă naștere în ochiul nostru la o imagine asemănătoare însă mai mică. Cîte fotografii sînt pe film, atîtea imagini ale lor se aștern întăiu pe pînză și apoi în ochi. Prin această așezare a imaginilor, una peste cea dinaintea ei, mișcarea este refăcută cu cele mai mici amănunte ale ei.

De fapt în această împrejurare ochiul e înșelat. Privind pînza el crede că e vorba de o singură fotografie, care se schimbă mereu și vede o mișcare acolo unde e numai o înșiruire de fotografii, tot așa de fixe ca cele dintr'un album.

Perzistența imaginilor în ochi e pricina acestei înșelăciuni de văz. Să ne gîndim la exemplul nostru (Fig. 1). Imaginea întăia dă naștere în ochiul nostru la o alta, în care un om ridică puțin capacul unui cufăr. Dar această imagine din ochi nu s'a șters și peste ea fotografia a doua așterne o nouă imagine în care capacul e ceva mai sus. Atunci ochiul crede ca pe pînză, în adevăr un capac de cufăr a fost ridicat puțin și așa mai departe.

Pe scurt cinematograful înscrie pe o fașă lungă o mișcare subt forma a mii de fotografii instantanee; prin aceasta descompune mișcarea; iar cînd arată aceste fotografii, într'o sală plină cu privitori, el reface mișcarea spre cea mai deplină mulțumire a acestora.

Filmuri greu de explicat. — Tot ce ni se arată la cinematograf a fost mai dinainte fotografiat de către aparatul de luare a vederilor. Tocmai această redare cinstită a realității explică, între altele, entuziasmul cu care noua invențiune a fost primită de către public precum și dragostea statornică pe care acesta i-o dovedește. Printre vederile cinematografice sînt însă unele care ni se par nefirești, năzdrăvane chiar. La întocmirea lor a lucrat și vicleșugul, scamatoria, pe care dacă o putem desvălui, totul se limpezește dintr'o dată.

Așa e bunăoară filmul, care stîrnește hohote de rîs printre spectatori și care arată pe un om, sau pe mai mulți gonind cu

Fig. 1. Filmul purtător de imagini

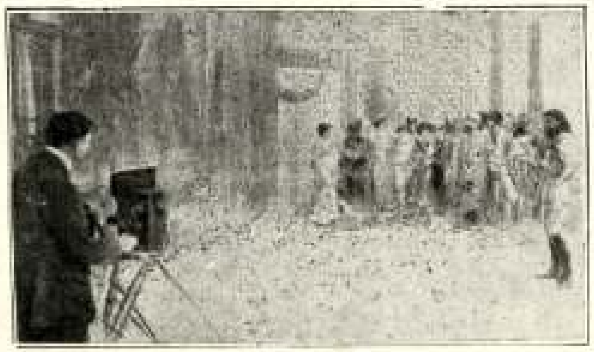

Fig. 2. Actorii joacă, operatorul învîrtește

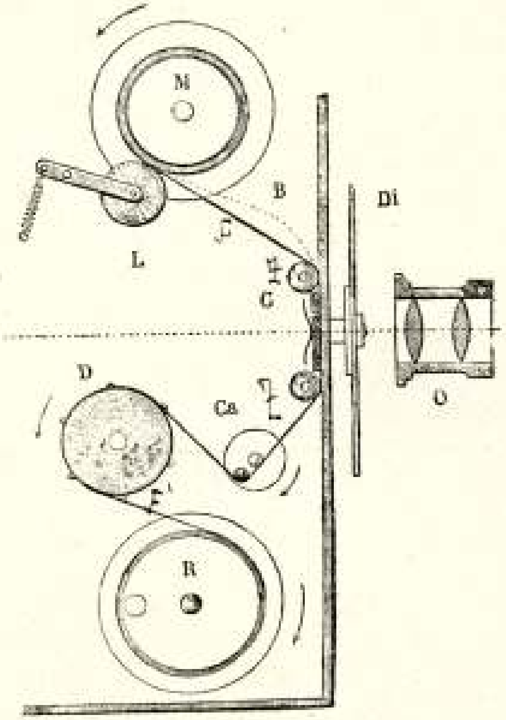

Fig. 3. Cinematograful inregistrator (Sistem Demeny)

o iuţeală de tren accelerat, aşa cum nimeni dintre noi nu poate fugi. Acest film s'a căpătat ca ori care altul. In faţa aparatului, gonacii nu merg mai repede ca de obiceiu; operatorul învîrteşte mînerul mai încet. Odată filmul pozitiv căpătat, din el se taie şi se aruncă un număr oarecare de fotografii; bucăţile rămase se lipesc la loc. Astfel o mişcare cuprinsă în o sută de imagini, rămîne, după îmbucătăţirea filmului, inscrisă numai în douăzeci. Cînd se proectează, ţine un timp de cinci ori mai mic şi de aici goana nebună a omului, care sboară de parcă i s'a aprins călcăile.

Un alt film ne arată pe un hoţ, care se urcă pe faţa unei case întocmai ca o muscă. In acest caz un pictor a zugrăvit pe o pînză sau pe un aşternut de scînduri, faţada unei case. Tabloul a fost întins jos aşa cum se întinde un covor, iar un artist, care face pe hoţul, merge pe el ca copiii, deabuşelea. Ca să se fotografieze această scenă şi hazlie şi ciudată, operatorul aşează aparatul cu obiectivul în jos.

O bună parte din aceste filmuri, care ne pun mintea la grea încercare, se obţin prin oprirea, pentru cîteva minute, a aparatului de înregistrare. Iată un exemplu de film în care s'a întrebuinţat acest mijloc de înşălăciune: un om beat cade jos, un automobil trece peste el şi-i retează picioarele dela genunchi; ologul îşi adună bucăţile rupte, fuge după automobil pe ciunţiturile care i-au mai rămas, conducătorul opreşte, se dă jos şi îi drege picioarele. Omul nostru porneşte mai departe, tot pe două cărări, dar vesel că s'a întregit. Aşa ceva se vede de sigur numai la cinematograf şi iată cum se explică:

In această piesă scurtă au jucat trei persoane, un conducător de automobil, un olog adevărat şi un artist care s'a îmbrăcat aşa ca să semene cît mai bine cu ologul. Dintru întâiu, prin faţa aparatului, trece, clătinîndu-se, actorul care-şi pierde echilibrul şi cade în mijlocul străzii. Atunci aparatul a fost oprit pentruca actorul să se ridice de jos şi în locu-i să se aşeze ologul căruia i s'a întregit picioarele cu bucăţi făcute din lemn şi cîlţi. Un automobil trece peste picioarele ologului şi-i desprinde părţile adăugite. Schilodul aleargă, automobilul opreşte, conducătorul potriveşte bucăţile falşe. Acum operatorul opreşte aparatul din nou pentruca actorul să înlocuiască pe schilod şi să dea credinţa că picioarele deslipite au fost lipite la loc.

Aceiaşi oprire la timp a aparatului esplică o mulţime de scene asemănătoare ca de pildă: transformarea florilor în femei, căderea cuiva dela o înălţime, vedeniile, etc.

Alteori se trag sforile în adevăratul înţeles al cuvîntului. O sîrmă ridică o dansatoare pe lîngă norii zugrăviţi pe un decor. Tot sîrmele trase de oameni ascunşi prefac căruciorul cerşetorului într'un automobil de om sărac; aceleaşi sfori de metal, mânuite cu pricepere, fac să zboare toate lucrurile de metal,

firme, felinare, tave, înspre pieptul omului magnetizat, care are pe subt vestminte o plasă magnetică.

Numeroase sint vicleșugurile întrebuințate și care ne duc în lumea visurilor sau a unei imaginațiuni bogate. Ele fac dovada, din partea celor care le ticluesc, a unei neobicinuite istețimi născocitoare. De aceia și multe dintre ele se păstrează ascunse de către casele de cinematograf, care le-au cumpărat și le exploatează singure.

Marin Demetrescu

Cronica militară

O privire generală asupra revistelor militare romînești

In prezent apar opt reviste militare și anume: *Revista Armatei*, *Romînia Militară*, *Revista Infanteriei*, *Revista Artileriei*, *Ștafeta*, *Buletinul Școalei de Tragere a Infanteriei*, *Revista Medicală* și *Revista Subofițerilor*.

Primele patru reviste au apărut respectiv acum 32, 25, 18 și 17 ani și au continuat să apară lunar și fără întrerupere, până în prezent; cele din urmă patru reviste au apărut în ultimii doi ani.

Toate aceste reviste sint proprietatea ofițerilor membri fondatori și se întrețin din abonamente.

Numai „Buletinul Școalei de Tragere" are un mic ajutor bănesc dela Ministerul de Războiu.

Comitetele de redacțiune se formează prin vot anual dintre membrii fondatori.

Articolele sint scrise de ofițerii membri fondatori, de cei din comitetul de redacțiune sau de cei abonați. Pe ici-colea, se găsește și cite un articol scris de civili și mai ales de ofițerii de rezervă.

Unele reviste plătesc articolele scrise. „Revista Infanteriei" și „Rominia Militară" plătește cite 64 lei coala. Afară de aceasta revistele organizează anual concursuri pentru diferite scrieri și exerciții. „Revista Infanteriei", cheltuește anual 3—4000 lei pentru asemenea concursuri. Anul acesta a votat 2000 lei pentru concursul de agerimi și sporturi și 2000 lei pentru o scriere *Educațiunea în Armată*. Revista „Rominia Militară" a dat 3000 lei pentru trimiterea unui ofițer spre a face studii militare în Peninsula Balcanică.

Se observă dar o activitate literară destul de pronunțată în armată și un bun început de inițiativă privată pentru încurajarea de scrieri și sporturi.

S'ar părea totuși că pentru armata noastră sînt prea mult opt reviste militare. Cum se știe, ordine superioare opresc militari de a scrie la ziare și la revistele generale, precum și de a tipări lucrări fără o prealabilă aprobare.

Așa se explică, poate, că doritorii de a scrie fiind mulți și neavînd loc la o singură revistă, caută să mărească numărul revistelor, unde pot să scrie fără nici o altă aprobare superioară.

Afară de aceasta, poate să stea cauza și în dorința fiecărei arme de a se afirma, precum și în faptul că revistele generale și ziarele romîne nu au îmbrățișat până acum complect chestiunile militare, așa că ofițerii și amatorii de asemenea chestiuni recurg la revistele militare.

Afară de ziarul „Universul" care a introdus, de trei ani, tribuna militară săptămînală bine condusă, nici un alt ziar sau o revistă nu a îmbrățișat aceste chestiuni, decît incidental și fără legătură firească.

In fine, s'ar putea susține că majoritatea ofițerilor noștri nestăpînind bine limbile străine, nu-și pot întreține cultura din literatura străină militară, și astfel recurg la revistele militare romîne.

Oricare ar fi cauza și oricît s'ar părea că sînt multe reviste militare romîne, este de făcut o constatare îmbucurătoare: literatura militară trăește prin propriile ei mijloace, nivelul cultural al ofițerilor s'a ridicat fără a deveni teoretic în paguba pregătirii practice profesionale, literatura militară romînă are o notă personală în ceia ce privește partea profesională, și o îndrumare sănătoasă în ceia ce privește partea social-militară.

Adaugă încă o constatare: această activitate literară este condusă de ofițeri în orele lor libere, deci este o activitate extra-militară, care le face cinste, întrebuințînd timpul liber cu atît folos, pentru cultura lor și a cetitorilor lor. Nu se poate susține că mobilul acestei activități ar fi cîștigul, întrucît cîștigul realizat de reviste nu este proprietatea comitetului de redacție, ci este un fond al tuturor abonaților, pus la dispozițiune pentru plata articolelor, concursuri, etc.

Vom reveni de cîte ori ocaziunile se vor prezenta, pentru a arăta probe temeinice asupra acestei constatări.

Deocamdată să aruncăm o repede privire asupra sumarului acestor reviste dela terminarea campaniei până în prezent, pentru a ne orienta asupra chestiunilor îmbrățișate de aceste reviste.

Cinci grupe de chestiuni sînt îmbrățișate de aceste reviste.

Operațiunile în campania din 1912 și 1913. Nu există nici o lucrare complectă. Sînt numai părți din aceste operațiuni. In special operațiunile armatei romîne din 1913 sînt foarte puțin redate, probabil se așteaptă lucrarea oficială a Statului Major. Totuși, găsim, că nu s'a spus de ajuns asupra acestor operațiuni. In special chestiunile diplomatice în aceste campanii par a nu fi complect îmbrățișate de revistele militare.

De asemenea lipsesc asemănări între operațiunile din această campanie cu cele din alte timpuri, petrecute tot pe acest teatru; lipsesc tablouri evolutive ale armatei noastre dela 1877 până în prezent; lipsesc datele statistice asupra pierderilor și efectelor proectilelor; lipsește comparația între trecerea Dunării în diferite timpuri; lipsesc comparații între fenomenele de nemulțumiri sau de entuziasm, și între cele de lipsuri sau de abundență observate în diferite campanii, pentru a nu se crede că la cele mai bune armate nu s'au întîmplat lipsuri, boale, etc., care sînt inerente războiului. Toate acestea ne par chestiuni ce ar fi trebuit sau ar trebui îmbrățișate de revistele militare.

Observațiuni și învățăminte din campania din 1913.—Aproape în fiecare număr al fiecărei reviste se găsesc asemenea articole. In special note din campanie sînt foarte multe. Observăm însă că sînt redate mai mult de ofițeri tineri. Ar fi de dorit să se vadă asemenea lucrări din partea ofițerilor superiori armați cu mai multă experiență.

In orice caz, aceste note, astfel cum sînt redate, servesc mult atît pentru a arăta lipsurile armatei cît și pentru a servi la învățăminte pentru pregătirea practică și sufletească de războiu. Servesc de asemenea pentru a constata buna pregătire materială și practică a celor mai multe părți ale armatei noastre.

Caracteristica articolelor scrise până în prezent este: Toți autorii militari se plîng că lipsurile au provenit din cauza conducerii politice care n'a dat la timp cele trebuincioase; iar cînd le-au dat, nu s'a putut trage tot utilul din aceste mijloace, timpul fiind prea scurt.

Lipsa de pregătire și de obișnuință a elementului valid din orașe, cu greutățile războiului, a fost una din cauzele campaniei de presă dusă contra armatei. De altfel, sînt mulți scriitori militari care recunosc că și elementul în subordine și cel conducător au lipsuri ce trebuesc îndreptate, în ceia ce privește pregătirea morală a unora și pregătirea pedagogică a altora.

Lipsa de efecte a fost bine simțită și este mărturisită de revistele militare.

Spiritul războinic al masei și buna pregătire a ultimelor 5—6 contigente de ofițeri de rezervă s'a afirmat cu putere.

In ceia ce privește serviciul subsistenței și cel sanitar, pe lîngă cauzele de neprevedere și altele de ordin organic, toți militarii spun că relele constatate provin, pe deoparte, din neobișnuința ofițerilor asimilați de rezervă cu aceste servicii, de oarece nu au fost niciodată concentrați sau chemați la manevre, iar pe de altă parte din nepregătirea

ofiţerilor activi de intendenţă şi medici cu chestiunile de operaţii şi de Stat Major. S'au luat serioase măsuri în această privinţă.

Organizare.—Sint multe şi serioase articole. Caracteristica acestor articole pare a fi:

Armata noastră nu are nevoe de o nouă organizare ci numai complectare, înzestrare, perfecţionare practică şi morală. Militarii par a avea frică de organizări nouă; ei se pling că lipsurile în unitatea de doctrină, care s'ar fi putut observa de ar fi fost lupte în 1913, provine din cauza deselor schimbări în organizare. Surmenajul, munca intensivă exagerată, biurocratismul—toate acestea sint consecinţe ale deselor schimbări în organizare. Ei sint foarte mulţumiţi şi au mare încredere în permanentizarea infanteriei.

Sint de acord asupra nevoii ce are statul de a dezvolta paralel şi celelalte ramuri de activitate socială, dar cer complectarea armatei avind în vedere evenimentele politice ce ne înconjoară şi idealele ce avem de urmărit. Demonstrează că alte state au ridicat bugetul militar la $^1/_3$, iar noi ne găsim anul acesta la $^1/_4$. Sint mulţumiţi că s'a prevăzut un cadru permanent de ofiţeri şi trupă la unităţile de rezervă, dar cer să se mai mărească acest cadru.

Se pare că organizarea serviciilor, mai ales a specialităţilor nu a luat dezvoltarea ce ar trebui.

Constată lipsa artileriei de munte şi cer să se organizeze de urgenţă, demonstrînd istoriceşte şi ştiinţificeşte necesitatea acestei artilerii. Pare, din unele articole, că este deja în curs de execuţie această organizare. Cer complectarea cadrelor ofiţereşti simţindu-se multă lipsă în corpurile de trupă.

Comandamentul.—Sint articole multe şi foarte documentate asupra comandamentului şi lipsurilor lui.

In special militarii se pling că situaţiunea Comandamentului nu este lămurită în armata noastră.

Ei cer separarea chestiunilor administrative, de cele de Comandament, trecindu-se cele dintăi asupra Ministerului de Războiu, iar cele de al doilea asupra Şefului de Stat Major sau asupra unui cabinet militar. De asemenea se pling că interesele armatei nu sint bine reprezentate în parlament şi cer a se numi în Senat—ca senatori de drept—unii generali, într'o proporţie oarecare.

Acum, cu ocaziunea revizuirii Constituţiei, ar fi de discutat serios aceste chestiuni, asupra cărora scriitorii militari au scrieri destul de documentate.

Reiese din aceste articole că încrederea armatei în Statul ei Major este în creştere.

Educaţia şi instrucţia.—Acestea sint chestiuni de care se ocupă foarte serios literatura militară şi vom reveni adesea asupra l. r.

Deocamdată atragem atenţia asupra caracteristicei acestor articole:

Cer să mărească numărul zilelor de concentrare a rezerviştilor la cel puţin 21 zile. Să nu se admită scutiri de concentrare şi, cel mult, să se admită aminări bine justificate.

Se opun la tendinţa învăţătorilor de a face şcoalele de adulţi în cazarmă şi cer cu inzistenţă ca organele teritoriale şi cu învăţătorii să lucreze de acord pe teritoriu, iar nu în cazarme; pentru şcoalele de adulţi—educaţie fizică, tir, cîntece corale, societăţi sportive. Găsesc foarte folositoare şcoalele pentru pregătirea tinerilor cu termen redus şi cer înzestrarea şi complectarea acelor şcoale cu personal şi material pentru ca aceşti tineri, odată cu o bună pregătire, să aibă şi un tratament deosebit, ei fiind antenele prestigiului militar în societate în timp de pace, şi elemente de încadrare în timp de războiu.

Scriitorii militari văd cu ochi buni ne-amestecul armatei la alegeri şi vot, şi scriu cu căldură pentru a nu se amesteca armata în politică.

Se pling că ofiţerii veterani nu sint înjghebaţi în societăţi educative şi de iniţiativă pentru ridicarea spiritului războinic al poporului şi prestigiului armatei, alunecind, după trecerea în rezervă, pe povirnişul preocupaţiunilor politice şi materiale cu totul străine de nevoile armatei.

Se plîng că sint prea multe şcoale în armată, totuşi constată că sint încă lipsuri în pregătire. S'ar părea că aceste două idei sint cu totul opuse una alteia. Reducerea acestor multiple şcoale, spun ei, stă în ridicarea prestigiului cultural al fiecărui corp de trupă, unde ar trebui să se complecteze această cultură. Prin mijloacele de întinerirea cadrelor, spun scriitorii militari că s'ar remedia acest neajuns şi s'ar putea înlocui unele şcoale prin conducerea înţeleaptă din corpurile de trupă.

Diverse.—Afară de grupele de chestiuni citate aci, se găsesc în revistele militare foarte multe chestiuni de ştiinţă militară, de technică, ştiri asupra armatelor străine, traduceri din reviste străine, recenzii, etc.

„Revista Infanteriei" rezervă în fiecare număr o coală pentru „Mişcarea Culturală şi Răsfoirea revistelor" unde arată toată mişcarea educativă, sportivă şi literară din armată, sau din alte ramuri de activitate socială care interesează armata sau pregătirea războinică.

„Romînia Militară", în special, urmăreşte de aproape literatura militară bulgară.

Avem însă impresia că în ceia ce priveşte armatele vecine, revistele militare au încă multe lacune.

Nu se găseşte, în aceste reviste, polemice militante, nici acuzări de persoane contra persoane, nici critice de reviste contra reviste, ceia ce le deosebeşte cu totul de revistele noastre generale, şi ceia ce le face mare cinste.

Am făcut această privire generală asupra revistelor militare, pentruca, pe deoparte, să arătăm nivelul cultural la care se găsește armata noastră; iar, pe de altă parte, să trasăm directivile asupra cărora vom reveni în „Cronica militară" a revistei noastre. Cu cît datoria serviciului militar tinde a deveni o datorie cetățenească a cărei pregătire să se facă în familie, în școale și la vatra fiecăruia, cu atît se impune mai mult ca știința militară să fie vulgarizată, iar nevoile armatei să fie cunoscute și îmbrățișate de literatura generală. Afară de aceasta, acum cînd Pedagogia și Morala caută sprijinul în forța fizică, susținută de știință și de simțire, credem că viața militară a diferitelor timpuri, viața războinică a popoarelor, energiile, caracterele și sacrificiile de viață ce vom găsi în acest domeniu, pot fi bune călăuze pentru educațiunea poporului.

Ion Mănoiu

Cronica economică

Comerțul mare de cereale în Romînia

In numărul de Martie al „V. R." am tratat comerțul mic de cereale și reorganizarea lui în Romînia. De data aceasta ne vom ocupa de comerțul mare de cereale din interior, rezervîndu-ne pentru mai tîrziu tratarea comerțului exterior sau de export al cerealelor noastre.

Comerțul mare de cereale se exercită pe deoparte de către marii comercianți și exportatori, iar pe de alta de către marii producători de cereale prin mijlocirea speculanților intermediari. Factori indispensabili acestui comerț sînt în primul rînd comercianții, apoi căile de comunicațiune, docurile și bursa de cereale.

a) *Comercianții și operațiunile lor de cereale.* Cunoscutul economist german Roscher, în cartea sa „Kornhandel und Teuerungspolitik" a scris relativ la comerțul de cereale următoarele: „Acela care cu asemenea afaceri nu joacă lotărie, ci face un comerț serios, acela trebue să dea comerțului de cereale pe care-l exercită o așa de mare desvoltare, încît prin mulțimea operațiunilor fiecare afacere să devie asigurată". Pe de altă parte comerțul de cereale cere dela conducătorii lui multe și felurite cunoștințe, atît practice cît și teoretice; nu numai o cultură comercială, dar mai ales una generală. In primul rînd, comerciantul de cereale trebue să întrețină relațiuni cu diferite țări, ceia ce presupune cunoștinți de limbi străine, apoi el trebue să cunoască precis în orice moment situația pieții din aceste țări; în fine, un negustor de ispravă trebue să fie zilnic bine informat, prin ajutorul cablului și telegrafului, despre prețul cerealelor și al navlului maritim, astfel ca în orice clipă să poată profita de oscilațiunile tîrgului, spre a-și asigura beneficiul său.

La noi firmele mari care se ocupă cu afacerile de cereale sînt răspîndite în întreaga țară, dar mai ales în porturile de export: Bră-

ila, Galați, Sulina și Constanța. Cele mai multe din aceste firme, au in toate centrele producătoare de cereale, reprezentanți care string cerealele pentru contul lor, fie direct dela producători, fie dela comercianții intermediari.

Aproape întregul comerț de cereale dela noi este exercitat de către străini, fie ei Greci sau Evrei din țară, fie firme internaționale, care au reprezentanți în întreaga lume unde se produc cereale. Aceste din urmă firme se întîlnesc atît în țările exportatoare cît și în țările importatoare de cereale.

Băncile mari romînești participă de asemenea foarte activ la afacerile cu cereale. In acest scop instituțiile de bancă au creiat servicii speciale și sînt pretutindeni reprezintate prin sucursale și agenții; sînt în legătură directă cu case importatoare de cereale din străinătate și cumpără pentru acestea sau în contul lor propriu, sau în comision.

Cumpărările, respectiv vînzările de cereale în interior se fac de obiceiu după probă, conform principiului adoptat „văzut-plăcut". Ambele partide tratează direct și rare ori prin mijlocirea bursei.

Indată după recoltă producătorul, avînd mare nevoe de numerar, trimite sau vine cu probă la comerciantul de grîne; acesta cunoscînd situația vînzătorului precum și situația tîrgului de cereale, cercetează calitatea și fixează prețul care-i convine, apoi începe tratativele. Are vînzătorul nevoe neapărată de numerar, tîrgul se încheie repede; în caz contrariu, acesta s'adresează altui cumpărător.

Cei mai mulți însă dintre producători se adresează deodată la mai mulți comercianți, lăsîndu-le la fiecare cite o probă și așteaptă comunicarea prețului. Cînd piața este fermă și cerealele sînt căutate, atunci cumpărătorii trimit și sondează magaziile producătorilor, luînd probe din marfă. De multe ori comercianții vizitează pe marii producători, îndată după recoltă și la un pahar cu vin încheie afacerea. In fine producătorii trimit prin poștă comercianților probe și tratează de cele mai multe ori afacerile prin corespondență.

Acest procedeu simplu de a trata afacerile de cereale dovedește îndeajuns organizația primitivă a acestui comerț în Romînia. Lipsa de magazii sistematice și de burse de cereale în interiorul țării au contribuit la menținerea acestui procedeu. Nu fiecare proprietar posedă magazii proprii pentru depozitarea cerealelor; acest motiv precum și acela al lipsei de numerar contribuesc a forța pe producător să-și vîndă cerealele îndată după treerat, cînd grînele nu sînt nici bine uscate și nici suficient curățite. De aceia îndată ce un producător a găsit un cumpărător, încheie tîrgul imediat printr'un contract de cumpărare, respectiv de vînzare, în care se ține în seamă condițiunile locale, în lipsa unui contract tip stabilit de bursă.

Un alt gen de afaceri sînt acelea ce se încheie deja înainte de recoltă și care nu trebuesc confundate cu afacerile de speculă pe termen, sau de acoperire, care după legea burselor sînt oprite.

După cum menționarăm deja, marii producători au nevoie de bani la termene hotărîte, fie pentru plata ratei hipotecare sau a arenzii, fie pentru plata ratei mașinilor agricole, fie în fine pentru menținerea în bună stare a inventarului. In aceste împrejurări, producătorii, care nu recurg la institutele de credit, se adresează înainte de recoltă unuia dintre comercianți, căruia de obiceiu îi vînd cerealele și contractează cu el chiar de pe acum vînzarea recoltei, contra predării mai tîrzie a cerealelor. Cu modul acesta producătorul primește dela cumpărător un a-conto pentru satisfacerea cheltuelilor sale urgente.

Această afacere se închee tot pe baza unui contract, al cărui cuprins nu este stabilit de bursă, ci este alcătuit de comun acord între cumpărător și vînzător. In ceia ce privește însă fixarea prețului, unii comercianți de cereale au adoptat următoarea clauză: prețul pe hectolitru va fi cu 39—40 bani mai mic decît prețul tîrgului sau bursei pentru aceiași calitate în ziua de predare. Cu chipul acesta cumpărătorul este asigurat contra fluctuațiunilor prețului. Cînd însă diferența între prețul tîrgului și acela fixat la facerea contractului nu este mare, atunci clauza de mai sus este bună, cînd dimpotrivă diferența este prea mare atunci vînzătorul este prejudițiat.

Unii dintre cumpărători, chiar la facerea contractului fixează prețul, cu condițiunea ca cerealele să rămînă atîta vreme în magaziile vînzătorului până ce prețul lor le devine avantajos sau până ce acesta se ridică peste cel de cumpărare. In caz contrariu, cumpărătorul face vînzătorului la predare greutăți, reproșîndu-i fie calitatea, fie umiditatea sau necurățirea cerealelor. Cu modul acesta cumpărătorul intenționează scăderea prețului stabilit la facerea contractului, în cazul cînd la predare prețul nu-i este avantajos, după contract el fiind obligat să primească marfa.

Din această cauză, afacerile cu termen de predare sînt de cele mai multe ori păgubitoare atît cumpărătorilor cît mai cu seamă vînzătorilor, mai întâiu fiindcă contractul n'are tăria necesară, apoi în provincie lipsește și autoritatea competinte care să aplaneze, cît mai repede și fără multe cheltueli, neînțelegerile ivite între contractanți. Contractul fiind sub semnătură privată îi lipsește în adevăr tăria necesară, iar comisiunea de arbitri—autoritatea competinte, care funcționează regulat numai pe lîngă bursa din București—lipsind, cu greu s'ar putea convinge cei interesați ca să facă apel, în caz de neînțelegeri, la judecata tribunalului arbitral existent.

Pentru a înlătura aceste inconveniente ar fi de dorit creiarea din partea bursei a unui contract tip de vînzare-cumpărare, valabil pentru întreaga țară, care să fie obligator la încheierea unei afaceri cu cereale și prin care ambele părți să fie ținute a respecta condițiunile stipulate în contract, mai ales în ce privește termenul de predare, cantitatea, calitatea, prețul și plata mărfii.

In ce privește însă aplanarea deselor conflicte dintre cumpărător

și vînzător ar fi de asemenea de dorit ca, pe lingă fiecare din cele 11 Camere de Comerț din țară, să se înființeze cîte o bursă de producte, unde din membrii fiecăreia să se aleagă cîte o comisiune de arbitri, însărcinată cu aplanarea certurilor ce ar surveni în acea circumscripțiune a Camerei de Comerț.

Gajul comercial de cereale. Un rol însemnat la cumpărarea cerealelor joacă de asemenea și gajul comercial de cereale. Speculanților de tot felul li se acordă de către instituțiile de credit cu mare înlesnire, pentru specula de cereale, credit asupra grînelor ce aceștia depun în gaj. In ultimul timp acest gen de afaceri au luat o mare desvoltare, grație numărului mare de bănci ce s'au creiat pretutindeni și mulțumită ușurinții cu care se acordă credite pe gaj de producte.

Solicitatorul de credit pe gaj de cereale este mai întotdeauna speculantul și foarte rar producătorul, acesta din urmă de obiceiu împrumutîndu-se pe gaj de griu verde la Banca Agricolă. Comersantul de cereale nu dispune întotdeauna de capital însemnat, fiindcă în acest comerț atît capitalul propriu cît și creditul numai la anumite epoci și pentru scurt timp sînt întrebuințate intensiv, căci—dacă se cumpără astăzi—tot așa de bine se poate vinde mîne, în cazul că prețul se urcă, iar contrariul cînd prețurile scad se cumpără mai departe în scopul de a iefteni marfa cumpărată mai scump. Aci intervine gajul comercial pentru procurarea capitalului necesar, cînd cel propriu s'a epuizat. Așa dar, gajul este întrebuințat atunci cînd prețurile merg spre scădere și vînzările se efectuează cu greutate. Se cumpără deci speculîndu-se în vederea ridicării prețului. Acest gen de afaceri se poate ușor compara cu afacerile de bursă pe termen, cînd se speculează a la „hausse", cu deosebire însă că în afacerile pe gaj de cereale marfa asupra căreia se speculează există în realitate în magaziile speculantului, care caută a o iefteni prin cumpărături nouă cu prețuri avantajoase, pe cînd la afacerile pe termen de obiceiu nu se speculează decît asupra diferenței dintre prețul de cumpărare și cel de vînzare, fără însă a poseda marfa asupra căreia se speculează.

Potrivit articolilor 478—489 din Codul de Comerț, creditorilor gagiști li s'au acordat drepturi privilegiate asupra obiectului primit în gaj. La scadență, în caz de neplată, creditorii gagiști, după îndeplinirea formalităților cerute de lege și după avizarea debitorului în termen de trei zile, se pot despăgubi, din marfa constituită gaj, de suma datorită.

Afacerile pe gaj de cereale sînt preferate de bănci, din cauza duratei lor scurte, în care comisionul perceput întrece dobînda calculată pe acest timp.

Considerate în mod practic afacerile pe gaj, care sînt foarte frecvente mai ales în schelele și porturile dela Dunăre, se fac în modul următor: îndată ce un speculant de cereale a epuizat în cumpărări capitalul său disponibil, într'un timp în care nu sînt prețurile avantajoase vînzărilor, depune în gaj la bancă marfa cumpărată până acum, iar cu suma avansată asupra ei cumpără mai departe.

Banca avansează în cont curent pe gaj, de obiceiu, maximum 80% din valoarea mărfurilor gajate, valoarea fiind socotită după prețul zilei. Se întîmplă însă că în acest timp prețurile scad încontinuu; atunci speculantul cumpără mai departe, eftinind astfel marfa sa și repetînd gajarea până cînd prețurile încep a crește, deschizînd perspectiva unei vînzări avantajoase. După fiecare depunere în gaj se încheie un contract de gaj între creditor și debitor, iar contul curent deschis de bancă debitorului se închide odată cu vînzarea cerealelor.

Clauza adoptată în contract, că tot timpul duratei gajului marfa rămîne în posesiunea sau magaziile creditorului gagist este numai o formulă care servește a evita unele dificultăți, de fapt însă cerealele rămîn întotdauna în proprietatea depunătorului (băncile neposedînd instalațiuni proprii pentru conservarea acestor mărfuri), care, spre a înmagazina mai departe cerealele cumpărate, păstrează și cheile magaziei—banca rezervîndu-și însă dreptul de control. Odată cu facerea actului de gaj se transmite însă prin închiriere sau subînchiriere băncii proprietatea asupra magaziilor în care se află cerealele depuse în gaj.

Cînd valoarea cerealelor scade sub suma avansată de bancă, debitorul este obligat a depune în numerar diferența de valoare.

Speculanții de cereale experimentați se mulțumesc cu puțin profit la fiecare partidă și caută să vînză o partidă după alta, fără a aștepta o prea mare urcare de prețuri, așa că într'un sezon—vînzînd de mai multe ori—cîștigul se mărește, economisesc dobînzi, comisioane și chirie la magazii, apoi de multe ori nici n'au nevoe de a constitui gaj. Cei mai mulți însă din acești comercianți voesc să cîștige de odată mai mult și, urmăriți de speranța că prețurile cu timpul se vor urca încontinuu, cumpără înnainte. Intreaga marfă, în cazul acesta, este gajată la bancă, unde au să plătească dobîndă și comisioane asupra capitalului împrumutat, apoi chirii la magazii, cheltueli de conservare, etc. Se întîmplă însă ca oferta de cereale pe piață să fie mare iar cererea, dimpotrivă, mică; prețul în acest caz va scădea bineînțeles, iar speculanții în aceste împrejurări nu pot să vînză. Către finele campaniei prețurile cerealelor scad de obiceiu, din cauza închiderii apropiate a navigațiunii pe Dunăre, comercianții nu mai pot vinde, intrînd astfel în iarnă cu grînele urcate de spese. Toată speranța lor o îndreaptă acum către primăvară, cînd prețurile de obiceiu sînt ceva mai urcate ca'n toamnă, așa că mulți dintre ei pot vinde chiar cu cîștig. Insă până în primăvară cerealele gajate s'au urcat mult cu spesele de mai sus. Dacă se mai întîmplă apoi ca prețurile în primăvară să fie tot scăzute, din cauza știrilor de dincolo de ocean unde se anunță recoltă abundentă, în acest caz o mulțime de speculanți devin ruinați.

De aci se vede clar cît de greu este comerțul de cereale, care con-

stitue un adevărat joc de noroc, cu singura deosebire că, în acest joc norocos, nu poate să fie cîștigător decît acela care este mai bine pregătit pentru acest comerț.

Formarea prețului. Atît în comerțul mic cît și în comerțul mare de cereale, formarea prețului joacă un rol important. In Romînia prețul este influențat de două elemente: de recoltă și de calitatea ei în primul rînd, apoi de concurența străină pentru comerțul de export în al doilea rînd.

Este recolta abundentă, fiecare caută să-și vîndă prisosul său de cereale; oferta este deci mare, iar prețul în scădere. Este dimpotrivă recolta rea, cererea pe piețele interne va fi mare; iar prețul se va urca, chiar dacă în alte țări producătoare de cereale recolta va fi abundentă. In comerțul mare de export prețul grînelor este dictat de concurența străină, de piețele americane, în special de Argentina, care dela 1890 încoace exportă cantități enorme de grîu și porumb către continentul european.

In interiorul țării prețul se înțelege pe hectolitru, pe chilă (7 hectolitri), pentru 100 kg. și chiar pentru un vagon, variind după localități. Cea mai justă cotare a prețului însă ar fi acea pe 100 de kg.

Conform proprietății, la noi în comerț se deosebesc trei calități diferite de cereale în general și anume: 1) cereale de calitate superioară de pe proprietatea mare, bine curățite; 2) marfă de calitate mijlocie, ușoară și cam amestecată, numită de dijmă și al 3) marfă țărănească cu 20—30% corpuri străine, din care 15—20% alte cereale și 10% necurățănii dela treerat.

Lipsindu-ne un sistem de clasificare a cerealelor, calitatea lor și în urmă prețul se stabilesc pe baza unei probe. Acest procedeu întîmpină dificultăți în transacțiunile internaționale, unde cerealele se cumpără după tipuri bine stabilite, la începutul recoltei, numite „standard". Orice deviație dela acest „standard", în afară de toleranța permisă, se socotește în defavoarea vînzătorului, scăzîndu-se din factură.

Clasificarea cerealelor ar trebui deasemenea introdusă și la noi în țară. S'a obiectat de multe ori că o clasificare rațională a cerealelor noastre ar fi imposibilă, din cauza variatelor lor calități. Firește fără greutăți, la început, problema aceasta atît de importantă nu s'ar putea rezolva. Pentru un început ar trebui însă deoseb te mai multe tipuri de cereale, apoi încetul cu încetul numărul tipurilor formînd clasificația primului an să fie micșorat treptat cu îmbunătățirea adusă în acest timp culturii cerealelor. Mai întîiu de toate cerealele romînești se pot clasifica cu ușurință în trei categorii, ținînd socoteală de felul proprietății: cereale provenind de pe marea proprietate, marfă de dijmă și marfă țărănească.

O altă împărțire a clasificării se poate stabili iarăși după felul cumpărării, adică după cum cerealele au fost cumpărate dela obor, marfă de adunătură, sau direct în partizi mari dela proprietari, care produc în general cereale de calitate superioară, chiar dacă producția nu este uni-

formă pentru întreaga țară. Apoi mai departe cerealele noastre se pot clar distinge dela regiune la regiune. Toate acestea sînt dar puncte de reazim pentru ușurarea clasificării cerealelor romînești. Greutatea cea mai mare s'ar întîmpina însă la clasificarea cerealelor țărănești, a căror calitate diferă foarte mult una de alta. Atît țăranul cît și micul speculant n'au astăzi nici un interes ca să îngrijească această marfă, din cauză că este foarte mult căutată pe piață, fie pentru a fi amestecată cu grîne superioare, fie pentru a fi exportată direct în această stare.

Pentru a se ameliora puțin cultura țărănească, ar trebui să se stabilească prin regulamentele interioare ale oboarelor ca grînele care se cumpără la obor în vederea speculei să conție un anumit procent de corpuri străine, același lucru ar trebui reglementat și pentru grînele de export, cu deosebirea că acolo să se procedeze mai riguros, ne permițîndu-se a se exporta grîu care ar cuprinde mai mult de 5% corpuri străine.

Cu chipul acesta credem că atît cultura cît și recolta s'ar face mai cu îngrijire, iar prețurile obținute ar fi întotdeauna mai bune.

b). *Căile de comunicație.* Comerțul de cereale cere în interior bune căi de comunicație, căci acolo unde acestea lipsesc nu poate fi vorba de un comerț regulat de cereale. Pe de altă parte este iarăși de o importanță capitală felul cum ele sînt construite și întreținute.

La noi comerțul se servește pentru aducerea la gări și schele a cerealelor de șosele, iar pentru transportarea la porturile de pe Dunăre sau de export, de căile ferate și de Dunăre.

Șoselele noastre, mai ales în unele districte de șes, care corespund cu regiunile cele mai fertile din țară, lasă foarte mult de dorit. Acolo transporturile se fac cu mare anevoință, parte din cauză că șoselele sînt rău întreținute, mai ales cele comunale și vecinale, lăsate în sarcina comunelor, care—după cum se știe—n'au mijloace suficiente pentru întreținerea drumurilor, parte fiindcă mai toate șoselele dela șes fiind rău construite, pămîntul galben, care caracterizează aceste ținuturi, devine în timpurile de umezeală o mare piedică pentru transportul cerealelor.

In lunile August și Septemvrie, adică în perioada de uscăciune, cerealele se pot destul de ușor transporta la gară sau la schela cea mai apropiată, în Octomvrie și Noemvrie însă din cauza ploilor, șoselele devin imposibil de parcurs. In această perioadă atît producătorii cît și comercianții au să suporte pagube importante, căci din momentul ce cei dintîi nu pot să predea cerealele la timp, sînt amenințați sau să rezilieze contractul de vînzare, sau să plătească transportul la gară sau schelă mult mai ridicat, iar cei de al doilea, ale căror șlepuri așteaptă încărcarea în port, au să plătească, din această cauză, zile de stalii (de întîrzieri) armatorilor.

Pentru înlăturarea acestui mare rău ce se aduce comerciului de cereale, administrațiile județelor ar trebui să intervină în grabă și să împietruiască șoselele des frecventate și rău întreținute. O îmbunătățire a

şoselelor în districtele dela Dunăre ar contribui desigur mult pentru o bună organizare a comerţului de cereale.

După şosele, Căile Ferate sînt cel mai bun şi mai repede mijloc de transport pentru cereale.

In Romînia Căile Ferate sînt proprietatea statului; ele sînt administrate şi exploatate de stat. Cu liniile aflate azi în exploatare şi cu cele ce se vor mai construi în curînd, comerţul de cereale ar fi bine deservit. Lipsa însă de vagoane în timpul campaniei de cereale este adinc simţită; din această cauză cerealele aduse prin gări aşteaptă săptămini întregi expuse fiind intemperiilor atmosferice, de multe ori acoperite insuficient numai cu muşamale, din lipsa de magazii de conservare, care ar trebui clădite ieftin pe lîngă fiecare gară de pe liniile din centrele producătoare de cereale.

Din luna August şi până la închiderea navigaţiunii pe Dunăre, cererea de vagoane este considerabilă. In această perioadă se îngrămădeşte atita marfă prin gări, incit magaziile acestora sînt cu mult neincăpătoare, faţă de cantităţile care aşteaptă să fie expediate. Această stare de lucruri cauzează pagube simţitoare vinzătorilor, care nu pot preda la timp. Pe de altă parte exportatorii sînt deasemenea păgubiţi, din cauza întîrzierilor, căci ei fiind bazaţi pe o încărcare sigură au vapoarele deja în port.

Pe lîngă lipsa de vagoane obişnuite pentru transportarea cerealelor în saci, se simte deasemenea nevoia de vagoane speciale, aşa cum sînt în America, pentru transportarea cerealelor vărsate în vagon.

Instalaţiunile de încărcare şi descărcare din porturile noastre lasă deasemenea mult de dorit. Această lipsă de instalaţiuni este pricinuită în primul rînd de Căile Ferate, care nu dispun în toate porturile de linii suficiente până în interiorul portului, din această cauză cantităţi însemnate de cereale nu pot fi încărcate direct în vapoare, fapt care scumpeşte manipularea cerealelor în porturi, îngreunînd şi exportul.

In fine, calea cea mai ieftină pentru transportul cerealelor către porturile de export este acela pe apă. In Muntenia riurile din interior nu pot deveni navigabile, în Moldova dimpotrivă Siretul şi Prutul oferă o cale navigabilă foarte avantajoasă comerţului de cereale, prin aceia că aceste două rîuri sînt în legătură cu porturile de export Brăila şi Galaţi şi parcurg în acelaşi timp regiunile cele mai producătoare din Moldova. Siretul nu serveşte până acuma decît la transportul lemnului, pe cînd pe Prut Rusia a înfiinţat încă de multă vreme o societate de navigaţiune pentru transportul cerealelor până la Odesa. Insemnătatea acestui rîu pentru Romînia, în ce priveşte comerţul de cereale, este, credem, tot atît de mare ca şi pentru Rusia, Prutul parcurgînd ţinuturile cele mai bogate în cereale, iar Căile Ferate neputînd fi în măsură să poată satisface tot transportul.

Cu toate acestea Romînia până în prezent n'a luat nici o măsură pentru înfiinţarea unui serviciu de navigaţiune pe Prut, deşi o parte din

cerealele din aceste regiuni iau calea Odesei, cauzînd cu chipul acesta pierderi porturilor noastre.

Cel mai bun fluviu însă pentru transportul cerealelor, care deserveşte întreaga Muntenie, este Dunărea pe o distanţă de 947 km. Această cale de transport este închisă navigaţiunii numai 70 zile în timpul iernii.

Din interiorul Munteniei cerealele se scurg pe Căile Ferate către micile porturi pe Dunăre, ca apoi de aci încărcate în şlepuri până la 2000 tone să fie transportate în jos până la porturile de export: Brăila, Galaţi, Sulina. Pe Dunăre în sus, din contra, transportul cerealelor se face în şlepuri mici de cîte 500—800 tone, către Viena şi sudul Germaniei.

Cerealele se transportă de obiceiu vărsate în şlep, fractul se plăteşte sau pe chilă (7 hl), sau pentru întregul şlep. Preţul transportului pe Dunăre variază foarte mult, după cum apa creşte sau scade.

Inchirierea şlepurilor se face de obiceiu la bursă, prin mijlocirea agenţilor oficiali de şlepuri şi vapoare, cu 20—30 zile înainte de încărcare, pentru o zi fixă, cînd şlepul trebue să stea la dispoziţia încărcătorului.

In cazul cînd încărcătorul nu poate să înceapă îndată încărcarea, atunci are să plătească pentru fiecare zi de aşteptare despăgubiri proprietarului vasului. Pe de altă parte, proprietarul este ţinut să despăgubească pe încărcător în cazul cînd la timpul convenit n'ar putea să-i pue la dispoziţie şlepul închiriat.

Pe Dunăre circulă vapoare, remorchere şi şlepuri aparţinînd diferitelor state. Cele mai multe vapoare şi şlepuri aparţin societăţii austriace de navigaţiune pe Dunăre, vine apoi societatea ungurească, în al treilea rînd navigaţia fluvială romînă, şi în fine o societate rusească.

(Va urma)

Dr. Ion Teodorescu.

Cronica agrară

Păreri în chestia exproprierii.

Adversarii firești ai lărgirii dreptului de expropriere prin modificarea constituției își exprimă neîncetat, atît în scris cît și prin adunări publice, teama lor că proprietatea ar rămîne în voia tuturor pretențiunilor, căci din această schimbare constituțională ar urma o mare nesiguranță a averii locuitorilor, aducînd după sine sau un absolutism odios sau o anarhie primejdioasă.

Frica este fără de temei. Prin reforma ce se propune, va trebui să se fixeze un maximum de suprafață al proprietății mari și nu se va permite nimărui să stăpînească în viitor o suprafață mai mare decît acea întindere. Tot ce va cădea deasupra acestui maximum va trece rînd pe rînd în stăpînirea proprietății mici sau mijlocii în schimbul unei despăgubiri prealabile. O instituție va funcționa servind ca intermediară pentru apărarea și dreapta satisfacere a tuturor intereselor.

Odată marile proprietăți reduse în aceste țărmuri constituționale, nimeni nu va căuta să le știrbească drepturile lor, întrucît acele drepturi vor fi exercitate conform nevoilor societății.

Ori și ce întreprindere, de altfel, trebue să se supună acestor interese într'o societate bine organizată. O pildă frumoasă pentru un economist și de o asemănare bătătoare la ochi, cu ce se petrece la noi, o putem culege din Statele-Unite ale Americei de Nord. In această țară puternicele trusturi, care căutau cu lăcomie să exploateze în folosul lor situațiile politice și economice, au fost supuse unor legi, pe care cei interesați le-a numit „draconice", dar care au început să deie reale foloase din punct de vedere social. In urma acelor legi, perturbațiile pe care aceste vaste afaceri le produceau în viața publică a acestui stat american au început să se mai atenueze.

Intre trusturile americane și proprietatea latifundiară romînească găsim puncte de asemănare atît în formă cît și în efecte. Ambele sînt afaceri mari care exploatează nevoile consumatorului și ale producătorului și ambele influențează în mod nefast asupra guvernămîntului țării spre

a trage foloase mari pe urma acestor influențe. Și pe cînd trusturile americane monopolizează materii de cea dintăi trebuință în viața socială spre a le scumpi după voe (ca fierul, cărbunele, peștele, cauciucul. etc.) marea proprietate scumpind terenurile de muncă și islazurile, îngreuiază viața nu numai a populațiunii satelor, dar chiar și a orașelor.

In ceia ce privește amestecul marei proprietăți, în viața politică a statului nostru, el este bine cunoscut Acestui amestec se datorește în cea mai mare parte neaplicarea legilor votate de parlament, sau reaua lor aplicare. Din nevoia de a guverna cu voturi de partizani plătiți—proprietatea mare fiind în puține mîini—s'a născut acele slujbe-sinecure, care apasă atît de greu bugetul statului și acele fonduri bugetare secrete, isvoare de nesfîrșită imoralitate publică. Tot din nevoia de a-și înmulți partizanii, guvernele, prin administrația publică, nu se dau înapoi dela ori și ce soi de nedreptate față de cei slabi, cînd e vorba de a cîștiga un nou partizan important sau pentru a satisface interesele vreunuia din cei vechi.

Tot atît de cunoscut e și amestecul trusturilor din Statele-Unite în viața publică a acelui stat, căci la ultimele alegeri prezidențiale ale republicei Statelor-Unite, ele și-au susținut candidatul lor, care—deși nu a reușit—dar a avut un număr atît de mare de voturi, încît partidele democrate au trebuit să facă sforțări uriașe ca să poată fi ales candidatul lor.

In vederea primejdiei acăpărătoare a trusturilor, guvernul din urmă prin legile amintite a luat măsuri aspre contra lor, cu toate că s'a crezut chiar și în unele cercuri ale burselor din Paris, Londra și Berlin, că aceste măsuri ar putea naște cataclisme financiare, conform prevederilor unei părți din economiștii americani, care judecau influențați de puterea covîrșitoare a acestor vaste întreprinderi.

Cataclisme de tot soiul se întrevăd pentru țara noastră și acum de marii proprietari, dacă li se vor micșora latifundiile, cataclisme care în realitate nu se pot produce, căci prevestirea lor se datorește unor concepții greșite, isvorîte din prejudecăți rezemate pe actuala organizație socială. Această teamă, cînd nu e interesată și aparentă, e frica instinctivă în fața necunoscutului, pe care mulți o simt în pragul acestor schimbări economico-sociale!

Cataclismul, care va rezulta din expropriere, va fi prăpăduit acelor mari arendași, care nu cunosc alt mijloc de a scoate venituri, decît exploatînd în chip nesociabil munca locuitorilor dela sate. Cataclism va fi de asemenea pentru multe din rălele influențe, ce se abat în toată organizația țării noastre prin acțiunea acestei mari proprietăți.

Unele cercuri economice vorbesc cu recunoștință față de arendași, căci au dat în trecut valoare solului inculf al țării, mărindu-i bogăția și civilizația.

Dar în această recunoștință dacă am scormoni puțin mai bine, gă-

sim sentimentul, care trebue să fie în sufletul nevoiaşului, cînd este ajutat de creditorul cămătar cu dobîndă spoliatoare.

Aceşti arendaşi care au exploatat atît de uşor şi adesea fără nici un capital pămînturi virgine, care nu cereau decît o sgârietură şi puţină sămînţă spre a produce, mai trebuesc trecuţi ca factori de progres în istoria economiei ţării? Ei au fost oamenii, care s'au folosit deplin de starea economico-socială descrisă, şi toate organele acestei ţări atît politice cît şi administrative le-au stat la îndămînă, ca să-i îmbogăţească în paguba populaţiei cu care erau în legătură. Sistemul lor de exploatare e prea cunoscut din ancheta oficială dela 1907, ca să mai fie nevoe să amintim mai mult despre dînsul.

Istoria va simţi mai degrabă trebuinţa, să se întrebe cum acest sistem a fost tolerat atîta amar de vreme. Ea nu va putea fi atît de nedreaptă spre a-i numi binefăcători ai acestui neam mai ales cînd va vedea că lor li se datoreşte în cea mai mare parte acel 1907.

Exploatarea arendăşească în ţara noastră se aseamănă cu aceia ce o fac naţiunile europene, în coloniile lor depărtate din alte continente. Şi în acele părţi în urma exploatărilor rapace se nasc oraşe, se construesc şosele, drumuri de fier, dar în urma acestor mijloace de exploatare şi a acestei civilizaţii aparente rămîne sărăcia care a rămas de altfel şi în satele noastre.

Memoriul-protest al marii proprietăţi de acum e asemănător aceluia făcut în vremea Domnului Cuza, plin de dispreţ faţă de ţărani, care rivnesc a fi împroprietăriţi din domeniile lor, acuzîndu-i că cultivă rău pămîntul şi că vor aduce pagube mari economiei naţionale, cînd moşiile vor cădea in mîna lor.

Trebue să recunoaştem că această mentalitate de a dori averea altuia, este o stare rea morală şi că un astfel de mediu neprielnic în care generaţiile noi îşi fac educaţia, e un pericol pentru ţară din toate punctele de vedere, pericol care nu poate să se micşoreze şi să dispară decît prin micşorarea şi îmbucătăţirea latifundiilor.

Nu se poate vorbi de rău de firea ţăranului nostru, care poate fi considerat mai supus, mai bun, mai inteligent şi mai cinstit decît acei din alte state de primprejur. Pricina acestei mentalităţi este însă că aproape toate proprietăţile mari, după cum a dovedit-o în mod istoric d. Radu Rosetti, sînt făcute din încălcarea drepturilor vechi ţărăneşti. Ţăranii ştiu bine că odată aveau drepturi de *clăcaşi* pe acele moşii şi îşi păstrează această denumire cu gîndul de a le mai recăpăta. E un proces pe care ei nu-l pot deschide pe calea justiţiei ordinare, dar care trebue închis odată prin o constituantă, care să prevadă exproprierea şi un maximum raţional al proprietăţii mari.

Se va vedea în urmă, că cei cîştigaţi în această afacere vor fi în mare măsură înşişi proprietarii, faţă de preţurile mari cu care se vinde pămîntul la noi în ţară comparativ cu alte ţări ca Franţa, Germania, etc. Şi dînşii ar avea interesul ca buni părinţi de familie, să grăbească

chiar această vînzare, căci e foarte probabil că din cauze culturale, economice şi chiar politice, acest preţ să scadă mult peste cîtva timp, fiind rezemat în mare parte pe o alcătuire rea socială.

Spre a se arăta că judecata de clăcaş a ţăranului e greşită, se spune că cea mai mare parte din proprietăţile mari, pe care ei le reclamă, nu sînt nici măcar în stăpînirea familiilor vechi. El însă nu ţine socoteală de această schimbare de titlu a proprietăţii şi o consideră făcută contra drepturilor sale.

Ceia ce a îngreuiat mereu situaţia dreptului proprietarilor faţă de ţărani, e că dînşii pentru cea mai mare parte din munca domeniilor lor, nu au nici boi proprii, nici argaţi, nici care, nici pluguri şi uneori nici secerători plătiţi. Au lucrat mereu cu inventar ţărănesc, în dijmă şi cu ruşfet pentru locurile lor în regie, întocmai ca pe timpul părinţilor şi moşilor lor. Deosebirea e numai că dijma şi prea adesea ruşfetul sînt neasemănători mai mari, ca în timpurile vechi, cînd drepturile de clăcaşi erau respectate.

In asemenea condiţiuni nu se poate spune că judecata ţărănească este de rea credinţă şi rezemată pe rele sentimente, cum se lasă a se înţălege.

In ceia ce priveşte pricinele, care împiedecă pe sătean să-şi cultive bine pămîntul său, ele sînt numeroase. Cele mai principale sînt: diviziunea mare a acelei proprietăţi, chiar cînd aparţine aceluiaşi proprietar, depărtarea ei de sate, munca pe proprietăţile mari, nepăsarea şi nepriceperea statului faţă de agricultură şi în deosebi faţă de cea ţărănească.

Imbucătăţirea pămîntului şi depărtarea lui de sate, trebue să se remedieze prin *comasarea obligatorie*, cînd e cerută de majoritatea micilor fermieri. Acest principiu admis în unele state ale Germaniei, ar trebui adoptat şi de constituţia ţării noastre, cînd va fi modificată. Ţăranul avînd pămîntul adunat la un loc, îşi va face uşor un adăpost pe moşioara sa, cum e mai ales în Pusta Ungariei, astfel că nu va fi nevoe să se înnapoieze în fiecare zi acasă, obosindu-se el, vitele şi perzînd un timp preţios.

Intr'un mediu prielnic proprietatea mică pe lîngă că poate să muncească pămîntul, dar micii cultivatori se pot întovărăşi între ei spre a se folosi de toate progresele ştiinţii agricole, ca şi stăpînii întinderilor mari. O pildă vrednică ne dă Franţa, care cu toate că e formată aproape numai din mici gospodari, nimic nu împiedecă însă agricultura să progreseze cu paşi repezi pe toate tărîmurile.

Dar şi la noi în ţară sînt judeţe în care cultura mică are pasul înnainte, asupra celei mari.

In această privinţă Dobrogea veche poate folosi ca pildă. Aci deşi proprietatea latifundiară lipseşte, cu toate că pămînturile, în unele părţi sînt mai slabe decît în restul ţării, totuşi regiunea prezintă o mare activitate economică din toate punctele de vedere, iar starea locuitorilor e din ce în ce mai prosperă.

Dar această producțiune superioară a latifundiilor asupra proprietății mici, e oare ea o mențiune onorabilă; se datorește ea oare metodelor de cultură perfecționată? Dovada că nu este astfel, o găsim în reaua funcționare a Școalei de Agricultură dela Herestrău, a cărei elevi această mare proprietate aproape nici nu-i întrebuințează și care școală din această pricină nu-și acopere adesea la concursuri nici locurile vacante de bursieri.

Pricina este că între metodele științifice de cultură și exploatarea latifundiară, legătura e neinsemnată, iar exploatarea acestor mari proprietăți se face în paguba populațiunii muncitoare de pămînt, școalele de agricultură fiind numai o formalitate în fața civilizației. In dosul acestei formalități exploatarea se face rapace și antisocială, cum se știe.

Intre celelalte pricini ale inferiorității mediei de producție a proprietății mici în țara noastră, trebue să amintim că împroprietărirea dela 1864 (și chiar cele de mai tîrziu) a dat țăranilor mereu pămîntul cel mai inferior ca producțiune, rămânind cel mai bun marilor proprietari.

Superioritatea producțiunii acelor proprietăți se mai datorește faptului că țăranul trebue să ară ca să insemințeze întâiu proprietățile mari, de unde este altfel înlăturat și apoi vine să muncească moșioara sa. In deosebi în cîmpia țării noastre griul se pune aproape peste tot locul numai după porumb, care recoltîndu-se toamna tîrziu, agricultorii știu în ce situație inferioară se află cineva cînd e silit să samene, cu o săptămînă sau două mai în urmă.

Pentru protejarea și încurajarea agriculturii, statul nu a luat nici o măsură temeinică, nici contra boalelor parazitare, nici contra stîrpirii buruienilor năvalnice dela vecinul neglijent, care împuținează și declasează recoltele, nici o măsură de îndreptare pe calea bunei culturi și a muncii gospodărești prin expozițiuni, concursuri, premii de încurajare, nici nu s'a încercat să se organizeze industria casnică prin cumpărarea în condițiuni bune a materiilor prime trebuincioase și desfacerea cu prețul cel mai mare a produselor acelei industrii. Abia după 1907 serviciul zootechnic în mod izolat, fără nici o legătură cu acel agronomic din Ministerul Domeniilor și aproape fără nici un concurs al administrației publice, a luat în unele puncte izolate măsura regenerării rasei vitelor, a acelor vite atît de sălbatic maltratate de nevoile unei agriculturi rapace.

Și pentruca să zugrăvim cu un exemplu această stare de nepricepere și de nepăsare administrativă, trebue să amintim o culme care rar se va mai putea întîlni. Până acum puțin timp în urmă fiecare locuitor era obligat să scoată băligarul îndată ce se făcea în curți și să-l ardă la marginea satului, lipsind astfel cîmpul de singurul îngrășămînt, iar agricultura—de singura îndrumare rațională ce ușor i se putea da. Și pe cînd în alte țări găsim școli ambulante de agricultură, de menaj, de industrie casnică, care instruesc populația, chiar în mijlocul ocupațiilor sale, îndreptînd-o pe cale bună, la noi nu se lucrează nimic în această direcție.

Aceste nevoi nu au fost simțite de conducătorii statului, căci dînșii fiind necontenit reprezentanți ai marei proprietăți bogate și prospere, n'au avut interesul să satisfacă asemenea mărunte trebuințe.

Din toate aceste cauze însă proprietatea țărănească a produs, pe unitate, mai puțin ca latifundiile, dar din punct de vedere al economiei naționale, e oare vreun folos în urma acestei supraproducțiuni a marei proprietăți? Acești bani, care vin în țară în urma exportului cerealelor, nu ar fi mai folositori națiunii dacă ar intra în pungile țărănești, fie chiar și în sumă mai mică? Dacă aceste capitaluri ar servi la înjghebarea afacerilor romînești în industrie sau în comerț, economia națională ar cîștiga atît de mult, încît s'ar uita multe din inconvenientele originii lor.

Din nenorocire frumoasele venituri ale marelor proprietăți sînt puțin întreprinzătoare, stăpînii lor fiind învățați să nu fie prea mult ocupați, agricultura nedindu-le decît o mică grijă cîteva luni pe an, pe cînd acele afaceri i-ar ține mereu încordați la treabă. Dacă nu găsesc să cumpere pămînt, sau nu cheltuesc cu politica, luxul sau voiajuri, ei se mulțumesc cu micile dobînzi ale băncilor.

Nu trebue încă să ne fie teamă, după cum sîntem amenințați, că în urma exproprierii creditul țării va fi micșorat.

Intinsele domenii ale proprietarilor mari vînzîndu-se țăranilor, se vor preface în mari capitaluri bănești, care pentru a nu rămîne neproductive vor fi silite să intre în acele afaceri, pe care până acum le desprețuiau. In acest chip se va da o mai mare intensitate activității noastre naționale, activitate care va avea drept urmare mărirea creditului nostru internațional.

E departe însă de idealul nostru economic gîndul desființării marei proprietăți. O politică economică bună ar fi tocmai stabilirea ei de sine stătătoare, liberă de ori și ce pretenție țărănească, de ori și ce servitute, de o întindere astfel hotărîtă ca să poată fi bine cultivată, spre a ajunge o unitate importantă de civilizație pe tărîmul agricol.

Proprietatea latifundiară de acum exercitîndu-și drepturile conform uzului regimului medieval, nu sînt exagerate nici pretențiile țărănești de-a avea și ei drepturi de clăcași în vechile condițiuni pe acele proprietăți. Aceasta cu atît mai mult cu cît cultura în dijmă și munca cu inventarul său, astfel cum se fac acum, apasă greu viața săteanului. Această proprietate din cauza felului său de constituție este o piedecă a progresului agricol.

Acei puțini, care se cred „părinți" binevoitori ai țăranului, căci îi primesc cu dijma una din două, dîndu-le 3—5 hectare loc de muncă, trebue să-și aducă aminte că în Franța și chiar în Italia, unde prin contractul de meteiaj cultivatorul dă aceiași dijmă, primește odată cu pămîntul dela proprietar, așa numitul „cheptel" format din construcții, instrumente, mare parte din mașini, animale și uneori chiar și îngrășeminte minerale.

Nu trebue să uităm un lucru știut de altfel de toată lumea, că una din pricinile care au slăbit economicește pătura țărănească și a făcut-o să rămie la voia marei proprietăți este fărămițirea proprietății sale prin moștenire. Avînd fiecare un mic petec de pămînt neîndestulător, pentru întreținerea familiei, a vitelor și pentru întrebuințarea întregului său inventar, țăranii s'au văzut nevoiți să plătească cît mai mult vecinului lor mare spre a le da locuri de muncă spre a putea trăi.

Dacă această fărămițire va continua, țăranul va rămîne tot slab economicește, iar proprietarul mare va căuta înainte să se folosească de această slăbiciune, urmînd ca și până acum a face același exploatare neeconomică pentru țară, dar profitabilă pentru dînsul, fiind făcută în paguba micilor proprietarași din juru-i. Se poate întîmpla chiar că din această cauză reforma agrară, care cată a se face acum cu atîta greutate să nu poată da toate roadele ce așteaptă dela ea inițiatorii ei.

Cînd se va schimba constituția, va fi nevoe să se eie măsuri și contra fărămițirii proprietății mici, căci—pentru o cultură națională.—o proprietate fărămițată e tot atît de improprie ca și o proprietate latifundiară.

Măsuri analoage s'au luat prin codicele civil al imperiului german sub denumirea generică *Anerbenrecht*, iar în Franța prin legea dela 12 Iulie 1909 avînd drept titlu *le bien de famille insaisissable* și avînd drept scop de a da putința părintelui de familie să oprească împărțirea averei sale, cînd e mai mică de 8000 lei, în unele cazuri chiar și după moartea sa, punînd-o la adăpost întotdeauna contra vînderilor prin justiție.

La noi în țară va fi mai ușor de luat măsuri contra fărămițirii proprietății, căci și ceilalți moștenitori, cu banii ce li se cuvine ca părtași din valoarea moștenirii, vor găsi să-și cumpere pămînt din suprafețele expropriate, avînd primul vărsămînt de cumpărare a lotului.

Raționamentul acelora, care cer exproprierea proprietăților persoanelor morale, înaintea celor particulare, este un raționament egoist și nu în conformitate cu cerințele economico-sociale.

Astfel pentruce s'ar expropria înaintea altora moșiile Academiei, care își exploatează proprietățile în arendă la țărani, sub supravegherea agronomilor, căci se poate dovedi ușor că acești arendași vor plăti arenda numai din surplusul unei mai mari producțiuni în urma culturii raționale.

Pentruce s'ar expropria mai curînd domeniile Coroanei, care sînt factori de progres în agricultura romînească a căror exploatare în regie dă o rentă rațională, căci din cauza îmbunătățirilor ce se fac încontinuu pe ele se mulțumesc cu un foarte mic venit deasupra arenzii. Aceste domenii ar trebui să fie pentru viitor cele mai bune pepiniere de reproducători și de semințe și origina multor încercări culturale. Ele sînt îndrumate pentru aceste scopuri și deci de ce s'ar zădărnici un început atît de frumos?

De ce s'ar expropria, de asemeni, moșiile eforiilor spitalelor, care ar putea fi exploatate cași acele ale Academiei cu planuri economice bine determinate?

Dacă s'ar putea propune exploatarea în arendă a moșiilor instituțiilor publice, impunîndu-li-se și scopul obștesc, de a se face din ele ferme de încercări culturale, pepiniere de reproducători, selecționări de sămînță,—lucrări costisitoare și care au nevoe spre a fi complectate de conlucrarea îndărăptnică a mai multor generații și care se fac mai ușor pe domenii publice mari,—lesne se înțălege că nu același principiu poate să domine în exploatările țărănești.

Și propunerea care ar dori ca toate moșiile expropriate să treacă pentru totdeauna în proprietatea statului, care să le deie țăranilor prin obștii, nu e în conformitate cu nevoile agriculturii, care spre a se îndruma către o cultură intensivă, spre care în mod fatal vom fi duși de legile economice, are trebuință de o stăpînire reală personală, iar nu de tutela statului care ar împiedeca acest progres.

S'a constatat că în Franța pe moșiile unde se aplică meteiajul și pe care proprietarul pentru a fi părtaș la producție aduce, cum am arătat, o bună parte din capitalul de exploatare, cultivatorul nu este un factor de progres, ca acolo unde el este stăpînul pămîntului.

Tot un rezultat inferior se va capata și cu obștiile, care—nefiind o stăpînire individuală—nu pot fi idealul exploatărilor agricole; ele sînt deocamdată numai un excelent mijloc de îndrumare către o bună cultură. Odată ce țăranii au căpătat inițiativa lucrărilor și spiritul de asociație, trebue lăsați în deplină proprietate, ca singuri nesupărați să-și conducă exploatările după interesul fiecăruia. Obștia devine atunci o pricină de nivelare a priceperii, o cauză de descurajare a celor mulți, folosind numai celor leneși, care în țara noastră vor fi cu siguranță cei mai puțini.

Principiul arendărilor, ce se mai propune în locul expropierii, nu se poate aplica proprietarilor particulari, care vor căuta să eludeze legea spre a căpăta o arendă mai mare prin bani primiți în afară de contracte sau prin datorii închipuite, sancționate de acte de învoială pe care țăranii le iscălesc de nevoe, cum se face și acum cu toată severitatea scrisă a legii tocmelilor agrare dela 1907.

Tot din cauze asemănătoare, nu se poate considera ca potrivită cu împrejurările noastre nici propunerea de a se face legi în limitele constituției actuale, spre a se sili proprietarii să vîndă pămînt în raport cu nevoile lor. Unul din mijloacele de execuție, ar fi aplicarea unui impozit mare pe acei recalcitranți.

Asemenea legi agrare vor fi ușor ocolite și se va întîmpla chiar ca persoane, care au rude în ambele partide să nu fie supărate de asemenea obligațiuni. Întotdeauna se va da țăranilor locurile cele mai inferioare și pe care ei nici nu le vor cumpăra uneori.

Viitoarea constituție trebue să determine în mod detailat felul în

care să se facă expropierea. Locurile ce se vor vinde țăranilor trebue să fie în imediata apropriere a satului, pe cînd cele rezervate proprietății pot fi și mai departate. O fermă bine organizată nu sufere nici o pagubă în urma acestei organizări, care va fi din contra de folos din punctul de vedere al unei bune administrații.

Legea de expropriere să deie drept țăranilor de a cumpăra, cînd le este cu putință, întreg terenul până la limita fixată, căci interesul este de a li se da tot ce e disponibil în părțile cu populație deasă și apoi să se exproprieze moșiile cu populație rară, unde e nevoe a se face *o colonizare rațională.* De această dispoziție atîrnă bunele efecte ale reformei și întreaga ei reușită.

Aplicarea acestei legi constituționale trebue făcută de o instituție în afară de guvernămînt, a cărei acte de împroprietărire și de administrație să fie controlate de justiție.

Casa Rurală este indicată a i se da sarcina să efectueze exproprierea, modificî du-se legea ei organică și făcîndu-i-se sucursale în provincie, spre a îndeplini această sarcină.

Statul va pune la dispoziția Casei Rurale fondurile trebuincioase, cu condițiunea cași ea la rîndul ei să ușureze sătenilor plata prin felul său de administrație a moșiilor vîndute lor.

Spre a se ajunge la scop, principiul de administrație trebue să fie că, precum țăranii au îmbogățit pe toată lumea până acum, tot astfel să se îndrepte munca și economiile lor spre a se îmbogăți și dînșii de-acum înnainte.

Contractul de vînzare-cumpărare a pămîntului de către Casa Rurală către țărani să se facă chiar în primii doi ani cu următoarele obligațiuni: 1) La început în cei dintăi 15—20 ani cultura se va face în devălmășie, în asolament pe întreaga moșie după hotărîrea unei comisiuni de agronomi și profesori dela școala de agricultură, iar proprietatea va fi colectivă; 2) după trecerea acestui termen de învățătură, pămîntul se va împărți la fiecare proprietar în parte și se va începe școala de fermier până la complecta achitare a anuităților, ce fiecare datorește statului; 3) pentru plata acestor anuități țăranii vor da dijmă administrației lor una din două.

Cu această dijmă pe lîngă că se vor achita aceste datorii, dar se va construi o fermă centrală pentru vînzarea produselor lor în comun și pentru întreținerea reproducătorilor masculi trebuincioși asociațiilor, ferma formînd centrul de activitate a acestor asociații.

Prin îmbunătățirea culturii, valoarea dijmei se va mări și din sumele rămase după plata cheltuelilor de administrație se va înființa un fond de rezervă, care se va vărsa băncilor populare.

Intreprinderile agricole depinzînd și de capriciile naturii, au cu atît mai mult nevoe de un solid fond de rezervă, decît multe alte întreprinderi industriale și comerciale, care totuși au asemenea fonduri cînd sînt bine închegate.

Fondul de rezervă să nu se compare cu pătulul de rezervă, care este o concepție neeconomică, care ar fi mortificat economiile țărănești făcîndu-le să nu producă venituri. Fondul de rezervă al exploatărilor țărănești va mări încrederea tuturor în aceste afaceri, încredere ce se va resfrînge și asupra țării întregi și va fi un motiv și mai mult în fața străinătății ca creditul nostru să se mărească, căci economiile satelor vor fi vizibile întocmai ca acele ale marei proprietăți de acum.

Administrația tuturor afacerilor țărănești se va face cu depline puteri de către administratorul agronom ajutat de un comitet țărănesc, format prin tragere la sorți de către judecătorul de ocol, dintre țăranii asociați cumpărători de pămînt. Judecătorul are facultatea de a înlătura oamenii care nu prezintă încredere.

La verificarea compturilor de administrație, ședința acestui comitet va fi în mod obligator prezidată de judecător, avînd drept secretar pe ajutorul său. Judecătorul de ocol va lua parte în comitet ca președinte, ori și cînd e chemat fie de agronom fie de țărani. Dacă este nevoe, ședința se transformă în sală de judecată, făcîndu-se primele interogatorii și adunarea probelor, care—dacă se văd suficiente—se va pronunța și sentința.

Indeplinindu-se acest program, țăranii la început vor trăi cași până acum. Incetul cu încetul prin o bună cultură, prin îmbunătățirea animalelor, prin împrumuturi date la timpul trebuincios, prin încurajarea celor buni, prin închegarea industriei casnice, asigurarea vitelor, vînzarea în comun a tuturor produselor, prin asociațiuni de educație și cultură, starea lor se va îndrepta destul de repede.

Indată ce se vor învăța cu economia și cu o bună gospodărie, trebuesc liberați de ori și ce tutelă, care atunci ar deveni chiar vătămătoare, și lasați să-și exercite în liniște singuri dreptul lor de proprietate. Se va întîmpla poate ca ei singuri să simtă nevoia prezenții în mijlocul lor a unui agronom, care să-i ducă mai departe pe drumurile arătate prezidîndu-le înnainte asociația lor.

Cînd măcar pămîntul, ce se va împărți țăranilor de acum înnainte în urma exproprierii, va fi administrat în chipul arătat, se poate prevedea folosul mare ce va trage țara întreagă, în urma unei astfel de îndrumări economice. Deși la început vor fi oarecare greutăți, însă nici o greutate nu e mare, cînd e vorba de a face pe sătean să apuce calea economiei și a bunei culturi.

In acest chip însă va cădea și argumentul contra împroprietăririi țăranilor prin exproprierea proprietăților latifundiare, că din această cauză producțiunea generală a țării ar scădea și că creditul nostru internațional se va micșora. Nu numai că creditul și întreaga economie națională vor prospera, dar va crește însuși siguranța țării, căci fiecare om va avea atunci pentruce să-și jertfească tot sîngele său.

Așa dar din cele arătate mai sus vedem că exproprierea este te-

melia îndreptărilor chestiunii agrare. Dacă ea va fi făcută desăvîrşit şi cu chibzuinţă, va fi opera de consolidare naţională.

Dacă ea nu se va face, sau chiar dacă reformele se vor aduce la îndeplinire astfel, încît nu se va schimba mediul economic în care trăeşte ţăranul, el—văzînd şi acum, cînd speranţa-i era mai mare, că a fost din nou purtat zădarnic de făgăduell deşarte—va înţelege cît de mult se adînceşte încă prăpastia între masa poporului şi guvernanţi.

Nenorocirile ce se vor naşte din pricina acestei neîncrederi trebuesc însă înlăturate prin patriotismul şi nevoia de a fi folositori neamului a acelor ce astăzi ne conduc.

I. A. Candiani

Cronica Viticolă

Via şi vinul în Romînia

Viţa de vie s'a cultivat în Romînia încă din timpurile cele mai îndepărtate. Sciţii şi Agatirşii, popoare ce trăiau în ţările noastre încă înainte de Hristos, întrebuinţau ca băutură vinul, lucru ce ni-l afirmă istoricul grec Herodot. Tot istoria ne spune că regele dac Boerebiste, pentru a stîrpi alcoolismul ce cuprinsese poporul său, a dat ordin să se desgroape toate viile.

Ca continuitate a culturii viţei de vie adesea, în legatele lăsate de foştii Domnitori ai ţărilor romîne diferitelor aşezăminte de binefacere, găsim şi terenuri plantate cu vie. Cronicarul nostru Miron Costin pomeneşte, că pe la anul 1359 erau vii plantate prin regiunea Cotnarilor. Origina acestor vii, care au dat vinul alb romînesc cel mai apreciat, vin care din nenorocire astăzi nu mai există, viile fiind toate filoxerate, se atribue Domnitorului romîn Ştefan cel Mare. Continuitatea aceasta de cultivare din partea Domnitorilor ţării o găsim până în zilele noastre, cînd M. S. Regele stă în frunte printre cultivatorii de vie ai ţării noastre.

In ceia ce priveşte clima, Romînia se află la limita septentrională pentru cultura viţei de vie, clima ţării noastre fiind caracterizată prin ierni aspre şi veri secetoase. Cum via nu se teme atît de iernile aspre cît de verile reci şi ploioase, cu tot gerul mare ce-l avem iarna, cultura viei reuşeşte bine în ţară la noi datorită căldurilor mari şi periodei de secetă din timpul verei.

Terenurile cele mai bune în ţara noastră sînt acele cu o altitudine variind între 150—400 m. Constituţia terenului permite plantarea viei aproape în orice parte a ţării situată în limitele altitudinii menţionate cu excepţia poate a districtelor cu totul septentrionale, cum sînt Botoşanii şi Dorohoiul.

In ceia ce privește suprafața terenurilor cultivate, aceasta a variat trecînd printr'un maximum de 153.800 Ha. în anul 1897, cu toate că filoxera își făcuse apariția încă din 1884. In tabloul No. I se poate vedea întinderea viilor pe regiuni în anii 1882, 1897, 1908, 1913.[1])

Ca în toate țările din occident filoxera și-a făcut apariția și în țara noastră; după cunoștințele ce le posedăm ea ar fi fost introdusă în țară între anii 1877—1878 în jud. Prahova. In 1884, cînd filoxera a fost constatată oficial și cînd s'a înființat impozitul filoxeric, în județele Prahova și Buzeu erau distruse deja 10.000 ha. Dela 1884, dată la care filoxera a fost constatată oficial și cînd viile ocupau o suprafață de 134.000 Ha. și până la 1897, cînd am avut maximum de suprafață plantată, filoxera a distrus 49.793 Ha., adică în mediu o suprafață de 3.557 Ha. pe an.

Suprafața viilor în 1882, 1897, 1908 și 1913

Tabloul I

Regiunea	Suprafața viilor în			
	1882	1897	1908	1913
	Hectare			
Cîmpiile Siretului și Prutului	24986	44134	33166	28725
Carpații Moldovei	10778	18639	13628	17651
Carpații Munteniei	44747	34834	16763	22331
Cîmpiile Dunărei	33088	48522	18316	15321
Dobrogea	2572	7679	5917	5968
Romînia	116171	153808	87790	90026

Din cauza lipsei de directivă a podgorenilor plantările au fost începute tot cu viță indigenă. Cele întîi replantări cu port-altoi americani constatate oficial au avut loc în 1893. Iată cîteva date asupra suprafețelor replantate cu viță americană începînd din anul 1893. (Tabl. No. II)

Iată acum o statistică mai explicită a anului 1913 făcută de Ministerul de Domenii și în care putem vedea suprafețele replantate, cît a fost replantat cu viță indigenă, cîtă suprafață a fost replantată cu viță americană, ce suprafață avem astăzi pe rod și cîtă e încă neproductivă; tot odată, ca studiu comparativ și cîteva cifre pe ultimii cinci ani. (Tabl. No. III).

Din cercetarea acestui tablou se poate vedea, că suprafața viilor

1) Toate datele sînt luate dela Ministerele de Agricultură și Domenii, Finanțe și Industrie și Comerț.

Reconstituirea viilor dela 1893 cu viță americană

Tabloul II

Regiunea	Suprafața viilor în														
	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907
	Hectare														
Cîmpiile Siretului și Prutului	3	5	20	Nu sînt date statistice exacte	38	44	66	89	141	287	364	600	893	1506	1992
Carpații Moldovei					16	20	32	42	132	258	459	628	1578	2002	2668
Carpații Munteniei	132	232	475		852	925	1114	1281	1438	1634	1890	2689	2908	3794	4690
Cîmpiile Dunărei	2	10	18		27	27	33	34	96	112	146	229	408	607	882
Dobrogea															
Romînia	137	247	513		933	1016	1245	1451	1814	2299	2865	4159	5908	7952	10280

productive scade în mod constant în măsura în care creşte suprafaţa plantaţiunilor cu viţă americană. Un fapt curios este însă persistenţa încă în plantarea de viţă indigenă. Aceasta denotă că cunoştinţile viticole moderne n'au pătruns încă în mod suficient în pătura micilor podgoreni romîni, acei care, după cum vom vedea imediat, formează marea majoritate a viticultorilor din ţara noastră. Tot din acest tablou se poate vedea că până la 1910 suprafaţa totală replantată cu vii a fost aproape staţionară şi deabia din acest an ea a început să crească în mod constant.

Din punctul de vedere economic, dacă raportăm suprafaţa ocupată de vii (90.026 Ha.) la suprafaţa totală a ţării noastre (13.017.700 Ha.) ve-

Suprafaţa totală a viilor în 1913

Tabloul III

Regiuni	Vii						
	Productive			Neproductive Replantate			Suprafaţa totală a viilor
	Indigene	Americane	Total	Indigene	Americane	Total	
Cimpiile Siretului şi Prutului	17821	5011	22823	2729	3173	5902	28725
Carpaţii Moldovei	8031	5864	13895	816	2940	3756	17651
Carpaţii Munteniei	3972	13678	17650	612	4099	4711	22361
Cimpiile Dunărei	10688	2303	12991	752	1578	2330	15321
Dobrogea	4899	327	5226	377	365	742	5968
Romînia în 1913	45402	27183	72585	5286	12155	17441	90026
Comparaţie cu datele ultimilor 5 ani							
1912	47608	22821	70429	5266	11 58	16924	87353
1911	53750	17688	71438	4811	9611	14422	85860
1910	60356	13679	74215	5214	8848	14062	88277
1909	63224	10754	73978	4537	7504	12041	86019
1908			79531			8370	87901
1908—1912			73918			13164	87082

dem că aceasta nu reprezintă decît 0.69%; iar dacă o raportăm numai la întreaga suprafaţă cultivată (6003520 Ha.) ajungem la cifra de 1.50%.

Cu toată această mică proporţie, importanţa economică a viei pentru ţara noastră este din cele mai însemnate. Intr'adevăr, pe cînd grîul şi porumbul, cele mai importante culturi din ţara romînească, nu reprezintă ca venit brut pe unitatea de suprafaţă (Ha.) decît 300 respectiv 180 lei, via, dacă luăm anul 1913, în care producţia medie la Ha. a fost 20.9 Hl., iar preţul mediu 36.31 lei produce suma de 758.87 lei, la care adăugînd valoarea reziduurilor, ajungem la un venit brut mijlociu de 900 lei la Ha.

Numărul proprietarilor de vii dup

Regiuni	Până la 1 Ha.			Dela 1—5 Ha.			Dela 5—10 Ha.			Pest
	Numărul cultivatorilor	Suprafaţa		Numărul cultivatorilor	Suprafaţa		Numărul cultivatorilor	Suprafaţa		Numărul cultivatorilor
		Ha.	A.		Ha.	A.		Ha.	A.	
Cimpiile Siretului şi Prutului	52137	21846	10	2950	6287	21	351	1780	64	118
Carpaţii Moldovei	21193	7585	94	1344	2923	81	168	124	55	74
Carpaţii Munteniei	26605	10649	21	1148	2748	88	156	1172	35	87
Cimpiile Dunărei	38814	14826	57	1649	2034	63	38	287	60	29
Dobrogea	9872	4598	74	550	1080	86	17	125	58	7
Romînia	148621	59506	56	7041	15105	34	638	4614	58	315

Statistica culturii viţei de vie în ţara noastră e însă mult mai interesantă cînd socotim numărul viticultorilor, după intinderea plantaţiunilor cu vie. (Tabl. No. IV).

Din cercetarea acestui tablou se poate observa că 95% din numărul viticultorilor sînt mici podgoreni avînd plantaţiuni până la maximum 1 Ha., proprietarii cu o suprafaţă mai mare ca 1 Ha. de vie reprezentînd numai 5% din numărul total.

In ceia ce priveşte suprafaţa, tot din tabloul acesta se poate vedea că 68% din ea aparţine micului podgorean, proprietatea mijlocie (1—10 Ha.) reprezentînd 22%, iar proprietatea mare 10%.

Din punctul de vedere economic social aceste cifre nu pot fi decît îmbucurătoare, mica proprietate fiind cunoscută ca reprezentînd temelia de consolidare a unui Stat.

Pentru a veni în ajutorul replantării viilor filoxerate Statul, în anul 1906, a luat iniţiativa înfiinţării unei instituţiuni financiare sub numele de „Creditul Viticol". Tabloul No. V rezumă împrumuturile acordate de această instituţie dela 1 Aprilie 1906—31 Martie 1910, din care se vede că Statul a împrumutat în decurs de patru ani suma de 40.000 000 lei.

*

Podgoriile cele mai însemnate, din punctul de vedere al suprafeţei, se găsesc în următoarele judeţe:

Putna . .	14.002 Ha.
R.-Sărat .	8.561 „
Prahova .	5.563 „
Vîlcea . .	5.552 „
Buzeu . .	5.218 „
Dolj . .	4.365 „
Tecuci . .	4.135 „

Din punctul de vedere al calităţii vinurilor aveam, căci astăzi această podgorie e toată filoxerată şi în curs de replantare, Cotnari (jud. Iaşi), podgorie ce dădea vinuri albe de calitate într'adevăr superioară. Am convingerea, că cunoştinţile oenologice bine introduse şi în ţara noastră, Cotnarul va rămîne vinul alb romînesc cel mai fin, putînd concura cu oricare vin de calitate superioară din străinătate.

In afară de Cotnari, avem Drăgăşani (jud. Vîlcea) vinuri albe şi roşii, Nicoreşti (jud. Tecuci) vinuri roşii, Dealul Mare (jud. Mehedinţi) vinuri albe şi roşii; iar în ceia ce priveşte vinurile de consumaţie curentă, podgoria Putnei (Odobeşti, Panciu, etc.). Selecţionarea aceasta trebue ştiut însă că este relativă, cunoştinţile de vinificare la noi

Tabloul V

Imprumuturi acordate dela 1 April până la 31 Mart 1910

Anii	Suprafeţele plantate				Suprafeţele de replantat				Total General			
	No împrumuturilor	Ha.	ca.	Lei	No. împrumutarilor	Ha.	ca.	Lei	No. împrumutarilor	Ha.	ca.	Lei
1906—1907	37	120	3964	160800	79	348	7721	782800	116	469	1685	943100
1907—1908	55	158	6016	190700	214	519	9887	1106900	269	678	5903	1297600
1908—1909	34	79	9323	102500	207	473	3043	943100	241	552	2365	1045600
1909—1910	18	45	5801	62200	219	399	1677	784600	237	444	7478	846800
Total	144	404	5104	516200	719	1740	2327	3616900	863	2144	7431	4133100

in raport cu ceia ce se cunoaşte în materie de viticultură fiind foarte reduse, astfel că în prezent nu putem vorbi de vinuri care să poată sta alături de un Médoc, Graves, Sauternes, Chambertin, Romanée-Conti, Clos-Vougeot, Pomino, Montepulciano, etc.

In ceia ce priveşte sistemul de cultură, cunoştinţile viticole occidentale au pătruns cu destulă intensitate şi 'n ţara noastră. Trebue de ţinut seamă însă că 95% din proprietarii de vie ai ţării sînt mici podgoreni, astfel că avînd in vedere acest fapt, trebue să fim suficient de mulţumiţi cu actuala stare de lucruri. Pot afirma cu siguranţă că cei ce reprezintă 5% din podgoreni, marea proprietate, nu sint de loc înapoiaţi din punctul de vedere al cunoştinţilor viticole. Lucrările de plantaţiune, desfundatul, altoirea, sădirea, îngrijirea ce se dă viţei în primii ani înainte de rod, modul de susţinere a ei, nu lasă nimic de dorit. In ce priveşte pe micii podgoreni, repet că sîntem încă la început, însă la început bun; astfel cum merg lucrurile, sperăm că în mai puţin de 10 ani micul viticultor romîn va putea sta alături de fratele său latin din occident, fără să roşească.

In regiunea nordică a ţării din cauza iernilor friguroase viţa e îngropată în timpul iernii, cîte odată după ce a fost tăiată definitiv, alteori mai mult sau mai puţin sumar; în cazuri excepţionale, cînd iarna vine prea de timpuriu, via e numai curăţită şi îngropată astfel cum se găseşte, rămînînd ca tăierea să se facă în primăvară. Desgropatul are loc de obiceiu în a doua jumătate a lunei Martie (st. n.); înmugurirea are loc în sudul ţării în prima decadă din Aprilie (st. n.) şi întîrzie, ajungînd până la o diferenţă de 15 zile, cu cît ne ridicăm în podgoriile dela nord.

Acum 10—15 ani din cauza ieftinătăţii lemnului via era susţinută numai pe haraci; astăzi însă, cînd preţul haracilor s'a întreit, toţi marii proprietari au tendinţa de a introduce spal'erul.

Deosebirile, faţă de practica occidentală, din punctul de vedere al culturii par a fi mai cu seamă lipsa întrebuinţării îngrăşămintelor şi întrebuinţării instrumentelor cu tracţiune animală pentru lucrul viei. Neîntrebuinţarea îngrăşămintelor se explică prin fertilitatea mare a terenului, iar în ceia ce priveşte tracţiunea animală, poate faptului că terenul este adesea prea accidentat, că vegetaţiunea e prea luxuriantă şi mai cu seamă fiindcă 5% numai din podgoreni sînt mari proprietari; chiar dintre aceştia sînt mulţi care şi astăzi întrebuinţează tot sapa. Scumpirea progresivă a manodoperei ce se accentuează pe fiecare zi va conduce desigur şi la noi, în cel mai scurt timp, la întrebuinţarea tracţiunii animale.

Varietăţile de viţă ce se plantează la noi sînt sau plante vechi indigene altoite pe port-altoi american, sau viţe străine. In ceia ce priveşte întrebuinţarea uneia sau a alteia dintre varietăţi se constată o lipsă totală de directivă a podgorenilor şi în această direcţie şi intervenţionismul Statului a dat greş. Mai întâiu, în aceiaşi proprietate vom găsi replantate 5, 10 şi 15 varietăţi luate absolut la întîmplare, de cele mai

multe ori alegerea fiind bazată pe impresiunea acustică a cuvîntului sau reclama pepinieristului. In acest mod se explică pentru ce găsim in regiunile cele mai septentrionale ale țării „clairette", varietate din perioada cea mai tîrzie de coacere. O observație mai frapantă am făcut-o însă în ceia ce privește varietățile romînești (indigene). Odată cu replantarea viilor filoxerate, podgorenii au început a amesteca și transporta varietățile indigene, rezultat al unei selecționări și experiențe de secole, dintr'o regiune intr'alta. Inițiativa Statului neintervenind la timp, rezultatul a fost că astăzi avem într'o regiune vii replantate cu varietăți indigene aduse dintr'o alta cărora nu le convine absolut de loc nouile condițiuni de viață, astfel că podgoreanul este expus la o pierdere continuă. Cazul cel mai tipic ni-l oferă varietatea albă „crimpoșie" care, transportată din podgoria Drăgășanilor în nordul Moldovei, meiază regulat în fiecare an.

Varietățile indigene cele mai importante sint:

a) *albe*; grasă (Cotnari), fetească (Cotnari), galbenă (Odobești), crîmpoșie (Drăgășani), gordinul (Dealul Mare), bășicată (Dealul Mare), etc.

b) *negre*; băbească (Nicorești), braghină (struguri roșii) (Drăgășani), negru vîrtos și moale (în toată țara).

Dintre varietățile străine cele mai răspîndite sint:

a) *franceze*; cabernet, malbec, sauvignon, pinot, aligoté, gamay, aramon, carignane, cinsaut, clairette, muscat, alicante bouschet, colombaud, etc.

b) *germane*; Riesling, Welch Riesling, etc.

c) *austro-ungare*; Sylvaner, Weltliner, Kadárka, etc.

Ca varietăți de masă găsim întreaga scară a varietăților întrebuințate in toate țările viticole.

*

In ce'a ce privește metodele de vinificare am spus-o mai sus că sintem încă primitivi, cunoștințele oenologice fiind mult înapoiate în raport cu cele viticole. Nu mai departe decît în 1895 *Dratzu* scria „Teascuri se găsesc foarte puține, strugurii sint striviți cu picioarele în trunchiuri scobite de plop sau tei". Vinificarea se făcea intr'un mod primitiv, cramie, dacă existau, erau mai mult decît rudimentare. Astăzi trebue să recunoaștem că au început și 'n această direcțiune a se face progrese, *simțitoare față de trecut*, nesuficiente însă încă față de cerințele oenologice moderne. Privind cu nepărtinire și articolul d-lui *R. Brunet* din *„A travers les grands Vignobles"* și acel al d-lui *Dodun de Perrières: „La vigne en Roumanie"* din Le Progrès Agricole 1914/5 Avril, dreptatea este de partea d-lui *Brunet* cînd privim chestiunea din punctul riguros științific; cînd însă ținem seamă de condițiunile economice locale atunci—făcînd abstracție de nota de reclamă ce se degajează pentru o anumită casă comercială—trebue să recunoaștem impreună cu

d. *de Perrières* că și în ceia ce privește vinificația sintem acuma pe calea evoluției, ce-i dreptul mai îndărăt, în raport cu ceia ce cunoaștem în materie de viticultură.

Explicația faptului că găsim în Romînia instalațiuni adaptate după toate cerințele științifice oenologice, alături de proprietăți cu o lipsă totală de cramă și pivniță, trebue căutată în faptul că 95%, adică marea majoritate a podgorenilor sint mici proprietari, care nu pot face față cheltuielilor necesitate de o instalațiune modernă. Marii proprietari sint adesea înzestrați cu instalațiuni conform tuturor cerințelor științifice, vinificarea și manipulațiunile de pivniță fiind conduse cu deosebită competință. Iată de ex. în cîteva cuvinte, descrierea instalațiunei viilor din Drăgășani a d-lui *C. I. Brătianu*, unul din marii podgoreni ai țării:

„Suprafața cultivată 75 ha. repartizată în trei vii: Mamotești, Teiu (Dealul Oltului) și Bărăția-Arnota (Dealul Oltului). La fiecare din primele două vii există cîte o instalațiune cu presă continuă Colin; la a treia vie instalațiunea e în curs. Strugurii se descarcă din căruțe într'un jghiab de unde curg în zdrobitor; o norie ridică la presă de unde mustul poate fi condus prin ajutorul unei conducte de aramă cositorită în sub-sol, unde se află cuvele de fermentațiune fie în beton armat căptușite cu sticlă, fie în lemn. La via din Teiu crama și pivnița sint în beton armat, la Mămotești în cărămidă. Cuvele în beton armat au o capacitate de 3000 hecto. (în număr de 9), cele în lemn o capacitate de 3000 hecto., iar buțile o capacitate de 2000 hecto. fiecare variind între 1—10 hecto. Vinificarea vinului negru se face în tocitori sistem bordelez. Vinificarea strugurilor se face pe varietăți cu întrebuințarea de acid sulfuros și fermenți selecționați. Vinurile obținute sint destul de pline, dozînd un minimum de 10° și putînd ajunge până la 15° de alcool".

*

In ceia ce privește cantitatea și valoarea vinului, iată care a fost producția diverselor regiuni ale țării în anul 1913. (Tabl. No. VI).

Ca titlu de comparație am dat la urmă și cifrele pe ultimii cinci ani și media pe ultimii zece ani.

Cît privește comerțul cu vinuri a Romîniei iată cifrele pe care le dă Ministerul de Industrie și Comerț pe perioada 1907—1911, relative la must sau zemuri de struguri și vinuri, fiecare din acestea considerate în a) sticle sau urcioare și b) în orice fel de vase afară de sticle și urcioare. (Tabl. No. VII₁, VII₂, VII₃ și VII₄).

Din aceste tablouri se vede că importul general al Romîniei pe anul 1911 a fost:

	kgr.	val. lei
Vinuri în sticle și urcioare	67.415	110.606
Vinuri în orice fel de vase	600.596	720.715
	668.911	835.321

Cantitatea şi valoarea vinului în 1913

Tabloul VI

Regiuni	Suprafaţa productivă	Producţia: Media pe hectar	Producţia: Cantitatea	Preţul mijlociu pe hectar		Valoarea
	Hect.		Hectolit	L.	B.	Lei
Cîmpiile Siretului şi Prutului	22823	18,6	423974	32	54	13797640
Carpaţii Moldovei	13895	27,14	380130	28	98	11015702
Carpaţii Munteniei	17650	27,3	481778	40	31	19419660
Cîmpiile Dunării	12991	9,4	121546	50	98	6196744
Dobrogea	5229	21,3	111445	42	30	4714163
Romînia în 1913	72585	20,9	1518883	36	31	55143909
1912	70429	22,6	1589975	44	71	71087100
1911	71458	13,9	993437	46	49	46181138
1910	74215	23,1	1713328	36	47	62492155
1909	75978	17,2	1270010	29	08	36927544
1908	79420	28,8	2285524	23	95	54679920
Media 1908—1912	73896	21,2	1570055	34	57	54273574
" 1903—1912	86640	17,3	1502831	29	78	44760813

Must şi zemuri de struguri în sticle şi urcioare

Tabloul VII$_r$

Ţări	Import 1907	1908	1909	1910	1911
Austro-Ungaria	277	2		2	
Bulgaria		5			
Elveţia	2				
Franţa	8	4	9		
Italia		3			
Turcia		1637			
Alte ţări		1			
Total Kgr.	287	1652	9	2	
Total Lei	115	661	4	1	

Must şi zemuri de struguri în orice fel de vase, afară de sticle şi urcioare.

Tabloul VII$_b$

Ţări	Import 1907	1908	1909	1910	1911
Austro-Ungaria	491	37			
Bulgaria			18		
Franţa		2			
Germania	136	113			
Grecia					28
Turcia		6871	695	2167	851
Alte ţări	200				
Total Kgr.	827	7023	713	2167	879
Total Lei	331	2809	285	867	352

Vinuri în sticle şi urcioare

Tabloul VII.

Ţări	Import 1907	Import 1908	Import 1909	Import 1910	Import 1911	Export 1907	Export 1908	Export 1909	Export 1910	Export 1911
Anglia	114	6	36	106	455					
Austro-Ungaria	4470	3810	3336	2370	2620	858	492	1812	2713	1809
Belgia	109	350	134	128	112	15		47	42	
Bulgaria	128	251	40	111	99		70	243	48	
Egipt	114	8		6	5				313	75
Elveţia	54	16	20	71	21					
Franţa	22285	23610	26471	27766	36274	78	55		1056	16
Germania	1857	5009	622	4279	13542	407	196	327	759	824
Grecia	49	840	3725	826	793					28
Italia	8655	6942	4260	7981	12540				222	
Olanda	745	972	576		88	30				
Rusia	528	6	9	16	51	80				
Serbia	41	70	88		16	55				
Spania		5	39	613	96					
Turcia	1432	1411	1140	1010	515					94
Alte ţări	474	569	13	12	188					
Total Kgr.	47055	43875	46009	44245	67415	1523	813	2444	5151	2841
Total Lei	79994	74588	78215	75301	114606	2589	1382	4155	8757	4830

Vinuri în orice fel de vase afară de sticle şi urcioare

Tabloul VII.

Ţări	Import 1907	Import 1908	Import 1909	Import 1910	Import 1911	Export 1907	Export 1908	Export 1909	Export 1910	Export 1911
Anglia	794	493	649	2514	3914	286				
Austro-Ungaria	7973	7112	7151	11676	7014	9818	3870	3023	13477	7295
Belgia	351	604	359	432	222					
Bulgaria	889	237	3731	127	94	41	587	216	757	672
Egipt						5780	1220	216	4423	293
Elveţia	620	78		76	124		18	127	48	
Franţa	32673	30506	24202	21498	33390		58		232	
Germania	14949	16888	15302	21791	24767	585	1445	547	189	239
Grecia	96102	162327		264809	267809	96102	350		641	475
Italia	22264	24119	29872	94816	108132	150			176	
Olanda		2396	220	129						
Rusia	2031		74	146	359	177			79	
Serbia	2084		9571							
Spania	17575		33548	39414	43620					
Turcia	229755	109982	106820	83993	111020	8356	5823	8831	7818	7362
Alte ţări	23238	10352	473	2375	131					
Total Kgr.	433678	432731	394399	543796	600596	24807	13367	13733	27831	16616
Total Lei	520414	519277	473279	652555	720715	7442	4010	4120	8303	4985

Vinuri spumoase (Champagne)

Tabloul VIII

Ţări	Import 1907	Import 1908	Import 1909	Import 1910	Import 1911	Export 1907	Export 1908	Export 1909	Export 1910	Export 1911
Anglia	121	90	12793	1	50		90			
Austro-Ungaria	10750	9373		7884	2752	1098		1491	2148	1791
Belgia	151	365		682	28	96				
Bulgaria		6			126		2444	201		
Elveţia	3	177	22	575			1226			55
Franţa	165444	163958	171274	196267	336595			80		
Danemarca	4766	4357	5929	7491	9045		94	90	82	16
Grecia		30			7					
Italia	2273	1280	3094	2908	1463					
Olanda	98	201	7							
Rusia		1035			22		75			
Spania			151							
Turcia	817	14	15	3						
Alte ţări	251	67			2				1347	
Total Kgr.	184674	180953	193285	215768	350090	1184	3929	1862	3577	1862
Total Lei	554022	542859	579855	647304	1050270	3582	11787	5586	10731	5586

iar exportul:

Vinuri în sticle şi urcioare.	2.841	. . .	4.830
Vinuri în orice fel de vase	16.298	. . .	4.985
	19.298	. . .	9.815

In ceia ce priveşte vinurile spumoase, încercările în această direcţie datează de foarte puţin timp (10—15 ani); astăzi însă ajungînd a fi destul de numeroase, însuşi Statul, prin Ministerul de Agricultură, a început a face încercări pentru a se vedea cum se comportă vinurile ţării noaste la şampanizare. Asupra rezultatelor nu ne putem încă pronunţa, chestiunea fiind la început atît din punctul de vedere al studiului, cît şi cel al comercializării. Deocamdată sîntem tributarii exclusivi ai străinătăţii. Iată un tablou statistic al importului şi exportului vinurilor spumoase, din care se constată că din 350.090 Kgr. şampanie introdusă în ţară în cursul anului 1911, nu mai puţin ca 336.595 Kgr. au fost importate din Franţa. (Tabl. No. VIII).

Iaşi, Iunie 1914.

Dr. Ilie Pisovschi

Scrisori din Bucovina

Trupa „Petre Liciu" în Bucovina.—Cursurile de vară din Candreni.—Primul congres al învățătorimii romîne din Bucovina.—Comemorarea lui Eminescu.

Trupa de teatru romînesc „Petre Liciu" de sub conducerea artistului *C. Belcot* dela Teatrul Național din București a făcut în timpul dela 2—15 Iunie v. *al cincilea turneu artistic în Bucovina* și putem spune chiar la locul acesta, că dela neuitata stagiune a lui Liciu — a doua în serie, când s'a jucat *trilogia* lui *Delavrancea* în fața căreia s'au sguduit și înfiorat sufletele Moldovenilor din Bucovina—n'am mai avut stagiune atît de bună, atît în ce privește jocul artiștilor cît și în ce privește repertoriul ales. A compune o trupă teatrală pentru Bucovina și în deosebi a alege piesele care au să fie jucate nu-i lucru ușor și cu atît mai mare e meritul celui ce neținînd samă de muncă, jertfe de bani și sănătate face acest lucru, care pentru noi e o mare *binefacere culturală*.

Și artiștii care în timpul cît se pregătesc pentru reprezentațiile din Bucovina trebue să facă zilnic cîte două și trei repetiții, merită recunoștința publicului bucovinean căruia îi oferă hrană spirituală atît de necesară.

Laudă i se cuvine d-lui Belcot pentru alcătuirea repertoriului.

Seria reprezentațiilor s'au inaugurat cu piesa lui *B. P. Hașdău*: *Răzvan* și *Vidra*, care a plăcut extraordinar de mult. Spiritul democratic, care stăpînește în toată piesa, sufletul eroic a lui Răsvan, dragostea de țară și neam și ura contra străinilor, în deosebi împotriva Moscalului au fost simțite de cei prezenți care nu mai aflaseră locuri și stăteau în afară de staluri. Toată asistența a ascultat cu adîncă pietate versurile spuse cu atita simț și înțelegere și a subliniat cu aplauze furtunoase fiecare scenă, fiecare tiradă, iar la sfîrșitul actelor s'au făcut artiștilor ovațiuni furtunoase, care au ținut mai multe minute. La sfîrșitul piesei toată scena era plină de flori, pe care doamne și domnișoare din societate le-au aruncat artiștilor.

Seara a doua s'a dat *Hamlet*. Publicul a asistat în număr și mai

mare ca în seara întâia. Erau și numeroși străini, cari au venit să vadă pe *Hamlet al Romînilor*, pe d. *Aristid Demetriade*. Jocul neîntrecut al acestui admirabil artist i-a silit și pe cei mai dificili critici străini să recunoască că jocul lui Demetriade e jocul unui artist mare, care poate sta alături de marii artiști ai scenelor apusene, și interpretarea sa care poartă pecetea personalității sale e o concepție superioară, tot așa de îndreptățită și explicabilă din caracterul complicat al enigmaticului Hamlet ca și a celorlalți mari interpreți ai prințului Danemarcei.

Dela Ștefăniță al lui Liciu din „Viforul", dela Isidor Lechat din „Banii" n'am mai văzut noi Bucovinenii o creațiune atît de puternică și de originală.

D. Demetriade e o podoabă a scenei romîne și-i sîntem adînc recunoscători că s'a hotărît să vie în Bucovina ca să ne dea posibilitatea să-l admirăm. Publicul romîn și-a dat toată silința ca să-i arate toată dragostea și recunoștința, sărbătorindu-l pe scenă și afară de scenă în festivități organizate anume. Emoțiunea artistică superioară care a robit sufletele spectatorilor în cele trei seri în care a jucat Demetriade, e—cred—pentru un artist, satisfacția și mulțumirea cea mai mare și netrecătoare care-i totodată un isvor de înnoire a puterilor sale.

Seara a treia s'a reprezentat comedia de salon *Păpușile* care a plăcut foarte mult fiind interpretată cu multă finețe și înțelegere.

S'au reprezentat apoi o localizare, *Deputatul tatii*, dimpreună cu „La Turnu Măgurele" și o traducere din franțuzește: *Năbădăile Cleopatrei*, dimpreună cu *Telefonul*.

Toate piesele au avut interpreți buni și au plăcut publicului care a asistat în număr mai mare ca oricînd.

Am vorbit în treacăt de interpretarea lui *Demetriade* în *Răsvan*, *Hamlet* și în *Păpușile* și țin să adaug aici că natura l-a înzestrat pe acest artist cu toate cele necesare, ca organ sonor, fizic plăcut și impunător, la care artistul adăugind munca sa conștiincioasă a ajuns la înălțimi, la care ajung numai adevăratele talente.

O interpretare de forță a fost a d-șoarei *E. Ciucurescu* în deosebi în *Vidra* (Răsvan și Vidra) în *Gertruda*, mama lui Hamlet (Hamlet) și în *Doamna de Jassy* (Păpușile).

D-șoara Eugenia Ciucurescu are o înfățișare plăcută, statura bine făcută, mult temperament și rutină artistică. A interpretat toate rolurile cu mult succes și a fost aplaudată de spectatori.

D. *Belcot*, sufletul acestor turneuri, modest ca un adevărat artist și-a întemeiat la noi în Bucovina de mult reputația sa de artist excelent, de cînd încă ca tînăr a apărut în trupa lui Petre Liciu, care avea față de acest artist tînăr o deosebită considerație pentru conștiinciozitatea și punctualitatea cu care își împlinea îndatoririle sale de artist, pentru profunda seriozitate cu care își privea cariera de artist nu ca o profesie, ca un meșteșug, ci ca un apostolat.

Deatunci, orideciteori s'a întors la noi, reputația lui a crescut mai

ales în anul cînd după moartea lui Liciu s'a hotărît să continue turneurile inaugurate de maestrul său.

El a interpretat în mod superior pe *Sbierea* (Răsvan şi Vidra), pe *Polonius* (Hamlet), pe *De Ferney* (Păpuşile), pe *Zaharia Belmegeanu* (Deputatul tatii), pe *Gonlistan* (Năbădăile Cleopatrei). În deosebi, în rolurile comice, Belcot este irezistibil. E inepuisabil în înfăţişarea părţilor comice ale vieţii şi, ceia ce-i de remarcat, nici cînd nu se repeţeşte.

Cînd deci conducerea Teatrului Naţional, recunoscînd talentul şi munca lui Belcot, l-a avansat aproape în mod excepţional—Belcot e, deşi foarte tînăr, artist societar de clasa II-a—publicul bucovinean a privit această distincţie a favoritului cu o deosebită bucurie.

Din rîndul celorlalţi artişti merită să relevăm talentul lui *Duţulescu*, un vechiu cunoscut al Bucovinenilor, un artist cu frumoase calităţi, un fanatic al datoriei.

El a interpretat pe *Vulpoiu* (Răsvan şi Vidra) şi a plăcut mult cu statura lui de uriaş ce învîrtia ghioaga cu multă uşurinţă, pe *Horaţiu* (Hamlet), pe *Nizerolles* (Păpuşile), pe *George Popescu* (Deputatul tatii), pe *Anastase* (Năbădăile Cleopatrei). Elegant, cumpănit, fără exagerări, *Duţulescu* e un interpret de mult talent şi munca sa stăruitoare îl îndrumează spre un viitor frumos.

Mai amintim jocul reuşit al d-lui *Ciprian* cu puternice inclinaţiuni spre rolurile tragice, *N. Bulandra* şi *Gr. Mărculescu*, doi actori tineri care depun muncă rodnică pentru formarea lor deplină.

Din artiste amintim pe lîngă d-şoara *E. Ciucurescu*, talentul frumos al d-şoarei *Lily Ghimbăşianu*, care s'a distins în *Ofelia* (Hamlet), în *Marchiza Fernanda de Montclars* şi în *Adela* (La Turnu-Măgurele) şi pe d-şoara *Aura Mihăilescu*, o artistă plină de vervă, care a fost deosebit de bine în *Eracliţa Veselia* (Deputatul tatii) şi în rolul titular din *Năbădăile Cleopatrei*. Domnii *Barbelian*, *Săvulescu*, *Brătulescu*, *Constantinescu*, d-şoarele *Dumitrescu*, *Ignatescu*, d-na *Duţulescu* au avut roluri mici şi merită o menţiune onorabilă.

Trupa a dat reprezentaţii şi în provincie: *Storojineţ* (una), *Rădăuţ*, *Suceava*, *Cîmpulung* (cîte două), *Sirete* (una).

Merită să fie amintită primirea deosebit de frumoasă ce li s'a făcut artiştilor în Cîmpulung. Domnii *I. G. Duca* şi *G. Diamandy*, care au înlesnit în mare parte acest turneu, au făcut o faptă bună.

* * *

Asociaţia cîmpulungească a învăţătorilor romîni continuă şi în anul acesta *cursurile de vară* pentru învăţători, care au fost inaugurate în anul trecut şi au avut un succes neaşteptat de frumos. Cursurile vor începe în anul acesta în ziua de 19 Iulie n. în şcoala primară din Candreni, o localitate foarte frumoasă din Carpaţi cu ape minerale puternice şi băi de nămol, împrejurimi pitoreşti. O cursă regulată de automobile leagă zilnic Vatra-Dornei până unde merge calea ferată cu Bistriţa (Transilvania).

Programa cursurilor din anul acesta cuprinde o serie de conferinţe şi escursiuni.

D. *Ioan Abageriu*, profesor la Şcoala Normală de învăţători din Cernăuţi, va ţinea conferinţe din *pedagogie* şi *didactică* (teorie şi îndrumări practice). Fiind un învăţător vechiu cu o bogată experienţă practică, cursurile sale vor fi o bună îndrumare pentru tinerii învăţători.

Profesorul universitar, doctorul *E. Botezat*, va face cursuri din domeniul ştiinţilor naturale şi va conduce escursiunile în împrejurimea bogată a Candrenilor, unde va explica la faţa locului formaţiunea munţilor şi alte fenomene geologice.

Profesorul universitar, doctorul *Iancu I. Nistor*, are un ciclu de 10 conferinţe istorice asupra Bucovinei; în afară de aceste va citi din *Istoria civică* (Bürgerkunde).

Profesorul dela şcoala specială pentru lucrarea lemnului din Cîmpulung *Ion Ştefureac*, un bun cunoscător al artei noastre populare, posesorul unor obiecte de mare preţ, adunate cu mare chin şi cheltuială, va face cursuri de desemn decorativ, va arăta importanţa artei populare şi va da şi îndrumări practice asupra motivelor care ar trebui întrebuinţate la desemn în şcoala primară.

* * *

Primul congres al învăţătorimii romîne din Bucovina ţinut în zilele de 7 şi 8 Iunie n. în Suceava a avut un succes neaşteptat de bun, succes care e de remarcat fiindcă au trebuit de învins felurite greutăţi.

A participat un număr de 5—600 învăţători şi învăţătoare romîne din Bucovina din totalul de 7—800 cîţi sînt de toţi; din Regat au participat delegaţi ai diferitelor Asociaţii judeţene şi ai Asociaţiei generale, iar din Ardeal au participat d-nii dr. *O. Ghibu* şi *Iuliu Maior*, primul inspector al şcolilor greco-orientale, al doilea profesor la Blaj.

S'au primit urări telegrafice din tot ţinutul locuit de Romîni, până şi din Cadrilater. Referatele şi discuţiile au fost temeinice, cumpenite şi lipsite de explozii. Peste tot a domnit o atmosferă de sărbătoare şi un entuziasm avîntat.

Congresul s'a inaugurat cu o *sară de cunoştinţă*, la care au participat sute de învăţători şi învăţătoare.

A doua zi, Duminică, s'a celebrat în vechea Mitropolie un Tedeum de egumenul mănăstirii, apoi a început congresul în sala de gimnastică. Şedinţa de dimineaţă, prezidată de d. *George Tofan*, preşedintele Asociaţiei, a fost rezervată deschiderii şi conferinţei profesorului universitar *Iancu I. Nistor*. Congresul a fost deschis cu o telegramă de omagiu adresată Împăratului, apoi preşedintele a rostit discursul de inaugurare, arătînd menirea şi însemnătatea congresului. După citirea telegramelor,

şi-a desvoltat dr. Nistor temeinica sa conferinţă în care a arătat care a fost desvoltarea istorică a şcolii primare din Bucovina, bazată pe date cu totul nouă; conferinţa aceasta prezintă o însemnătate din cele mai mari şi va servi pe viitor tuturor celor ce vor cerceta istoricul şcolii primare din Bucovina.

Toate conferinţele rostite la congres dimpreună cu discuţiile vor apare într'o broşură, pe care o scoate comitetul Asociaţiei.

În şedinţa de după-amiază, prezidată de directorul şcolii primare din Bosanci, *N. Donisă*, întâiul vice-preşedinte al Asociaţiei, s'au citit referatele d-nii *Dim. Moldoveanu*: *Educaţia învăţătorimii*, care a fost o aspră, dar îndreptăţită critică a sistemului din trecut şi prezent cuprinzînd şi propuneri de îndreptare şi *G. Rotică*: *Naţionalismul în şcoala primară*, un foarte bun referat, în care chestiunea a fost privită din toate punctele de vedere.

Şedinţa de dimineaţă din ziua a doua, cu care s'a încheiat congresul, a fost prezidată de inspectorul şcolar al districtului Cîmpulung, *Dimitrie Teleagă*, al doilea vice-preşedinte al Asociaţiei. Mai întâiu a rostit o conferinţă de tot instructivă inspectorul dr. *O. Ghibu*, apoi a vorbit d. *C. Cozminc* (Braşca) despre *Activitatea extraşcolară a învăţătorilor* şi ultimul a fost referatul d-lui *Gavrilescu* (Gura-Coşnei) despre *Organizarea învăţătorimii*.

Apoi profesorul dela liceul sucevan, d. *F. Doboş*, a schiţat istoricul Sucevii ca pregătire pentru vizitarea minelor. După ce s'au votat cu unanimitate moţiunile depuse de congresişti şi acceptate de birou, preşedinţele a declarat congresul închis, după ce a constatat rezultatele obţinute şi a mulţumit tuturor celor ce-au contribuit la aceste rezultate.

* * *

Mai multe societăţi culturale, şcoli primare şi secundare au comemorat prin serbări împlinirea a douăzeci şi cinci de ani dela moartea lui Eminescu.

Asociaţia corpului didactic romîn din Bucovina a sărbătorit acest eveniment printr'un festival aranjat în Teatrul Municipal. Prof. *S. Puşcariu* a rostit o cuvîntare asupra activităţii lui Eminescu, corul Asociaţiei a executat mai multe piese cu text de Eminescu, artiştii Teatrului Naţional: *Ciprian*, *Bulandra*, *Demetriade*, *Demetrescu*, *Ghimbăşeanu* au spus versuri de Eminescu şi pe urmă au jucat o piesă într'un act: *Recomandaţia*.

Cele mai multe şcoli primare vor sărbători pe Eminescu şi Creangă la toamnă, căci Consiliul şcolar al ţării a dat liber o zi de cursuri pentru această serbare.

Un Bucovinean.

Scrisori din Basarabia

(Basarabia dela 1912 încoace)

III *)

Basarabia şi Bucovina.—Ce avem romînesc?—Celor care se îndoesc.—Cum trebue privită Basarabia.—Constanţa-Chişinău.—Noul arhiepiscop Platon.

„In toamna anului 1875 a făcut Eminescu drumul la Cernăuţi cu un geamantan plin cu cîteva sute de exemplare din broşura „Răpirea Bucovinei". Se serba în Cernăuţi de către guvernul imperial o sută de ani dela smulgerea şi încorporarea Bucovinei odată cu inaugurarea universităţii, atunci creată de Francisc Iosif. Eminescu este patriotul îndrăzneţ care introduce tiptil, în Bucovina copilăriei lui, protestul romînesc împotriva acestei nedreptăţi de o sută de ani"...

Aşa dar, în 1875 în Bucovina constatăm o serbare oficială nemţească, căreia i se dă în tot cazul şi un caracter cultural şi utilitar prin inaugurarea unei înalte şcoli, şcoală care în condiţii europene, n'a putut să nu-şi însuşească întrucîtva şi duhul naţional romînesc al acestei ţări prin deschiderea curînd după aceia a unor cursuri de limba şi ştiinţa romînă.

Cu acest prilej vedem ciocnindu-se în taină şi pe neştiute două curente politice—cel nemţesc şi cel romînesc, personificate în doi oameni mari—Francisc Iosif şi Eminescu, cu toată diferenţa şi distanţa ce exista între ei din toate punctele de vedere. Căci din această ciocnire, din caracterul cultural al serbărilor de atunci se trage Bucovina contimporană romînească.

*) I şi II—„V. R." Martie-April-Mai 1914.

Știm bine cît de puțin satisfăcătoare sînt rezultatele, obținute până acuma de Rominii bucovineni în comparație cu idealul desvoltării lor naționale. Dar în tot cazul, cind intrați în Bucovina—simțiți deodată existența reală de aci a poporului romîn, ca atare: inscripții și anunciuri, făcute *de stat, în romînește* prin toate vagoanele trenurilor, care parcurg linia principală „Burdujeni—Ițcani—Cernăuți—Stanislau", apoi firește, și pe liniile mici laterale de cale ferată provincială; numirile stațiilor pe romînește,—călătorii fiind în mare parte romîni, iar cei germani, evrei și ruteni știind limba romînească; să mai amintim: școlile, elevii, profesorii, conferințele, cercurile, societățile, cărțile, teatrele, studenții, profesorii universitari, întrunirile, afișele, alegerile, consilierii, deputații etc.—toate acestea cît de puține, dar—îs romînești... Dacă am avea noi, basarabenii, ceva asemănător, am fi știut de mult să facem pe terenul țării noastre o filială bună a Patriei-Mume. Dar nu s'a ivit la noi nici odată un Eminescu cu geanta lui și cu protestul hotărît al simțului său național fierbinte.

Ce avem însă noi *romînesc* în Basarabia pentru momentul odios al jubileului „nostru" de o sută de ani? Două foi săptăminale și o revistă lunară („Glasul Basarabiei" și „Cuvînt Moldovenesc") redactate pe „moldovenește" și tipărite cu litere civile (nu cirile) rusești, fiindcă alfabetul latino-romîn nu e cunoscut în Basarabia mai de loc; o revistă lunară confessională „Luminătorul" cu elogiile ei pentru statul și biserica rusească, iarăși „zugrăvite" nu cu caractere latine, ci cu litere slavone copiate de pe cărțile bisericești ale veacurilor 15 și 16...,—aceste 4 „publicații" neexprimîndu-se decît într'un limbaj de rob sau de fabulist prudent *).

Apoi avem: graiul romînesc numai cel țărănesc, ceva pervertit, dar care se vorbește încă la 2 milioane de Romîni; portul rămas romînesc numai pe jumătate; numele de oameni și numiri de sate, stații, orașe și localități—mai toate romînești; avem 3—4 sute de sate romînești chiar și peste Nistru în guvernămintele Herson și Podolia, trăind aceiași viață ca acuma 100 de ani, dar fără nici un cuvînt romînesc tipărit măcar cu litere rusești, fără slujbă prin biserici în limba lor, fără nici o cunoștință de sine, că anume ar fi romîni, fără nici un simț de solidaritate cu poporul „dela Nistru până la Tisa"...

Dar să lăsăm pe frații noștri podoleni și hersoneni la o parte și să ne întrebăm mai bine ce mai avem noi, basarabeni, ca elemente naționale romînești? O, încă multe: 3—4 sute de mii de săteni romîni de-ai noștri, rătăcind prin stepile Siberiei, Caucazului și ale Turchestanu-

*) Una din aceste publicații, anume „Cuvînt Moldovenesc", ce apare sub direcțiunea d-lui Nicolae N. Alecsandri și cu colaborarea cea de mai aproape a d-lui P. Halippa, absolvent al universității din Iași,—a ajuns comparativ la mare succes în Basarabia și are deja un tiraj de 2000 exemplare săptăminal, ca ziar, și încă 2000 de exemplare lunar ca revistă. „Glasul Basarabiei" al lui Gr. Constantinescu stă mult mai prost din cauza lipsei complecte de mijloace materiale.

lui, unde căutîndu-și locuri nouă, își găsesc adăpost bun fără cruce și mormînt; aci scapă ei pe veci de obijdele, ruina și sălbătăciile de pe baștina lor. Deprinși de mici cu cultura porumbului, a viei, a fructelor și a zărzăvatului nu pot nici de cum să se deprindă cu condițiile noui, cu altă climă, cu secara și cu varza; nu pot nici cum să se obișnuiască în jalea lor nemărginită și în dorul de țara lor mamă, de malurile Cuboltei, Răutului, Ciulucului, Bîcului, Botnei, Ișnovățului, Cogîlnicului, Ichelului, Prutului, Nistrului, Dunărei.

Ba mai avem și emigranți ceva mai fericiți: un d. Cheltuială în Petersburg, care a ajuns celebru profesor universitar de literatura veche... rusească; d. Dumitrașcu prim vice-ministru al căilor de comunicație rusești; un d. Răileanu în Petersburg—capul nouei școli rusești impressionisto-realisto-clasico-futuriste de pictură; d. general Foc, care s'a distins atîta, ducînd în războiul cu Japonia la 1904—1905 victorioasa armată rusească direct la Naghasaki și Tokio.

In afară de acești Romîni basarabeni, al căror șir spre marea noastră mîndrie l-aș putea înzeci foarte ușor,—mai găsim ca simptome frumoase ale vieții noastre naționale romînești: confirmarea nu de mult din partea sf. Sinod rusesc a dreptului nostru de a ne ruga lui Dumnezeu în limba noastră veche, care drept nu ne-a fost tăgăduit de nimene în cursul veacului trecut, ci împotriva căruia arhiereii ruși din Basarabia nu ridicau decît „preferința" lor nevinovată pentru limba slavonă în biserici. Deci, acuma ca și înainte fiece slujbă în biserică poate să se facă în romînește, numai de-ar vrea sf. Sa preotul. Dacă însă facem observația, că preoțimea noastră e numită după placul arhiereilor și că din 1500 de preoți din Basarabia rămîn nerusificați nu mai mult ca 15%, se lămurește pe dată cît de bine stăm cu biserica noastră națională.

In afară de aceasta pe lîngă consolarea religioasă ortodoxă am inventat—(unii spun că din cauza întunericului—beznă dela noi, iar alții dovedesc că și din cauza duhului nostru cel prost care se împotrivește culturii strălucite a Rușilor) și o concepție, un sistem de cult specific romîno-basarabean, după care nu există decît un singur Dumnezeu cu proorocul Lui sf. Inocentie din Balta, pentru care ne-am vîndut ultima cămașă și ne-am dus până la Golgotha lui, ridicată de Ruși la malul Oceanului Inghețat de Nord...

Mai avem un mare și bun mecenat d. Vasile Stroescu, dar care ne-a părăsit pe noi, s'a dus în străinătate și venitul de pe moșiile sale din Basarabia, în sumă de aproape 300 de mii de lei anual, îl dă pentru cauza sfîntă a fraților transilvăneni. Pe moșiile lui date în arendă la țăranii noștri romîni-basarabeni din satul Brînzeni și altele, țăranii arendași, plătind prețuri foarte modeste, ajung oameni cu stare și cu avere și se prefac treptat în burghezi ruși de țară, trimițînd copiii lor pela orașe la școli rusești și chiar la școala militară, ca să iasă de acolo bravi ofițeri ruși. Și știm, că mult ar vrea acest bătrîn mecenat să facă ceva

pentru Basarabia, dar nu poate şi nu ştie cum să facă, fiindcă nu crede în nimene şi în nimic ce este basarabean, iar inima lui s'a mutat în Ardeal, fericitul Ardeal, frumosul Ardeal, un crai cu viitor şi mai frumos!

Şi mai sînt în Romînia mulţi, ca d. Vasile Stroescu, care nu cred, că Basarabia poate să-şi aibă şi ea renaşterea ei naţională: de aceia ne-am şi luat sarcina întregei noastre vieţi de om să-i aducem pe toţi acei care se îndoesc la concluzia, că Basarabia e o mare posibilitate pentru rominime. Numai că ea e o posibilitate foarte originală şi de neimitat, care necesitează cea mai serioasă şi specială atenţiune. Odată ajunşi însă la această cunoştinţă şi convingere, se vor găsi şi unele mijloace şi pîrghii, iarăşi originale, pentru a face în Basarabia ceeace poate s'o ducă la dezvoltarea naţională largă, adîncă, grabnică şi sănătoasă.

Până atunci fie-ne permis nouă să trimitem celor care se îndoesc un reproş frăţesc:

„Avem un suflet încă 'n noi
„Şi par'că l'aţi uitat!...

Şi ce suflet, domnilor! Sufletul a două milioane de Romîni; suflet ajuns în tot cazul la condiţiunile veacului al XX-lea cu mare rezervă de sănătate netrăită, revărsată însă peste o mie de sate romîneşti din Basarabia, rămase în cea mai mare parte neatinse de stricăciunile vremei; sate nevoite să trăiască şi capabile să nu se piardă în mijlocul cerinţilor străine.

Ba mai mult: în ultimii ani rominimea basarabeană, prin singurul fapt al existenţei ei, impune mult celor, care zilnic au a face cu ea, şi îi obligă de a se folosi de graiul romînesc şi chiar şi de cuvîntul tipărit pe romîneşte. Şi mai înainte vreme vr'un funcţionar mic rus, emigrant-rutean, profesor de şcoală a fost nevoit, sosind într'o localitate romînească, să înveţe dintăi graiul local; adeseori chiar ajungea până acolo, incit se prefăcea şi el în „moldovean". Acuma e altceva: desvoltarea băncilor şi a cooperativelor săteşti şi adunările membrilor acestor cooperative introduc obiceiul, fără nici o împotrivire din partea Ruşilor, ca toate chestiile financiare, de organizaţie etc. să se discute la ţară şi chiar în mahalalele Chişinăului pe *„moldoveneşte"*.

Atît inspectorii cooperativelor, cît şi instructorii agronomi ai dietelor de „zemstvo" judeţene, fiind recrutaţi în mare parte din originarii Basarabiei şi urmărind să obţie ceva rezultate în serviciul lor, fac şi vorbesc către populaţia de ţară numai pe romîneşte. Ba unii chiar ridică adeseori la congrese chestia generală a întrebuinţării regulată a limbii „moldoveneşti" în literatura propagandistă a cooperaţiunii şi agronomiei şi la cursurile speciale, întruniri etc. Aci cu toţii se lovesc însă de un perete de netrecut: lipsa desăvîrşită a oricărei organizaţii de învăţămînt „moldovenesc", lipsa scrisului şi a cititului, a gramaticei, a

cărţilor, a şcoalelor,—deoarece la toate aceste trebue se se gîndească statul, care de loc însă nu se gîndeşte la ele.

Astfel mai toţi cultartregherii ruşi din Basarabia ajung la o singură constatare: că rominimea basarabeană ştie ceva litere (dar nu *cuvinte*!) ruseşti. De aici vin lesne la concluzia firească cum că învăţămîntul primar la ţară trebue să se facă în limba „locală" cu predarea obligatorie a limbii ruseşti. La această concluzie ajung cei mai mulţi dintre ei, în cea mai mare parte intelectualii şi progresiştii ruşi, care deci nu pot fi în principiu în contra limbii unei naţionalităţi. Drept, că se găsesc dintre ei şi unii încăpăţinaţi, care încearcă dintăi să se explice auditorului „moldovenesc" în limba rusească, dar şi aceştia au prileje imediate de a se convinge că, pentru populaţia rurală din Basarabia nu se poate face nimica fără limba ţării.

Deci, sună, sună necontenit limba romînească peste toată Basarabia, numai că nu-i auzită bine de cei din Moldova şi din Muntenia, de cei de „peste Prut"... Cum vă închipuiţi, amicilor cetitori, viaţa unui oarecare sat „moldovenesc" din Basarabia? In ce grai şi în ce port trece ea? Nu sînteţi oare surzi, dacă de dimineaţă dela răsăritul soarelui până la adînca noapte nu vă atinge auzul, glasul comun al celor 1000 de sate romîneşti din Basarabia?

Poporul basarabean vorbeşte şi va vorbi limba lui. Ruşii tolerează şi vor tolera pătrunderea acestei limbi în uzul obştesc. Guvernul rusesc duce acum o campanie teribilă în contra beţiei ajunsă primejdie naţională nemaivăzută în Rusia. Şi acum vedem toate „ucazurile" ţarului, toate măsurile guvernului în această privinţă—aplicate în Basarabia nu pe ruseşte ci pe romîneşte deşi cu litere ruseşti. Dietele judeţene şi cea gubernială editează pe fiece an tot mai multe cărţi practice de medicină, agronomie, cooperaţie—traduse iarăşi pe moldoveneşte.

Duhul poporului işi rupe drum înainte, birueşte piedici, convinge conştiinţele ruseşti, dar numai la un lucru nu poate ajunge singur: ca oficialitatea ţării să recunoască însfîrşit cerinţile vremii şi să înfiinţeze învăţămîntul primar pe limba romînească. Li e foarte greu Ruşilor, chiar imposibil de înţeles—de unde se poate lua profesori, manuale romîneşti, cum trebue constituit programul etc. Să imiteze pe Romînii din regat, să împrumute modurile învăţăturii dela Romînii din alte ţări?—La aşa ceva Rusul nici nu poate să se gîndească. Dacă am avea măcar noi nişte elemente intelectuale numeroase locale care să se ocupe cu chestiunea aceasta şi care să tindă în mod pur cultural la învăţătura „moldovenească", şi Ruşii ar ceda. Lipsa aproape desăvîrşită de oameni de acţiune—iată ceiace ne birueşte pe noi şi tot amînă propăşirea noastră pentru... luna „Martembrie".

Nu avem nici o şcoală, cerc, societate, teatru, dregătorie cu limba noastră, cu semnele traiului nostru naţional. Şi cu toate acestea—simptomele numeroase sus arătate, care ar fi foarte neînsemnate pentru o

mină de oameni de vr-o 100 de mii, au cea mai mare importanţă în aplicarea lor la 2 milioane. Ele ne dovedesc, că în adîncul poporului romîn din Basarabia se zbate neîncetat o energie nemărginită naţională, a cărei izvoare izolate ajungeau în cursul veacului trecut la Romînia liberă sub formă de refugiaţi mari şi mici, începînd cu Alecu Russo şi Hîjdeu şi sfîrşind... ba nu—nesfîrşindu-se încă.

Unii din fiii credincioşi ai Basarabiei au îndurat şi prigoniri; e destul să vă amintim de arhimandritul mănăstirei Neamţu-Nouă (Kiţcani, jud. Bender) Gurie Grossu mutat din Basarabia de arhiep. Serafim în centrul Rusiei pentru „tendinţe separatiste"; preotul Const. Parfeni, destituit pentru opoziţia lui în contra arhiereului Serafim, din toate demnităţile însemnate ce le ocupase în Chişinău şi închis într'un sat sărac din jud. Acherman; cunoscutul arheolog al Basarabiei inspectorul şcoalelor din jud. Chişinău I. Halippa, iarăşi mutat departe din cauza naţionalizmului lui; Ioan R. Rădulescu, traducătorul pe romîneşte în versuri perfecte al eroicei poeme a lui Lermontov, poetul Caucazului, „Demonul" (editată de „V. R."), care după ce a fost mutat din Chişinău, unde ocupase postul de profesor la seminariul duhovnicesc, a murit la Cameneţ-Podolsc de tuberculoză.

Separat de aceştia trebue să pomenesc pe d. Nic. Durnovo, această unică voce autorizată ce se ridică în mod periodic în favoarea noastră a Romînilor basarabeni prin vasta presă rusească, căreia nu-i pasă nimic de existenţa noastră. Cum gîndiţi: dacă un reprezentant al aristocraţiei ruseşti, conservator-rus, fratele „dictatorului" P. Durnovo (din 1905—1906), scriitor celebru în chestiile bisericeşti din Rusia, o autoritate mare în jurnalistică,—dacă acest om nu încetează toată viaţa lui să insiste asupra autonomiei naţionale a Basarabiei, şi are cutezarea de a spune negru pe alb (în Rusia!), că Basarabia întreagă (nu numai cea de sud!) trebue să fie a Romîniei,—atunci ce mai vroiţi dovadă, că este, trebue să existe şi să biruiască un întreg sistem de anume noţiuni asupra ţărişoarei dintre Nistru şi Prut, care, aplicîndu-se la politică, să ne aducă la triumful inevitabil al rominizmului pe acolo...

D. N. Durnovo mi-a povestit mie odată, cînd am fost la d-sa în Moscova (îl informam totdeauna din Basarabia asupra vieţii curente de acolo):

„Cînd uneori mă biruesc amintirile, deodată evoc din ele una cea mai plăcută pentru mine: o grămadă de copii dintr'un sat moldovenesc de pe malul Nistrului — aceste flori de pămînt ale Basarabiei—eşiţi din şcoală şi scufundaţi în lumina soarelui, jucînd şi bălbăind romîneşte, pe cînd profesorul lor, un tînăr idealist rus, venit de curînd în Basarabia, îmi povesteşte mie cu lacrămi în ochi—ce durere îl cuprinde în munca lui; „doar asta-i ca şi cum m'aş fi dus în Spania să învăţ copiii de acolo ruseşte. M'am văzut nevoit dintăi să învăţ eu singur moldoveneşte"; şi bietul „apostol" al ministerului rus de instrucţiune a în-

ceput deodată să-mi vorbească mie cu veselie de nişte zicătoare şi „cîntece" moldoveneşti, la auzul cărora toţi copiii au alergat repede la noi, cei doi Ruşi, şi cu ce bucurie şi mîndrie ascultau ei atunci, pe elevul lor comun! Un băiat mic, dar serios, a vrut să-l îndrepte la unele versuri pe profesorul lui, dar a fost reţinut de tovarăşi; atunci i-am dat eu voe să iasă înainte la mine, l'am sărutat şi l'am rugat să-mi spue ce observaţii şi corective vroia să facă. Şi ne-a dat o lecţie bună, mie şi profesorului, acest băeţaş; ne-a descoperit el nouă legi fireşti ale limbei romîne populare, ne-a deschis o ferestruică din etnografie şi folclor —nu ţin minte detailat, dar ne-a fost mare ruşine înaintea lui; el purta în căpuşorul lui mic o întreagă lume naţională pe care noi nu o ştiam, care a fost în limba lui copilărească atît de frumoasă, şi care venea să dispară în Basarabia din vina noastră!... Atunci am înţeles eu păcatul acela nespus de mare, ce se face în Rusia în privinţa Romînului basarabean. Am studiat geografia şi istoria acestei ţări şi am ajuns la convingerile mele de astăzi. Acuma cînd îmi aduc aminte de copilaşul acela—mă pun şi scriu în a 1001 oară, că Basarabia trebue să fie romînească!"...

După cele de mai sus am mai vrea să spunem celor ce se îndoesc: nu judecaţi Basarabia, fiindcă nu o cunoaşteţi; nu o cunosc nici cei care stau în Chişinău. Numai atunci veţi putea, veţi avea dreptul de a judeca ce este Basarabia şi ce muncă se cere pentru ea, cînd veţi studia detailat dintăi harta acestei ţări de 5 milioane de Ha., apoi cînd o veţi călători în lung şi 'n lat, cînd veţi şti a trece călare noaptea dintr'un sat în altul zecimi de chilometre numai pe cărările şi hotarele moşiilor; cînd veţi străbate 900 chilometri malul Nistrului, 600 a Prutului, 200 a Dunărei şi 100 a Mărei Negre; cînd veţi putea după aceasta să vorbiţi totdeauna despre o aşa ţară lucruri veşnic noui, nerepetîndu-vă în fapte (se pot repeta numai consideraţiile), cînd veţi ajunge în sfîrşit la convingerea că s'ar putea şi s'ar cere a se scrie o carte cît de mare şi de amănunţită, despre Basarabia şi totuşi ea ar fi încă neîndestulătoare.

Pănă atunci, repet, nu aveţi dreptul de a vorbi cu competinţă vădită despre Basarabia, şi a decide de soarta ei. Oare mulţi barbaţi de stat sînt şi în regat, care *cunosc* Romînia? E foarte uşor să spui într'un discurs sau articol: „cele 3000 sau 1000 de sate romîneşti"; nu e greu să vă închipuiţi în mod abstract o aşa aglomeraţie de locuri populate. Dar foarte rar se găsesc aceia, care au străbătut personal această aglomeraţie, care totdeauna au înaintea ochilor filme vii, bagajul impresiilor luate dela ţară în mulţi ani de călătorie. E rar ca cineva, închizîndu-şi ochii, să-şi vadă ţara lui întreagă aşa cum este, ca pe palmă: iată bariera oraşului cel „cu turnuri de aramă", iată primul sat al nostru romînesc Durleştii, casa Anicuţăi, fîntîna cea părăsită, hotarul Albenilor cu moşia bisericească, cărarea „ce duce la moară", apoi satul Nimoreni, după el—Surucenii, Donicenii etc., etc.; aci vezi pe badea Tanase Er-

hanu din Braniştea (Bălţi), colo pe Costache Stratu din Căuşani (Bender), colea pe Ion Codreanu din Ştefăneşti (Soroca); cimpuri peste cimpuri, sămănate cu popuşoi; lumea eşită la „prăşit", sunetele vieţii de ţară—totul pe romineşte, vale peste vale, deal peste deal, pe o intindere de 5 milioane Ha., ce se mai prelungeşte prin noui milioane spre apus până la Arad...

„Ah Doamne, să auzi din vale:
„Cum rid a drag şi pling a jale!„.

Să auziţi şi d-voastră, care vă îndoiţi şi vă ţineţi în „rezervă" şi „ezitaţi". Să deschideţi ochii şi să vedeţi cum plutesc în spaţiu şi în timp, cum se zbat şi se avintă sufletele celor 2 milioane de Romini basarabeni: veţi pricepe numai atuncea—cită iubire trebue să revărsaţi asupra Basarabiei. Numai de a-ţi avea-o! Căci lumea rominească e cam prea deprinsă a se îndestula în „chestiile patriotice" cu gesturi indignate, cu iubirea trimbiţată de neam, cu ura contra cotropitorilor şi mila, anunţată zgomotos, pentru ţările romine subjugate, despre care cunoaşte numai cite ceva din „geografia şi istoria lor" şi nimica din actualitate, afară de basme şi vechituri.

Acestei necunoştinţe complecte la Rominii „liberi" datorim noi neglijenţa generală, pe care o intimpină chestia Basarabiei la cei din regat. E poate bine cind vă îndestulaţi în genere cu puţinul, dar nu într'o aşa chestiune, dela punerea cărei depinde soarta unei ramure mari a neamului rominesc!...

*

Iarăşi ne întrebaţi pe noi: ce mai avem încă *rominesc* la noi?—Avem: 300 de mii de Evrei, aproape toţi vorbind limba noastră; avem în Chişinău o singură firmă scrisă cu caractere romineşti „Creditul agricol"; toate celelalte romineşti vi le-am înşirat mai sus... Mai avem totuşi încă ceva?—Ba da:

„Avem un vis neîmplinit,
„Copil al suferinţii.
„De jalea lui ne-au răposat
„Şi moşii şi părinţii...

Avem înşirşit

„. . . . . . Cintece şi flori
„Şi lacrimi multe, multe!...

O, nu plingeţi!—Să rideţi risul amar, nebun!...*)

*) Cer ertare pentru expunerea cam haotică a rindurilor de mai sus. La prima mea „scrisoare" despre „Basarabia dela 1912 încoace" („V. R." Martie 1914) am fost nevoit să o prevăd:

„Cit mai puţine excursiuni istorice în vremurile dinaintea lui 1912 şi cit mai multă viaţă din ziua de azi nu vor contribui poate decit la haosul real al expunerii, haos real şi conform cu însăşi Basarabia contimporană. Cu atit mai bine. Şi dacă la început voiu amesteca la un loc toate categoriile şi procedeele obişnuite în o descriere generală, pe măsura povestirii voiu urmări se complectez toate filele albe, adăugind consideraţiile şi faptele lăturaşe. Aceasta din cauză, că nici o sistematizare nu se poate face în tot materialul, care stă şi aşteaptă înaintea mea. Haosul vieţii politico-sociale din Basarabia stă mereu în lumină şi aruncă în umbră toate aparenţele şi simptomele de sănătate precum şi rostul întregului nostru complex de traiu material şi sufletesc. Nu se poate nici înţelege, nici descifra viaţa Basarabiei decit desemnind, fixind dintăiu haosul ei în mod pur impresionist,—deci şi partea epică a rindurilor de mai jos va aparţine analizei făcute de însuşi cititorul, pe cind tot palpitantul şi clătinătorul conţinut al existenţii noastre, a Basarabenilor, va fi pe cit e posibil redat în aceste rinduri..."

*

De fapt, afară de toate cele sus-arătate nu mai putem înregistra în întreaga Basarabie nimic rominesc, restul—se face pe ruseşte. Cu asemenea „mutră" ne-am prezintat la 16 Mai 1912 cind se serba în mod oficial-local faimosul jubileu „de o sută de ani". Cu ea ne-am prezintat şi la 3 Iunie 1914 înaintea ochilor senini ai „Gospodarului" nostru, înalt—Ţarului Nicolae II, care ne-a desvelit nouă monumentul robiei noastre seculare *).

Nu ne-a fost dat să fim în halul Bucovinei dela 1875, să vină şi la noi un Eminescu cu protestul său. Poate că pe atuncea vreme simţul patriotic al Rominilor din regat îşi găsea teritoriul „dela Nistru până la Tisa" iar acuma l'o fi mărginit între Prut şi Tisa?... Nu ştim. Noi, înşine Basarabenii nu am putut face protestul. Pentru ce?—Am arătat aceasta mai sus: n'a avut cine să-l facă, n'a putut, n'a ştiut să-l facă.

D. N. Iorga are multă dreptate cind vorbeşte în Nr. 23 din 15 Iunie a. c. al „Neam. Rom." următoarele:

Constanţa-Chişinău.—„A douazi după călduroasele toasturi din Constanţa Ţarul debarca la Odesa. De acolo s'a dus la Chişinău, unde,—doi ani după serbările jubiliare pentru anexarea întregii Basarabii, din care, la 1856, Europa apuseană, biruitoare, a desfăcut trei Ţinuturi din Sud spre a le uni cu Moldova,—se desvelia statuia Ţarului „liberator", Alexandru I-iu, care a „scăpat" această jumătate răsăriteană a Moldovei „de Turci". Statuia înfăţişează Basarabia copilă căut'nd un adăpost la sinul marii Rusii.

„Ţarul a fost de faţă—şi a vorbit. A constatat, se pare, sentimentele de iubire pentru Ruşi ale Basarabiei şi a stăruit asupra acestei legitimări sentimentale a stăpinirii sale pe aceste tărimuri.

„Lumea oficială rusească a fost mulţumită. Avea nevoe de aşa

*) In Nr. 4—5 de Aprilie—Mai al „V. R." în corespondenţa mea din Basarabia, data inaugurării monumentului a fost arătată pe ziua de 16 Mai trecut, fiindcă aşa şi fusese fixată de guvernul rusesc la început. Planul întrevederii din Constanţa a schimbat acest termen, şi Ţarul a crezut mai bine dintăi să puie piciorul pe pămintul Rominiei libere şi numai după aceasta să ne lovească cu călcăiul pe noi, Basarabenii.

ceva, și i s'a dat. Poate că acum anume îngrijorări au dispărut. Vor fi fost cu tot respectul, și multe aclamații. Doar și în foile „moldovenești" de acolo a ars tămîie înaintea stăpînilor. Revista literară, foile politice au pomenit cu pietate recunoscătoare numele Țarului dela 1812; s'a făcut expunerea stării de acum față de acela de atunci, pentru a se învedera meritele dominației rusești. „Moldovenii" au fost „loiali". Ba unii așteptau să fie de față și Regele Carol ori măcar Principele Moștenitor al Romîniei".

Cît despre ultima frază, fie-ne permis nouă să observăm, că nimene din intelectualii basarabeni nu s'a așteptat la asemenea fapt, ci numai subsemnatul am înregistrat fără nici o sentință subiectivă, în „V. R.", Nr. 4—5, cum că „in Chișinău circulă zvonul că la aceste serbări vor veni și Suveranii Romîniei și că în tot cazul va asista principele Carol". Apoi să nu judece d. N. Iorga cu atîta severitate jurnalele „moldovenești" din Basarabia, care „au ars tămîie înaintea stăpînilor". „Loialitatea" lor nu face altceva, decît să arăte cît de slabe sînt ele și cît au nevoe de îmbărbătare și de ajutor din partea celor mai tari, ca să-și poată premeni punctul de vedere și să declare într'o zi, că sub altă dominațiune s'ar fi făcut în Basarabia progrese și mai mari și mai rodnice în cursul veacului trecut; că dominațiunea rusească folosește progresului numai în mod pasiv, nu și creator etc.

Nu ne judecați pe Basarabeni cu atîta strictețe. Limba cu care subsemnatul vorbește în presa romînească—Rușii ar fi tăiat-o de mult, dar am scăpat la vreme și sper—pentru totdeauna. Destăinuirile despre starea lucrurilor din Basarabia, făcute în „V. R." de Martie, au fost traduse în rusește și citate în presa rusească, ceia ce a stricat mult dispozițiunea bună a Basarabiei oficiale și boerești pentru serbări și a împiedecat mult împăcarea certelor și intrigelor, numai din desvoltarea cărora se pot aștepta Romînii din Basarabia la ceva nou și bun pentru ei. Nu putem judeca pe frați din foile „moldovenești" din Basarabia, fiindcă ei vor cu orice preț să rămîie și să lucreze pe terenul Basarabiei; și din unele puncte de vedere fac bine până ce...

Astfel constatăm absența absolută a vre-unui protest din partea însăși a Basarabenilor pentru cele petrecute la 3 Iunie a. c. în Chișinău. In ce privește însă Romînia Liberă—aci vedem protestul sunînd tare cu ocazia duplicității „Constanța-Chișinău" a țarizmului: „Romînia Muncitoare" a consacrat nu puține articole „țarului-spînzurător" și călău; d. profesor Tanoviceanu a dovedit în „Adevărul" că singura *eșire* pentru Rusia este de a retroceda Basarabia Romîniei; iar afară de presa romînească și presele ungurească, vieneză și berlineză și-au adus aminte cum că există în Europa o țară numită Basarabia, care trebue să treacă la Romînia in tot cazul mai dinainte de trecerea similară a celorlalte țări subjugate. Chiar însuși d. Max Harden s'a ocupat puțin de țărișoara noastră, crezînd că s'ar putea ca țarul să dea drept zestre fiicei sale o parte a Basarabiei...

Minută de distracție:

Intr'un Nr. de „Facla" găsim următoarea poezie intitulată „Lui Sassonov": *).

„Ești bun și blînd. In tine nimic nu e sinistru...
„Dar zîmbetul tău dulce mă tae ca o sabie,
„Cînd mă gîndesc, o Sassonov, că ești ministru
„Și peste... scumpa noastră Basarabie!

Iscălit: Cincinat Pavelescu. Foarte frumos și mare bogdaproste, că am auzit însfîrșit în 1.000.001 oară același epitet, care ne aduce atît mult, bun și real, din partea fraților de peste Prut. „Scumpa noastră Basarabie"—cîntă d. Pavelescu urînd de moarte în același timp pe acela care e ministru și peste această țară. Ah!—„Muntele era supărat pe munte, dar epurele n'o știa"... săracul epure basarabean a știut bine un lucru: să primească la 3 Iunie pe țarul fiarelor din țările nordice—pe urs. Și i-a făcut primirea. Dar despre această vizită a Țarului Nicolae în Chișinău, cu toate detaliile și urmările ei de oarecare însemnătate pentru Basarabeni—voi vorbi în „scrisoarea" următoare.

Aci însă nu ne rămîne loc decît să înregistrăm un eveniment recent și de oarecare importanță pentru Basarabeni.

*

In ziua de 25 Iunie a. c. pentru prima oară Romînii intelectuali locali au îndrăznit să iasă din rezervă și să formeze o deputăție romînească care, ca atare, s'a și prezentat noului arhiepiscop al Basarabiei. Cu toate că deputăția, ea singură, nu s'a numit decît „moldovenească"—faptul rămîne fapt: Moldovenii din Basarabia și-au expus însfîrșit din sinul lor un grup oarecare de persoane, care a vorbit pentru prima oară în numele poporului acestei țări—celace până acuma a fost nemaiauzit pe acolo.

Primirea reprezentanților societății locale moldovenești din Chișinău de către noul arhiepiscop Platon al Basarabiei a avut loc la casele Mitropoliei la orele 5 d. a. și a durat o oră și jumătate, avînd un caracter foarte cordial.

I. P. S. Sa, trăind ultimii 7 ani într'o activitate de misionar energic în America de Nord, s'a interesat anume ca un misionar de situația moral-religioasă a populațiunii moldovene din noua lui eparhie. După primele salutări și urări din partea deputăției, care le-a adus noului arhipăstor în numele poporului moldovenesc, Vlădica i-a propus să-i

*) Nu știm de unde se traduce așa numele ministrului rus pe romînește; rusește el se numește: „Sazónov".

expue lui toate trebuințele, cererile și speranțele „turmei moldovene", pe care aceasta din urmă le are în privința lui ca arhiereu. Deputăția i-a arătat că cauza principală a sălbătăciei, întunericului religios și a lipsei depline de cultură la Moldoveni, a fost și este absența limbei moldovenești prin biserici, a propovăduirii vii pe limba părintească, a școalelor primare cu aceiași limbă și a edițiilor pentru popor. Arhiepiscopul Platon s'a arătat mult mișcat de starea lucrurilor și a declarat că, fiind misionar, el pune pe primul plan satisfacerea acestor trebuințe, care de loc nu mai pot fi aminate și nerealizate.

Intre altele, Platon a spus deputăției, că el cu ajutorul unui preot-misionar din America, originar din Basarabia, a cunoscut motivele cîntărilor bisericești moldovene, care au făcut asupra lui o mare impresie și a hotărît, încă pe drumul său spre Basarabia, să culeagă și să editeze aceste cîntări pentru întrebuințarea lor generală prin bisericile basarabene. Atunci deputăția i-a explicat arhiereului, că un cunoscător adînc al cîntului bisericesc moldovean, eclesiarhul romîn-basarabean d. Hodorojă a alcătuit de mult o culegere vastă de aceste cîntări, care își așteaptă numai editorul. La aceasta arhiepiscopul Platon a răspuns că el va fi editor și va pune lucrul la rînd cît mai degrabă.

Printre membrii deputăției au fost de față dd. N. Alexandri și P. Halippa, directorul și secretarul ziarului „Cuvînt Moldovenesc". Arhiepiscopul i-a întrebat pe ei cum merge ziarul, ce răspîndire are etc., apoi a binecuvîntat spre prelungirea activității lor. Asupra „Moldovenilor" noul arhiereu a făcut foarte bună impresie; unii din ei cred acuma, că perioada eroică și în același timp a încercărilor primitive — a trecut și se începe acuma, era de activitate sistematică pentru dezvoltarea națională a Rominilor basarabeni. Se știe că până acuma niciodată vr'o organizație serioasă națională, fie legalizată fie improvizată sau clandestină, nu se alcătuia în Basarabia. Acuma primul pas e făcut. Primirea unei deputății a „Moldovenilor", ceia ce nu a fost admis până acuma, dar și încă formată în mod privat, de către reprezentantul înalt al bisericei ruse și al sinodului — poate fi întru cîtva privită ca recunoașterea poporului moldovean, ca atare, de Ruși.

Ce va mai fi mai departe?...

Alexis Nour

Regele Carol

A murit bătrînul nostru Rege. De mult a sosit în țară la noi, tînăr și energic, și a început aspra muncă a domniei lui, între ambiții, certuri și pofte. Cu cei mai buni dintre fiii țării, fără preget, a sporit opera începută; și an cu an, încrețitură cu încrețitură și fir alb cu fir alb s'au adunat spre cea mai mare cinste a lui și propășire a patriei noastre. An cu an și fir alb cu fir alb, între insultele răilor; an cu an în indiferența mulțimilor neînțelegătoare. Patruzeci și opt de ani în singurătatea domniei lui, trăind curat și sever ca un ascet, a veghiat la desăvîrșirea unei opere pe care o socotea a lui. Și ochiul lui necontenit sta deschis cu grijă asupra țării noastre în nopți de gînduri. Căci în patruzeci și opt de ani, cît au roit în juru-i atîtea generații și cît frumoasa noastră țară a înflorit de atîtea ori, patria noastră a devenit patria lui, cu desăvîrșire. Aici și-a înmormîntat carne din carnea lui, tinerețele, visurile, avînturile; aici, în pămîntul părinților noștri, avea să-și plece capul la odihna de veci!

A, ce poveste frumoasă e viața acestui om nobil! Și cîte amărăciuni n'a îndurat, cîte sîngeroase nedreptăți n'a ertat! Stînd neclintit la locul lui, pe tronul voevozilor, în aburul lui de mărire, a zîmbit numai spre roada cea bună a sămănătorului și a așteptat să vie plugul fecund și peste spinii cei răi. Sufletul lui plin de credință și idealism era mai presus de micimile oamenilor de rînd. — De aceia într'o viață încheiată și plină, el a biruit. Și murind, bătrîn și senin, a desăvîrșit această biruință, și a prelungit-o și după moarte, căci astăzi duhul lui pare că stăpînește peste toate.

Bunule, bătrînule și înțeleptule Rege! Ultima bătae a inimii tale a fost pentru țara noastră. Odihnește în pace sub frunzele celei mai triste toamne!

Miscellanea

Războiul

Vor fi în curînd trei luni de cînd popoarele cele mai puternice ale Europei au început războiul. Ceia ce visătorii, poeții, utopiștii, preoții laboratoarelor și ai bibliotecilor socoteau drept o monstruozitate, care nu se va mai naște niciodată sub cerul Europei, s'a născut subt ochii noștri spăimîntați, ca o fioroasă dihanie din Apocalips—avînd zece coarne și șapte capete și pe coarne zece diademe—s'a născut între laboratoare, biblioteci, catedrale seculare, s'a născut între florile umanității noastre, cea cu douăzeci de veacuri dela Iisus Christos. Tot ce geniul pacinic a inventat și a realizat pînă acum, pentru micșorarea durerii și îmbunătățirea vieții omenești, a fost confiscat de geniul războinic și prefăcut în agenții morții. Odinioară, bestia omenească mînjea cu măcelurile ei numai cîmpiile și pădurile. Mai tîrziu, cînd oamenii au născocit arta navigației ei s'au prigonit și s'au bătut și pe apă. Astăzi, iată-i despicînd văzduhul, în aeroplane și dirijabile.

Corolar imediat: nebunia lor fratricidă insultă azi seninătatea cerului! Cu puțină tristă fantezie, ți-ai putea închipui că dacă unul din marile popoare beligerante de azi ar izbuti într'o zi să debarce cu aeroplanele în Lună și să fondeze acolo o colonie, un popor protivnic, împins de diavolul ambiției și al concurenței, ar debarca și el în Lună și ar fonda o colonie vecină. Iar a douazi, năvălitorii din Terra s'ar încăera în argintosul satelit și cu sîngele lor impur ar profana immaculatele plaiuri selenare!

Profunde, imense trebue să fie nedomirirea și întristarea tuturor acelor suflete generoase și visătoare cari au crezut copilărește în basmul păcei universale și, implicit, în archangelismul naturii omenești. E admisibil ca astăzi, în această civilizată și venerabilă Europă, să auzim ce ne aud urechile și să vedem ce ne văd ochii! Zecimi și sutimi de mii de oameni, tineri, sănătoși, folositori societății să cadă lanuri-lanuri, în cîteva săptămîni, nu de ciumă, nu de înnec, nici de cutremur, ci de gloanțe și de sabie! Și am fi putut oare să mai credem că acele pioase opere arhitectonice din apus vor fi într'o zi dărîmate cu tunul, peste pîlcuri de femei și de copii, de bolnavi și de bătrîni! Durerea și indignarea noastră sînt cu atît mai mari, cu cît ignoranța și iluziunea noastră au fost mai cumplite. Ei, da! toate aceste spaime și dezastre trebuiau să vină, au venit și vor veni, în fiorosul lor convoi, atît cît va fi lumea. E o groaznică înșelare de sine să cugeți într'altfel și trebue să consumi fantastice cantități de opium utopist ca să ajungi să vezi, pe pînza viitorului, pe fiii lui Adam trăind între ei ca mielușeii și ca îngerii.

Ce este omenirea? Este suma tuturor oamenilor de pe pămînt. Dacă fiecare dintre noi, în parte, e o creatură atît de slabă și de imperfectă, cum o știm fiecare, omenirea, în întregime, nu poate să fie o miliție de îngeri. Cînd privim fiecare în noi înșine, convenim ușor că sîntem supuși ispitei, patimei, confuziunii... Atunci, cum poate ajunge omenirea excelentă, în totalul ei, cînd ea este suma noastră a tuturor? Aici intervine, însă, o altă iluziune: Noi, e adevărat, sîntem plini de păcate, dar omenirea viitoare, strănepoții noștri... vor fi niște oameni ideali. Ei nu vor mai fi egoiști, nu vor mai fi stăpîniți de necesitățile economice și nu vor mai purta războae.

Sînt oameni cari spun și cred aceasta! Și pentrucă de multe ori sînt plini de închipuire și de inimă, sînt sinceri și entuziaști, poeți și oratori, ne subjugă și pe noi! Cu atît mai jalnică este trezirea noastră, la lumina sinistră a realității, cu cît visurile lor irenice au fost mai încîntătoare. Nu ne-ar surprinde atît de dureros epopeia roșie de azi, dacă n'am fi avut o educație atît de sentimentală și de falsă. Nu! Omul nu se va preface niciodată în înger. Va rămînea deapururi o creatură egoistă și rea, cu apucături despotice, cu pofte stricăcioase, vecinic nemulțumit, căci totdeauna dorește cîteceva care e foarte depărtat, și amar de plictisit, dacă, prin excepție, a ajuns să-și înde-

plinească dorințele. Și cum e omul, așa este, așa va fi și omenirea.

Războiul e una din tristele necesități ale condițiunii noastre pămintești. Popoarele își voesc și își croesc istoria și calea lor în lume tot atît de liber ca și fluviile calea lor către mare. Inteligența, generozitatea, arta și alte asemenea sporadice mărgăritare ale vieții omenești n'au nici o înrîurire asupra năprasnicelor șuvoaie cari se încrucișează și se înnoadă în văile bătăliilor celebre. După ce au trecut un secol ori două și privim înnapoi, începem să ne dăm seama că aceia ce s'a părut contimporanilor ca nebunia unui împărat sau perversitatea unei regine: nu era decît îndemnul ascuns al destinului. Dar lucrurile acestea sînt greu de înțeles! Tot atît de greu de înțeles cum e, de pildă, că de atîtea mii de ani, de cînd omenirea privește cerul, constelațiile rămîn stereotipe, deși sîntem convinși că stelele compunătoare aleargă în spațiu cu iuțeli amețitoare.

Firește că ne doare inima! S'au prefăcut în cenușă atîtea bogății artistice! Au căzut în pulvere venerabile creștete de catedrale! Au ars orașe vestite și străvechi! Dar ce este aceasta dacă nu sumbra noastră datină istorică?... Au ars Babilonul, Templul Dianei, Biblioteca din Alexandria! S'au năruit Ninive, Cartagina, Palmira!... Intr'o zi, arheologii vor face sondagii, în mare, ca să stabilească unde venea Londra și vor măsura, din vîrful movilelor de ruine, aria Berlinului! — *G. Gal.*

Jean Jaurès

Cerem ertare cetitorilor că acest număr al revistei noastre va cuprinde multe articole scrise într'un timp, cînd—după vorba lui Voltaire—le superflu était chose si nécessaire. Dar viața de mai înainte își are încă drepturile ei. Și după cum nașterile, morțile, căsătoriile se mai continuă, ne vom da și noi toate silințele ca, sub groaznica amenințare a fatalității, această revistă să nu-și întrerupă apariția, decît atunci cînd mînile noastre vor trebui să mînuiască sabia sau pușca.

Starea de asediu ce domnește în permanență în natură, s'a întronat cu brutalitate în țările cele mai civilizate ale Apusului. In această explozie de barbarie, mintea rămîne nedumerită, fără puncte de sprijin, neputincioasă de a reduce lucrurile la scara omenească și deci de a le înțelege. Legătura logică dintre cauze și efecte a dispărut, forțe oarbe își bat joc de năzuințele noastre cele mai senine și cer, pentru satisfacerea lor, o nesfîrșită risipă de „explozivi" naturali și artificiali,—după expresia lui Bergson. De viața individuală decid acum împrejurări stupide, ori nimicuri imponderabile,—cu un cuvînt, neantul absurdității.

Dar, oricît de înspăimîntătoare ar fi evenimentele de azi, pentru înțelegerea și insemnătatea lor ele au nevoe de conștiinți omenești. Și într'o conștiință ca Jaurès, Anatole France ori Clémenceau, ele și-ar găsi răsunetul lor cel mai de samă. Căci e spre gloria omului ca el să caute să stăpînească împrejurările oricît de nenorocite, și desfășurării lor să-i dea o orientare mai bună, prin toate mijloacele ce-i stau la indămînă și cu prețul celor mai mari jertfe. Cu toate că experiența ne constrînge să constatăm, la fiecare moment, enorma disproporție între forța evenimentelor și nimicnicia acțiunii individuale—totuși, izvorul nădejdilor noastre nu va seca niciodată și mereu vom simți în noi puteri destul de mari pentru a „lupta împotriva scăderilor vieții și a surprizelor destinului". Așa vorbia acel mare idealist care printr'un gest sumar a fost sustras Franței și omenirii întregi. „Ceia ce mi-a revelat viața,—scria el acum cincisprezece ani,—nu a fost ideia socialistă, ci *necesitatea luptei*. La vérité, pour être la vérité, doit s'armer en bataille". Nobleța sufletului său era așa de mare și atît de ferbinte îi era credința în însușirile bune ale muritorilor de pe acest pămînt, că-și permitea să viseze timpuri, cînd specia noastră s'ar compune numai din supra-oameni, ale căror energii s'ar îndrepta numai contra „fatalității lucrurilor și a mizeriilor vieții". Dar mizeriile vieții de pe această planetă sînt infinite și în zadar am arunca deasupra lor curățenia sufletului nostru. Iremediabil e cinismul firii, iremediabile vor fi și năzuințele noastre spre mai bine.

Suflet cu foarte multe laturi, cu o largă comprehenziune, cu o vastă cultură literară, filosofică și politică, a putut să se mențină pe calea de mijloc dintre intransigența marxistă și diletantismul disolvant al timpului. Fost profesor de filosofie la facultatea de litere din Toulouse, intră în 1885 în Camera franceză, reușește să formeze un singur partid din fracțiunile socialiste, partid care a ajuns să fie arbitrul situației politice. Istoria socialismului francez, cași istoria celei de a treia Republice nu se va putea înțălege fără această mare personalitate ce a fost Jean Jaurès. Locul său de onoare il ocupă însă în elocvența franceză: „nu posedă un superb talent, ci deține geniul oratoric, arta în toată splendoarea sa și înălțimea cunoscută până în ziua de azi. E Demostene, Cicero ori Mirabeau? De loc; el este el, reunind minunatele calități ale acestor clasici ai elocvenței și adăogînd pe ale sale proprii, ce sînt ale timpului nostru" (Camille Lacroix). Sub vraja geniului său, se revărsau asupra mulțimii năvălnice valuri de fiori plini de alinare și de îmbărbătare. Dela tribuna parlamentară, glasul său totdeauna vibra în serviciul cauzelor drepte și sfinte, impunînd tuturor respect și admirație, prin înălțimea ideilor, curățenia intențiilor și puterea de sacrificiu. Influența lui enormă nu o datora rangurilor, onorurilor sau bogățiilor: ea rezulta din comorile marelui său suflet. Și cît de rari sînt acele exemplare în omenire, care să dispună de destule energii interioare, pentru a proclama drepturile omului din ce în ce mai mari și mai numeroase, pentru a lărgi puterea de stăpînire a omului asupra lucrurilor și asupra sa, pentru a-l ajuta să se

descătușeze de lanțurile prejudecăților și ale vieții necontrolate, pentru a-i trezi simțul răspunderii și al demnității, pentru a-i cultiva simțul datoriei ca prin viața sa să contribue la sporirea binelui și la înlăturarea răului, pentru a-l face să înțăleagă că conștiința omenească e azilul inviolabil al oricărei demnități și ultimul refugiu al oricărei umanități superioare, că acea conștiință trebue s'o facem din ce în ce mai puternică prin cunoscuta comunicație

Ab exterioribus ad interiora
Ab interioribus ad superiora.

Iată și propriile lui cuvinte: „Dar ceia ce trebue să salvăm innainte de toate, e acel bun neprețuit cucerit de om în ciuda tuturor prejudecăților, cu prețul tuturor suferințelor și al tuturor sforțărilor: ideia că nu există adevăr interzis deplinei investigații omenești; că mai presus de toate în această lume e libertatea suverană a spiritului; că nici o putere fie interioară fie exterioară, că nici o autoritate și nici un regim nu trebue să limiteze veșnicile năzuințe și perpetua cercetare a rației omenești; că omenirea în univers e o mare comisie de anchetă, ale cărei operații nu trebuesc falșificate de nici o intervenție guvernamentală, de nici o intrigă cerească ori pămintească; că orice adevăr ce nu vine din noi e o minciună, că simțul nostru critic nu trebue să amuțască oricare ar fi adesiunile ce dăm și că o revoltă tainică trebue să însoțească toate afirmațiile și gîndirile noastre. Și chiar cînd ideia de Dumnezeu ar lua formă palpabilă și însuși Dumnezeu s'ar ridica vizibil deasupra mulțimilor, *cea dintăi datorie* a omului va fi să-i refuze orice supunere, să-l trateze drept egal cu care discuți, iar nu ca stăpîn, căruia trebue să te supui".

Spre marea noastră părere de rău, împrejurările nu ne dau răgazul să privim mai de aproape fizionomia acestui mare Francez, a cărui faimă trecuse de rîndurile muncitorimii organizate de pretutindeni și de hotarele patriei sale. Acum, cînd flacăra vieții sale e stinsă pentru totdeauna, nu ne rămîne decît să-l fericim că nu asistă la catastrofa de azi, care i-ar fi pus la grea încercare credințele și că e scutit de durerea de a-și vedea în grea cumpănă țara lui, pe care atît de mult a iubit-o și a onorat-o.—*N. P.*

Jules Lemaitre

Printre crucile noi risipite pe pămîntul francez trebue să se găsească și piatra în pripă scobită și provizoriu, a lui Jules Lemaitre. Sufletul lui de patriot naționalist s'a bucurat de-a se ridica la ceruri între steaguri și arme, laolaltă cu rămășița nevăzută, mai ușoară decît aerul, a soldaților morți pe cîmpul de onoare. Căci ilustrul mort, care n'a iubit în viață nimic, năzuia

într'o împuținare a spiritului său critic după moarte, în putința unei pasivități debarasate de orice individualitate și își făgăduise petrecerile cerești ale tuturor muritorilor mai fanatici și mai religioși decît el.

Se poate zice despre Lemaître, o victimă nobilă a cugetării, că a suferit de prea multă inteligență. Inteligența care judecă lucrurile ca să le desființeze și care se judecă și pe sineș cu acelaș desinteres și cu un dispreț egal. Inteligența interogativă, permanent agitată, față de inteligența care răspunde. Cultura-i o pregătire pentru a răspunde bine, ca un dicționar analitic la toate chestiunile date—e cultura cea bună și satisfăcătoare, almanahul popular ilustrat. Toată familia l-a citit și s'a folosit de el, tiparul e lumina...

Inteligența lui Lemaître începea să se întrebe tocmai atunci cînd inteligența normală și practică răspundea mai exact și mai clar. Se înțelege situația de amărăciune, de sarcasm și îndoială a unei astfel de inteligențe. Totul rămîne deschis, totul trebue refăcut, totul e o lacună universală. Dă-i unui om de douăzeci de ani sufletul acesta și trimite-l, ca pe Lemaître, să predea băeților de liceu retorica.

Și fă din acest bărbat tot ce poftești. Pune-l să facă versuri. El va scri *Les Médaillons*, volum slab și pripit: preocuparea adevărată a scriitorului e aiurea. Pune-l să scrie teatru: el va da scenei: *Révoltée, Le député Leveau, L'Age dificile* și se va gîndi la altceva. Roagă-l să abordeze romanul și o face: *Les Rois*. Tot ce pare a fi scris Lemaître cu o bucurie de artist lăsat în voia plăcerii de-a născoci, este *Serenus*...

Pretutindeni, acelaș spirit distrat, care-și va spune începînd să scrie o povestire: vreau să fiu neserios. Un artist, cu adevărat, Jules Lemaitre n'a fost, poate că nu a putut, poate că nu a voit să fie. El presimțea, prin inteligență, cam ce ar putea să fie un artist, dar probabil... era prea cald sau prea frig, sau ploua și norii circulau pe atlazul cerului trist. Jules Lemaître aștepta, desigur, să scrie o carte definitivă, cîndva, nu știa nici el cînd—și ar fi ajuns o carte care ar fi fost pur și simplu nemuritoare. E sigur un lucru, că numai această singură carte n'a scris-o Lemaître. O căuta, nu a găsit-o—de altfel nu a găsit-o, afară de Racine, nici la alții, la nimeni, nici la Rousseau. Racine, iubit de Lemaître!

El știa însă precis că o intreagă literatură este de prisos și că trebuește anulată. Execuția lui Georges Ohnet, care întuneca

toate mințile și strălucea formidabil a fost întreprinsă cu o conștiință violentă de distrugător profetic. Și Ohnet nici nu s'a mai sculat. Fără Lemaître, acest romancier cu platitudini mari intelectuale, ar fi fost azi mai mare decît Rostand și soziul literar al lui Victor Hugo.

O literatură care, iarăși, l-a enervat peste măsură, a fost a noilor scandinavi. Jules Lemaître era înainte de toate Francez și nu s'a învoit niciodată cu ideia că poate fi ceva bun și mare în afară de Franța, una și armonică în toate manifestațiile ei.

Dascăl, conferențiar, poet, prozator, om politic, Lemaître se află întreg în funcțiunea lui de critic, cu care a nemulțumit toate spiritele așezate și a dizolvat tăria concepțiilor primite de-a gata sau fasonate pe loc. De o subtilitate stranie, ajutat de o limbă pură și numai în nuanțe, Lemaître rămîne tipul sufletesc al indoelnicului și neasemănat de contagios, poate să ducă într'o sclavie de plăceri și desnădejde, toate inteligențele care ar căuta într'însul o icoană, un refugiu. Acest amfitrion te primește, însă cu o ironie care trebue să te facă să roșești, te adăpostește ca să te vadă dormind, te hrănește ca să te vadă gras — și toate acestea cu ironie, dar cu o ironie cu atît mai gravă cu cît este tristă și fără nici un scop determinat. Ironia vecinicului Dumnezeu. — *T. A.*

Un răspuns

Nr. din Septembre al *Convorbirilor Literare* cuprinde o învinuire și gravă și infantilă împotriva mea, iscălită de d. M. Beza. D-sa afirmă că bibliografia pe care am atașat-o la lucrarea mea, *A short survey on the Neolatins of the Near East*, apărută în Maiu, 1914, e „ceva mai mult ca un rezumat dintr'o serie de articole“ ce d-sa le-a publicat în *Românul* din Arad.

Această bibliografie am detașat-o din articolul meu *Scriitori engleji despre Romîni*, publicat în *Viața Romînească*, Iulie, 1913: — aici dar trebue de căutat vina. D. Beza se plînge că în acest articol eu nu l-am citat decît ca autor de „traduceri fragmentare din unii autori engleji“, pecînd d-sa „n-a dat numai traduceri ci a făcut cercetări asupra călătorilor engleji“. Dacă lucrurile s-ar opri aici n-ar fi nimic „nedrept“ sau „neonest“, căci într'adevăr oricine poate constata din colecția *Românului* din Arad că am avut dreptate să nu afirm mai mult în nota mea. D. Beza e liber să-și aprecieze munca cum vrea... dar... *scripta manent.*

D. Beza afirmă că toți călătorii engleji, pînă la anul 1840, menționați în articolul meu, — *afară de unul din 1673*, — se găsesc

și în *Românul* (nu am la îndămînă colecția *Românului* să o cercetez); iar dela 1840, pe lîngă cei citați de mine d-sa mai citează încă trei, — *acum*: prin urmare lista mea nu e complectă, și nu e complectă după 1840, pentrucă la data apariției articolului meu, d. Beza nu trecuse cu cercetările sale de această dată și-și oprise lista la 1840. Eu nu cred nici acum lista complectă și această credință e cuprinsă chiar în titlul articolului meu care nu se raportă la *Călătorii engleji despre Romîni* ci la *Scriitori engleji despre Romîni.* Prin urmare nici n'am pretins nici nu admit monopolul de listă, pe care o consider deschisă.

D. Beza caută să explice originea articolului meu, *Scriitori engleji despre Romîni*, — și aici d-sa trece de cadrul literar, singurul pe care îl poate oferi o revistă colaboratorilor săi. Iată textual explicația:

„Se cade să lămurim, că atît articolul în chestie *(Scriitori engleji despre Romîni)*, cît și lista din broșura engleză sînt ceva mai mult ca un rezumat dintr'o serie de articole ce le-am publicat în *Românul* din Arad. Aceste articole, strînse într'un caet, le-am pus la dispoziția d-lui Botez, care, alcătuindu-și din ele articolul din revista ieșană, tocmai la coadă strecoară o notiță, că «traduceri fragmentare din unii autori engleji a dat și scriitorul acestor rînduri». Pesemne, o scăpare din vedere; altfel ar fi și nedrept și neonest“. Afirmarea e clară, categorică, nu admite nici comentarii, nici interpretări: oricine înțelege ce voește să spue d. Beza. Cetitorul însă e trimis să controleze singur afirmarea d-sale, la colecția *Românului*, — ceia ce e foarte greu pentru mulți. Dar d. Beza care are adunate la un loc articolele împrăștiate în *Românul*, în caetul ce „l-a pus la dispoziția mea“, avea înlesnirea și *datoria* să arăte *cum* eu mi-am „alcătuit“ articolul. De ce d. Beza a renunțat la sistemul fără replică al „punerii pe două coloane“? Cînd poți produce dovada în mod onest pentruce să alergi la altfel de mijloace, din alt domeniu decît din cel al ofensivelor literare? Nu s-a gîndit d. Beza că colecția *Românului* cu traducerile d-sale se poate găsi, și afirmația se poate controla? Cît de convingător se poate face dovada, de obiceiu, prin sistemul paralelismului! Dar poate fi cetitor atît de naiv să creadă pe d. Beza — fără dovadă — că eu am putut fi atît de inconștient! D. Beza afirmă că eu „n-am deschis“ măcar autorii cu care îmi documentez articolul, deși d-sa recunoaște că în lista mea sînt autori care nu sînt în a d-sale. N'a observat d. Beza, în articolul incriminat, că nu există citat neraportat

la pagina cărții de unde-i luat? Că chiar și rezumatul ideilor e paginat? De ce n'a afirmat măcar că eu mă refer la aceleași pagini traduse de d-sa? *Românul* nu poate îngădui însă nici această constatare, căci ideile conducătoare din articolul meu cer altă documentare decît traducerile d-lui Beza... și sînt aceste idei măcar menționate în *Românul?* D. Beza era dator să clarifice lucrul; procedeul e consacrat și legitim, și articolele în discuție sînt cuprinse în colecții de reviste și de ziare. Atît materialul cît și metodul îi erau dar perfect cunoscute d-lui Beza. De ce a părăsit terenul lealității? Și de ce *Convorbirile Literare* nu suprimă din cuprinsul lor locurile virane care pot adăposti lucruri necurate? D. Beza desigur își amintește cuvintele din „Othello":

Cine îmi fură punga, fură un lucru de nimic;
Ea a fost a mea, acum e a lui, și a fost sclavă la o mie alții;
Dar cel care îmi fură reputația,
Fură dela mine ceva care pe el nu-l îmbogățește,
Iar pe mine mă sărăcește într'adevăr.

*

D. Beza remarcă că titlul cărții lui Edward Brown l-am dat greșit din cauză „se vede" că l-am luat dintr'un isvor strein. Am controlat titlul dat de mine cu cel transcris de d-sa: nu e nici o greșală; lipsește din el numai cuvîntul „*some*" ceia ce nu e greșală de limbă nici nu aduce vre-o alterare în înțeles. Pentruce acest „se vede"? Eu spun categoric că citez pe acest autor după traducerea lui franceză, unde era dat și titlul englez întocmai cum l-am dat eu. Citațiile și paginația le-am dat tot după ediția franceză, pentrucă n-am putut dispune—după cum spun în articolul meu—de ediția engleză. Dar lucru curios: pentru a uniformiza articolul meu l-am rugat personal pe d. Beza, la București, să cerceteze ediția engleză și să-mi comunice paginația din acea ediție pentru a o introduce în articolul meu mai tîrziu. D. Beza nu mi-a răspuns însă și acum admite un „se vede" și greșeli de titlu. Cînd e vorba de glorie, ce nu face omul!

Dar îmi rămîne de lămurit chestia caetului după care eu „mi-aș fi alcătuit" articolul,—acel caet—tezaur care conținea în el traducerile d-lui Beza, din *Românul*. Cetitorul să-mi dea voe să fac aici o scurtă digresie din reminiscențile mele de călătorie. L'am cunoscut pe d. Beza la Londra, și imediat s'a apropiat de mine. Păreri deosebite de ale mele nu exprima nici

în chestii literare, nici în discuții sociale, cu privire la starea lucrurilor din țara noastră. Era de perfect acord cu mine și în aprecierile asupra oamenilor noștri publici. Mi-a spus că colaborează din cînd în cînd la *Convorbiri Literare*, dar cu sufletul e cu *Viața Romînească*, la care mi-a propus colaborarea fără să i-o cer. A căutat într'un cuvînt să stabilească acel fond intelectual necesar prieteniei între bărbați. In curînd am devenit ceva mai mult decît sfătuitorul literar al d-lui Beza: d-sa îmi citea bucățile scrise, mă consulta, și mi le dădea acasă cu rugămintea să le fac corectările necesare și să-i comunic observațiile ce voiu crede. Imi amintesc că la o asemenea lecție de estetică literară a fost de față un alt Romîn pe care l-am cunoscut tot la Londra: d. Madgearu, azi cunoscut publicist în București. Mi se pare, *Un necunoscut* era titlul bucății pe care o adusesem corectată de acasă. Astfel am ajuns și eu, *in partibus*, colaborator la revista d-lui Mehedinți, sub pseudonimul M. Beza. Vrînd să-și scoată volum, d. Beza m'a rugat să-i corectez și producțiile tipărite mai înainte în *Convorbiri Literare*. Imi amintesc că dintr'o bucată, în care vorbea despre Dumineca la Londra, i-am amputat unele părți pe considerația vulgarității de cugetare; d. Beza m'a ascultat, ca totdeauna, și în volum a suprimat părțile care apăruseră în *Convorbiri*. Astfel am concurat și la premiul Academiei, prin volumul d-lui Beza, căci d. Beza a prezentat volumul Academiei. Nu știu ce soartă a avut acel volum: în orice caz acordarea sau neacordarea premiului Academiei consacră deopotrivă talentul scriitorilor noștri.

Defilîndu-mi producțiile d-sale, cînd în proză, cînd în versuri, d. Beza „mi-a pus la dispoziție" și articolele din *Românul* cu care eu mi-am făcut gloria întunecînd pe a d-sale. Necontenit d. Beza îmi făgăduia colaborarea la *Viața Romînească*, deși eu, din delicateță, nu insistam, căci vedeam că îi e frică de ea măcar că o făgăduește. Cum corectam bucata destinată pentru *Viața Romînească*, d-sa o trimetea la *Convorbiri*, promițîndu-mi o alta —fără să i-o cer—pentru „revista ieșană". Nu insistam nici odată, și respectam timiditatea d-lui Beza.

Odată cu trimiterea volumului de proză, cu dedicație, d. Beza mi-a trimis și o poezie pentru *Viața Romînească*,—atenție care coincidea, din întîmplare, cu *venirea la putere* a actualului regim politic. Ambele erau întovărășite de o scrisoare foarte amicală. Am dat volumul să fie recenzat de d. Topîrceanu, și am citit poezia ca să o public. Am găsit-o însă absolut nepublicabilă.

Am rugat să o citească şi alţi colegi din redacţie, şi toţi au constatat acelaşi lucru. Atunci am scris d-lui Beza că, prieteneşte îl sfătuesc, în interesul reputaţiei lui literare, să nu insiste să publice această poezie, şi l-am întrebat dacă doreşte să i-o înapoez. Poezia se păstrează, iar eu n'am mai avut nici o ştire dela d. Beza până acum, cînd, aşa de tardiv, şi-a găsit gloria uzurpată. Acum, pentru liniştea sufletească a d-lui Beza, declar aici că am depus la Biblioteca centrală din Iaşi, spre controlul oricui se interesează, manuscrisele mele engleze ce mi-au servit la articolul incriminat, şi care cuprind un material cel puţin de cinzeci de ori mai mult decît cel extras din ele pentru articol. Fiecare din autorii citaţi e extras în parte, şi-şi are *partida* lui.—*I. B.*

---

† Dimitrie Sturdza

Numai la cîteva zile după trecerea din viaţă a Regelui Carol, s'a stins şi fostul lui sfetnic, bătrînul Dimitrie Sturdza.

Facem această apropiere nu numai fiindcă e vorba de doi oameni care au jucat îndelungă vreme un rol însemnat în această ţară, dar pentrucă ni se pare că moartea apropie azi două fiinţe între care s'ar putea găsi şi alte trăsături de asemănare: aceiaşi disciplină sufletească, aceiaşi înfrînare de sine, aceiaşi voinţă fermă şi hotărîtă, aceiaşi rară putere de muncă închinată cu o neclintită statornicie binelui public.

Cu Regele Carol, Dimitrie Sturdza s'a întîlnit nu numai pe terenul politic, ci şi în mişcarea culturală a ţării: în Academia Romînă au răsunat adesea cuvîntările lor, şi multe momente însemnate din viaţa noastră culturală i-au găsit alături.

Iată pentruce în mintea noastră stărue apropierea dintre aceşti doi bărbaţi care prin viaţa şi activitatea lor pare că au voit să fie o pildă dojenitoare pentru fiii acestei ţări, in genere nu tocmai disciplinaţi la suflet şi cu nu prea mult dor de muncă grea şi statornică.

Şi dacă Regele Carol a închis ochii în mijlocul grijilor şi frămîntărilor marilor probleme pe care situaţia i le impunea, apoi pe bătrînul Dimitrie Sturdza, retras din luptele politice, moartea l-a smuls din mijlocul cărţilor şi documentelor între care îşi petrecea acum în urmă timpul—muncind aşa, bătrîn şi singuratic, pentru luminarea trecutului ţării sale.

O carte

Noul volum al colaboratorului nostru, d. I. Botez,—*Studii şi Observaţii*,—cuprinde 314 pagini, în formatul volumului său *Aspecte din Civilizaţia engleză*. Aproape jumătate din cuprinsul acestui volum este inedit. Părţile din el care au apărut în revista noastră, au fost toate revăzute de autor.

APEL

Către cetitorii şi prietenii „Vieţii Romîneşti"

Dispariţia marelui cetăţean Spiru Haret impune Iaşului, al cărui fiu a fost, datoria pioasă de a ridica în acest oraş un monument demn de memoria lui.

Facem apel la toţi cetitorii şi prietenii noştri, care în cea mai mare parte au dus lupta pentru deşteptarea satelor noastre, sub conducerea marelui dispărut, să sprijinească iniţiativa luată de „Viaţa Romînească", cu prinosul lor oricît de modest.

Sumele destinate acestui scop, rugăm să fie adresate—cu indicaţia specială: **„pentru monumentul lui Haret"**—administraţiei revistei noastre. In fiecare număr vom publica numele subscriitorilor.

„Viaţa Romînească"

LEI B.

Suma din urmă 8411, 45

Lista d-lui D. Dogaru, profesor, Brăila: D. I. Dogaru 10, Radu I. Corbu 5, G. Petrescu 5, I. Brătescu 5, Th.
N. Ciuntu 5, I. R. Simionescu 5, G. Procopiu 5, I. Anuşca
5, I. Pipoş 5, M. A. Bogdănescu 5, P. Şerbănescu 3, M. Fi-
lip 3, C. Guşcilă 2, Vintilă C. Olănescu 5, I. Almăjeanu 5,
D. Dimitrescu 5, V. Goraş 5, I. Angelescu 3, I. D. Ştefă-
nescu 5, G. Rătescu 10, în tetal . . . . 101 —

Lista d-lui I. D. Ştefănescu, profesor, Bucureşti:
Ioan D. Ştefănescu 5, M. Filip 1, Vint. C. Olănescu 1, Gh.
Petrescu 1, C. Procopiu 2, I. Anuşca 1, Maior D. Ştefănescu
4, N. Dimitrescu 5, N. Hagiescu 5, G. Emland 5, A. N. An-
ghel 1, A. Ionescu 5, Gh. Pană 1, Const. Onescu 2, Mih.
Popescu 2, Florea Ioan 1, Vasile N. Dragan 1, Sol. Herşco-
vici 1, Iosef Herman 2, Nae Stoica Neagu 1, Struca Vasile
1, Pasteu Ghiţă 1, Vasile Velciu 1, Hrist. Danilescu 5, V.
C. Alexandrescu 1, în total . . . . 56 —

Banca populară „Leacul Nevoei", Buciumi Iaşi . . . 20 —

Lista d-lui Dr. I. Alexandrescu, Buhuşi . . . . . 54 —

Banca populară „Frăţia" Mestacani-Neamţ 28, 50

Lista d-lui N. Cristescu, institutor, Olteniţa: Nic.
Cristescu 5, L. Nicolescu 1, C. Hamagea 1, M. Tretinescu
1, D. Dimitrescu 5, M. Popescu 2, V. Teodoru 2, D-ra Ana
Mihailescu 1, Ilie Constantinescu 1, Atanasie Nica 1, Elevii
cl. III şcoala de băeţi din Olteniţa 3.75, în total 23, 75

Report . 8,694, 70

Report . 8,694, 70

Lista d-lui V. C. Mardare, notar, Podu-Iloae: Vasile C. Mardare 10, Vasile Filipescu 10, Nicu Dimitriu 10, Xenofon Vlasto 10, I. M. Buchman 20, M. Gheţu 10, Fr. Klepper 20, G. Haimovici 5, Aurel Zaharescu 5, Gh. A. Oloeru 5, Dr. Marinescu 5, I. Abramovici 20, S. Oivid 5, G. Strulovici 5, Th. Rusu Simionovici 5, M. I. Schor 5, N. Nastase 5, Petru Rusu 5, Gh. Rotopanu 5, Jean Haimovici 5, Şt. Teodorescu 5, Jean M. Popa 5, Gh. Miron 5, V. Fisler 5, D. D. Daderlat 5, S. Federman 5, D. Rota 3, în total . . . . 203, —

Lista d-lui August Petay, Pătulele, jud. Mehedinţi: D. Braghină 1, I. Dimitrescu 1, G. Popescu 1, Georgescu 0.20, Pavel Popescu 0.25, Al. Popescu 1, M. S. Popescu 0 50, N. Donescu 0.50, Radu Popescu 0.20, Pârvu Popescu 0.20, G. Oproiu 0 50, I. Pleniceanu 0.50, Ristea Golea 0 50, I. Pecie 0.20, N. Tudorescu 0.20, H. Ionescu 0.25, Pr. Gh. Ionescu 0.25, Vlad Socolovici 0.30, C. D. Nastasiu 0 50, Eracle Cintirugă 0.25, Ioan I. Manea 0.20, M. Vasile 0.30, Megopanovici 0.50, P. B. Sapună 0.20, A. Petay 3, în total . . . 14, 50

Lista d-lui Enea Patriciu, învăţător, Smulţi-Covurlui: Ene I. Patriciu 1, G. P. Salviu 0.50, Manole Gologan 0.50, Pavel C. Tofan 0.20, în total 2, 20

I. A. Rădulescu-Pogoneanu, prof. Bucureşti . . . . 20 —

Lista Preotului N. Gidei, Galaţi: Econ. Şt. Virgolici 5, Econ. Gh. Popescu 1, Econ. N. G. Gidei 5, Econ. David Popescu 1, Econ. Gh. Costin 1, Econ. L. Cosma 2, Econ. B. Ch. Medus 1, în total . . . . 16 —

Total. 8950, 40

RECENZII

Constanţa Hodoş. *Aci, pe pămînt.* Nuvele. Bucureşti, 1914.

Volumul d-nei Constanţa Hodoş se ceteşte cu plăcere, deşi se prezintă cu părţi foarte inegale. Aceasta se datoreşte în primul rînd faptului că într'însul se întîlnesc multe consideraţii interesante, expuse mai totdeauna într'un stil de o corectitudine remarcabilă. Şi aşi mai adăoga ceva: din cetirea acestor pagini se relevă un suflet distins de femee.

Lucrurile înfăţişate nu se prezintă însă totdeauna însufleţite de viaţa, pe care le-ar dori autoarea. Trebue s'o spun dela început: majorităţii bucăţilor li lipseşte viaţa lăuntrică.

Prin contrast, stilul corect al autoarei face de multe ori să răsară sărăcia fondului. Aşa e de pildă nuvela *Foc şi cenuşă*, care e o relatare conştiincioasă a întîmplărilor descrise, amintind prin stil şi factură procedeele anumitor nuvelişti ai noştri. Şi tot aceiaşi lipsă de semnificare mai adîncă se întîlneşte şi în *Oglinda*.

Aiurea lipsa de o viaţă mai intensă se datoreşte faptului că scriitoarea priveşte întîmplările la suprafaţă. In aceiaşi bucată se întîlnesc consideraţii interesante alături de o privire puţin adîncă a societăţii. Intr'una din nuvele lipsa de comprehensiune în privinţa împrejurărilor sociale face chiar ca expunerea să pară senzaţională.

Partea volumului d-nei Constanţa Hodoş, care în adevăr e izbutită, e aceia formată de bucăţile intitulate în mod colectiv *Amintiri din copilărie.* In special pentru bucata *Maiaiul* autoarea merită desigur toată lauda noastră. E într'însa o emoţionalitate puternică, care nu poate să nu impresioneze. Şi tot din această parte a volumului, trebue menţionată şi *O poveste adevărată*.

Dacă va şti să se restringă în cadrul acesta, autoarea, care posedă îndăminarea scrisului şi darul de a lega amănuntele în consideraţiuni de multe ori interesante, va putea da lucrări din ce în ce mai izbutite şi care în acelaşi timp să fie şi un document al unor împrejurări cu o fizionomie originală şi atît de interesantă.

C. A.

***

Radu Rosetti. — *Nici într'un chip cu Rusia.* Bucureşti, 1914.

O broşură de patruzeci de pagini, scrisă cu o vădită intenţie de propagandă. Titlul ei arată lămurit care e crezul autorului. In aceste clipe grele pentru rominime, în care atîţi chemaţi şi nechemaţi nu au pierdut „prilejul de a tăcea" şi şi-au răspîndit cu îmbelşugare prin grai şi prin scris

părerile lor banale şi argumentele lor naive şi eftine, în care rusofilismul e strecurat sub eticheta sentimentală a Franţei îngenunchiate, am cetit cu o deosebită mulţumire cuvîntul autorizat al veneratului nostru istoric şi economist.

In o formă foarte concisă, în care tonul de polemică vie devine uneori aprig până la satiră, autorul a expus în chip sistematic argumentele care, după părerea sa silesc Romînia să ia poziţie împotriva Rusiei în actualul războiu. Simpatia noastră pentru Franţa este explicabilă şi întru cîtva justificată, dar d. Rosetti relevă cu drept cuvînt că pentru susţinerea *intereselor* neamului romînesc nu putem aştepta nici un ajutor dela această ţară, care dela 1870 până la 1913 a avut în mod sistematic o atitudine tot atît de duşmănoasă faţă de noi ca şi acea a Rusiei imperialiste. Dacă dela 1913 atitudinea Franţei şi a Rusiei s'a schimbat în parte, aceasta nu' trebue să ne înşele. Icoana nenorocitei Basarabii trebue să ne fie în această privinţă o pildă şi o avertizare. Această provincie, *mai mare decît întreaga Moldovă*, şi care numără 2 milioane de Romîni, e lipsită după o sută de ani de stăpînire rusească de cele mai de nevoe aşezăminte. Lipsită de drumuri, lipsită de îngrijire sanitară, lipsită de şcoli în limba ei şi cu populaţia rurală (adică toţi Romînii) care nu numără nici *doi ştiutori de carte la suta de suflete*, Basarabia e în primejdie neîncetată de a fi desnaţionalizată. E adevărat că peste Carpaţi sînt 4 milioane de Romîni pe care nu trebue să-i uităm. Dar nici pe de parte nu se poate compara soarta jalnică a ţăranilor basarabeni, cu aceia a celor 4 milioane de Romîni, supuşi imperiului habsburgic, care reprezintă partea cea mai energică a neamului nostru. Aceştia în adevăr au de luptat din greu cu Ungurii, dar „poate oare primejdia deznaţionalizării a 4 milioane de Romîni, tocmai cei mai mulţi şi cei mai bogaţi din tot neamul, prin voinţa a 10 milioane de Unguri să se asemene cu primejdia desnaţionalizării celor 2 milioane de Romîni din Basarabia, ţinuţi înadins de Rusia în stare de desăvîrşită înapoere, cu o conştiinţă naţională numai instinctivă, cu desăvîrşire lipsiţi de conducători, părăsiţi de clasa superioară, primejdie care vine dela mîna a mult peste o sută de milioane Ruşi?" Hotărît: Basarabenii sînt partea din neamul nostru cea mai expusă la peire.

Alături ca Rusia ar ieşi „o Romînie întregită cu ce se va milui Rusia să ne permită a lua, cu Germania învinsă şi slăbită şi cu Austria nimicită, încunjurată de trei părţi de Slavi", deci o Romînie vasală a Rusiei, care ar vedea dînd înapoi începutul nostru de *cultură latină apusană* pentru a face loc *inculturii şi barbariei ruso-răsăritene*. Dar nu numai atît. De pe acum se vorbeşte în Rusia,—şi în cercurile cunoscătoare a situaţiei aceasta e socotit ca foarte probabil,—că Rusia, învingătoare, ne-ar pretinde în schimbul provinciilor din Ardeal *gurile Dunărei şi ţărmul Mării Negre*. Insă răpirea ţărmului mărei ar însemna înmormîntarea pe veci a speranţelor noastre de dezvoltare naţională şi economică. Cu un cuvînt: „izbînda Rusiei în războiul de faţă ar însemna peirea noastră". O Romînie liberă şi puternică nu poate fi nici într'un chip dorită de Rusia. Sîntem puşi prin o fatalitate istorică în calea aspiraţiilor ei fireşti, drumul ei la mare liberă trece peste noi. Din contra „Germania nu se hotărăşte cu noi, interesele ei nu se lovesc nicăiure de interesele noastre (ba din contra coincid N. R.); este spre folosul ei să existe la gurile Dunării şi pe coasta Mării Negre un stat tînăr, plin de vitalitate, capabil de mare dezvoltare şi de frumos viitor, ocîrmuit de un vlăstar al

familiei împărăteşti germane, pe care Germania să se poată bizui ca pe un prieten credincios".

„In asemenea împrejurări nu putem să stăm la gînduri asupra căii ce trebue să apucăm. Să ne unim cu acei dela care avem mai puţin de temut, a căror prietenie pentru viitor se arată mai sigură şi mai de preţ, să dăm deci şi noi ajutor împotriva duşmanului nostru celui neîmpăcat, singurul primejdios, cu atît mai primejdios, cu cît este perfid şi umblă să ne adoarmă cu făgădueli, cu momeli şi cu dezmierdări. Să alergăm la mîntuirea singurei ramuri din neamul nostru pe care o ameninţă peirea, să facem iar un trup din Moldova de dincolo cu cea de dincoace de Prut, să ridicăm blăstămul ce apasă asupra acestui rîu".

La această răspîntie a istoriei noastre, cînd orice pas nesocotit poate atrage după sine *cea mai mare greşală politică* din istoria acestui neam nenorocit, se cuvine ca orice romîn de bună credinţă să citească cuvintele aşa de convingătoare ale acestui sfetnic al neamului. Fie ca spusele sale aşa de simple şi de obiective să întoarcă din calea lor pe cei rătăciţi.

Noi Moldovenii îi mulţumim din adîncul inimii pentru cărticica aceasta în care vedem că durerile neamului sînt de astă dată în primul rînd durerile noastre, ale uitaţilor de peste Milcov.

E. T.

***

G. Galaction. *M. Eminescu*. 1914, Bucureşti, „Flacăra", preţ 50 bani.

O biografie onestă e bine compănită: din diversitatea informaţiilor asupra vieţii lui Eminescu, d. Galaction a ales pe cele necontestate şi caracteristice. Dar, cu deosebire, fiecare rînd, fiecare pagină aduce mărturie că d. Galaction s'a apropiat cu evlavie de mormanul de date şi de referinţi despre Eminescu.

Am cetit broşura d-lui Galaction cu bucurie rară; până acum văzusem prea multe monografii ale oamenilor noştri mari, scrise cu nechibzuinţă sau cu nestăpînită poftă de cîştig. D. Galaction însă ne-a dat complectă satisfacţie.

Asupra scriitorilor noştri morţi apasă un blestem: paginile pe care ei schiţase contururi de poezii sau arhitectura studiilor, paginile incrustate în litere fine, cu îngrijire rînduite, poartă impresiuni de degete unsuroase—urmele istoriografilor de carieră. Mormintele lor sînt des tulburate;—istoriografii escaladează grilajurile de fier; rîd vulgar şi vorbesc tare; cu talpa plată calcă ţărna de pe splendida ţeastă din fundul groapei; şi, lacomi, rup florile din straturi şi, în coşuri, le poartă prin tîrg de vînzare.

D. Galaction s'a apropiat de mormîntul lui Eminescu, în odăjdii, ca un preot bătrîn şi cuvios la leturghie. A răsfoit parcă la creştetul lui,—înainte de a începe să-i scrie povestea vieţii,—o evanghelie veche şi prăfuită; cu degetele tremurînd a întors filele stropite cu boabe de ceară, şi a consteiat cu lacrămi filele pe care au plîns de mult lumînărele. După slujba aceasta numai, d. Galaction a întins sfios mîna printre gratiile grilajului şi a cules cîteva flori; a făcut din ele mănunchiu, dar nu le-a purtat prin tîrgul neguştorilor, ci—cu grijă—le-a pus pe fereastră într'un vas de lut, smălţat; şi în fiecare zi, le stropeşte cu apă din aghezmătarul, în care alţii au vrut să-şi spele mînele murdare; dar mînele lor au încremenit de-asupra marginei vasului sfînt.

Rd. S.

***

G. Gane, inginer. *Industria în Romînia şi învăţămîntul nostru superior.*

D. Gane a dat publicităţii o conferinţă pe care d-sa a ţinut-o la „Cercul de studii economice şi financiare"

asupra industriei în Romînia și învățămîntului nostru superior.

La început d-sa ne înfățișează starea actuală a industriei noastre, căutînd să stabilească importanța pe care a căpătat-o industria în viața noastră economică și arată că rezultatul este destul de îmbucurător.

In 1912 aveam în țară 852 fabrici încurajate de stat (dintre care 258 mori). Numărul fabricilor neîncurajate nu a putut fi stabilit. Capitalul investit în industria țării, ne spune d. Gane, trece azi de un miliard lei, afară de capitalul investit în industria extractivă a cărbunilor, sărei și a carierelor. Valoarea produselor industriale a ajuns în anul 1910—1911 la suma de 471 milioane lei, reprezentînd 25°/o din valoarea totală a produselor industriale și agricole. E de remarcat că azi acest raport s'a deplasat în favorul produselor industriale, de oarece după prețurile de azi ale petrolului și derivatelor sale, aceste singure reprezintă mai mult decît valoarea totală a producțiunii noastre de porumb. „(Monitorul petrolului". Octombrie).

Asupra naționalizării capitalului din industrie (11—13°/o capital romînesc), d. Gane nu inzistă prea mult, căci după d-sa această chestiune este subordonată chestiunii naționalizării personalului întrebuințat. Cred însă că aici d. Gane greșește, de oarece—după părerea mea—factorul determinant în alegerea personalului este tocmai, în primul rînd, capitalul; iar legile oricît de severe ar fi, nu pot impune unui capital străin personal național. Dacă totuși se poate ca, deși capitalul străin, personalul să fie național, ar trebui să se schimbe complect felul în care acest capital participă azi în industria noastră, în special în cea petroliferă.

Capitalul francez de ex. care formează încă în mare măsură fondul băncilor germane, atrage după sine numai o dependență a pieții germane de cea franceză, fără ca el să se poată amesteca în conducerea efectivă a băncilor germane.

Nemicșorînd întru nimica importanța elementului național în industria noastră, cred însă că naționalizarea industriei nu se poate ajunge decît sau prin naționalizarea capitalului sau printr'o altfel de participare a capitalului străin, și anume o participare indirectă în care conducerea să fie națională.

Statistica ne dă asupra elementului romînesc întrebuințat în industria noastră date destul de triste: în general se poate spune că, pe cînd lucrătorii nespecialiști sînt aproape toți Romîni, începînd cu lucrătorii specialiști și pînă la personalul tehnic și administrativ superior, proporția străinilor crește. După statistica alcătuită chiar de d. Gane rezultă că din personalul tehnic numai 42,5°/o sînt Romîni, iar din cel administrativ numai 64°/o, restul fiind străini. Acesta pentru totalitatea industriei, pe cînd în industria mare lucrurile stau și mai rău. Situația este ceva mai bună în industria petroliferă, unde, în urma înființării școalei de maeștri sondori din Cîmpina, proporția elementului romînesc a crescut ajungînd la următoarele țifre: maeștrii sondori-șefi: 70°/o, maeștri în atelier 88°/o, sondori și lacari 98,5°/o, salahori cu ziua 99°/o. Și cu toate acestea legile industriale—în special ultima lege din 1912—sînt departe de a remedia, pe cît e posibil, acest rău. Pentru personalul tehnic ultima lege cere numai 25°/o Romîni după 10 ani și 60°/o după 20 de ani, prin personal tehnic înțelegîndu-se „contra-maeștrii, capi de echipă, capi de secție, desenatori, ingineri sau impiegați tehnici (?), directori și subdirectori tehnici, maeștrii sondori, capi de sondori, capi de exploatațiune minieră". (pag. 27). „Aceasta este o mare nedreptate adusă elementului național și d. Gane are perfectă dreptate cînd spune: „Aceasta nu înseamnă nu-

mai a descredita industria la noi și a ne împiedeca de a trage vreodată foloase reale de pe urma ei, dar acest articol din legea industrială dovedește chiar o necunoaștere a situației actuale a personalului din industria noastră. Azi noi avem 85°/o maeștrii sondori romîni, iar legea cere 60°/o după 20 de ani abia, azi avem 47°/o ingineri romîni în exploatarea petrolului și legea cere 25°/o după 10 ani abia, azi... avem în medie 43°/o Romîni din personalul tehnic așa cum îl prevede legea din 1912, iar legea cere 25°/o abia peste 10 ani!!!

Legiferîndu-se pentru viitor în asemenea mod s'a făcut o mare greșală, căci prin aceasta se exclude elementul romînesc din industria noastră pe cînd ținta noastră trebue să fie ca industria să ne aparțină și aceasta nu va fi decît atunci cînd vom avea numai „maieștri romîni, numai meseriași și mecanici romîni, numai ingineri și chimiști romîni, numai directori și administratori romîni!" (pag. 29).

Pentru aceasta însă e nevoe ca statul să dea putință formării unui personal tehnic prin înființarea de școli profesionale și tehnice, continuă d. Gane. D-sa inzistă deocamdată numai asupra învățămîntului superior și cu drept cuvînt, de oarece este lucru evident că atunci cînd personalul superior va fi național, cel inferior va fi de asemenea. Dintre inginerii care ne vin anual din străinătate, ingineri de diferite specialități, foarte puțini se îndreaptă către industrie; majoritatea sînt reclamați de funcțiunile statului, unde cererea de ingineri este încă foarte mare. Față de această cerere statul este dator să rezolve această chestiune prin înființarea unei școli tehnice superioare.

Aici poate d. Gane ar fi făcut bine să ne arăte numărul inginerilor ce ne vin anual din străinătate (după diferite specialități) precum și locurile pe care aceștia le ocupă. Aceasta complectată cu numărul actualilor elevi în școlile tehnice superioare din străinătate ar fi demonstrat cu cea mai mare evidență necesitatea imediată a reorganizării învățămîntului nostru tehnic superior.

Mai departe d. Gane face o largă expunere a învățămîntului superior din Germania, Franța, Elveția, America etc., ajungînd la concluzia că școlile germane și americane sînt acelea care dau viitorilor ingineri o pregătire mai potrivită menirii lor.

Revenind la țara noastră d-sa arată diferitele propuneri care s'au făcut pentru reorganizarea învățămîntului nostru superior, din care se vede că pe cînd unii cer institute de științi aplicate pe lîngă facultatea de științi, alții cer o școală specială tehnică. Interesantă este propunerea d-lui Antipa care cere înființarea unei „Mari Școli de Științe Aplicate" ale cărei cursuri în primii ani să fie făcute la universitate. D. Gane crede că numai o școală specială poate da adevărați ingineri, viitori conducători tehnici. Școala națională de Poduri și Șosele nu tinde—în actuala ei organizare—la ajungerea acestui scop; toate propunerile de reorganizare a acestei școli au rămas pînă acum fără nici un rezultat practic.

In încheere d. Gane propune înființarea unei „Școale tehnice superioare moderne, pe baze educative nuoi, cît se poate mai americane, desființare de internat, libertate de cursuri, laboratoare, ateliere, practică în fabrici sau pe șantier, etc." D-sa propune pentru această școală patru secțiuni și anume: Ingineria mecanică și electrotehnică, industrială, ingineria constructivă și ahitectură civilă, ingineria minieră.

Interesanta conferință a d-lui Gane va folosi tuturor acelora care înțelegînd că de cultura unui popor depinde în primul rînd progresul lui economic, avînd la dispoziție un material

destul de bogat, se vor convinge că instituirea cît mai neintirziată a unei școli tehnice superioare, este determinată de trebuințe reale. Printre aceștia legiuitorii noștrii vor avea cei dintii multe de învățat și sperăm că nu vor mai face pe viitor greșeli ca aceia cu reorganizarea și clădirea unei școli speciale de arhitectură care ar fi trebuit să fie înglobată in această școală tehnică superioară; răul de care suferim de atita vreme, căutind să organizăm întotdeauna ceva incomplect, călăuziți de studii pripite și interese personale, va trebui să dispară cît de curind, iar pentru aceasta studiul d-lui Gane este un început îmbucurător.

I. T.

***

Dr. S. Chicoș. *Protecționismul și viitoarele tratate de comerț.*

Inainte de a izbucni războiul european mai toate popoarele din Europa făceau pregătirile necesare pentru ca pe cale pașnică să ajungă la noi înțelegeri în politica comercială internațională, actualele convenții comerciale urmind să expire în 1917.

Ceva mai mult Germania, prin glasul autorizat al secretarului de stat Dr. Delbrück, propunea ca să nu se denunțe actualele tratate de comerț pentru a nu da loc la noi discuțiuni și animozități, care ar putea contribui la răcirea relațiunilor dintre popoare.

Nu mult după această declarație Germania a declarat războiul, care va avea de sigur o puternică influență asupra stabilirii noilor baze ale traficului internațional. E posibil ca acest războiu să aducă după sine și un războiu vamal, care să pue mari piedeci relațiunilor economice dintre popoare, mai ales că Germania și Austria au profitat totdeauna de ocaziuni cind ceilalți contractanți erau într'o situație neconsolidată pentru a căpăta cele mai mari concesiuni cu cele mai mici sacrificii.

De aici nemulțumirile cercurilor interesate din Franța, Rusia, Serbia și chiar dela noi.

Pentru a-și apăra cît mai bine interesele lor, mai toate statele, atit cele ce obișnuiau a primi condițiuni cît și cele ce puneau condițiunele, au început de vre-o 2 ani lucrările pregătitoare pentru stringerea materialului, care să le permită găsirea și obținerea soluțiunilor celor mai potrivite economii naționale.

D. dr. S. Chicoș, cunoscut prin studiile sale economice, se ocupă într'o broșură cu titlul de mai sus de aceste lucrări pregătitoare, de curentele formate a da soluțiunele propuse de cercurile interesate din Germania, Austro-Ungaria și Rusia. Din studiul d-lui dr. Chicoș reese că Germania este mulțumită cu actualele convenții comerciale și nu ar dori decît oarecare concesiuni pentru a mări exportul produselor industriale. Curentul agrarian cere însă mărirea taxelor de import asupra produselor agrare, ceia ce însă ar însemna o mare piedecă pentru obținerea de reduceri a taxelor de import asupra fabricatelor exportate în țările agricole ca Rusia, Romînia etc., care, de astădată, mai mult ca oricind vor pretinde, în schimbul concesiunilor ce vor admite pentru industria germană, ca și Germania să facă cele mai mari înlesniri importului de cereale.

Austro-Ungaria asemenea nu ar simți nevoia denunțării actualelor tratate comerciale nici chiar al aceluia încheiat cu Germania în 1906, deși a adus atita pagubă economiei naționale prin mărirea importului din Germania în Austria, care a crescut cu 65% pe cind exportul Austriei în Germania s'a mărit numai cu 7%.

Rusia, din contră, nu mai este dispusă să trateze pe baza vechilor convenții, mai ales în ceia ce privește tratatul cu Germania din 1904, dela care

spun Rușii, se trage toată starea economică rea a țării.

D. dr. Chicoș arată însă că nu tratatul cu Germania este vina, ci politica economică a Contelui de Witte, care a voit cu orice chip să creeze o industrie artificială în Rusia, ceia ce a contribuit la scumpirea traiului, la mărirea impozitelor, etc.

Lucrarea d-lui dr. Chicoș este de cel mai sincer interes pentru țara noastră, aflindu-ne și noi în preajma reînoirii tratatelor noastre de comerț.

Trebue să urmărim cu cea mai mare atenție tot ce se face în țările cu care avem strinse legături comerciale; în același timp trebue să studiem de aproape stadiul economiei noastre naționale pentru a vedea ceia ce este necesar să cerem, ceia ce putem acorda, limitele în care putem să facem concesiuni, căci astfel tratatele de comerț au o repercursiune puternică asupra întregei vieți economice a unui popor.

V. M. J.

***

Paul Leroy-Beaulieu. *La question de la Population*—Par's, Félix Alcan, 1913.

Dacă un statistician dela 1700 ar fi făcut calcule, bazindu-se pe rezultatele celor din urmă o sută de ani, ar fi găsit pentru 1900 o populație în Anglia ceva mai mare decit a țării noastre. La 1789, Mathus enunță legea că populația unei țări s'ar dubla la fiecare 25 de ani, dacă n'ar fi oprită de nici un obstacol. Creșterea populației s'ar face după o progresie geometrică, iar cea a mijloacelor de subsistență după o progresie aritmetică, și încă numai dacă industria se găsește în condiții favorabile. După calculele de azi, „în anul 2112 nu va mai rămine pe pămintul Franței, nici un francez de origină."

In timpul marii revoluții, cu cițiva ani înnainte de a apare cartea lui Mathus, Collot d'Herbois credea necesar ca teroarea să nu înceteze până nu va micșora populația Franței cu 12 până la 15 milioane de suflete. Iar Guffroy scria în jurnalul său: „Ghilotina să funcționeze în permanență în toată Republica, căci Franței îi ajung 5 milioane de locuitori." Și azi, în Gasconia, sint numai 13 nașteri la mie, pecind în 1783 erau 1436 de nașteri față de 1000 de decese: vestitul tip al cadeților din Gasconia a dispărut, școlile devin din ce în ce mai încăpătoare, sicriile sint mult mai numeroase decit leagănele de copii.

In 1880, un ministru al Germaniei se plingea că populația imperiului, cu toată emigrația, sporește cu 500.000 de suflete pe an; și un jurnal oficios sfătuia să se împuternicească comunele ca să pue piedici căsătoriilor. Iar azi se constată că, dacă descreșterea natalității în Germania va continua după cum a început, în 1925 populația Germaniei va deveni staționară.

Cîteva capre lăsate pe o insulă ar umple-o repede cu specia lor, după cum cîteva părechi de epuri de casă introduse în Australia au umplut toată această țară imensă cu progenitura lor și a urmașilor lor. Dacă pe pămint n'ar exista decit un fel de buruiană, tot ar fi ea în stare să acopere pămintul cu verdeață. Și tot astfel, dacă pe pămînt n'ar exista decit nația englezească, în cîteva secole ar popula lumea și cîteva planete, dacă ne-ar fi accesibile. Colbert cerea ca fiecare familie să aibă mai mult de zece copii. Malthus făcea apel la constringerea morală, pentru a împiedeca înmulțirea populației cum rezulta din legea lui. Fourier observase deja că civilizația e un friu destul de puternic pentru această înmulțire. In limbajul său original, el indica patru diguri excesului de populație, în societatea visată de el: 1) vigoarea femeilor; 2) regimul gastrosofic; 3) obiceiurile fanerogame și 4) exercițiul integral. Azi însă se ia ca punct de plecare următorul calcul aritmetic: ca populația să rămină

staţionară trebue ca fiecare cuplu să aibă doi moştenitori, iar idealul e familia cu trei copii. La Paris, după cercetările unui doctor, ar fi pe an 70.000 de avorturi şi 61.000 de naşteri; generaţiile de azi se pot numi cu drept cuvint „generaţii conştiente." Departamentul Lot-et-Garonne, unul din cele mai mici şi din cele mai sterile din Franţa, a dat Republicii cei mai mulţi miniştri şi cei mai de seamă funcţionari. In oraşul Berna, dela 1583 la 1654 se dăduse drept de burghezie la 487 de familii, din care 379 au dispărut în două secole. Dela 1584 la 1784 s'a stins 207 de familii ce aveau acel privilegiu. Burghezia în Lausanne nu se măreşte de 100 de ani, cu toate că se acordă mereu drepturi nouă. Carey observă că Napoleon, Wellington, Fox, Pitt n'au lăsat urmaşi, că din 15 preşedinţi ai Statelor-Unite, 7 erau fără copii Chateaubriand, Lamartine, Vigny, Musset n'au avut descendenţi-bărbaţi, etc. E aproape sigur că destinele speciei umane sint încredinţate celor ce nu scrutează misterul vieţii acestia. Aveau dreptate Romanii să spue că, pregătindu-te în tinereţă pentru lupta vieţii, nu faci decit să pierzi raţiunea de a trăi. Se pare că omenirea nu poate suporta mult timp starea de trezie ce e resultatul culturii şi civilizaţiei, ei simte repede nevoia de repaos şi de „simplicitatea fecundă a gestului", cum se exprimă *H. Secrétan* în *La Population et les moeurs*. Oraşele sint luminoase centre sterile, unde cele mai multe familii îşi dau ultima strălucire,—după cum rozele sint sterile şi nu cresc decit pe salbatecul măcieş altoit. Vechea Grecie şi imperiul roman au suferit aceleaşi boale.

Aşa dar, natalitatea e în descreştere pretutindeni, şi mai ales în Franţa, estul Statelor-Unite, în provinciile valone ale Belgiei şi Elveţia; Rusia şi Romînia sint excepţii fericite, dar; adaogă autorul, aceste ţări au rămas încă primitive. In 1911, natalitatea raportată la o mie de locuitori era de 44 în Rusia, 40 în Romînia, 33 în Italia, 24,8 în Anglia, 19 în Franţa, 16 în Geneva. Din fericire, şi mortalitatea a descrescut: în Franţa 18; Anglia, Danemarca şi Olanda 14; Bâle şi Zurich 11,5 la mie. Populaţia pămîntului e în timpul nostru de 1650—1700 de milioane. In Siberia, densitatea e ceva mai mică decit 1 locuitor pe kmp.; în Franţa e de 73, în Germania de 120, în Iava 230. Pămîntul ar mai putea hrăni încă 1600 de milioane de suflete; pentru aceasta ar fi necesară o emigraţie europeană de 400 de milioane timp de 200 de ani, adică de 2 milioane pe an: pe cînd emigraţia actuală e aproape de 1 milion.

Cincisprezece secole au format poporul francez şi se pare că două sau trei secole vor fi deajuns să-l facă să dispară complect. Şi doar Franţa a deschis calea celorlalte naţiuni în ce priveşte civilizaţia, generalizarea bunei stări, accesul tuturor situaţiilor, stabilirea democraţiei ca regim politic, detaşarea de credinţele şi sentimentele tradiţionale. Şi azi căsătoriile sint mai puţine şi se fac mai tirziu şi se limitează numărul copiilor. Emigranţii nu mai pot răspîndi în afară limba şi cultura franceză; populaţia lincezeşte, se afemeiază; copiii din ce în ce mai puţin numeroşi sint crescuţi într'o atmosferă de afecţiune bolnăvicioasă; spiritul de iniţiativă se leneveşte, se evită munca grea şi continuă; comerţul, marina şi exploatarea coloniilor se resimt. Intr'un cuvint, Franţa tinde să devie un popor de mici şi mijlocii rentieri, de mediocri şi rutinieri funcţionari. Toată periferia Franţei, ca şi inima ei—capitala cu împrejurimile ei—sint invadate de străini, ce din nenorocire se concentrează în anumite puncte speciale.

Ca mijloace de salvare autorul propune ca statul să rezerve favorurile

sale familiilor normale de trei copii cel puţin, părinţilor acestor familii să li se dea dreptul de vot plural, copiii acestor familii să aibă avantaje în serviciul militar, să fie preferaţi în funcţiile publice şi să se acorde prime natalităţii, mai ales că prin budget sint încurajate creşterea cailor, a gîndacilor de mătasă, cultura inului, cînepei, etc. Căci e aşa de dureros să te gîndeşti că frumoasa limbă franceză e posibil foarte curind se devie un obiect de studiu şi de pură admiraţie estetică.

P. R.

⁂

Jean Cruet. *La vie du Droit et l'impuissance des lois.* E. Flammarion. Paris, 1914.

Autorul, partizan al şcoalei istorico-experimentale a dreptului, rezumă el însuşi într'o formulă întreaga sa lucrare: „Dreptul nu domină societatea, ci o exprimă". Cu alte cuvinte, legea are o eficacitate minimă, fiindcă e o resultantă şi nu creatoare a vieţii sociale.

Nu ştim ce să admirăm în această lucrare: originalitatea gîndirii, forma ei aleasă, inteligenţa fină a lucrurilor sau bogatul arsenal de cunoştinţe juridice cu care autorul îşi apără lucrarea. Ne vom mulţumi să o rezumăm numai în părţile ei mai generale, spicuind pe ici şi colo citeva idei şi fragmente şi sfătuind pe cetitori să se adreseze originalului.

— „In contra vieţii nu sint principii".

„Nu e nici-un principiu dat ca absolut, care să nu-şi poarte data şi să nu-şi posede naţionalitatea: sub formula abstractă poţi găsi totdeauna un conţinut istoric". Dreptul nu poate fi studiat independent de istorie. „Sint drepturi, religiuni, morale: nu e Drept, Religiune, Morală".

„Un concept juridic e în termeni matematici, funcţiune a realităţii sociale sau politice; ideia pură e sinteza inconscientă, cite-odată un aspect denaturat a unei întregi evoluţii. Dar se perzistă în general a se lua concluziile pentru un principiu".

Se persistă a se considera legea, în chip dogmatic, ca o regulă universală, edictată pentru viitor şi pentru totdeauna. In realitate legea, expresiunea actuală a unor nevoi şi idei sociale veşnic în mişcare, înseamnă o oprire a dreptului şi ca atare urmează fatal să fie întrecută de viaţa societăţii, care nu poate să aştepte. Dar fiindcă societatea nu se poate lipsi de drept, îşi crează spontan un altul nou, de multeori în contra sau în afara dreptului vechiu consacrat de legiuitor.

La această operă de înfăptuire a dreptului nou, lucrează în primul rînd judecătorul, ca un adevărat legiuitor supleant, fiindcă el simte mai bine şi mai curînd ca oricine faptele şi exigenţele vieţii ce nu mai încap în legea consacrată. Se cunoaşte jurisprudenţa minunată a pretorului la Roma, care a reuşit să concilieze admirabil faptele noui cu permanenţa unei legi scrise, creînd un întreg corp de drept nou (dr. pretorian), la marginea celui vechiu. In dr. modern, toate legile mari, care par a fi adus în drept inovaţiuni revoluţionare, nu sint decit codificaţia necesităţilor sociale, la timp percepute şi sancţionate de judecător. Disciplina textelor e utilă, fiindcă limitează arbitrariul judecătorului, însă nu-l poate împiedeca ca, sub presiunea faptelor, să le deformeze progresiv, deşi timid şi circumspect. „O lege nedeformabilă nu se poate concepe decit în o societate imobilă". „Multă anarhie e dezordinea, dar puţină anarhie e progresul".

Concomitent cu judecătorul, deşi într'o mai mică măsură, administratorul participă şi el la evoluţia spontană a dreptului. Un jurisconsult a spus-o: „Administraţia e imposibilă, dacă e ţinută a se conforma legilor." Motivul Pentru orice om de acţiune legalitatea

e o stinjenire. De aceia administrația, in exercițiul funcțiunii sale de a asigura ordinea publică, nu se dă inapoi a călca legalitatea, cind procedeele ei sint prea limitative, prea incete, sau ineficace. Incălcări necesitate de practică și pe care legea vine de multe ori in urmă și le consfințește.

Une ori administrația e legal investită cu puterea de a nu executa legile (drept de dispensă, de grațiere, etc.), alte ori nu le aplică pur și simplu din cauza inerției, fiindcă nu e incurajată de spiritul și morala publică. „Oamenii care judecă sau administrează nu sint izolați de mediul social și, dacă au datoria profesională de a face să se respecte legea, ei nu suferă mai puțin influența opiniei. Intr'adevăr cum ar lupta autoritatea executivă prea tare pentru lege, cind e obligată să lupte singură contra lumii intregi? Nu se vede pentruce s'ar găsi la funcționari virtuțile care lipsesc cetățenilor"...

Multe legi excelente dau din această pricină rezultate aproape nule, pentrucă nu sint in curent cu spiritul public.

O puternică moralitate e deasemenea sprijinul indispensabil al ordinelor sau prohibițiunilor legale. Moralitatea cetățenilor ingădue statului să facă economia constringerii și deci se poate spune că abondența legilor penale e un simptom de slăbire a moravurilor.

„Dreptul e la maximum, cind constringerea e la minimum" (Fouillé).

Pe lingă justiție și administrație, moravurile nimicesc iarăși multe dispozițiuni legislative care le sint contrarii. Exemple: moravurile politice și textele constituționale, moravurile relative la viața sexuală și familială, etc. Dar conflictul veșnic și general care domnește intre reprezentanții legii și lumea afacerilor și a muncii? „E sigur că in Franța, dacă legile ar fi fost servil respectate in textul și in spiritul lor, societatea modernă nu ar exista". E de ajuns a studia istoricul imprumutului cu dobindă, a speculațiunilor la bursă, a societăților anonime, in genere a intreg capitalului și a dreptului muncitoresc (drept de grevă, de sindicat, etc.), spre a vedea că evoluția s'a făcut in afara legalității stricte și că cele mai multe drepturi nu sint decit delicte generalizate. „Tot dreptul comercial, deslipindu-se de dreptul civil, nu a fost alteeva decit o mare și victorioasă protestare a practicei contra unui drept comun prea strimt, prea incet sau prea complex, aplicat de judecători prea formaliști străini de spiritul comerțului". In domeniul dreptului civil sint legi numite facultative, fiindcă pot fi incălcate prin acordul privat al părților, sub forma clauzelor de stil inserate in contracte. „Studiul clauzelor de stil e prețios pentru legislator, pentrucă-i arată, printr'un fel de referendum, contractul veșnic deschis, orientația voințelor particulare". Practica advocățească cunoaște multe combinații ghibace și clauze ingenioase (cautele), ca să poată devia chiar legile imperative, care nu mai sint insă in curentul moravurilor.

In chip general viața zilnică se desfășoară in afara textelor legislative ca și cum ele nici nu ar exista: „Legea curentă a raporturilor sociale e increderea mutuală, și nimeni nu poartă grija unei stricte legalități, atit cit nu trece peste exigențele mijlocii ale moralității publice".

Ignoranța legilor are chiar efecte binefăcătoare: altfel viața socială ar deveni foarte complicată și numărul proceselor enorm. „Buna-credință e uleiul invizibil care inlesnește funcționarea mașinăriei juridice. Comparați in societate omul care știe să trăiască à l'amiable, cu acel care merge in viață cu Codul in mină."

Dreptul pozitiv n'a fost totdeauna decit organizația inegalităților sociale.

„Debilitatea fizică și umilitatea socială au constituit mult timp un titlu la defavoarea juridică și ar fi in această privință interesant de urmărit, in istoria legislațiunilor, martirologiul copilului, al femeii, al sclavului, al debitorului, al omului fără arme și fără proprietate". Astăzi chiar legislația e favorabilă proprietarului, patronului și in genere tuturor celor investiți prin regimul censitar cu privilegiul electoratului politic. (Istoria legislației noastre agrare oferă strălucite dovezi.) „E zădarnic, pentru a proteja pe cei slabi, de a pune Statul deasupra totului, dacă nu se pot impiedeca cei tari să pună mina pe Stat". „Ideia de justiție planează deasupra societății, dar ea nu e realizată decit pentru scopuri egoiste".

„In istorie cei slabi n'au găsit incă decit un mijloc pentru a-și mări locul in societate și in drept, și anume să devie puternici".

„Sint in lupta pentru lege invingători și invinși și e rar ca Statul să fie un agent de inaltă echitate, pentrucă el insuși e o armă de luptă in invălmășeala intereselor".

Totuși in țările cu sufragiu universal, legislația tinde a deveni un instrument de egalitate și de protecție, căci ea e inspirată de clasa cea mai numeroasă. „Sufragiul universal e un procedeu foarte simplu de statistică socială, el traduce intr'un chip rudimentar, dar prin cifre clare și precise, transformarea nevoilor și mișcarea ideilor. I se reproșează cu drept cuvint că nu e inteligent. Dar inteligența e o calitate individuală, de altfel puțin răspindită, nu un atribut al colectivității; meritul sufragiului universal, și nu poate avea un altul, e de a fi adevărat, relativ adevărat, grosier adevărat".

„In ordinea intereselor concrete, opiniunea unui lucrător sau a unui țăran valorează cit aceia a unui membru al Institutului; ea o completează, căci ei nu au același punct de vedere, și nici un punct de vedere nu e neglijabil. Frumoasă misiune de a incredința clasei cultivate grija de a reprezenta, in concertul politic, clasa ignorantă și săracă: dar aceasta nu poate fi reprezentată decit prin ea insăși și clasa bogată, in ce privește inteligența, o are mai ales pe aceia a propriilor sale interese, pe care le identifică cu interesul general"...

Sufragiul universal trebue insă completat cu sistemul reprezentațiunii proporționale, care „nu deplasează majoritatea in națiune, dar ingădue la cea mai mare varietate posibilă de interese și opiniuni să se exprime numericește la fiecare consultație electorală. Intr'un cuvint el tinde să realizeze scopul sufragiului universal, care e de a face vizibile, fără convulsiune revoluționară, forțele latente ale națiunii —toate forțele, aceia a minorităților ca și aceia a majorităților, aceia a ideilor ca și aceia a apetiturilor materiale. Un parlament trebue să fie un microcosm național, pentruca națiunea să aibă oarecare șansă de a se recunoaște in lege".

Teama de reforme e mai adesea frica de cuvinte decit de lucruri. „Credința in atotputernicia legilor mărește intensitatea luptelor politice. Unii iși inchipuesc că legea poate să le ia totul, alții că legea poate să le dea totul: teama unora face speranța altora, dar nu sint ele amindouă chimerice?

„Dacă legea ar apărea tuturora ca expresiunea aproximativă a echilibrului real al societății și nu ca ordinul arbitrar al unei voinți necondiționate, cetățenii ar ințelege cit de greșiți sint cind cer Parlamentului legi perfecte. Ar fi foarte ușor să le răspunzi: pentru a face legi excelente ar trebui mai intăiu o societate mai bună".

N. Gr.

* * *

Léon Duguit. *Les Transformations générales du Droit privé depuis le Code Napoléon.* Paris, Léon Alcan. Prețul 3.50. 1912.

Joseph Charmont. *Les Transformations du Droit civil.* Paris. Armand Colin. Prețul 3.50. 1912.

Ambii autori iau ca punct de plecare Codul Napoleon.

Cartea lui Duguit conține un șir de șase conferințe, pe care profesorul din Bordeaux le-a ținut la Universitatea din Buenos-Aires. După ce caracterizează evoluția Dreptului privat ca o substituire constantă și progresivă a unui sistem de ordin realist și socialist în locul unui sistem de ordin metafizic și individualist, caută să justifice această caracterizare, arătînd cum concepția metafizică de „*drept subiectiv*" (care se reduce totdeauna la o putere de a vrea) a fost înlocuită cu concepția realistă de „*funcție socială*".

Cercetînd pe rînd unele instituții esențiale ale Codului civil arată:

Că „libertatea individuală" nu mai poate fi privită acuma ca un drept de a fi liber, ci ca o datorie de a-și desvolta individualitatea și a-și împlini misiunea socială.

Că noțiunea de proprietate a evoluat în acelaș senz. Proprietatea individuală încetează de a fi un drept al individului („inviolabil și sacru", după Declarațiunea drepturilor omului), pentru a deveni o funcție socială; iar pe de altă parte cazurile de afectare de bogății colectivităților sau pur și simplu unor scopuri sociale se înmulțesc.

Că contractul sufere aceleași transformări; iar alături de contract apar categorii nouă de acte juridice, care cu toate străduințele nu pot încăpea în cadrul îngust al contractului, căci sînt mai degrabă acte unilaterale.

Însfîrșit că principiul responsabilității pentru greșală nu scapă acestei evoluții: domeniul lui se restrînge din ce în ce, el nu mai poate interveni în raporturile dela grupă la grupă și dela grupă la individ. Atunci nu se mai pune chestiunea de responsabilitate, ci chestiunea de risc; responsabilitatea subiectivă e înlocuită printr'o responsabilitate obiectivă, datorită aceleiași concepții de funcție socială.

Sumedenie de jurisprudențe judiciare și administrative rămîn neexplicate, dacă menținem concepția dreptului subiectiv, și din contra se explică fără dificultăți prin ideia de funcție socială. O întrebare ar fi dacă „funcția socială" ajunge pentru a umplea întregul gol produs prin excluderea noțiunii de „drept subiectiv"—dacă Duguit nu exagerează această substituire; cadrul restrîns al unei recenzii nu-mi permite însă să mă opresc asupra acestei întrebări.

Oricum, cartea lui Duguit e foarte interesantă și de o claritate clasică.

*

Joseph Charmont studiază în cartea sa diferitele părți ale Dreptului civil: familia, căsătoria, puterea părintească și autoritatea maritală, dreptul de proprietate, teoria responsabilității și a riscului etc., arătînd schimbările ce s'au produs. Uneori reformele erau în germen în însuși Codul lui Napoleon, alteori s'a lucrat în contra Codului: s'au făcut nouă curente, dispoziții s'au abrogat și schimbat.

Ceia ce am putea imputa autorului este nu că n'ar fi complect sau c'ar cerceta prea amănunțit unele probleme și controverse, ci faptul că nu leagă între ele diferitele tendințe și transformări, care se manifestă în aceste instituții ale Dreptului civil, așa ca să ese în relief *evoluția* lui.

Din cauza acestei lipse, cartea apare ca un șir de capitole clare și interesante, dar izolate, fără legătură între ele; se expun nu „transformările Dreptului civil", ci transformările anumitor instituții din dreptul civil—ca și cum Dreptul civil n'ar fi o unitate.

Lipsa aceasta reesă lămurit prin

comparație cu cartea lui Duguit, care e o lucrare de analiză și de sinteză în acelaș timp.

A. G. C.

***

Friedrich Naumann. *Das blaue Buch von Vaterland und Freiheit.* Auszüge aus seinen Werken. 1913. Leipzig.

Naumann e astăzi unul din publiciștii cei mai influenți ai Germaniei. In numeroasele lui opere, broșuri și articole el tratează de 20 ani chestiile cele mai variate, acele politice ca și acele economice, religioase și artistice cu multă competență, cu o mare independență de cugetare, într'un stil viguros și personal, bogat în imagini și comparații care dau o viață deosebită ideilor sale. Fragmente din vasta lui operă sînt adunate cu multă abilitate în acest volum și din ele putem întrevedea, mai ales în domeniul politic, aspectele esențiale ale acestei cugetări multiple și interesante. Acest scriitor e un moralist, citeodată un profet național care crede în rolul său de educator al maselor și nu uită că e din țara lui Fichte și a marilor filosofi. Dar e departe de a fi un ideolog și, dacă nu e un admirator al lui Bismarck și al politicei brutale, spiritul său e pozitiv și înzestrat cu un simț robust al realității.

Politica e pentru Naumann o luptă de forță și politica externă trebue să primeze totdeauna cea internă. Germania e înconjurată din toate părțile de vecini puternici și trebue să fie în orice moment pregătită de a le face față în chip victorios. Numai astfel ea va răspunde misiunii sale istorice și rolului mondial la care, alături cu Anglia și Franța, are drept să pretindă. Dar națiunea germană sufere de profunda contradicție internă care e la baza organizării sale politice. In ultimul patrar al secolului trecut, Germania a devenit un popor industrial, haina sa a rămas însă aceeaș: haina strimtă a vechiului stat agrarian. Liberalismul generației dela 48 a fost înfrînt pe cîmpul dela Königrätz, cînd s'a născut noul imperiu. Odată cu dînsul s'a instalat la putere coaliția conservatoare și clericală, forță de decadență și de regres, care tinde să facă din Germania o a II-a Spanie. Cei 24,000 de junkeri nu dau țării decît soldații de paradă și protecționismul exagerat prin care statul îi susține apasă greu asupra claselor muncitoare.

In fața acestei puternice coaliții, liberalismul e slab din cauza lipsei de interes și de simț politic al burgheziei și mai ales a materialismului și îngustului său egoism de clasă.

„Adevărata datorie politică care constă în aceia că fiecare cetățean trebue să aibă în chestiile la ordinea zilei părerea lui proprie, e cu totul nedezvoltată în burghezia germană".

Naumann nu se sfiește să scrie: „In materie politică sufletul burghezului german e servil. Muncitorul prețuește mai mult decît Germanul cult și avut drepturile sale cetățenești".

Idealismul lipsește deasemeni în rîndurile burgheziei. In fața centrului catolic cu doctrina lui mistică și socială și a conservatismului cu romantismul său medieval, liberalismul nu va putea cuceri spiritele decît cu ajutorul unei ideologii a cărui elemente filosofice se pot găsi în operele cugetătorilor idealiști, în vechiul și mai cu samă în noul kantism.

In vederea propriei sale conservări, în chestiile sociale, liberalismul trebue să fie pentru organizarea industriei, pentru coaliția liberă, pentru tot ce ridică valoarea individului în lumea muncitoare. Căci nimeni nu mai poate crede azi că, fără o colaborare activă cu social-democrația, liberalismul german va putea cuceri vreodată puterea politică. Principiile liberale nu vor triumfa niciodată fără sprijinul maselor. Intrebarea e numai dacă social-democrația

va evolua astfel ca, continuind opera liberalismului, să înlesnească păturilor în adevăr sincere liberale să se adapteze fără prea mari sacrificii la convingerile sale.

Cu un optimism poate exagerat, Naumann crede în posibilitatea unui bloc și al unui mare partid al stingei, după modelul englez.

„Cu toată antipatia ce există între cele două partide, social-democrat și liberal german, ele vor ajunge la o apropiere prin însăși logica lucrurilor". „Fiecare pas cuminte și național al social-democrației ușurează socializarea burgheziei și fiecare pas al burgheziei către mai multă dreptate politică și socială grăbește naționalizarea socialiștilor".

Față de mișcarea social-democrată, atitudinea lui Naumann nu e lipsită de comprehenziune și de simpatie, deși liberalismul său îl face să afirme la ori ce pas drepturile individului, în fața colectivității. Iată observații psihologice care îmi par și adinci și juste: „Mișcarea muncitorească a Germaniei e cel mai mare militarism voluntar pe care-l cunoaște pămîntul. In el se poate vedea ceia ce poporul german a învățat dela principii săi războinici, învățătură pe care o întrebuințează acum în interesul său propriu. Dar și în această mișcare totul atîrnă de existența conducătorilor și de ordinea pe care aceștia știu s'o menție. Masele nu pot nimic fără acest stil unitar al vieții pe care ofițerii îl imprimă în domeniul economic ca și în acel politic. In acești conducători ai socialismului se poate studia o țăsătură minunată de individualism și de socialism. Bebel a fost de amîndouă, un socialist și un individualist viguros; și mărimea sa istorică constă în aceia că în personalitatea lui socialistul și individualistul au rămas totdeauna în armonie. Această armonie e sarcina viitorului: noi avem nevoe de oameni care, ridicîndu-se din mijlocul maselor și stînd deasupra lor, să le arăte drumul".

Nu mă pot opri de a nu face însă următoarea citație caracteristică pentru cugetarea lui Naumann, pentru spiritul său democrat și totuși atît de teuton: „Dacă Germania vrea să realizeze fapte mari, trebue sa aibă îndrăzneala să îmbrace o nouă haină, căci cea prusiană e prea rigidă. Trebue să învățăm a ne mișca mai liber, păstrînd totuși ceva uniformă și regularitate în marș, căci tocmai aceasta e caracterul nostru distinctiv: sîntem buni soldați în toate domeniile vieții. Niciodată nu vom fi exact ceia ce Francezii și Englezii au fost înaintea noastră, căci noi avem ceva care le lipsește: sîntem poporul cel mai disciplinat din lumea apusană. Noi avem mai mult socialism în sînge, sîntem mai sensibili decît aceste două popoare la ritmul marșului comun".

O. B.

REVISTA REVISTELOR

Convorbiri literare, Iulie-August.

Se știe că ceiace înțelegem prin cuvîntul *timp*, nu există decît grație succesiunii fenomenelor. Astfel, într'o lume fără fenomene, timpul dispare: măsurile lui convenționale se topesc în veșnicie, ca cristalele unui fulg de zăpadă într'un ocean fără margini. Și astfel, într'o lume în care evenimentele se succed vertiginos, avem veacuri întregi de timp condensat în cîteva luni: morișca vremii se învîrte cu sgomot, ca resortul unui ceasornic, scăpat din angrenaje; calendarul destinelor pare frunzărit de-o vijelie care-i smulge foile, ca în visul Sărmanului Dionis, — precipitînd evenimentele, ca în visul pe care-l trăim noi aevea de cîteva luni încoace.

Față însă de succedarea iute și brutală a faptelor materiale, convoiul celor spirituale rămîne totdeauna în urmă, să-și meargă fără salturi evoluția dificilă,—ca o navă cu pînzele țesute din painjinișul gîndirilor și durerilor omenești, strălucitoare și indestructibilă, pe care însă orice adiere protivnică o poate opri sau svîrli departe țăndărăt.

In timpul marilor frămîntări războinice, preocuparea febrilă de fiecare clipă, face imposibilă acea reculegere fecundă, din care își sorb viața cele mai pure întrupări ale civilizației. Contemplarea artistică, speculațiunile abstracte de tot felul — acest lux al activității noastre—dispar odată cu siguranța individuală și colectivă. Sufletul ingenios și neastîmpărat al omului, își suspendă eforturile lui generoase, îngrozit de bubuitul tunurilor.

De aceia, acum, la noi ca și aiurea, viața intelectuală bate încet, ca pulsul unui muribund. De aceia, în afară de cîteva manifestări sporadice și ocazionale, pare că totul se stinge, totul îngheață... Și asupra mizeriei generale, un cer înghețat și cenușiu de toamnă tîrzie apasă parcă definitiv, să sporească melancolia acestor reflecțiuni banale, pe care mi le-a adus cu ea vechia noastră consoră din București,—săracă și întîrziată ca și noi.

Viața Nouă. Nu se lasă nici în ruptul capului.

Acum cîteva luni, într'o cronică literară, am făcut constatarea că *Vieața nouă* judecă pe un scriitor numai după subiectele sale și după *vocabular*

pe care-l confundă cu *stilul*. Cum ne-a răspuns *Vieața nouă*, nu mai ținem minte. Știm numai că și-a mistificat cetitorii cu citații trunchiate și cu afirmații conștient inexacte.

De-atunci, evenimente catastrofale au schimbat fața lumii. Zece popoare au zguduit pămîntul cu trîntelile lor. Un regat întreg a fost așternut sub picioarele biruitorilor și capriciul împrejurărilor amenință să ne tîrască și pe noi în vîrtej. De geaba! *Vieața nouă* n'a uitat mica ei chestie, mica ei minciună. O preocupă și acum tot *stilul* și *vocabularul!*

Dar o vom lăsa să mistifice în tihnă pe cetitorii ei—puținței—cărora nici acum nu li-i lehamite de ceia ce le servește *Vieața nouă* pe sumar: *Gînduri în andante*, *Suflete hieroglife*, *Eternități nomade*, *Obsesii napoleoniene*, etc.

Și fiindcă pe noi ne obsedează acum alte chestiuni, cerem mii de „scuse" d-lui Densușianu că amînăm pe altă dată și răspunsul nostru la chestiunea arzătoare: ce-i cu poporanismul d-lui Codreanu...

Neamul Rominesc (Septembrie 1914).

Drept răspuns la o notă prin care noi îi relevam niște greșeli filologice, d. Iorga ne aruncă din călămări invective menite să-i asigure victoria înaintea băeților de provincie. Cum noi ținem mai mult la reputația d-lui Iorga în fața posterității decît la plăcerea d-sale de a smulge aplauzele băeților din arena pentru care d-sa necontenit pugilează, renunțăm la orice citații între ghilimete.

La Revue des Deux Mondes (Iulie, 1914). Cronicarul politic obișnuit, d. *Francis Charmes*, își începe astfel articolul din numărul dela 1 Iulie: „Evenimentele merg cu o așa de mare repegiune, încît ne este imposibil să le urmăm de-aproape: pe cînd scriam ultima noastră cronică d. Ribot era președinte de consiliu; cînd s'a cetit însă, d. Viviani îi luase locul". Același lucru, și cu mai multă dreptate, îl constatăm și noi, acum. D. Charmes, la începutul lunii Iulie, se îngrijea de pacea Orientului, grav amenințată; privea nerăbdător zbuciumările Albaniei și urmărea înnodarea și desfacerea nodului, pe care în direcții opuse îl trăgeau Grecia și Turcia. Astăzi, cînd cetim rîndurile scrise în tihnă de d. Charmes, surîdem cu tristeță. Acel care cu gravitate deslega de obiceiu problemele cele mai diverse și mai importante din viața statelor și care își permitea adesea incursiuni în ținuturile viitorului, n'a bănuit—și cine ar fi putut prevedea! — că peste o lună țara lui se va încleșta la luptă cu temuta-i dușmană și se va naște monstruoasa conflagrație europeană.

In același număr d. *Charles Nordmann*, în **L'image argentée du firmament**, studiază chestiunea fotografierii cerului, cu nenumăratele lui stele. Știința a găsit mijlocul să fotografieze peisagiile celeste, pe care—dacă fotograful nu s'a putut apropia de ele—le-a pogorît pe pămînt, în camera unui aparat. Și dacă stelele nu sînt docile ca persoanele care „nu mai mișcă", cînd li se poruncește, știința s'a încăpățînat și a izbutit să le eie imagina din mers. Prin urmare, cîndva, vom avea hărți ale cerului, compuse din mai mult de 22.000 de clișee, scoase cu migăleală, în rarele nopți senine și fără lună, din nenumărate observatorii, care spre acest scop vor fi ridicate din loc în loc pe tot pămîntul.

Cine știe însă ziua cînd vom răsfoi „albumul" cerului, cum răsfoim astăzi într'un salon, înainte de a intra stăpîna, un Bedecker al Londrei sau al Berlinului?

La Revue (Iulie, 1914). D. *Emile Tardieu*, în articolul: **La méchanceté**, dă răspunsuri tainicelor întrebări, pe care fiecare și le pune, credem: „sînt oare rău?" Omul rău vrea să-l vadă pe altul suferind din pricina lui și fără nici un folos; veșnic se găsește în stare de războiu cu acei care-l încunjoară, cu societatea întreagă. Lovitura în plin pe care o dă, îl fericește,—fiindcă din pricina lui plînge cineva, și el cu voluptate vede lacrimile curgînd pe un obraz crispat de durere. Omul rău de cele mai multe ori este slab, un insins, sau bolnav; ca răzbunare pentru necazurile lui, atacă pe oricine îi esă în cale, făcîndu-l răspunzător de nesuccesele sale; pe furiș pune foc sub streșina edificiului social, sau cu cazmaua cearcă să-i surpe temelia. Răutatea este sora lașității; cel rău nu atacă de cele mai multe ori fățiș, ci în taină, noaptea.

Răutatea în oarecare măsură intră în alcătuirea sufletului satiricilor, polemiștilor, pamfletarilor, într'un cuvînt a tuturor revoltaților. Heine nu s'a putut elibera de ea; în fiecare dimineață trebuia să spue cîteva răutăți și, numai astfel, căpăta bună dispoziție.

Naturile violente, perverse sau bolnave au adînc în ele dorința de a distruge. In rîndul lor este Nietzsche. „Filozofează cu lovituri de ciocan și condeiul lui este o bîtă". In ultima i operă, *l'Antéchriste*, „stilul său, dus pînă la furie, parcă se încunună c'o spumă de turbare".

Avem de-a face în acest caz c'o răutate de imaginație: sînt descrise chinuri cumplite pentru rivali, chinuri care—dacă ar fi reale—poate ar înspăimînta și înduioșa pe cei ce le-au imaginat.

Les Documents du Progrès (Iulie, 1914).

Cel din urmă număr primit din această revistă ne aduce un articol pe care nu-l poți ceti fără un zîmbet de simpatică ironie, dar și de adîncă amărăciune. Pentru cei ce cunosc „Les Documents du Progrès", ori chiar pentru cei ce au urmărit rezumatele din revista noastră, nu mai e nevoe să spunem că această publicațiune, ce apare sub direcția doctorului R. Broda, e o revistă de propagandă și de luptă pentru ideile cele mai înalte și mai umanitare: chestiunea aceia a drepturilor femeilor, a păcii universale, a asigurărilor muncitorești, a educațiunii moderne, a higienei publice, etc., și-au avut consacrate în această revistă multe articole și chiar numere întregi. Și iată că, în mijlocul vultoarei de azi, între telegramele care anunță zeci de mii de morți și de rîniți, distrugeri de sate, castele și orașe, nimicirea a o mulțime de opere de artă—munca și produsul cel mai înalt al atîtor generații,—între acuzațiile pe care beligeranții și le aduc unii altora că întrebuințează distrugătoarele gloanțe dum-dum, și că săvîrșesc tot felul de cruzimi și silnicii ce nu mai pot fi tolerate de spiritul modern,—în mijlocul acestui haos de patimi dezlănțuite, de urgie și de ruină, ne este dat să cetim un articol care, bazîndu-se pe **Ideia internațională**, spera în putința „suprimării războiului". Nu știu ce sentimente va fi avînd astăzi autorul articolului, idealistul luptător asistînd la ruina și desnădejdea ce se revarsă peste partea cea mai ridicată în cultură a globului nostru,—dar sentimentul cu care cetim rîndurile calme, pline de nădejdi bune ale articolului său este foarte curios. Ți se par și acum atît de juste premisele și concluziile lui, atît de clare foloasele pe care omenirea le-ar trage din înfrățirea generală, atît de firească evoluția societății umane spre pacea generală, încît nu știi dacă nu trebue să crezi că cele ce auzi că se petrec astăzi în bătrîna Europă nu sînt numai un vis urît. Vai! Numai visuri frumoase erau speranțele

idealiștilor, pe care trista realitate trebuia să le risipească atit de brusc și de dureros. La ce au slujit dar „desvoltarea mijloacelor de comunicație care a făcut ca *popoarele să se cunoască și să se înțeleagă tot mai mult*", „evoluția economică care a creat *comunitate de interese* tot mai mare", „instituțiile internaționale" și toți ceilalți factori care trebuiau să ne ducă fatal la pacea generală? Și cind se va ajunge vre-o dată ca „*ideia internațională* să fie idee proclamată cu mindrie, in mod deschis, ca o idee conducătoare a maselor" Și cu toate acestea e atit de adevărat că „sentimentul umanității, patriotismul, iubirea de patrie, spiritul de familie și preocuparea de interesul personal pot perfect să coexiste", ba chiar că „trebue să se complecteze" in loc de a se opune unul altuia... A fost insă destul ca să se deschidă puțin zăpazul dintr'o parte, pentruca puhoiul să se reverse și să cotropească totul.

Așa dar, vor rămine vecnic tot atit de intemeiate speranțele idealiștilor cași dezmințirile realității? Sau ajunge in adevăr omenirea la acea i-*deie internațională* de care ne vorbește doctorul Broda? Un lucru e sigur că mult se va mai scrie și mult se va mai visa in chestiunea păcii universale, chiar și după groaznicele vremuri de azi.

La Nouvelle Revue (Iulie și August, 1914).

Cetitorii noștri care sint abonați și la reviste streine au observat de sigur contrastul dintre conținutul ultimelor numere pe care le-au primit din acele reviste și preocupările zilei de azi. Pentru noi, care trebue să rezumăm cele mai insemnate articole din aceste reviste, contrastul este și mai izbitor. De obiceiu pentru orice eveniment insemnat dela „ordinea zilei", revistele mari streine ne aduceau informații, vederi și considerațiuni, datorite unor persoane competente și unor scriitori cunoscuți. Acum insă, de cind s'a dezlănțuit războiul european, revistele nu au mai apărut—ori nu ne-au sosit nouă, ceia ce in cazul de față e tot una—, așa incit găsim in numerile ce le avem, articole despre orice. numai despre obiectul preocupărilor generale de azi nu găsim nimic. Și cum nu e vorba azi de niște probleme locale ori de-o importanță secundară, ci de o situație care copleșește mintea și o stăpinește până intr'atita, că nu lasă loc altor preocupări, situația recenzentului de revistă e foarte dificilă. El e nevoit să vorbească unui cetitor care nu-i poate acorda atenția decit pentru lucruri referitoare la chestiunea cea mare a vremii, e nevoit să-i vorbească de ceia ce a fost obiectul de studiu al invățaților in vremuri de liniște. Și, pentruca să mă intorc la revista al cărui titlu l-am transcris la inceputul acestor rinduri, aș fi nevoit dar să rezumez părerile lui Octave Aubry despre **Evoluția Barrèsiană** și observațiile lui Robert de Machiels asupra lui Tolstoi in **Regele Lear**. Barrès și Tolstoi, ce mici și neinsemnați sinteți astăzi față de Calais și Ivangorod! Citesc articole despre voi, articole pe care in alte vremuri le-aș fi sorbit pe nerăsuflate, și iată că azi, in mijlocul frazei lui Aubry că „intelectualul, artistul, omul de acțiune se amestecă strins" in Maurice Barrès,—mă trezec de-odată că imi năvălește in minte intrebarea: vor lua Germanii Calais, ori tunurile de pe vasele englese ii vor ținea in loc intărind rezistența de pe uscat a franco-belgienilor? Iar cind Robert de Machiels caracterizază pe Tolstoi ca pe „un semi-zeu, un erou de-al lui Shakespeare in mers către destinul său", sau se intreabă dacă „Shakespeare a ghicit și a presimțit pe Tolstoi, ori Tolstoi prelungește pe Shakespeare", eu mă surprind punindu-mi intrebarea dacă prima veste pe care o vom ceti in telegramele de mine va fi că Germanii au pus mina pe linia Varșovia-Ivangorod, ori că Rușii au respins pe Austro-Germani dincolo de granițele Poloniei! Nu! E imposibil să rezumez astăzi articole despre Barrès și Tolstoi: ar fi in zadar și pentru mine și pentru cetitor. Să ne intoarcem mai bine la telegramele noastre. De altfel, da-abia acum bag de samă că observațiile lui Aubry asupra lui Barrès și ale lui Machiels asupra lui Tolstoi nici nu sint de o așa de mare insemnătate, —ori poate mă inșel; ele pierd din valoare numai pentrucă vin in vremea aceasta? Cine știe? Toate sint atit de relative in lumea aceasta!...

The Contemporary Review. (Iunie, Iulie, 1914). In No. de Iunie, *Dr. Dillon*,—**Reforma agrară și electorală din Rominia**,—Se ocupă de niște lucruri care azi, deocamdată, nu mai preocupă opinia publică din țara noastră. Vorbind de distribuția proprietății la noi, Dr. Dillon observă că proprietatea pămintului e in mina a citorva, iar marea masă a poporului are numai atit cit să-și poată menținea viața pentru a face productivă moșia marelui proprietar. Drepturile politice de asemenea sint de fapt in mina acelor care stăpinesc pămintul. Astfel țăranul nu are nici o pirghie pentru a-și deschide o viață nouă. Campania din Bulgaria insă a arătat oamenilor de stat nevoia și dreptatea reformelor anunțate de partidul liberal care azi formează guvernul. Autorul crede că problema pusă azi in politica internă a Rominiei e aceiași care s'a pus in Rusia pe timpul lui Witte, și găsește aproape identitate intre imprejurările din Rusia de pe acea vreme și cele din țara noastră acum. Crede in necesitatea reformelor in discuție, și atribue d-lui Brătianu intenția de a le moderna. E convins că reformele vor aduce o indreptare in Rominia, dar sint departe de a satisface dorințile democrației: ele, de fapt, sint conservatoare deși sint combătute de partidul conservator.

Intr'un alt articol, tot din Nr. din Iunie, *Dr. Dillon* vorbește despre **Evreii din Rominia**. El declară dela inceput că se va mărgini numai in a expune chestia evreiască așa cum e privită de actualul guvern, fără să facă aprecieri sau comentarii asupra ei. Pentru oamenii de stat romini chestia evreiască e o problemă politico-economică; ea nu e privită ca o chestie confesională sau ca o problemă de asimilare de rasă. In marele public chestia evreiască se complică cu asemenea considerații până la forme brutale, nu insă pentru oamenii de stat, indiferent de partide. Greutatea rezolvării chestiei evreești ca problemă politico-economică stă nu atit in economia ei proprie cit mai ales in faptul că marea majoritate a țării compusă din țărani e cu mult mai nepregătită in lupta vieții decit Evreii, și astfel Statul, din rațiune de intărire națională, simte nevoia și datoria de a tutela clasa țărănească prin menținerea unui regim nedrept pentru Evrei. Regimul e nedrept—evident,—dar și menținerea lui e incă o necesitate de stat tot atit de evidentă pentru statul romin. Rezolvarea chestiei evreești in Rominia pune intăi rezolvarea chestiei țărănești.

In Nr. din Iulie, *Dr. Dillon*,—**Caracteristicele Albaniei**,—arată Albania ca magazia de pulbere a Balcanilor. Țara este bogată: pămint fertil, păduri intinse cu cea mai bună calitate de lemn din Europa, minerale variate, viță de vie... popor docil și devotat dar rău deprins de indelungata dominațiune turcească. Albanejii sint buni militari in lupte de guerila dar nuli in lupte mari deschise. Hoția e pentru mulți singurul mijloc de existență. Nu

sint deprinși să muncească; munca manuală și de cimp e făcută mai mult de femei, pe cind bărbații in mare parte haiducesc.

Vendeta e in temperamentul lor și-a fost speculată de Turci. Amenda pentru astfel de crime din răzbunare varia, sub guvernul turcesc, intre 35—60 lire turcești. Exi-tă și in Albania un nucleu de partid progresist care voește Universitate, Academie și instituții culturale moderne deodată, dar, se pare, că nu aceste chestii sint urgente in Albania.

Tot in acest No. al revistei este o dare de seamă asupra lucrării colaboratorului nostru I. Botez—**Neolatinii din Răsăritul Apropiat**. Vom cita numai citeva rinduri dela sfirșitul articolului pentru a caracteriza opinia foarte răspindită in Anglia asupra Rominiei: „Că Rominia are un mare viitor, o cre„dem; insă, cu toată această carte a„trăgătoare (cartea d-lui I. Botez), nu „sintem siguri că o zi nouă a sosit „pentru ea. Suferințile multor veacuri, „izolarea de civilizație pentru atitea „secole nu pot fi inlocuite deodată prin „urbanitate, liniște și plenitudine inte„lectuală. Istoria nu ne arată salturi „subite. Rominia are multe greutăți, „multe tentații dinaintea ei nu ușor de „invins sau de inlăturat". In ce privește lucrarea colaboratorului nostru ea e caracterizată ca „un studiu exce„lent al evoluției poporului rominesc, „scris intr'o engleză perfectă".

The North American Review (Iunie, Iulie, August și Septembre, 1914).—

In Nr. din Iunie, d. ***A. Piatt Andriew,*** **vorbind despre Chestiunea Immigrației in Statele-Unite, dă niște cifre foarte elocvente pentru a stabili creșterea populației Statelor-Unite pe calea imigrației.**

Valurile immigrației variază in mod direct și constant cu variațiile creșterii și descreșterii nevoii de brațe in procesul producerii bogăției naționale. Culmile atinse sint 428,000 immigranți in 1854; 460,000 in 1873; 789,000 in 1882; 1.285,000 in 1907. In intervalele dintre acești ani au fost depresiuni in procesul immigrării in Statele-Unite.

Pentru a avea icoana exactă a creșterii populației din Statele-Unite, trebue să socotim și imigrările din ele, căci și procesul de emigrare e puternic in această țară. Cu aproximație se poate spune că procesul de emigrare reduce cu 50% pe cel de immigrare in Statele-Unite. Astfel dacă pentru ultimii zece ani media immigranților se ridică la 1.000.000 pe an, apoi pentru ultimii șase ani numărul emigranților a variat intre 400.000 și 700.000 pe an, ceia ce dă o medie de 550,000. Trebue să se ia in seamă că capacitatea unui stat de a asimila pe străini nu atirnă atit de numărul absolut al immigranților cit mai cu seamă de gradul de saturație a țării. Dar densitatea populației Statelor-Unite crescind, și cei veniți asimilindu-se cu masa națională, rezultă că puterea de dizolvare a elementelor străine in masa națională crește pentru Statele-Unite. Astfel immigrarea nu poate ridica problema apărării naționale in Statele-Unite.

In No. din Iulie, d. Roland G. Usher, — **Adevărata Problemă Mexicană,** — preziută această problemă sub aspectul vechiului conflict american dintre Indieni și Albi. Mexico nu formează o națiune, in ințelesul modern al cuvintului. Numai 19% din intreaga populație sint Albi curați; 43% sint Indieni amesterați din diferite triburi de Indieni; și 38% sint Indieni de extracție pură indiană, descendenți dintr'un singur rezervoriu etnic. Astfel Mexico e o țară locuită de mai multe triburi de Indieni, in diferite grade de civilizație, din care niciunul nu a ajuns un nivel superior

din treptele civilizației europene. Proporția neimportantă a Albilor față de marea masă a Indienilor nu schimbă vechea problemă in Mexico. Chestiunea trebue pusă astfel: ce trebue să facă rasa albă ca să scoată bogățiile atit de mari din mănosul pămint al Mexicului — bogății pe care Mexicanii nu sint in stare să le exploateze — fără să stirpească rasa indiană? Aceasta e adevărata problemă mexicană.

In Nr. din Septembrie, d. dr. *Constantin Theodor Dumba,* ambasadorul austro-ungar in Statele-Unite,— **Pentruce Austria a intrat in războiu cu Rusia,**—arată, in fața numerosului public cetitor al acestei mari reviste, imprejurările care au silit țara pe care el o reprezintă să provoace războiul european. Miniștrii țărilor din Apus obișnuesc totdeauna ca in momentele mari și insemnate pentru țările lor să se adreseze personal publicului prin mijlocirea marilor organe de publicitate. Diplomații țărilor mici din Răsărit nu obișnuesc—din nefericire —asemenea procedee. D. Dumba declară că experiența a arătat Austriei că Serbia de mult era intrebuințată de Rusia ca un fel de torpilă gata să i-o arunce la momentul oportun in coaste. Austria a dat dovadă de destulă răbdare față de agresiunile de tot felul ale Serbiei. Starea aceasta s'a agravat necontenit până cind a ajuns la un punct in care ingăduirea Austriei punea in discuție renunțarea acesteia la suveranitatea ei interioară. Astfel numai Austro Ungaria a trebuit să recurgă la calea armelor.

In No. din August, cunoscutul scriitor Sydney Brooks,—**Viitorul Austro-Ungariei,**—analizează starea mozaicului de naționalități din vecinul nostru imperiu și conchide că această lipsă de untitate națională nu condamnă statul Habsburgilor la dezagregare. El găsește următoarele elemente pozitive care dau coheziunea necesară acestui stat, deși e compus din naționalități deosebite: 1) monarhia este punctul admis de toate naționalitățile din Austro-Ungaria; nimeni nu și-a propus vreodată să o răstoarne; 2) dinastia Habsburg e deopotrivă de populară naționalităților; 3) armata comună in care intră toate naționalitățile sub aceiași atmosferă imperială; 4) necesitatea internațională a existenții Austro-Ungariei; 5) sentimentul național, al fiecărei naționalități din imperiul Austro-Ungariei, care-și caută aspirațiile inăuntrul imperiului, nu in afară. Aspirațiile popoarelor din imperiul Habsburgilor este „autonomia in imperiu", nu unirea cu connaționalii din afară.

Bibliografie

N. Iorga. *Două inscripții nouă găsite la Mînăstirea Bistrița (Neamț).* 1913 București. Academia Romînă. Prețul 20 bani.

Vasile Pirvan. *Cetatea Ulmetum.* II. 1. București 1913. Academia Romînă. Prețul 3 lei.

Vasile Pirvan. *Cetatea Ulmetum.* II. 2. București 1913. Academia Romînă Prețul 2 lei.

N. Iorga. *Ceva despre Episcopul maramureșan Iosif Stoica.* București, 1913. Academia Romînă. Prețul 50 bani.

N. Iorga. *Ostași dela Prut.* București, 1913. Academia Romînă. Prețul 40 bani.

Vasile Pirvan. *Castrul dela Poiana și drumul roman prin Moldova de jos.* București, 1913. Prețul 1 leu.

N. Iorga. *Privilegiul lui Mahomed al II-lea pentru Pera.* București, 1913. Academia Romînă. Prețul 50 bani.

Vasile Pirvan. *Știri nouă din Dacia Malvensis.* București. 1913. Academia Romînă. Prețul 1 leu.

N. Iorga. *Steagul lui Mihnea Vodă Radu în muzeul istoric din Belgrad.* București 1914. Academia Romînă. Prețul 50 bani.

N. Docan. *Explorațiuni austriace pe Dunăre la sfîrșitul veacului al XVIII-lea.* București, 1914. Academia Romînă. Prețul 2 lei.

N. Iorga. *Contribuții documentare la istoria Olteniei în veacul al XIX-lea.* București, 1914. Academia Romînă. Prețul 20 bani.

Diacon Dr. Nic. M. Popescu. *Nifon II patriarhul Constantinopolului.* București. Academia Romînă. Prețul 80 bani.

N. Iorga. *Renegații în trecutul țărilor noastre și al neamului romînesc.* București, 1914. Academia Romînă. Prețul 20 bani.

Dimitre A. Sturdza. *Ședința Academiei Romîne de la 1 Mai 1914.* București, 1914. Academia Romînă. Prețul 60 bani.

N. Iorga. *Fundațiuni religioase ale domnilor romîni în Orient.* București 1914. Academia Romînă. Prețul 20 bani.

N. Iorga. *Un act romînesc privitor la începătorul culturii bulgare Dr. Verone.* București 1914. Academia Romînă. Prețul 20 bani.

PREŢUL 4 LEI

TIPOGRAFIA „DACIA" P. & D. ILIESCU—IAŞI